

NIŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ	NIŞANTAŞI UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
SAHİBİ / PROPRIETOR: Prof.Dr. Abdullah BAYRAM (Nişantaşı Üniversitesi adına / On Behalf of Nişantaşı University)	YAYIN KURULU PUBLISHING BOARD: Prof.Dr. Abdullah BAYRAM Doç.Dr. Neşet HİKMET Doç.Dr. Serap İNCAZ Yrd.Doç. Dr. Ayşen Buket ARBATLI Yrd.Doç. Dr. Berna Aksoy ÖZCAN Yrd.Doç. Dr. Funda YALIM Yrd.Doç. Dr. İbrahim S. KARAKADILAR Yrd.Doç.Dr. Barış BAŞARAN Yrd.Doç.Dr. Yılmaz AYDIN
EDİTÖRLER KOMİTESİ / EDITORIAL COMMITTEE: Prof.Dr. Abdullah BAYRAM Doç.Dr. Serap İNCAZ Yrd.Doç.Dr. Barış BAŞARAN Yrd.Doç.Dr. İ. Sarper KARAKADILAR	DANIŞMA KURULU / ADVISOR COMITTEE: Prof.Dr. Ahmet KIZIL Prof.Dr. Ali Rıza ABAY Prof.Dr. Alparslan AÇIKGENÇ Prof.Dr. Berdal ARAL Prof.Dr. Cemal ŞANLI Prof.Dr. Mehmet KARA Prof.Dr. Musa TAŞDELEN
EDİTÖR YARDIMCILARI / VICE EDITORS: Arş.Gör. Hazar DÖRDÜNCÜ Arş.Gör. İlyas TURĞAY	
İNGİLİZCE REDAKSİYON / ENGLISH REDACTION: Öğr.Gör. Sinan AŞÇI	
YAYIN SEKRETERİ / PUBLISHING SECRETARY: Kübra AYDIN	

Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki kez yayımlanan, bilimsel hakem kurulu olan bir yayındır. Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayımlanan makalelerdeki düşünce ve görüşler sadece yazarların kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Sosyal Bilimler Dergisi'nin veya Nişantaşı Üniversitesi'nin görüşlerini ifade etmez. Her hakkı saklıdır.

ISSN: 2147-5121

Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Abdi İpekçi Cad. No 89 Bayrampaşa 34030 - İSTANBUL
Tel : 0 (212) 210 1010, Faks : 0 (212) 565 2525
E-posta: sbd@nisantasi.edu.tr
Web: sbd.nisantasi.edu.tr

Kapak Tasarımı: Öğr.Gör. Fidel DURU (Grafik Tasarımı Programı)

ISSN: 2147-5121

T.C.
NIŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

NIŞANTAŞI UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt Volume: 1   Sayı Number: 3   Yıl Year: 2013 Güz Fall

KAPSAM / SUBJECTS

İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler

- İşletme Yönetimi / Business Management
- Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi / Political Sciences and Public Administration
- İktisat ve Ekonomi Politik / Economics and Political Economy
- Uluslararası İlişkiler / International Relations
- Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi / International Trade and Logistics Management
- Finans ve Bankacılık / Finance and Banking
- Turizm ve Otel İşletmeciliği/ Tourism and Hotel Management
- Psikoloji / Psychology
- Sosyoloji / Sociology
- Sosyal Hizmet / Social Work
- Sağlık Yönetimi / Health Management
- Halkla İlişkiler ve Reklam / Public Relations and Advertising
- Üretim ve Teknoloji / Production and Technology

İletişim, Sanat ve Tasarım

- Radyo – TV – Sinema / Radio – TV - Cinema
- Gazetecilik / Journalism
- TV Haberciliği ve Programcılığı / TV Reporting and Programming
- Fotoğrafçılık / Photography
- İletişim Tasarımı / Communication Design
- Görsel İletişim Tasarımı / Visual Communication Design
- Çizgi Film ve Animasyon Tasarımı / Animation Design
- Tekstil ve Moda Tasarımı / Textile and Fashion
- Endüstriyel Ürün Tasarımı / Industrial Design
- Tiyatro ve Sahne Sanatları / Theatre and Performing Arts
- Gastronomi ve Mutfak Sanatları / Gastronomy and Culinary Arts
- Plastik Sanatlar / Plastic Arts

Diğer Dallar

- Hukuk / Law
- Tarih / History
- Türk Dili ve Edebiyatı / Turkish Language and Literature
- İngiliz Dili ve Edebiyatı / English Language and Literature

Editörden

Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinin Saygıdeğer Okurları,

Dergimiz sosyal bilimlerin bütün alanlarında yaptığı nitelikli yayınlarla akademik alana katkı sağlamak amacıyla yayın hayatına başlamış olup, disiplinlerarası olduğu kadar uzmanlaşmış çalışmaları da kabul etmektedir. Dergimiz, iktisadi, idari, sosyal, iletişim, sanat ve tasarım alanlarında; ayrıca hukuk, tarih, Türk dili ve edebiyatı, İngiliz dili ve edebiyatı gibi diğer dallarda da, ülkemizdeki nitelikli yayın eksikliğini bir nebze de olsa gidermek doğrultusunda oluşturulmuştur. Ülkemizde sosyal bilimlerin yerelleştirilmesi ve küresel ölçekteki çalışmalarla ilişkilendirilmesi Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin bir diğer temel amacıdır.

Dergimizin bu sayısı, gelen talepler üzerine, 2013 Aralık Cilt:1 Sayı:2'ye ek olarak yayınlanmasına karar verilmiştir. Buna uygun olarak, Aralık Cilt:1 Sayı:2'de de olduğu gibi bu sayımızda da disiplinlerarası makaleler kabul edilmiş ve yayınlanmıştır.

İlginize teşekkür eder, yeni sayı için makalelerinizi bekleriz.

Saygılarımla.

Doç. Dr. Serap İNCAZ
Nişantaşı Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi Editörü

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Cemal ŞANLI	Nişantaşı Üniversitesi (Ekonomi)
Prof. Dr. Erkan OKTAY	Atatürk Üniversitesi (Ekonometri)
Prof. Dr. Güler ALKAN	İstanbul Üniversitesi (Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği)
Prof. Dr. M. Emin ARAT	Marmara Üniversitesi (Muhasebe ve Finans)
Prof. Dr. Melda CİNMAN	Marmara Üniversitesi (Halkla İlişkiler)
Prof. Dr. Ö. Selçuk EMSEN	Atatürk Üniversitesi (Ekonomi)
Prof. Dr. Yılmaz GÖBENEZ	Nişantaşı Üniversitesi (İşletme)
Doç. Dr. Fehim BAKIRCI	Atatürk Üniversitesi (Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri)
Doç. Dr. Özcan ARSLAN	İstanbul Teknik Üniversitesi (Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği)
Doç. Dr. Serap İNCAZ	Nişantaşı Üniversitesi (Uluslararası Ticaret ve Lojistik)
Doç. Dr. Yusuf GÜVEN	Mersin Üniversitesi (Grafik)
Yrd. Doç. Dr. Berna AKSOY ÖZCAN	Nişantaşı Üniversitesi (Uluslararası İlişkiler)
Yrd. Doç. Dr. Birgül FINDIKLI ŞAKAR	Nişantaşı Üniversitesi (Bankacılık ve Finans)
Yrd. Doç. Dr. Davut İBRAHİMOĞLU	Nişantaşı Üniversitesi (Sosyal Hizmet)
Yrd. Doç. Dr. Hakan ARICI	Celal Bayar Üniversitesi (Muhasebe ve Finans)
Yrd. Doç. Dr. Hülya YAVUZ ÖDEN	Nişantaşı Üniversitesi (İç Mimarlık)
Yrd. Doç. Dr. İbrahim Sarper KARAKADILAR	Nişantaşı Üniversitesi (Uluslararası Ticaret ve Lojistik)
Yrd. Doç. Dr. İsak PARDO	Nişantaşı Üniversitesi (Psikoloji)
Yrd. Doç. Dr. M. Nizar ASLAN	Yeni Yüzyıl Üniversitesi (Halkla İlişkiler ve Reklamcılık)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÇİÇEK	Nişantaşı Üniversitesi (Bankacılık ve Finans)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Maşuk FİDAN	Nişantaşı Üniversitesi (Muhasebe ve Finans)
Yrd. Doç. Dr. Murat DEMİR	Nişantaşı Üniversitesi (Yeni Medya)
Yrd. Doç. Dr. Nil MUTLUER	Nişantaşı Üniversitesi (İletişim Tasarımı)
Yrd. Doç. Dr. Özge ÖZYILMAZ	Nişantaşı Üniversitesi (Radyo, Televizyon ve Sinema)
Yrd. Doç. Dr. Sibel BAYAR	İstanbul Üniversitesi (Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği)
Yrd. Doç. Dr. Sibel Fügen VAROL	Nişantaşı Üniversitesi (Yeni Medya)
Yrd. Doç. Dr. Yılmaz AYDIN	Nişantaşı Üniversitesi (Ekonomi)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Sayfa No

Konuşmacının Liderlik Rolü Aslı KASAR	1-16
Post-Yapısalcı Yazın ve Sanat İlişkisinde; Yazıyı Paranteze Almak Dilek ÇULHA	17-37
Medya ve İletişim Çalışmalarında Teun A.Van Dijk'in Yaklaşımı Bağlamında Eleştirel Söylem Çözümlemesi ve Söylem Olarak Haberin Çözümlemesi Gözde DEDEOĞLU	38-58
Bankacılıkta Risk Yönetiminin Krizlere Etkisi: 2000, 2001 ve 2008 Krizleri Açısından Bir Değerlendirme Güler AKAKÇE	59-78
Lojistik Üs (Merkez, Köy) Kavramının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi Serap İNCAZ, Beyhan İNCEKARA	79-97
Bir Banka Bilançosunun Manipülasyonu Üzerine Mülahazalar Bahar BİLEN	98-122
Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Türk Denizciliğinin Yeri ve Analizi Ali Umut ÜNAL, Gizem GÜNAY	123-141
Literatür Araştırması: Türkiye'de Lojistik Faaliyetlerde Dış Kaynak Kullanımı Güldem ELMAS	142-153
Mısır'daki Kayıtdışı İstihdamın Nedenleri ve Önerileri Pelin YANTUR	154-167
Alkolizm Sonucu Meydana Gelen İktidarsızlık ve Gizli Eşcinsellik M.Muhteşem GAFFARNEJAD	168-176
Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle OECD Üyesi Ülkelerin Sosyal Etkinliklerinin Ölçülmesi Ayhan DEMİRCİ, Fehim BAKIRCI	177-198

KONUŞMACININ LİDERLİK ROLÜ

Öğr. Gör. Aslı KASAR*

Özet

Konuşma, insanın, dili kullanma yoluyla çevresindekilerle iletişimde bulunması, onlara kendi düşünce ve duygularını bildirmesi, düşünceyi sözle ifade etme işidir. Aynı dili konuşan bireyler arasında sözle anlaşma biçimidir. Kişiler arasında “söz ve anlam birliğinin sağlanması” ise liderler, lider yöneticiler ve lider kurumlar için oldukça önemlidir çünkü içinde bulunduğumuz hızla değişen ortamda, konuşma yeteneği eskisinden daha önemli hale gelmiştir.

Liderler, kaos zamanlarında düzeni sağlamak için bilgi ve ilham verebilmelidir. Bunu yapabilmek için etkili konuşma becerisi son derece önemlidir. Karmaşık fikirlerden basit ve güçlü bir ifade hazırlamak, düşünceleri netleştirip arıtmak, mesajın, başkaları tarafından anlaşılabilceği, açık seçik bir hale getirilmesi, ne konuşulduğunun başkaları tarafından anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Bundan dolayı konuşma sanatı liderlik ve uzun vadeli başarının anahtarıdır.

Anahtar Kelimeler: İletişim, konuşma, mesaj ve liderlik.

THE SPEAKER OF LEADERSHIP ROLE

Abstract

Speaking is the way of expressing thoughts by means of words, communication among individuals with the people around them by using a language and conveying their thoughts and emotions to the others by speaking. It is a form of oral communication among individuals who speak the same language. It is quite important that the unity of a word and meaning is provided among leaders, leading managers and institutions because the speech has become more important than in the past in this rapidly changing environment where we live.

Leaders must and have to provide knowledge and inspiration in order to maintain the order in the chaos situations. In order to do this, the eloquence is utmost crucial. The steps of preparing simple and strong

---

* Nişantaşı Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı, asli.kasar@nisantasi.edu.tr

statements, making the thoughts clear and pure, purifying the message so that the others can easily understand it are quite important for a message to be comprehended by others. Thus, the art of speech is the key to leadership and long-term success.

Key Words: Communication, speaking, message and leadership.

Giriş

Son on yıldır iş yerlerinde bir iletişim devrimi yaşanmaktadır. İnsanların salt işini iyi yapması artık yeterli değildir. Aynı zamanda kendilerini ifade etmeli, fikirlerini sunmalı, destek bulmalı ve hepsinden de önemlisi kendilerine güvenli görünmeleri gerekmektedir.

Ömür boyu iş güvencesi kaybolup gittiğinden, insanların artık kendilerini daha iyi ifade etmeleri gerekmektedir çünkü iş başvuruları değerlendirilirken bile kişilerin sunuş yapmaları istenmektedir. Eski çalışanlar bile sunuş yapma becerisi kazanacakları kurslara gönderilmektedir. Günümüzde meslektaşlarına ve müşterilerine sunuş yapmaları oldukça önemlidir.

Birçok şirkette yaşanan bu değişim insanların artık her projede yeniden oluşturulan ekipler halinde çalışmalarını anlamına gelmekte ve ekip üyelerinin de düzenli olarak sunuşlar yapmaları beklenmektedir. Bu anlamda konuşma ve sunum sanatı oldukça önemlidir çünkü sunum sanatı liderlik ve uzun vadeli başarının anahtarıdır.

1. Konuşmanın ve Sunumun İnsan Yaşamındaki Yeri ve Önemi

1.1. Konuşmanın Tarihçesi

Konuşma, insanın en eski bilinçli eylemidir ve şüphesiz insanla başlamıştır. Konuşma insanlığı üstün bir düzeye çıkaran en önemli etken, haberleşmede çok büyük bir aşama olarak değerlendirilmiştir. İnsan soyunun ilk ve en eski çağlarından bu yana olan her konudaki birikimini kuşaktan kuşağa aktarmada ve kültür oluşumunda konuşma, şüphesiz çok değerli roller oynamıştır ve oynamaktadır (Yüksel, 2005: 53).

İnsanın, ruh ve beden bakımından, canlı varlıklar arasındaki gelişme çizgisinde bir özelleşme sonucunda ayrılmasında konuşmanın rolü çok büyüktür. O kadar büyüktür ki, insanın toplumsal bir varlık olabilme ve araç kullanabilme, eşya yapabilme yetenekleri bile konuşma yeteneğiyle sıkı sıkıya bağlıdır ve hatta bu özellikler konuşmanın birer sonucu olup, konuşmayla birlikte oluşmuş ve gelişmişlerdir (Yüksel, 2005: 30).

Konuşmanın kaynağı, (nasıl başladığı) bugün bile modern antropoloji biliminin henüz iyice aydınlatamadığı ve üzerinde tam olarak uzlaşamadığı bir sırdır. Bazı bilim adamları ilk sözlerin doğa seslerinin çat, pat, küt, çatırtı, patırtı, şırl şırl, gürül gürül gibi sözcüklerle taklidinden doğduklarını ileri sürmektedir. Başka değişle; ses benzerliklerinden yararlanılarak bazı nesne ve durumların taklit edilmesi bu yaklaşımın temelini oluşturmaktadır. Çeşitli hayvan seslerinin taklit edilerek geliştirilmesinin konuşmaya yol açtığını ileri sürenlerde bulunmaktadır (Bir, 2005: 53-54).

Yeni bir bilim dalı olarak kabul edilebilecek Paleoantropoloji, insanın yirmi beş milyon yıllık tarihi üzerinde çalışmaktadır. Fakat insanı insan yapan değerlerin ve özelliklerin başında bulunan, onun ruh beden karışımında en önemli niteliğini ortaya koyan konuşmanın, bir dil halinde ne zaman başladığı hala tartışılmaktadır. Antropolojinin linguistik dalı üzerine çalışan bilim adamları, konuşma ile araç yapma yeteneğinin aynı zamanda ve birlikte başlamış olabileceğini ve bunun en az iki milyonlu bir geçmişte karşılayabileceğini ileri sürmektedir (Bir, 2005: 54).

O tarihten buyana insanın oluşumunda ve insan zekâsının ilerlemelerinde düşüncenin, bilgilerin, bilimlerin, tekniğin kısaca uygarlığın ve kültürün gelişmesinde başlıca etken ve araç olan konuşma bugün de çok değişik ve giderek karmaşık biçimler altında önemli rolünü sürdürmektedir (Bir, 2005: 54).

1.2. Konuşma Kavramı ve Tanımı

Konuşma insanlar arası iletişimi sağlayan ve anlatıma yarayan bir işaretler sistemi ve örgütüdür. Kuşkusuz konuşma günlük eylemlerle ilgili ve bunlara ilişkin olarak başlamış ve pratiğin içinde gelişmiştir. Bununla kalmamış, kendi içinde katlanarak, bilinçli bir anlam kazanmış, pratik yaşamın üstünde yön verici, biçimlendirici, oluşturucu niteliklere sahip bulunduğu anlaşılmış, edebiyat, felsefe ve bilim

düzeylerinde rol alarak, uygarlıkların en önemli ögesi haline gelmiştir (Bir, 2005: 54). Konuşma, insanın, dili kullanma yoluyla çevresindekilerle iletişimde bulunması, onlara kendi düşünce ve duygularını bildirmesi, düşünceyi sözle ifade etme işi. Aynı dili konuşan bireyler arasında sözle anlaşma biçimidir (Demir, 2010: 416).

Konuşma, sürekli bir düşünme alış verişidir. Aynı zamanda bireyi aşan ve tarih içinde toplumsal birikim sağlayan bir haberleşme örgütüdür. Böyle dinamik bir örgütte düşüncelerin ve duyguların dile getirilmesi gibi aktif ve bunların algılanması gibi pasif iki yanlı bir çalışma vardır (Yüksel, 2005: 54).

Konuşma: Artikülasyon; heceleri birleştirme ve konuşma (Özçimen, 2008: 162), söz, ses, jest, resim gibi aşamalardan geçmiş ve bugün bunların hepsini birden kullanan bir bütünlüğe kavuşmuştur. Günümüzde konuşma bir dil olmaktan fazla bir şeydir. Fakat, bu onun gene de dile dayalı bir tabanı, kaynağına ilişkin bir akışı ve yayılışı, olduğu gerçeğini görmemize engel değildir (Bir, 2005: 54-55).

Bu nedenle çoğu kez, konuşma ile dili birbirinin tamamlayıcısı olarak anlamak gerekir. Öyle ki bu anlamda büyük çoğunlukla dil denildiği zaman konuşmanın, konuşma denildiğinde de dilin işaret edildiği hatırdan çıkarılmamalıdır (Bir, 2005: 55).

Yalın bir tanımla konuşma, duygu ve düşüncelerimizi, görüp yaşadıklarımızı karşımızdakilere sözcükleri seslendirerek gönderme, iletme işidir (Bir, 2005: 55). Başka bir deyişle; düşüncelerini herhangi bir araç kullanarak anlatmak olarak da tanımlanabilmektedir (Kurudayıoğlu, 2003: 288). Bu bağlamda, nasıl solumak, yemek yemek, su içmek, yürümek günlük yaşamımızın bir parçasıysa, konuşma da öyledir (Yüksel, 2005: 55).

Günlük yaşantımız incelenecek olursa, bu süre içerisinde konuşmanın bir hayli yer tuttuğu görülür. Yakınlarımızla, çevremizdekilerle, dost ve arkadaşlarımızla günün olayları hakkında konuşuruz: bir takım sorunlar üzerindeki düşüncelerimizi, görüşlerimizi açıklarız. Böylece düşünce alışverişi yapar, yaşantılarımızı paylaşıyoruz. Başka deyişle konuşma, günlük bir gereksinim ve toplum içinde yaşayışımızın doğal bir sonucudur (Yüksel, 2005: 55).

Konuşma, aynı zamanda işimiz ve uğraşımız yönünden de bir gereksinimdir. Kimimiz öğrenciyizdir: konuları arkadaşlarımızla birlikte tartışırız, hazırladığımız bir konuyu

sınıfa ve öğretmenlerimize sunarız, konumuzla ilgili bize yöneltilen soruları ve eleştirileri yanıtlarız. Kimimiz satıcıyızdır: satacağımız malın niteliklerini alıcıya anlatır, onu iyi bir mal alacağına inandırmaya çalışırız. Kimimiz avukattır, üstlendiğimiz davanın savunmasını yaparız. Kimimiz ise bir grubun lideri ya da bir şirkette yönetici liderdir fikirlerimizi astlarımıza ve üstlerimize iletiriz. Kısaca her birimizin bir işi bir uğraşı vardır ve bu iş ve uğraşının gerektirdiği konuşmalar hayata geçirilir. Böyle konuşmalarda başarımızı etkileyen etmenlerden olan konuşma gücümüzün, o alandaki gelişkinliği ve yetkinliği oldukça önemlidir (Yüksel, 2005: 55).

1.3. Konuşmanın ve Sunumun Önemi

İletişimin bir türü olarak konuşma varoluşumuzun bir biçimi olarak ortaya çıkmaktadır (Yüksel, 2005: 53). Günlük hayatımızda söylenenleri anlamak, dille ilgili etkinliklerin başında gelmektedir. Ancak, birbirimizle anlaşmamızda bize söylenenleri anlamamız iletişimin sadece bir cephesini oluşturur. İletişimin sağlanabilmesi için bizim de karşımızdakilere duygu, düşünce ve isteklerimizi aynı biçimde tam, doğru ve amacımıza uygun olarak anlatmamız da o kadar önemlidir (Özbay, 2005: 177).

George Campbell, *Retorik Felsefesi* (1776) adlı eserinde, dinleyenleri etkileyerek istenilen psikolojik yönlendirmede başarılı olabilmek için konuşmayı şu işlevsellikleri içinde ele almıştır: “Hitap edilen kişilerde bir anlayış uyandırmak, imgelemi hoşnut etmek, tutkuları harekete geçirmek, istenci etki altına almak.” Bu da konuşmada sunum sanatının önemini göstermektedir (Keskin, Büyük ve Koç, 2013: 30).

Buna bağlı olarak sunuş yapmanın, iş hayatındaki yeteneklerden bir olduğu da söylenebilir. Yalnızca iş yerinizdeki işlerin sayısını arttırmada önemli bir unsur değildir, aynı zamanda nasıl algılanacağınızı ve iş yaşamınızda nasıl ilerleyeceğinizi belirleyen bir etkiye sahiptir (Forsthy, 2000: 7).

Bilim ve teknik alanlarındaki yeni buluş ve gelişmeler de bu alanlarla ilgili kişilerin sık sık bir araya gelmesini zorunlu kılmaktadır. Konuşmalar, konferanslar, açık oturumlar, paneller, forumlar, kongreler düzenlenmektedir. İş yerinde patronunuz bir gruba ya da personele bir konuşma sunum yapmanızı istemektedir. Eğer seçtiğimiz işte başarının yolu üzerindeyse, bu tür etkinliklerde varlığımızı kanıtlamak, kendimizi kabul

ettirmek, konuşmamızın, düşüncelerimizin konuşmadaki ve sunumdaki ustalığımızın gücüne bağlıdır (Yüksel, 2005: 53).

Sunuşlar önemlidir. Birçok şey onlara bağlı olabilir, bir karar, bir anlaşma, satış ve finansal sonuçları ve düşünceleri de etkileyebilmektedir. Tüm bu olaylar ya da olası dinleyiciler genel bir özelliği ortaya koymaktadır; kişiler sizi nasıl sunuş yaptığınızla değerlendirmektedir. Forsthy bunu bir örnek ile şöyle anlatmaktadır: “Kimi politika değişikliklerini açıklamanız gerektiğini düşünün kolaylıkla kabul edilebilecek son derece mantıklı bir şey olduğunu varsayalım. Ancak “şimdi.....ah.....söylemek istediğim.....şey, yani, aslında.....” ile başlarsanız en zararsız mesajın bile kabul görmemesine neden olursunuz” (Forsthy, 2000: 12).

İçeriğinin değeri ne olursa olsun, kötü sunulan bir şeyin çok az alıcısı olacağı yaşamın bir gerçeğidir. Sunuşların gerçek bir fırsat verdiği doğrudur. İyi sunuş yapanlar, dikkatten habersiz ya da yoksun olan, yetersiz ve etkisiz iş yapanlardan olumlu bir biçimde ayrılmaktadır (Forsthy, 2000: 12).

2. Liderlik ve Liderlik Yaklaşımları

2.1. Liderlik Kavramı ve Tanımı

Liderlik bir grup insanı belirli amaçlar etrafında toplayabilme ve bu amaçları gerçekleştirmek için onları harekete geçirme bilgi ve yeteneklerinin toplamıdır (Okay, 2008: 221.) **RR. Krausz**'a göre liderlik, diğerlerinin faaliyetlerini etkilemekte kullanılan güç şeklidir (Erçetin, 2000: 7).

C. Norris'e göre liderlik, sezgisel ve analitik düşünceyi tümüyle kullanarak yaratıcı olmaktır. **W. Pagonis**'e göre liderlik, insanları belli bir amacı gerçekleştirmek için uzmanlık, empati gibi aktif, önemli ve birbirleriyle bütünleşen davranışlar sergileyerek etkileyebilmektir (Erçetin, 2000: 10).

Liderlik, en kısa tanıyla, insanları etkileme sanatıdır. (Özgen, 2003: 112) Liderliğin tanımı ve oluşumu ile ilgili yukarıda da gördüğümüz gibi çok çeşitli tanımlamalara rastlamak mümkündür. En genel şekliyle liderliği, insanları belirli amaçlara yöneltmeye

ikna yeteneği, grup üyelerini bir araya toplayan ve onları grup amaçlarına güdüleyen insan olarak tanımlamak mümkündür (Bahar, 2006: 11).

Liderin ortaya çıkması için amacı belli bir grubun ortaya çıkması ve grup üyelerinin liderlik özelliklerine sahip bir kişiyi izlemesi gerekir. Bu durumda lideri, grup üyeleri tarafından izlenen kişi olarak tanımlamak da mümkün olabilmektedir. Liderlik sürecinin esasını, bir kişinin başkalarını etkileyebilmesi oluşturmaktadır. Etkileme olayı liderin kullandığı güç kaynakları ile yakından ilgilidir. Bu güç kaynaklarından en önemlisi de iletişimidir (Bahar, 2006: 11).

John Adair, etkili stratejik liderlik kitabında okul yıllarında etkisi altında kaldığı lider Mareşal Montgomery için kitabında şu alıntıya yer vermektedir: “ *Karmaşık bir durumu şaşırtıcı bir berraklıkla ifade edebilirdi ve hiçbir yazılı belge kullanmadan uzun bir tatbikatı özetleyebilirdi. Konuşurken, doğrudan dinleyicilerinin gözlerine bakardı. Bir problemin esasını ortaya koyma ve bunun çözümünü de şaşırtıcı bir açıklıkla ifade etme hususunda dikkate değer bir maharete sahipti. Nahoş bir şey olsa bile neyi kastettiğini yanlış anlamak neredeyse imkânsızdı.*” (Adair, 2005: 64). Görüldüğü gibi bir lider John Adair’ı konuşma sanatıyla kendine hayran bırakmıştır.

3. Liderlik ve İletişim

Kişiler arasında “söz ve anlam birliğinin sağlanması” olarak tanımlayabileceğimiz iletişim kavramının liderler, lider yöneticiler ve lider kurumlar için oldukça önemli olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Söz ve anlam birliği tanımlaması sözlü ve yazılı iletişim dışında beden dili ve işaret dilini de kapsamı açısından oldukça yeterli bir tanımlamadır. Liderlik sanatı içinde kullanılan semboller, simgeler sloganlar, beden dili bu anlamda oldukça önemlidir (İmrek, 2004: 121).

İletişim; konuşma, dinleme ve yazma gibi birçok faaliyeti içeren iki yönlü bir süreçtir. Başarılı liderlik için etkin iletişim gereklidir. İletişim becerisi düzenli bir çalışmayla geliştirilebilmektedir. Konuşmacının ses tonu, mimikleri ve duruşu gibi hususlar konuşmayı tamamlayan unsurlardır (Çoroğlu, 2003: 36-37).

Milliman, Grosskopf ve Winter, iletişimde şeffaflık, güven ve açık konuşmanın önemine değinmişlerdir (Uysal, 2003: 140). Konuşma sırasında kullandığımız kelimeler açık ve anlaşılır olmalı ifade etmek istediğimiz fikirleri tam olarak aktarabilmeliyizdir. Konuşurken doğal bir ses tonu kullanmaya özen göstermeli, çok hızlı ya da yavaş konuşmamız gerekmektedir (Çoroğlu, 2003: 36-37). Başka bir deyiş ile, liderler, karşılarındaki kişi ya da gruba duygu ve düşüncelerini açık olarak ifade etmeli, aynı şekilde karşıındakinin de kendisini ifade etmesine olanak tanınmalıdır (Yiğit, 2002: 18).

İyi liderler kendilerini iyi ifade edebilmenin yanında, dinleme becerileri de gelişmiş kişilerdir. Lee Lacocca'nın dediği gibi; "iyi bir yöneticinin konuşmaya olduğu kadar dinlemeye de ihtiyacı vardır." Dinlemesini bilen liderler çalışanları ve sorunları daha iyi tanımakta, bu nedenle de sorunlara daha kolay çözümler bulabilmektedir (Çoroğlu, 2003: 36-37). İletişim kuran mesaj veren kişi olarak liderin iletişim gücü ve hitabet yeteneği tartışmasız çok önemlidir (İmrek, 2004: 121).

3.1. Sunum Sanatı ve Liderlik

Konuşmanın etkili olmasının sağlayan unsurlardan ilki sunum becerisidir (Yıldız ve Yavuz, 2012: 322). Sunum sanatı liderlik ve uzun vadeli başarının anahtarıdır. Birçok iyi eğitilmiş, çalışkan insan, kariyerlerinin bir yerde tıkanıp gittiğini görür, çünkü sunum sanatını geliştirememişlerdir. Diğerleri ise, liderliğin bu olmazsa olmaz yeteneğini pekiştirerek, alanlarında zirveye tırmanır (Gelb, 2002: 238).

Michael J. Gelb düşünmenin tam zamanı adlı kitabında bir hisse senedi analistinin terfisini şöyle anlatıyor: Bir hisse senedi analisti, 1985'te, milyar dolarlık bir emeklilik fonunun araştırma müdürlüğüne yükseltilmişti. Bu terfi, büyük ölçüde, çeşitli sektörlerin durumuna dair verdiği bir dizi sunumun sonucuydu. Patronu, araştırma grubundan sekiz sunum hazırlamalarını istedi. O, ilk sunum için gönüllü oldu. İkincisi için gönüllü çıkmayınca, yine o öne çıktı. Geri kalanlarında da yine aynı şey oldu. Kısa bir süre sonra da terfi etti. Bir süre sonra da yatırımların başına getirildi, 1990' da ise şirketin genel başkan yardımcılığı ve genel müdürlüğüne yükseldi. Başarısını sunum sanatına bağlılığıyla açıklıyor (Gelb, 2002: 238):

Kariyerimde, kendim ile rakiplerim arasındaki temel ayrım noktası, kendimi, iletişim ve sunum yeteneklerimi geliştirmeye adanmışlığım oldu. Bu üç düzeyde gerçekleşti: birincisi bütün sunumlarımı, dikkatle dinleme ve müşterilere duyarlılık temelinde kurarak, onların güvenini kazandım. İkincisi, basit ve net bir mesaj iletmek için kendimi disipline ederek, kendi düşüncemi arıttım ve odakladım. Üçüncüsü, mesajımı yaratıcı ve eğlenceli bir tarzda ileterek, müşterilerimin onu unutmamasını sağladım (Gelb, 2002: 238-239).

Bu hikâyenin gösterdiği gibi, liderlik, yüksek düzeyde sunum yeteneği gerektirmektedir. Eski Chrysler Genel Başkanı ve ticaret efsanesi Lee Iacocca da, başarısını, esas olarak iletişim yeteneğine bağlamaktadır. “Benden çok daha zeki, otomobiller hakkında çok daha fazla şey bilen birçok adam gördüm. Buna rağmen, onlara fark attım. Neden? Nasıl konuşacağınızı bilmelisiniz basit ve net” (Gelb, 2002: 239).

Teknik olarak rekabetçi bir birey, kendi Peter ilkelerinin (yeteneksizlik düzeyi) başkalarına ilham vermeyi becerememeye dair olduğunu keşfeder. Ne kadar iyi eğitilmiş ve ne kadar yaratıcı olursanız olun, fikirlerinizin uygulanması için, önce onları etkili bir biçimde iletmeniz gerekmektedir. Dahası, içinde bulunduğumuz hızla değişen ortamda, konuşma yeteneği eskisinden daha önemli hale gelmiştir. Liderler, kaos zamanlarında düzeni sağlamak için bilgi ve ilham verebilmelidir (Gelb, 2002: 239).

Sunum disiplini, düşüncenin temel unsurlarından biridir. Karmaşık fikirlerden basit ve güçlü bir ifade hazırlamak, sizi, düşüncelerinizi netleştirip arıtmaya zorlamaktadır. Mesajınızı, başkalarının da anlayabileceği, açık seçik bir hale getiremezseniz, ne konuştuğunuz önemli değildir (Gelb, 2002: 239).

Sunum sanatına, sürekli gelişim yoluyla mükemmelliğe odaklanan bir ruh haliyle yaklaşılmalıdır. Bu tavır; iletişimi pekiştirmekte ve liderliği teşvik etmektedir. İletişim için özgün araç, kişinin benliğidir. Bir konuşmacı ve lider olarak güvenilirliğiniz, dinleyicilerin, sizi içtenliğinize dair algılamasıyla doğrudan ilişkilidir. İnsan en büyük verimi, kendi olmakla elde etmektedir. Kim olduğunuz ne söylediğinizden daha çok şey anlatmaktadır (Gelb, 2002: 240).

Bir gazeteci, Gandhi'nin özel sekreteri Mahadev Desai'ye, onun not veya metin kullanmadan kitleleri saatlerce büyüleme yeteneğinin sırrını sormuştur. Desai şu yanıtı

vermiştir: “Gandi’nin düşündüğü, hissettiği, söylediği ve yaptığı birdir. Onun nota ihtiyacı yok” bu cevap bize iç düzenin içtenliğin gücünü anlatmaktadır (Gelb, 2002: 240).

Bir sunumcu olarak gelişmemiz için birey olarak gelişmemiz gerekmektedir. Warren Bennis, klasik el kitabı Lider Olmak da, liderliğin kalbinde içtenlik arayışı yattığını belirtmektedir. Sunumlar, bu arayışta ilerlememizi yansıtan birer aynadır. Büyük bir sunumcu olabilmek için, gerçek benliğimizle konuşmayı öğrenmemiz gerekmektedir. Toplumumuzda, insanın kendisi olması veya kendisini tanınması pek kolay sayılmaz. İçtenliğin ve iyi bir sunum yeteneğinin geliştirilmesi, yaşam boyu sürecek kişisel gelişim sürecinin parçasıdır (Gelb, 2002:241).

İnsanlar önünde konuşma korkusu, birçok sunumun vasat olmasında önemli bir unsurdur. Ancak asıl suçlu, genellikle, hazırsızlıktır. Belki de bu, yıllarca süren eğitimle geliştirilen “tıka basa doldurma” alışkanlığının bir sonucudur. Bazı insanlar hazırlanmaz, çünkü sunumların önemini kavramış değillerdir. Diğerleri ise, kendilerini sunumcu olarak görmemektedir (Gelb, 2002:241).

Büyük bir petrol şirketinde bir araştırma gerçekleştiren psikologlar grubu, şirketteki en yaratıcı insanların ayırt edici anahtar özelliklerini saptamayı hedefliyordu. Üç aylık yoğun test ve mülakat döneminin ardından, araştırmacılar, tek bir anahtar fark bulguladılar: yüksek yaratıcılığa sahip insanlar, kendilerinin böyle olduğunu düşünüyorlardı: az yaratıcı olanlar ise, yaratıcı olmadıklarına inanmaktaydı. Aynı şey, sunum için de geçerlidir. Kötü sunumcular, kötü olduklarını düşündükleri için böyledir. Bu nedenle hazırlanmazlar. Kendilerini geliştirmek veya pratik yapmak için fırsatlar kollamazlar. Sunumları daha ilginç ve eğlenceli kılacak hikâyeler, haberler veya başka bilgiler keşfetmeye odaklanmış değillerdir (Gelb, 2002:241).

Tam aksine, en iyi sunumcular, iletişim yetenekleriyle gurur duymaktadır. Pratik yapmak ve daha da gelişmek için her fırsatı değerlendirmektedir. Akılları başarıya odaklanmıştır; sunumlarını zenginleştirmek için sürekli araştırma yapmakta, fikir üretmekte, kuluçkaya yatmakta ve fikirleri değerlendirmektedir. Büyük sunumlar yapmanın basit formülü, hazırlık artı içtenliktir. En güçlü sunumcular, konularına hakimiyet ile, doğal ve içten bir ifadeyi birleştirmektedir. Araştırma, hazırlık ve pratik; özgüvenli, doğal bir sunumun zeminini hazırlamaktadır. Mükemmel sunumlar

yapabilmek için kişilerin ev ödevlerini iyi çalışmalarını ve kendi benliklerini doğru yansıtmasını gerektirmektedir (Gelb, 2002:242).

3.2. Konuşmacının Görevleri

Dinleyiciler, konuşmacının bazı görevleri yerine getirmesini beklerler. Bu görevler, sorumluluk, güven oluşturma, mizah, dinleyicileri sunuşa katma, dinleyiciyi konuşmaya teşvik etmedir.

3.2.1. Sorumluluk

Konuşmacıların sadece üç temel sorumluluğu vardır. Kolaylaştırma, özendirme ve sunuşu kontrol etmedir. Sunuşun kolaylaştırılması için sunuşun içeriği yoluyla, bir gündem çıkarma, amacı tanımlama, konuyu takdim etme ve tartışmanın akışını yönlendirme belirlenmektedir. İlk olarak, konuşmacı bütün dinleyicilere aktif katılma olanağı sağlamayı garanti altına almalıdır. Konuşmacı üyeleri katılmaya çağırmalı, konuşkan dinleyicilerin tartışmaya egemen olmasını engellemeli, açık ve yerinde sorular yönelmelidir. İkinci olarak, konuşmacının tartışmayı hedefe yönelik tutması gerekmektedir (Bingaman ve Tuskan, 1993: 95-96).

Konuşmacı katılımı teşvik eden bir atmosfer yaratarak dinleyicileri özendirmelidir. Birincisi, fiziksel oturma düzeninin uygun olması gerekmektedir. İkincisi, konuşmacı etkili iletişim yeteneklerine sahip olmalı ve açık bir tutum sergilemelidir. Konuşmacı içeriği geliştirme, ortamın ihtiyaçlarını saptama, sözlü olmayan iletişimi, soruları ve cevapları kullanma, özgüven sergileme konusunda ustaca davranmalıdır. Sunuş yaklaşımına bakmaksızın konuşmacının kontrolü elinde tutması gerekmektedir. Sunuşun amacına ulaşmasını, karşılıklı etkileşimin dengelenmesini, gündemin dışına çıkılmamasını ve sunuşun zamanında belirtilmesini garantiye almak açısından kontrol zorunludur (Bingaman ve Tuskan, 1993: 97).

3.2.2. Güven Oluşturma

Webster's New Collegiate Dictionary, "güven"i şöyle tanımlıyor: "Birisinin ya da bir şeyin karakterine, yeteneğine, gücüne veya gerçekliğine kesin biçimde bel bağlama." Güven, iki yönlü bir süreçtir. Başka bir deyişle, güven duyan kimseye güven duyulur. Konuşmacılar; kendini açığa vurma, açıklık, yargılayıcı olamayan tutumlar, uygun cevaplar, aktif dinleme, dolaylı sorular sorma, tasvir edici sözlü geri besleme ve sözleri destekleyen eylemleri yoluyla güvenin gelişmesine yardımcı olmaları gerekmektedir. Konuşmacı yardımcı rolünü benimsediği zaman, güven duygusu, dinleyicilere en iyi şekilde verilmektedir (Bingaman ve Tuskan, 1993: 97).

Yardımcı bir kişi olarak konuşmacı; içeriğe ilişkin konular, kişilerarası ya da kişinin kendi içindeki dinamikler, performans kaygıları ve kişisel problemlerle başa çıkmakta dinleyicilere yardım etmesi gerekmektedir. Dinleyiciler bunu kasıtlı bir davranış olarak algılayamayabilir. Özellikle, dinleyici konuşmacının yansıtma tekniklerini, dolaylı soruları ya da kendi cesaret ve desteğini nasıl kullandığının bilincinde olmayabilir. Ancak, konuşmacının davranışı yardımcı bir davranış değilse, dinleyici gerçeğin farkına varacaktır. Aynı anda hem konuşmacı, hem de lider ve yardımcı olarak işlev görmek birçok yarar sağlamaktadır. Bu üç rolün benimsenmesi, konuşmacı, dinleyiciler ve organizasyon için bir model işlevi görür ve bu, şirket içinde güven oluşturmanın ya da pekiştirmenin mükemmel bir yoludur (Bingaman ve Tuskan,1993: 97).

3.2.3. Mizah

Çoğu sunuşlar mizaha başvurmak için fırsatlar yaratır. Ancak mizah kullanmanın konuşmacı açısından dikkatli bir şekilde yönlendirilmesi önemlidir. Mizah saldırgan ya da alaycı olursa, kimileri gülebilir, ama bu tür mizah dinleyicileri olumlu bir biçimde etkilemeyecektir. Konuşmacının kişisel amacı komik olmaksızın, sunuşun etkisi bundan zarar görebilmektedir. Buna karşılık, konuşmacının amacı bir mesaj vermek ve mizahı da etkiyi güçlendirmenin doğal bir yolu olarak kullanmaksızın, sonuç başarılı olacaktır (Bingaman ve Tuskan,1993: 97-98).

Sunuşlarda mizaha başvurmanın iki yol gösterici ilkesi vardır. Birincisi, dinleyicilerin yarattığı gülüşlere katılmak ve kişisel hatalara gülümsemektir. Doğru kullanıldığında mizah konuşmacıyı ve dinleyicileri rahatlatır, güven oluşturur ve aktif katılım yaratır. Mizaha başvurmayı, konuşmacının kabul görme, güç ya da kontrol kazanma veya

güldürücü biri olarak hatırlanma gibi kişisel bir ihtiyacı yönlendiriyorsa, sonuç felaket olacaktır. Bu durumda gerçek mesaj kaybolabilir ve konuşmacının güvenilirliği zarar görebilir. Genel bir kural olarak, mizahçı, mesajın iletilmesine yardımcı oluyorsa, (Bingaman ve Tuskan, 1993: 98) mizahın; uyarılma, sorun çözme, sonuç evrelerini kullanıyorsa (Yardımcı, 2010: 15) ve konuşmacının doğal bir davranışıysa mizah etkili olmaktadır (Bingaman ve Tuskan, 1993: 98).

3.2.4. Dinleyicileri Sunuşa Katma

Konuşmacının en zor görevi dengeli katılım için bir fırsat yaratmaktır. Katılım göstermeyen dinleyicileri aktif katılım yönünde yüreklendirme, işe çok fazla karışanların ise, başkalarına da katılım fırsatı tanımaları için teşvik etmek gerekmektedir. Bu, tüm dinleyicilerin katılım göstermesi gerektiği anlamına gelmediği gibi, herkesin söyleyecek bir şeyinin olup olmadığını görme sorumluluğunun konuşmacıya ait olduğu anlamına da gelmemektedir. Dinleyiciler arasında konu hakkında başkaları kadar bilgisi bulunmayan insanlar doğal olarak olacaktır. Bir grup oturumunda konuşmak istemeyen insanlar da olacaktır. Konuşmacının sorumluluğunun dengeli katılım için (katılım göstermeyen bir üye için değil) fırsat sağlamak olduğu unutmamalıdır (Bingaman ve Tuskan, 1993: 98).

3.2.5. Dinleyiciyi Konuşmaya Teşvik Etme

Bir konuşmacı için, emin adımlarla kürsüye yaklaşarak dinleyicilere gülümseyip karşılığında gülücükler aldıktan ve bir açılış şakasıyla bir kahkaha fırtınası yarattıktan sonra sunuşun ortalarına doğru insanların uyukladığını ya da dikkat göstermediğini görmek kadar gurur kırıcı bir şey yoktur. Bunun olmaması için, birincisi, kişilerin hedeflerini (sunuşla ve dinleyicilerle ilgili hedeflerini) önceden analiz etmeleri gerekmektedir. İkincisi, tüm sunuş planlanmalıdır. Giriş dahil olmak üzere bütün sunuş, sunuşun amacına, konuşmacının ve dinleyicilerin ihtiyaçlarına başka bir deyiş ile; hedeflere dayanmalıdır (Bingaman ve Tuskan, 1993: 99).

Üçüncüsü konuyu tanıtmak için yeterince zaman ayırmak gerekmektedir. Sunuşun gelişme bölümüne daha fazla zaman ayırmak amacıyla girişi kısa tutmak etkili

olmamaktadır. Giriş önemlidir! Bu, konuşmacı ve dinleyicilerin birbirlerine alışmasını sağlayan önemli bir süredir. Giriş aynı zamanda sunuşun amaç ve hedeflerini bildirmesinin yanı sıra, gelmekte olanın ilk sinyalinin vermektedir. Dördüncüsü, soru ve cevaplar, grup tartışmaları, görsel araçlar, örnek olay incelemeleri ve rol canlandırması yoluyla mesajı hayata geçirmeleri için dinleyicilere bir şans tanınmalıdır. Bu tekniklerden bazılarının kullanılması organizasyonun normlarına, sunuşun amacına ve dinleyicilerin bileşimine bağlı kalmaktadır (Bingaman ve Tuskan, 1993: 99).

Sonuç ve Öneriler

Konuşma insanın en eski bilinçli eylemidir ve şüphesiz insanla başlamıştır. Yalın bir tanımla konuşma, duygu ve düşüncelerimizi, görüp yaşadıklarımızı karşımızdakilere sözcükleri seslendirerek gönderme, iletme işidir. Günlük yaşantımız incelenecek olursa, bu süre içerisinde konuşmanın bir hayli yer tuttuğu görülmektedir. Yakınlarımızla, çevremizdekilerle, dost ve arkadaşlarımızla günün olayları hakkında konuşuruz: bir takım sorunlar üzerindeki düşüncelerimizi, görüşlerimizi açıklarız. Böylece düşünce alışverişi yapar, yaşantılarımızı paylaşıyoruz. Başka değişle konuşma, günlük bir gereksinim ve toplum içinde yaşayışımızın doğal bir sonucudur.

Konuşma, aynı zamanda işimiz ve uğraşımız yönünden de bir gereksinimdir. Kimimiz öğrenciyizdir: konuları arkadaşlarımızla birlikte tartışırız, hazırladığımız bir konuyu sınıfa ve öğretmenlerimize sunarız, konumuzla ilgili bize yöneltilen soruları ve eleştirileri yanıtlarız. Kimimiz satıcıyızdır: satacağımız malın niteliklerini alıcıya anlatır, onu iyi bir mal alacağına inandırmaya çalışırız. Kimimiz avukattır, üstlendiğimiz davanın savunmasını yaparız. Kimimiz ise bir grubun lideri ya da bir şirkette yönetici lider olabiliriz. Kısaca her birimizin bir işi bir uğraşı vardır ve bu iş ve uğraşının gerektirdiği konuşmalar hayata geçirilir. Böyle konuşmalarda başarımızı etkileyen etmenlerden olan konuşma gücümüzün, o alandaki gelişkinliği ve yetkinliği oldukça önemlidir.

Bilim ve teknik alanlarındaki yeni buluş ve gelişmeler de bu alanlarla ilgili kişilerin sık sık bir araya gelmesini zorunlu kılar. Konuşmalar, konferanslar, açık oturumlar, paneller, forumlar, kongreler düzenlenir. İş yerinde patronunuz bir gruba ya da personele bir konuşma sunum yapmanızı isteyebilir. Eğer seçtiğimiz işte başarının yolu

üzerindeyse, bu tür etkinliklerde varlığımızı kanıtlamak, kendimizi kabul ettirmek, konuşmamızın, düşüncelerimizin konuşmadaki ve sunumdaki ustalığımızın gücüne bağlıdır. Sunuşlar önemlidir. Birçok şey onlara bağlı olabilir, bir karar bir anlaşma, satış ve finansal sonuçları ve düşünceleri de etkileyebilir. Hepimiz yaptığımız işte başarılı olmak isteriz başarının anahtarı da liderliğin olmazsa olmaz özelliklerinden biri olan konuşma ve sunum sanatından geçmektedir.

Kaynaklar

Adair, J., (2005). *Etkili Stratejik Liderlik (2b)*, Çev. Güneş F.S., İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.

Bahar, E., (2006). *İşletme Becerileri Grup Çalışması (1b)*, Ankara: Detay Yayıncılık.

Bingaman, C. ve Tuskan, E., (1993). *Etkili Sunuş (1b)*, İstanbul: Rota Yayın Yapım Tanıtım.

Bir, A.A., (2005). *İkna ve Konuşma (1b)*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri.

Çoroğlu, C., (2003). *İş Dünyasında Geleceğin Yönetimi (1b)*, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.

Demir, T., (2010). “Konuşma Eğitiminde Benmerkezci Konuşmaya Yönelik Bir Deneme”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 2, s. 415-430.

Erçetin, Ş., (2000). *Lider Sarmalında Vizyon (2b)*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Forsthy, P., (2000). *30 Dakikada Sunuşa Hazırlanma (1b)*, Çev. Yarmalı S.E., İstanbul: Damla Yayınevi.

Gelb, M., (2002). *Düşünmenin Tam Zamanı (1b)*, Çev. Bilgiç T., İstanbul: Arion Yayınevi.

İmrek, M.K., (2004). *Lider Olmak (1b)*, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.

- Keskin, U., Büyük, K. ve Koç, U., (2013). “Yönetmel ve Örgütsel Açıdan Retorik”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, s. 27-40.
- Kurudayıoğlu, M., (2003). “Konuşma Eğitimi Ve Konuşma Becerisini Geliştirmeye Yönelik Etkinlikler”, *TÜBAR*, Sayı: XIII, s. 288-309.
- Okay, A., (2008). *Kurum Kimliği (6b)*, İstanbul: Media Cat Kitapları.
- Özbyay, M., (2005). “Ana Dili Eğitiminde Konuşma Becerisini Geliştirme Teknikleri”, *Journal Of Qafkaz University*, Sayı:16, s. 177-184.
- Özçimen, A., (2008). “Etkili-Anlaşılır Konuşma Eğitimi için Gerekli Temel Faktörler”, *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 26, s. 155-166.
- Özgen, E., (2003). “İletişim ve Liderlik”, *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 18, s. 100-119.
- Uysal, G., (2003). “Rol Farklaşmasının İletişime Etkisi ve Johari Modeli”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, s. 137-148.
- Yardımcı, İ., (2010). “Mizah Kavramı ve Sanattaki Yeri”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, s. 1-41.
- Yıldız, Ç.D. ve Yavuz, M., (2012). “Etkili Konuşma Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt:7, Sayı:6, s. 319-334.
- Yiğit, R., (2002). “İyi Bir Lider Olmanın Yolları”, *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, Cilt: 6, Sayı:1, s. 17-21.
- Yüksel, H., (2005). *İkna ve Konuşma Sanatı (1b)*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri.

POST-YAPISALCI YAZIN VE SANAT İLİŞKİSİNDE; YAZIYI PARANTEZE ALMAK

Öğr. Gör. Dilek ÇULHA*

Özet

Bu araştırma, öncelikle yapısalcıların dil üzerine kurduğu hiyerarşiyi söküme uğratan Jacques Derrida'nın görüşlerine dayanmaktadır. Özellikle yapısalcı Ferdinand de Saussure'ün ikili karşıtlıklar üzerine sistemleştirdiği dilbilim anlayışı, söz-yazı karşıtlığı çerçevesinde incelenmiştir. Derrida, geleneksel otoritenin kurduğu bu ikili karşıtlıkların hiyerarşisini 'différance' kavramı ile söküme uğratar. Bu bağlamda, 1960'lı yıllardan günümüze kadar sanat yapıtlarının nesnesi biçiminde ele alınan 'dil', 'sözcük', 'metin', 'yazı' ile 'mevcudiyeti' sorunlaştıran Kavramsal sanatçıların (Joseph Beuys, Joseph Kosuth, Art and Language (Sanat ve Dil) sanat grubu, Sol LeWitt ve Jenny Holzer) eserleri incelenmiş ve Derrida'nın 'différance' kavramı ile ilişkilendirilmiştir. Bu yaklaşım, post-yapısalcı argümanlar ekseninde sanat yapıtlarının konumlandığı düşünce biçiminin açılmasına olanak tanımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Post-yapısalcı felsefe, söz-yazı, Jacques Derrida, mevcudiyet, kavramsal sanat, Différance.

BRACKETING THE WRITING IN THE RELATIONSHIP BETWEEN POST STRUCTURALIST LITERATURE AND ART

Abstract

This research principally depends on Jacques Derrida's views; he has removed a hierarchy established by structuralists on the language. Especially structuralist Ferdinand de Saussure's approach "linguistics systematized on binary oppositions" has been examined in terms of word-writing opposition. Derrida removes the hierarchy – which was based on binary oppositions by traditional authority – with a concept called 'différance'. Especially the works of conceptual artists like Joseph Beuys, Joseph Kosuth, Art and

---

* Nişantaşı Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu Grafik Tasarım Bölümü, dilek.culha@nisantasi.edu.tr

Language arts group, Sol LeWitt and Jenny Holzer, who problematized ‘language’, ‘word’, ‘text’, ‘writing’, and ‘existence’ as the objects of artworks since 1960s until today, have been examined and associated with Derrida’s ‘différance’ concept. In terms of post-structuralist arguments this approach enables exploring a way of thinking in which the artworks positioned.

Keywords: Post-structuralist thought, word-writing, Jacques Derrida, existence, conceptual art, Différance.

Giriş

Bu metin, ‘yazı’ ile oluşturulmuş sanat yapıtları ile felsefi yazınlar arasındaki ilişkiyi irdelemek üzere kaleme alınmıştır. Sanat yapıtlarında özellikle karşı sanat akımlarıyla beliren dil-yazı kullanımı, düşünsel bir sürecine işaret etmekte ve yanıtları dilbilim ve felsefe içinde konumlanmaktadır. Post-yapısalcılar, Platon’dan yapısalcılığa kadar uzanan mevcudiyet, logos-söz üzerinden dil’de yer alan dizgisel keskin yapıyı sorunlaştırarak, yazın-metin alanında sorgulamaya açmaktadır. Özellikle Ferdinand de Saussure’ün dil tanımları üzerinden ikili yapılandırma ile kurduğu ayrımların anlamını, Jacques Derrida post-yapısalcı bir yeniden okumayla genişletmiştir. Derrida ‘dil’i dizgelenmiş bir yapı içerisinden çıkartacak, göstergenin tekil anlamını yıkacak bir yapısöküm düşüncesini geliştirir. Derrida’nın birçok metin okumasıyla ulaştığı kesin bir tanımlı yapılamayan yapısöküm, sabitlenmiş bir anlamı olmayan başka bir okuma/yazma ilişkisinde ele alınmaktadır. Bu metnin amacı, yapısalcılığın dil tanımlarının, post-yapısalcılıkta nasıl yapısökümlendiğinin bilgisine ulaşmak ve 1960 sonrası sanat yapıtlarını post-yapısalcı bir okuma ile ilişkilendirmektir.

1. Yapısalcı ve Post-Yapısalcı Argümanlarda ‘Yazıyı Paranteze Almak’

Yapısalcı dilbilimde ‘dil’, bir dizge içerisinde tanımlanır ve bu tanımlamada öznelerarası dilyetisi ile kurulan bağ sürecinde bir ‘anlamlandırma’ yaratılması söz konusudur. Dili göstergeler sistemi içerisinde açıklayan F. Saussure, dil’in yaşamdaki rolünü ve gerçekliğin kavranışını ‘yapı’ işleyişine bağlamakta ve ikili karşıtlıklar içerisinde meseleye yaklaşmaktadır. Saussure’ün, göstergenin keyfiliği üzerinden

incelediği gösteren ve gösterilen arasında bir birliktelikle oluşan dizge tanımı, post-yapısalcı okumalarla yapısökümle uğratılır.

Yapısalcı Ferdinand de Saussure'ün sözmerkezci tanımlarına göre; her türlü iletişim, öncelikle konuşma temeline dayanır. Bu nedenle dil birincil niteliktedir, yazı ise ikinci planda yer alır. Yapısalcıların 'söz'ün asıl, 'yazı'nın ise bir ek olduğu görüşü, Rousseau'nun dillerin kökeninde yazıya yüklediği dolayimli temsil niteliği ve sözün 'ek'i olduğu görüşü ile paralellik gösterir. Bu bağlamda Rousseau'nun yazı tanımı şöyledir;

“(…) dillerin kökenine bir 'eklenme'dir (supplement). Bu eklenme gerçekten de takviye amaçlı (additif) bir ikame (suppléance), söze eklenen bir 'giderici' ortaya koyar. Dilin eklenmeye (s'articuler) başladığı, yani kendine eksik gelmek [yüzünden] doğduğu noktada, kökenin ve tutkunun belgisi olan vurgusu eklenme denen diğer köken belgisi altında silindiği zaman, devreye girer. Rousseau'ya göre, yazının tarihi gerçekten eklenmenin tarihidir” (Derrida, 2010: 409).

Saussure, sözün yerine ölü bir söz olarak yazının varlığını kabul eder ve bu durumu “yazı, dili gizler; bir giysi değil, bir örtüdür” (Saussure, 1998: 62) şeklinde açıklamaktadır. Saussure yazının, 'kavramsal yazı' ve 'sesçil yazı' olarak iki tür tanımını yapmaktadır. Kavramsal yazı, “sözcük, kendisini oluşturan seslerle ilişkisiz bir tek göstergeyle belirtilir” (Saussure, 1998: 58). Böylece her sözcük bir gösterge ve/veya bir işitme imgesine gönderme yaparken, sesçil yazı ise, sözcükteki seslerin oluşturduğu bir yazı biçimi olarak tanımlanmaktadır. Derrida bu durumu şöyle açıklar;

“Bu kökensel birliğe göre yazıyı yazılmış sözden başka bir şey olarak düşünme olanağı yoktur. Yazı 'sesçil' olacak, dilin ve bu 'düşünce-sesin' dışı, dış temsili olacaktır. Kaçınılmaz olarak zaten yapılmış olan, oluşumlarında kendisinin hiçbir rol oynamadığı anlam birimlerinden yola çıkmalıdır” (Lucy, 2012: 168).

Jacques Derrida, yapısalcılığın yazıya bahsettiği bu ikincil duruma karşı çıkar. Ona göre, yazı her şeyden önce vardır. “Yazıdan önce dilbilimsel im yoktur” (Derrida, 2010:

25). Önce yazı vardır¹. Jameson'un ise bu duruma yorumu şöyledir;

“ilk yazı ya da onun bu temel dışsallığı ya da her dilin kendi içinde taşıdığı ve daha sonraki bütün deneysel yazı dizgelerinin üzerinde kurulduğu, kendinden uzaklığı vurgulamak için verdiği adla:archi-écriture. Bu, bir yandan, metinle onun anlamı arasında bir boşluk olduğu; açıklamalar ya da yorumlamaların metnin kendisiyle ontolojik bir noksanlıktan doğduğu anlamına gelir. Fakat aynı zamanda bir metnin sonul bir anlamı olamayacağını, yorumlama, gösterilenin birbirini izleyen tabakalarını açma sürecinin –o zaman da her biri başlı başına yeni bir gösterene ya da anlamlayıcı dizgeye dönüşür- doğallıkla sonsuz bir süreç olduğunu da anlatır örtük olarak” (Jameson, 2002: 158).

Saussure'ün anlam ile ses arasında “doğal bir bağ” olduğu fikrine denk gelen bu durum karşısında Derrida, ‘yazı’nın böyle bir doğal bağ’a gereksinimi olmadığı düşüncesini geliştirir. Ona göre, Batı düşünce geleneğinin ‘yazı’ya bakışındaki temel nitelikler şöyledir;

“ ‘Yazı’ kaydetme ve en başta bir imin kalıcı ‘kurulmuşluğu’ demek oluyorsa (ki bu, yazı kavramının tek indirgenemez çekirdeğidir), genel olarak yazı tüm dil[bilim] selimler alanını kapsar. Sonra bu alanda, sözcüğün dar ve türeme anlamıyla ‘grafik’ nitelikli, başka kurulmuş imleyenlerle belli bir ilişkiye göre düzenlenmiş, dolayısıyla ‘sesçil’ olsalar bile ‘yazılı’ [denebilecek], belli bir türden ‘kurulmuş’ imleyenler ortaya çıkabilir. ‘Kur[ul]ma’ (institution)- dolayısıyla imin keyfiliği-fikrinin kendisi de (...) ‘sesçil’ bile olsalar imlerin üretimine ve uzamsal dağılımına, farkların düzenlenmiş ‘oyununa’ açılış olarak, dünyanın dışında düşünülemez” (Derrida, 2010: 67/68).

Derrida, yazının işlevini zehir-panzehir ayırımında ele aldığı Platon’un Eczanesi kitabına göre yazı’nın tanrısı pharmakon’un tanrısıyken, ‘söz’ün tanrı kralı Thamus’tur.

---

¹Derrida’nın yazı dediği şey; doğrudan sesçil yazı olarak anlaşılmalıdır. O daima sözün sesçil yazıdan önce oluştuğunu kabul etmiştir. “Onun söylediği şey, sesçil yazının (yazıya geçirilmiş söz olarak yazının) yalnızca daha genel bir yazı kavramı olduğu, mevcudiyet olarak dilin kökeni olarak, sözün olanaklılığını yarattığıdır”. (Bkn. Lucy, Niall. **Derrida Sözlüğü**, çev. Sabri Gürses, (Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2012), 171.

Ona göre; “yazının sözü yansıtmaktan başka kendinde bir değeri yoktur”.² Söz (Logos) olmadan baba’nın varlığından söz edilemez, Oidipus kompleksindeki³ gibi logos/söz özgürlüğe kavuşabilmesi için babasını yok etmelidir. Derrida, bu kitapta sözmerkezciliğin ikili karşıtlığında birinin diğerinden üstün olma görüşünü eleştirerek meseleye yaklaşır. Derrida’nın, bu üstünlüğün ne olduğu sorusuna verdiği yanıt ‘bulunuş’ kavramıdır ve yapısalcılığın sesmerkezciliği içerisinde varlık gösterir.

“Pek çok insana göre ‘bulunuş’ bilincin (bilinen’in) bir taşrasıdır. Nasıl ki geçmişte neler olup bittiğinden emin olamıyorsak, aynı biçimde gelecekte neler olacağından, şimdi başka bir yerde neler olup bittiğinden de emin olamayız; ama ‘bulunuş’a ilişkin bilginin kesinliğinden burada ve şimdi emin olabiliriz- ‘bulunuş’ o an deneyimlediğimiz algısal dünyanın ta kendisidir bu anlamda” (Sarup, 1995: 57).

Derrida’yı bulunuşun-bulunmayışın ötesini araştırmaya iten düşünce, Saussure’ün ‘dilde yalnız ayrılıklar vardır’ ilkesini geliştirmesiyle daha da belirginleşir. Derrida, geleneksel dönemin kurduğu dilin dizgilenmiş bir yapı içinde statik olma özelliğini yıkacak, dili hareketlendirerek devinimini sağlayacak ‘gramme’ veya ‘différance⁴’ kavramı ile

---

² Derrida’nın Platonun Eczanesi kitabına göre; Logos “burada söylev (discours), öne sürülen usamlama, yapılan söyleşiye (logos) can veren öneri (propos)” anlamını taşır (Derrida, 2012:28). Canlı bir varlık olarak irdelenen logos’u (söz/parole) şöyle tanımlar: “(...) gücünü ve kaynağını babalık konumuna tahsis eden Platonik bir şemanın sürekliliğine yöneltmek yeterli olacaktır (...). Logos baba değildir. Ama logos’un kaynağı babasıdır. Anokronik olmayı göze alarak diyebiliriz ki ‘konuşan özne’ kendi sözünün babasıdır. (...) Öyleyse logos bir oğuldur, babasının mevcudiyeti (presence) ve babasının mevcut (presente) yardımı olmadan, oğul kendi kendisini yok edecektir. Babası onun adına cevap verir ve cevabı onu açıklar. O, babası olmadan sadece bir yazıdan ibarettir. En azından bu, söyleyenin söylediği şey, babanın tezidir. Böylece yazının özgünlüğü (specificite) babanın yokluğuyla (absence) ilişkili olacaktır”(Jacques Derrida, **Platonun Eczanesi**, 2012), 27.

³“Oidipus kompleksi, öznenin anneye sahip olmasının yasını tutma ve babaya özdeşim kurma yoluyla imgesel düzenden simgesel düzene geçişin temsil edilmesidir. Zira -bu Freud’la olan ilk farklılıktır-Lacan, cinsiyeti ne olursa olsun öznenin anneyi arzuladığını ve babanın her zaman rakip olduğunu dikkate alır. Simgeselin onun aracılığıyla ortaya çıktığı baba, önceleri ikili olan ilişkiye üçüncü terim olarak müdahale eder. Oidipus karmaşasının yazgısını oluşturan şey bu üçüncü terimin evrimidir. İlk olarak, bu üçüncü terim özne tarafından annenin onun da ötesinde arzulanacağı imgesel bir nesne olarak tasarlanır. Özne öyleyse annenin arzuladığı ve onu tamamlayacak olan bu nesneyi arzulanacaktır. Ama özne sadece anneye değin arzuyu tatmin etmekteki güçsüzlüğüyle karşı karşıya gelmez: (...) Özne, annenin arzusunu tatmin etme gücünü gerçekten elinde bulundurmanın baba olduğunu fark eder ve babanın zaten sahip olduğu ve onun elinde bulundurmaya istediği güçten vazgeçmesi gerekecektir. Ona kalan babaya özdeşim kurma olanağı, yerini alamadığı bu baba olmayı isteyeceği olanaktır. Üstben, babaya olan bu özdeşimden itibaren kurulur” Bkz. (Jean-Pierre Clero, **Lacan Sözlüğü**, çev. Özge Soysal, (İstanbul: Say Yayınları, 2002), 89/90.

⁴Bu kavram, bu çalışmanın kuramsal temellerini oluşturmak için en önemli ölçüt olarak benimsenmiştir. *Différance* aynı *différence* olarak telaffuz edilir. *Différance*, ‘a’ harfiyle yazıldığında bir ayırım olarak tanımlanır, Fransızca bir sözcük olan ötelemek ve -bir başka şey olmak- anlamına gelen ‘*différer*’ fiilinden türetilmiştir. Türkçe’ye de ‘ayırım’ veya ‘ayram’ olarak çevrilmektedir. Tek bir harfin yer

meseleye yaklaşır.

“Yalnızca belli bir anda burada (présent), belirgin olabilen, bir buradaki, doğru olarak burada olan, buradakinin doğruluğu ya da buradakinin buradalığı olarak kendini gösterebilen, sunabilen şey sergilenebilir. Eğer différence, burada-olanın sunuluşu (présantation) ~~olmaksızın~~ (böylece ~~olmak~~’ı çaprazlama çiziyorum) kendisini asla sunmamaktadır o” (....) “ (...) difference olan bir şey değildir (on), var değildir, ne olursa olsun bir burada-olan değildir; ve böylece onun olmadığı bütün her şeyi vurgulayacağız, yani bütünü; ve sonuçta ne varlığı ne de özü olmadığını. Var olarak, ya da yok olarak düşünülün, varolanla ilgili hiçbir kategoriyle ilişkisi yoktur” (Derrida, 2008: 52/53).

Derrida, différence’ın geleneksel yapı içerisinde söz üzerinde yok olup gittiğini savunur; “ (...) différence, Derrida’ya göre söylemimizin her anında varolduğu için, dilin bireyler arasında istikrarlı bir anlam iletme aracı olduğu inancımızı sekteye uğratar” (Sim, 2000: 32/33) ve yazı içerisinde ise gizil bir anlam taşıdığına vurgu yapar. Bu nedenle difference kavramını, ‘sous rature’ yani ‘söküme alma’ işlemi aracılığıyla açıklamayı dener. Derrida’nın, ‘varlık’ sözcüğünü sıklıkla karalayan Heidegger’den aldığı ‘sous rature’ terimi, önce bir sözcük yazmak ve sonra bu sözcüğün üzerini karalamak, metinde eksikliğine rağmen sözcüğün varlığını koruduğuna işaret etmek için kullanılır. Başka bir deyişle, sözcük üstü çizili biçimde metinde bulunmaya devam eder. Yapısökümün temel niteliğine dönüşen ‘üstünü çizme’ edimi, dil dizgesinin içerisinde mevcudiyeti sorunlaştırmaktadır. Derrida yapıbozum ile metafizik kurallarının keskin ayırımlarını bozarak, gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkiyi sonsuz bir erteleme alanında inceler. Amaç metafiziği yadsımak değil, metafizik içerisinden muhalefet ederek merkez tanımları sorgulamaktır. Derrida daha çok metinler üzerinden ele aldığı yapıbozum, metinlerin içerisindeki çelişkileri içerisinde dolanmakta ve kesin bir doğru üzerine oturtmamaktadır.

---

değiştirmesiyle (‘i’ yerine ‘a’ konmasıyla), mevcudiyetin yarattığı anlamın biricikliği tartışmasına dönüşmektedir. Çünkü her şey uzamsal ve zamansal ayrılıklar çelişkisinde var olur; başka bir deyişle hiç bir şey kendiliğinden var olmaz. Derrida’ya göre ise, hiçbir şey ayırımın dışında var olmaz. Özellikle yazı içeriğinde gerçekleşen bu ayırımın anlamı, yazım ve okunuş da farklılık yarattığından hem bir yapı, hem de bir hareketlilik söz konusudur.

2. Post-Yapısalcı Argümanlar Ekseninde Sanatta Yazıyı Paranteze Almak

Derrida'nın yapıbozum tanımlarındaki 'mevcudiyet' sorgusu, özellikle 1960-70'li yıllardaki sanat yapıtlarında kullanılan dil-metin-yazı enstrümanlarıyla 'anlam-anlamsızlık' arayışları olarak yansımaktadır. "(...) 1970'lerin sanatı aynı zamanda 'anlam konusunda büyük bir keyiflik'le yüzleşir ve ilk tepkisi 'kodsuz bir olayın sessiz varoluşuna' sığınmak olur" (Foster, 2009: 116). Sanat yapıtlarında var olmayı/varolmamayı en belirgin vurgulama aracı olarak kullanılmasını sağlayan etkenlerden biri de 'yazı'dır. Derrida'nın sözleriyle, yazı "göndergenin namevcudiyetini bir yana, imzalayanın namevcudiyetini oluşturur. Yazı bu iki namevcudiyetin adıdır" (Lucy, 2012: 172). Bu tanımlama, sanat yapıtının mevcudiyetini sorguladığı gibi sanat üreticisi olan müellif'in de (yazarında/sanatçımında) mevcudiyetin sorunlaştırmaktadır. Bu düşünce sanatta, Derrida'nın 'différance' kavramı ile beliren varlık-yokluk tanımları içinden açıklanacak, sanat yapıtını sanatçının tekelinden ayıracak aynı zamanda da sanat yapıtlarında gösterge ile hiç biçimlenmemiş, hiç çizilmemiş kavramlar, düşünceler, enstalasyonlar ve performanslar olarak 'mevcudiyeti' sorunlaştıracak yeni alanların önünü açmaktadır. Bu bağlamda Fluxus düşünce mirasını devralan Joseph Beuys'un, sanat yapıtlarında ve performanslarında gündelik yaşamın işlevini resimlemeden kaçınarak yazıyla oluşturduğu ve toplumsal düzeni sorguladığı "Topluma Doğru Sanat, Sanata Doğru Toplum" (Resim-1) adlı yapıtı, bu bağlamda örnek teşkil eder.

Beuys'un, kamuya açık alanda yaptığı konuşmasında, kara tahta üzerinde çizimlerle-yazılarla gerçekleşen bu performansı, yazı ile anlamın inşa etme/yıkma sürecinde gelişir ve sanatın nesnesi haline dönüşen 'düşünce' üzerine kuruludur. Yazı imgesel olarak düşüncenin varlığını gösterir ve okuyucu olan seyircinin bakış açısını sorgulatma eğilimi yaratmaktadır. Kosuth'a göre anlamı üreten düşüncelerdir. Bu nedenle yazı, düşüncenin ne'liğine dokunma arzusunu, eserin yeniden düşünsel inşasını ve mantıksal açıdan açılımını ortaya çıkarır.

Resim 1 – Joseph Beuys, *Topluma Doğru Sanat, Sanata Doğru Toplum, (Social Sculpture)*, 1970.

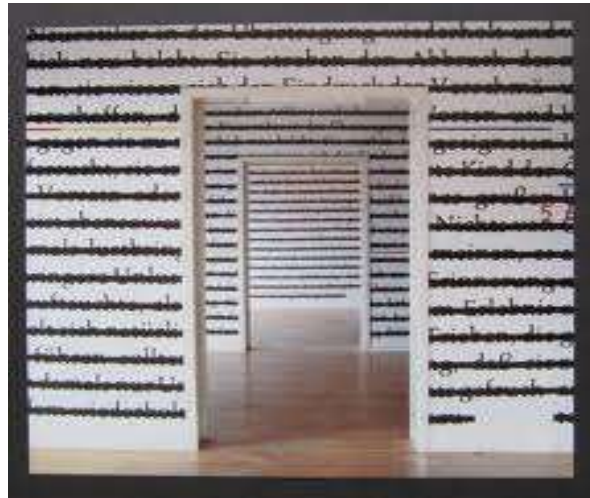
“(…) Kosuth yapıbozmanın malzemelerini kullanır gibi görünmektedir. Bu malzeme, Derrida’nın da sık sık vurguladığı bir ilişkidir. İlişkiler, kullanılan düşünceler olarak kayda geçilir. Bu ilişkileri belirleyen arzu biçimidir; arzulamak işi kurmak demektir. Yapıbozum ile yapıyı kurma sanat eserlerini gerçekleştirmekten geçmektedir” (Akay, 2008: 18).

Sanat yapıtında yapıbozum, bilindik kodlarından arındırılmış yeni bir sanat dilinin varlığına işaret edecek sorgulamaya dayanak olur. Bu durum, Derrida’nın temel savı olan metnin söylemek istediği, söyler gözükmediği kesin bir metin anlamı yoktur düşüncesi üzerine temellendirdiği ‘différance’ kavramı ile betimlenebilecek göstergenin mevcudiyeti/ namevcudiyeti ile üretilen sanat yapıtlarını tanımlamayı olanaklı kılar.

“Derrida, zamansallığın ürünü olan sürekli bir erteleme görür. Erteleyen bilinç, mevcudiyete ilişkin epistemolojik güveni/kesinliği sağlayan ‘şimdi’ye bir meydan okuma’dır. Tek belirlenebilir an olarak ‘şimdi’ yoktur. Şimdi sürekli olarak ertelenir; erteleme, şimdiye ön gelir ve onu meydana getirir. Bilincin erteleyici içtepisi ile göstergelerin ikame edici doğasını bir araya getirmek suretiyle, Derrida, göstergenin imkânının erteleyici içtepede, ertelemede (deferral) bulunduğu anlayışına ulaşır. Erteleme kavramı, hem bilincin hareketliliğini, hem de bilincin, erteleme olarak, dil ile bağıntısını içerir” (Altuğ, 2013: 225).

Özellikle Joseph Kosuth'un sanat eserleri dilbilimsel ayrımları ve şimdinin ertelenmesi olacak düşünsel çözümlene önerileri niteliği taşır. Joseph Kosuth, 'Sıfır ve Değil' (Resim-2) adlı çalışmasında; Freud'un "The Psycho-pathology of Everyday Life" (Günlük yaşamın psikopatolojisi) adlı kitabının "Slip of the pen" (Kalem Sürçmesi) adlı bölümünde yer alan bir paragrafın büyütülerek (31 kat) sergi mekanının duvar yüzeylerini kaplamıştır. Kosuth, orijinal metnin üstünü siyah kalın çizgilerle kapatarak, müdahalede bulunmuş ve metnin üstünü silmiştir. Her ne kadar metnin üstü kapatılsa da metin hala okunabilmektedir. Bu nedenle metnin kökenindeki yazıya (orijinal metne) göndermesi olan bu yapıt, Derrida'nın *différance* kavramının 'buradalık' sorgusu içinde açıklanabilir.

"*Différance*, bu, imlem deviniminin, buradalık sahnesinde gözükep burada denilen her ögenin kendisinden başka birşeye ilişki kurmasından başka hiçbir biçimde olanaklı olmamasını sağlayan şeydir, böylece her buradaki kendinde geçmişteki ögenin belirtisini taşıırken gelecekteki ögeyle ilişkisinin belirtisiyle şimdiden kesişmeye bırakır kendini; iz geçmiş ile ilişkili olduğundan daha az gelecekle ilişkide değildir ve burada denilen şeyi onun olmadığı şeye olan bu ilişkisiyle kurar: mutlak olarak olmadığı şeye, yani burada buradanın geçmiş ya da gelecek olarak dönüşükleri de söz konusu değildir" (Derrida, 2008: 56).

Resim 2 – Joseph Kosuth, *Sıfır ve Değil* (Zero and Not), 1989.

Derrida, Freud'un *différance* kavramını ele alış biçimini ruh sökümü olarak incelemektedir; "(...) *différance*'ın görünüşte ayrı olan iki değeri birbirine bağlanır: ayırdedilebilme, ayırd, ayrılık, diastem yani uzamlaşma anlamındaki ayrı(m) koyma ile dolanbaç, geciktirme, yedeğe alınma anlamındaki zamanlama" (Derrida, 2008: 59) olarak ayrımların ayrımları diye nitelenmektedir.

Ayırım, bir zaman orada mevcut olanın olmadığına vurgulamakta ve anlamın ertelenerek saçıldığı başka bir okuma biçimine dönüşmektedir. Mevcudiyeti sorunlaştıran orada olmama durumu değildir, düşüncenin yeniden yapısal inşasıdır. Bu nedenle Kosuth'un çalışmasında bilgi olarak var olan önce Freud'un asıl metnini yazıp sonra üstünü çizmekle, mevcudiyete kuşkulu bakmaktadır. Bu bağlamda 'üstünü çizmek' bir anlamın apaçık olmama durumuna işaret eder ve göstergenin söküme alınmasına olanak tanır. Bu nedenle bir dil dizgesine ait temel anlam, ayırım/ *différance* kavramı ile sarsılmaktadır. "Ayırım hem bir ayırım, hem bir ayırma'dır; hem anlamlamanın temeli olarak zaten varolan, tarihsel olarak şekillenmiş edilgin bir ayırımı; hem de anlamının gerek duyduğu ayrımları meydana getiren bir ayırma edimini belirtir. Bu yüzden ayırım, mevcudiyet ve mevcut-olmama temelinde kavranamaz olan bir yapı ve hareket şeklinde tasarlanır" (Altuğ, 2013: 229/230).

Robert C.Morgan, Joseph Kosuth'un dili silerken bu iz'lerin yansıttığı düşünceyi şöyle savunur.

"Silme edimiyle yok edilen, baskılanan konuşma, Derrida'nın 'kimi izlerin kaypaklığı' diye nitelendiği durumu daha da görünür kılmaktadır... Bu durum, bir biçimde orijinal kaynağı görünür kılar, onu adlandırır, iz ve onun kaynağı arasındaki mesafeyi teğet geçerek konuyu ortaya çıkarır... Bu işleyişin nasıl ortaya çıktığını, Freud'un metniyle nasıl ilişkilendiğini ve giderek belirsizleşen 'iz'in konuyla nasıl bütünleştiğini gösterir" (Şahiner, 2009: 172).

Derrida'nın *différance*'ın yerine kullandığı "iz" kavramı, aynı zamanda gösterge tanımının da yerini tutmakta ve anlamın kopuşunun yarattığı gerçeklik sorgusunu yazı'ya yüklemektedir. Yazı, Derrida için, metnin kendisinden sonra kalacak olan bir iz'dir. Bu nedenle Kosuth'un bu yapıtı, Derrida'nın 'silme' tanımına denk

varolmama'ya örnek niteliğindedir.

“(…) iz'in köken'in ilk hali olmayacağı fikrinden yola çıkarak, köken sorununu geride bırakmaktadır. Çizmek, iz çizmek, yazıda olduğu kadar, resimde de kullanılan bir kavramdır; çünkü çizmek, izi çizmek aynı zamanda 'ifade etmek' demektir” (Akay, 2008: 17).

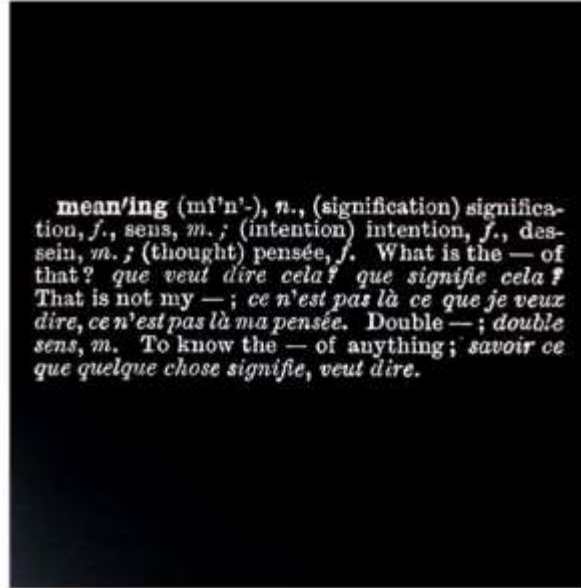
Derrida'ya göre dilin tarihselliği içerisinde sürekli bir yer değiştirme söz konusudur. Göstergeler tarihsel sürecinde gösterdiği anlamdan başka anlamlara gelirler, bu sebeple sürekli dolaşımda olan anlamlar, sabitlenemezler, yer değiştirerek, başkalaşırlar. Bu başkalaşmaya örnek olabilecek Kosuth'un dil-imge ilişkisini ele aldığı 'Bir ve üç sandalye' adlı çalışması (Resim-3), bir sandalyenin fotoğrafı, sandalyenin kendisi ve sandalye hakkında yazılmış bir metin ile birlikte sunulmuştur. Kosuth'un gösteren ve gösterilen arasında irdelenebilecek bu sanat yapıtı, yazınsal anlatılar (metin), fotoğraf ve gerçeklik üzerine kurulmuştur. Kosuth'e göre, “dil yoksa, sanat da yoktur” (Antmen, 2010: 195), bir nesnenin düşünsel açılımının üç farklı biçimi olarak ele alınabilecek bu yapıt, nesne hakkında gerçekliği sorguladığı gibi, temsiliyeti de içinde barındırır.

Resim 3 – Joseph Kosuth, *Bir ve Üç Sandalye*, 1965.

“(…) tekrarlanma yapısının temel ögesi ancak temsil edici olabilir. (...) Her tür temsilin/tasarımın, en içsel, en imgesel olan temsilin bile, ilkece tekrarlanabilir olma özelliği, bilincin göstergeden ve göstergelerin ayrımsal oyunundan kaçamayacağını gösterir” (Altuğ, 2013: 233).

Sanat yapıtlarında yapışöküm, hiyerarşik okumanın yıkımı ile gösterilenlerin birbirini içerik olarak kapsadığı/kapsamadığı görüşüne denk düşmektedir. Yapısalcılar dil dizgesini dizimsel ikilik çelişkiler içerisinde dil/dünya, canlı/cansız, içerisi/dışarısı vb. gibi ayrımları üzerinde konumlandırırken, Derrida biri olmadan diğersinin düşünülmeyen kavram ikiliklerinin farkların farkı olarak her hangi bir temaya göndermesi olmayan saçılma olarak ele almaktadır. Bu özellikle de metni tek bir anlam niteliğinden arındıracak olan göstergeyi çoklu gönderme niteliğine büründürür. Derrida’ya göre, gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkinin korpartılarak parçalanmasında anlam her zaman başka yerdedir, açık değildir. Bu nedenle anlam sökülebilir, bunun sonucunda da birçok anlam ortaya çıkacak ve anlam tüketilmeyecektir. Kosuth’un bu çalışması da düz ve yan anlamların tekrarlanan temsiliyeti, anlamın apaçık bir ifadenin üzerine kurulmadığını göstermektedir.

Resim 4 – Joseph Kosuth, *Fikir olarak Fikir olarak Sanat*, (Titled Art as Idea (as idea) (meaning), 1967.

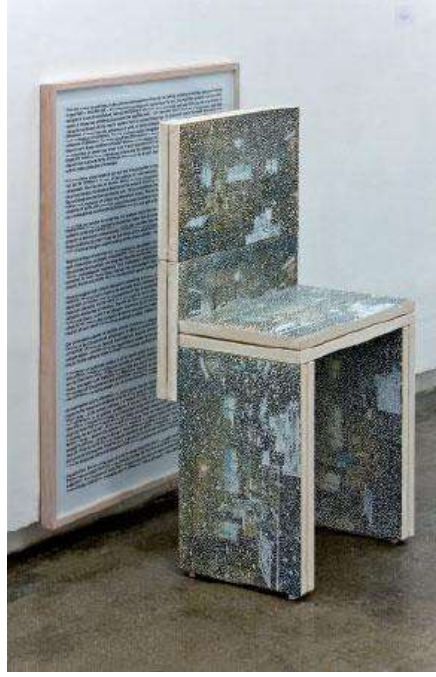
1968 yılında, yeni sanatla ilgili araştırmasında Time dergisinin sanat yazarı, özellikle Kosuth'un Manhattan'daki Dwan Gallery'de sergilediği sözcüklerden veya taslak çizimlerinden oluşan Art As Idea as Idea (Fikir olarak Fikir olarak Sanat) isimli çalışmasını 'anlam ile gerçekliğin' nasıl irdelendiğini öne çıkararak düşünceyi şöyle açıklar (Resim-4).

“Günümüzde, giderek artan sayıda sanatçı öncelikle zihnin gözünde var olan sanata kendisini adanmış durumda. ‘Kavramsal Sanat’ adı altında, genelde çerçevenmeye uygun, ölçek model biçiminde, bir ön taslak veya yazılı bir betimleme şeklinde var olur. Sanatçıların açıkladığı gibi, bu öğelerden herhangi biri, gerçek olana bir ipucu, bir gölge, bir işarettir... Joseph Kosuth'un ‘gerçek şeyin ne olduğu’ ile ilgili sanatsal sorunla çatışmasının sonunda ortaya çıkan bir ürün. Kosuth, ciddi bir ifadeyle şöyle diyor: ‘Her tür sanatın en önemli yanı düşüncelerdir’ (Alberro, 2009: 87).

Sanatın temel dayanağının ‘kavram’ olduğuna işaret eden Kosuth ile aynı dönemde teorik çalışmalarda bulunan Sol LeWitt'e göre; sanat yapıtları, metinsel bir inşa sürecinin tarihselliği bağlamında ele alınabileceği gibi, yapıtın bitmişliğinden çok üretim süreci bağlamında da ele alınabilir. LeWitt, ‘Kavramsal Sanat Üzerine Cümleler’ adlı yazısında şu önermede bulunmuştur.

“(…) Sadece düşünceler birer sanat eseri olabilir; düşünceler, sonunda bir biçime ulaşabilme potansiyeline sahip olan bir gelişim zinciri içindedir. Tüm düşünceler maddeye dönüştürülemeyebilir... Eğer sözcükler kullanılmışsa ve bu sözcükler sanatla ilgili düşüncelerden kaynaklanmışsa, o zaman bu sözcükler sanattır, edebiyat değil; sayılar matematik değildir” (Lippard, 2009: 125).

Kosuth'un ve Art and Language (Sanat ve Dil) grubunu birlikte eser üretmeye olanak veren, sanatı dil ile ilişkili düşünmeleridir. Terry Atkinson, David Bainbridge, Michael Baldwin, Horald Hurrel gibi isimlerin bir araya gelerek oluşturduğu Art and Language grubu, izlenmekten çok tartışmaya yönelik çalışmalara yönelmişlerdir. Art and Language (Sanat ve Dil Grubu) 2009 da Lisson Sanat Galerisinde sergilediği “The Impression of Liars” 2009 (Resim-5) adlı çalışmaları bir çalışma masası ve yazılı bir pano ile birlikte sergilenmiştir.

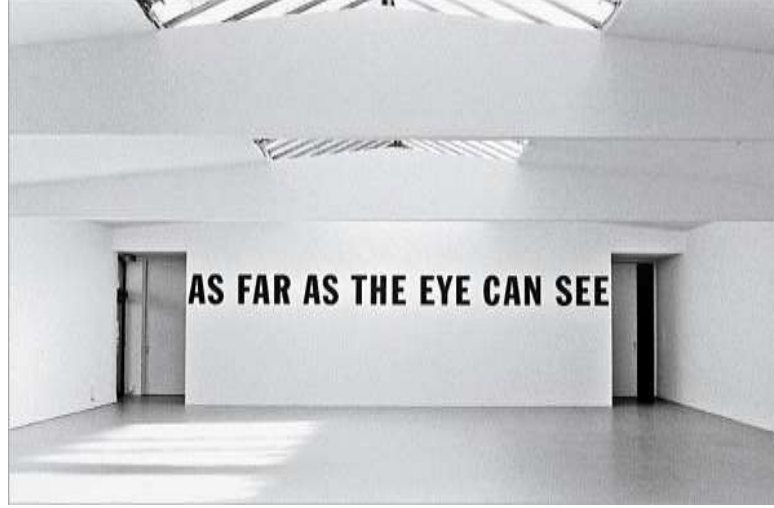
Resim 5 – Art and Language, “The Impression of Liars” 2009.

Bu yapıtta, gri kâğıtlara yazılı metinler, masaya giydirilmiş, yazılı metinlerin 9 (dokuz) paragraflık bölümü masanın arkasında kalacak şekilde yerleştirilmiştir. Masa nesnesi ile gizlenen yazının dışında kalan bölüm okunabilir niteliktedir ve içerideki bölümü kapatarak, okunması engellenmiştir. İçerisi-dışarısı ilişkisinde, orada mevcut olan ama mevcudiyeti sorgulanan metnin düşüncesi ile sanat göstergesi birbirine bağlanır. Başka bir deyişle yazı zamansal ve uzamsal anlamın yayılmasını sağlar. Derrida’ya göre yazılı gösterge;

“(…) Genel olarak bir aralık bırakmayı içerir: Harfler arasındaki uzam cümle kurmayı olanaklı kılar, sözcüklerin arasındaki uzam sözcük biçimlendirmeyi olanaklı kılar vb. Yani bu uzamlar aslında verimli ya da üretkendirler; aralık bırakma çalışmasını oluştururlar. Bu çalışma uzamsal-zamansaldır: Yazılı işaretlerin dağılımı bir sayfa ya da bir ekran üzerinde görünmez, aynı zamanda zaman üzerinde de görünür” (Lucy, 2012: 215).

Yazı’yı uzamsal bir yaklaşımla sanat yapıtlarında betimleyen bir diğer isim Lawrence Weiner’dir. O fiziksel nesnelere reddederek sanat yapıtlarını dil ile oluşturmuş ve

yapıtlarını tamamlamamıştır. Bu durum, izleyiciye/okura, sanat yapıtına müdahale etme, anlamı eksiltme-ekleme ve yeniden yazma olanağı tanımaktadır. Weiner'in fikirsel boyutuyla kurguladığı (as far as the eye can see) “göz görebildiği kadar” adlı yapıtı (Resim-6) boş bir galeri duvarına yazılmış söz dizgesidir.

Resim 6 – Lawrence Weiner, “Göz Görebildiği Kadar”,(As Far As The Eye Can See), 2007.

Weiner'in bu yapıtında, dili heykelimsi bir yapıda ele almakta ve izleyiciyi sözcüklerin yerleştirildiği konuma göre sorgulama düşüncesine yöneltmektedir. Weiner'in sanat yapıtlarının temel niteliği ‘düşünsel kurgu’ içerisinde gerçekleşir, Weiner'a göre:

- “1. Sanatçı yapıtı kurgulayabilir
2. Yapıt kurgulanabilir
3. Yapıtın imal edilmesi gerekmez” (Antmen, 2010: 200).

Weiner, sanat yapıtlarına inşa etme ve kurma düşüncesi ile yaklaşır. O, bu nedenle sanat üretiminde gerçek bir nesnenin betimlenmesinden çok, gerçekliğin sorgulandığı, ilişkilerin gösterildiği sözcükleri kullanır. Weiner'a göre düşünceyi temsil eden yazı'dır ve ona göre sözcük ile resim arasında fark yoktur, her ikisi de okunabilir niteliktedir. Weiner'in yapıtlarında sözlü olmayan göstergelerin temsilini yazıya yükler, bu nedenle yapıtın fiziksel görünümüne ihtiyacı yoktur. Bu durum bir Derrida okumasıyla şöyle açıklanabilir:

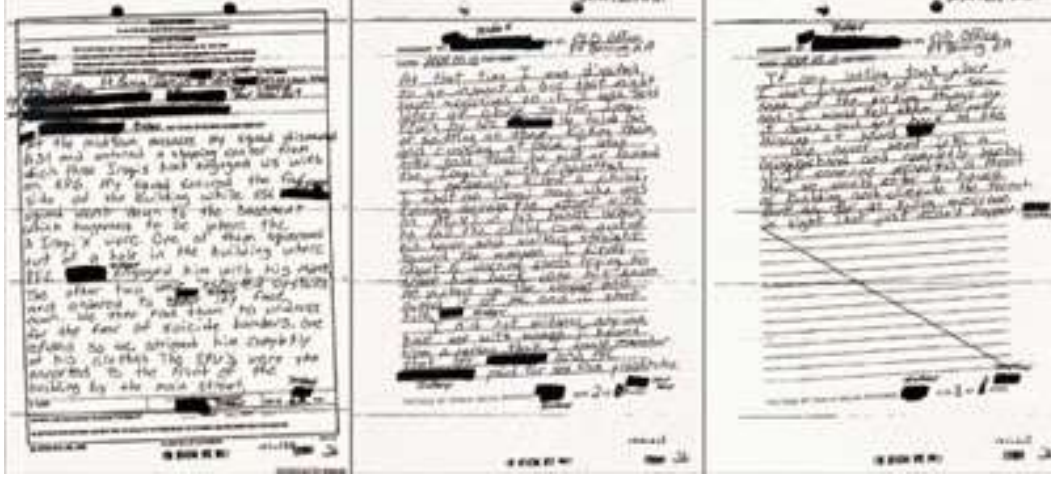
“Her ‘gösterge’ namevcut bir göndergenin izidir ve hiçbir zaman dar anlamdaki yazı düşüncesine ait olan, ama temsil-olarak-yazı ve mevcudiyet-olarak- söz şeklindeki ayrılmadan önce gelmesi gereken ayrımsal izlerin oyun ve hareketlilik teleojik, uzamsal ve zamansal bir sonu olmaz” (Lucy, 2012: 216).

Göstergenin mevcudiyetini sanat yapıtlarında irdeleyen bir diğer isim Jenny Holzer’dir. Holzer, toplumsal ve politik söylem içerisinde kurulmuş metinleri veya sözceleri eleştirel bir dille yapıtlarına yansıtır. Kavramsal yaklaşımlar içerisinde yazıyı uzamsal boyuta taşıyan Holzer’in en dikkat çekici çalışması, yazı’nın gizlenmesine yönelik seri şekilde ürettiği “Redaction Paintings” (Redaksiyon Resimleri), (Resim-7/8) adlı sanat yapıtlarıdır. Bu seride Holzer, bilgi edinme özgürlüğü yasası dâhilinde ulusal güvenlik arşivinin gizliliği kaldırılmış hükümet bilgilerini üstünü silerek gizlemektedir.

Resim 7 – Jenny Holzer, “Redaction Resimleri”, 2008.

Holzer bu sanat yapıtının seri şekilde üretmesini şöyle tanımlar; “Gizliliği kaldırılmış askeri ve siyasal belgelerle oluşturduğum eserler, savaşla ilgili ve savaşın Amerikan toplumunda yarattığı değişikliklerle ilgili hissettiğim, kimi zaman çılgınlık derecesine varan kaygılardan kaynaklanıyor” (Buchloh, 2009: 100). Holzer belge niteliğindeki bu metinlerin içeriğinde yer alan (en ince ayrıntısına kadar anlatılan) işkence yöntemlerinin üstü kapatarak sergilemiş ve dönemin hükümetinin sansür uygulamasına atıfta bulunmuştur.

Resim 8 – Jenny Holzer, “Redaction Resimleri”, 2004.

Holzer, dile düşüncüyü destekleyici bir biçim olarak temsiliyet yükler. “Var olmayan’ın olmadığı yerdeyse bir temsil etme söz konusu edilmektedir. Temsil etme, her zaman var olmama’ya bir ektir” (Akay, 2008: 17). Temsil etme ediminde varlığın sorunlaştırılmasının yarattığı boşluklar, yapıtın iç – dış çelişkisine yöneliktir. Bu temsiliyette yazının mevcudiyetinin/namevcudiyetinin varlığı, izleyiciyi de çelişkili bir anlamlandırma okumasına yönlendirmektedir.

“Başka bir deyişle, Derrida burada herhangi bir göstergelyi okuduğumuzda anlamının bizim için apaçık olmadığını söylüyor. Göstergeler yokluğu gösterirler, dolayısıyla bir anlamda anlamları yoktur. Anlam sürekli olarak bir gösterenler zinciri boyunca devinir, asla kesin ‘yerlem’inden [location] emin olamayız çünkü anlam kesinlikle tek bir göstergelye dayanıyor değildir” (Sarup, 1995: 55).

Holzer’in sanat yapıtlarında yazı’yı çözümleme aracı olarak kullanması söylemleri kuran yasaları kabullendiğinden çok, naif bir şekilde eleştirel bir yaklaşım olacak bir dil üzerinden okunmalıdır. Holzer’in bu sanatsal tavrına Joan Simon’un yorumu şöyledir: “Bu resimler, Holzer’in öncelikle beri aklında olan ve daha genelleştirilmiş ifade biçimleriyle işaret ettiği devlet gücünün belgelendirilmiş kanunsuzluklarını betimler... GÜCÜN İSTİSMARI SÜRPRİZ DEĞİLDİR” (Barrett, 2012: 140).

Jenny Holzer’in tamamıyla sözselle oluşturduğu ‘Truisms’ adlı çalışması kendi deyişyile ‘klişe kırıcı’dır ve simgeleşmiş olanın yıkımına yöneliktir. Bu yapıt, beyaz sayfa

düzeninde sayıları 40 ile 60 arasında olan siyah harflerle yazılmış ve alfabetik sırayla yerleştirilmiş, değişik mekânlara asılarak ya da yansıtılarak sergilenmiştir. Kendi alfabetik sıralamasına göre dizilim şöyledir;

İSTEKSİZ OLMAKTANSA NAİF OLMAK YEĞDİR
TARİHİ ANALİZ ETMEKTENSE YAŞAYAN GERÇEKLİK ÜZERİNDE
ÇALIŞMAK YEĞDİR
AKTİF BİR FANTAZİ DÜNYANIZIN OLMASI RİSKLİDİR
FAZLADAN BAĞIŞ YAPMAK İYİDİR
HER DÜZEYDE TEMİZ KALMAK ÖNEMLİDİR
KALBİNİZİ VE KAFANIZI UZLAŞTIRMANIZ MÜMKÜN DEĞİLDİR
EBEVEYNLERİNİZİN KİMLİKLERİ SADECE BİR TESADÜFTÜR
ÇOK FAZLA MUTLAK DOĞRUNUZUN OLMASI İYİ DEĞİLDİR
KREDİ KULLANMAK İYİ DEĞİLDİR
DOĞAYLA UYUM İÇİNDE YAŞAMAK HAYATİDİR
SADECE BİR ŞEYE İNANMAK ONUN OLMASINI SAĞLAYABİLİR
ACİL DURUMLAR İÇİN YEDEKTE BİR ŞEYLER TUTUN
ÖLDÜRMEK KAÇINILMAZDIR AMA ÖVÜNÜLECEK BİR ŞEY DEĞİLDİR
KENDİNİZİ BİLMEK BAŞKALARINI ANLAMANIZA OLANAK SAĞLAR
BİLGİ NE PAHASINA OLURSA OLSUN ARTTIRILMALIDIR
ÇALIŞMAK HAYATIMIZI MAHVEDEN BİR EYLEMDİR
KARİZMANIN YOKLUĞU ÖLÜMCÜL OLABİLİR
ÖĞRENDİĞİNİZ ŞEYİ BAŞTAN SONA ÖĞRENİN
KENDİ GÖZLEMLERİNİZE GÜVENMEYİ ÖĞRENİN
BOŞ ZAMAN DEV BİR SİS PERDESİDİR
VAZGEÇMEK YAPILACAK EN ZOR ŞEYDİR
BEDENİNİZ KONUŞTUĞUNDA ONU DİNLEYİN
GERİYE BAKMAK YAŞLANMANIN VE ÇÜRÜMENİN İLK İŞARETİDİR
HAYVANLARI SEVMEK BİR TÜR OYALANMA BİÇİMİDİR
DÜŞÜK BEKLENTİLER İYİ BİR KORUNMA BİÇİMİDİR
EL İŞÇİLİĞİ YİNELEYİCİ VE BESLEYİCİ OLABİLİR
ERKEKLER DOĞALARI GEREĞİ TEK EŞLİ DEĞİLDİR

ILIMLILIK RUHU ÖLDÜRÜR

PARA ZEVKİ YARATIR

SABİT FİKİRLİLİK BAŞARININ BİR ÖNKOŞULUDUR

AHLAKİ DEĞERLER KÜÇÜK İNSANLAR İÇİNDİR

PEK ÇOK İNSANDA KENDİ BAŞININ ÇARESİNE BAKMA YETİSİ YOKTUR

ÇOĞUNLUKLA KENDİ İŞİNİZE BAKMANIZ GEREKİR

ANNELER ÇOK FAZLA FEDAKÂRLIK YAPMAMALIDIR (Barrett, 2012: 133/134).

Resim 9 – Jenny Holzer, “Truisms”, 2004.

ya da yeni bir anlamlandırma yükleyerek toplumsal dolaşımı sağlayan yansıtılardır (Resim-9). Holzer’in dilsel tutumu Foster’a göre; “Truisms sadece bir sorun ortaya koymakla kalmayıp bir çözüm de sunar” (Barrett, 2012:136). Böylece kendi içerisinde gerçekleştirdiği bu hesaplaşma, aynı zamanda toplumsal doğrunun sorgulanmasına ve yıkılmasına olanak tanıdığı gibi, yeni bir doğruluk yaratılmasına da olanak tanımaktadır. Holzer, toplumsal söylemin kurduğu dilin karşısına, mevcudiyeti ‘yazı’yı kullanarak sorunlaştırmış ve yeni düşünsel açılımları sağlayabilmiştir.

Sonuç

Sonuç olarak ‘yazı’ile oluşturulmuş sanat yapıtlarını, post-yapısalcı felsefi düşünceyle örtüştürebilecek örnekler çoğaltılabilir. Bu metin, ‘yazı’nın sanat yapıtlarında imgesel

olarak düşüncenin varlığını gösteren örnekler üzerinden betimlenmiştir. Amaç, 1960'lı yıllardan günümüze kadar sanat yapıtlarının nesnesi biçiminde ele alınan 'dil', 'sözcük', 'metin' ve 'yazı' kullanımını mevcudiyeti sorgulamaya yönelik olarak tanımlamak ve Jacques Derrida'nın felsefesiyle nasıl örtüştüğünü açıklamaktır. Bu bağlamda Derrida'nın 'différance' kavramı, sanat yapıtlarında kodlanan, anlamın tekiliğini yıkan ve izleyiciyi düşünsel alana çekebilecek yazının mevcut/namevcut özelliği ile ilişkilendirilmiştir. Bu metnin temelinde keskin bir tanımlama/doğrulama/ anlamlandırmadan bahsetmekten çok, Derrida'nın yapısökümünün genel tanımı olabilecek, "üzerine düşünmeyi bilinçliliği ya da bir öznenin, hatta modernliğin örgütlenmesini beklemeyen bir olaydır" (Lucy, 2012:209) düşüncesi yer alır. Bu durum, sabitlenmiş anlamın yıkımını sağlayan post-yapısalcı argümanlar ile sanat yapıtlarının konumlandığı düşünce biçimi birlikte okunduğunda, tüketilen, tekrarlanabilen, toplumsal söylemin sınırlarından arınmış anlam boşluklarını ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle, 1960'lardan sonraki sanat yapıtlarında 'yazı' kullanımı, dil yetisinin yerleşik dizgesini yıkan zamansal ve uzamsal değişebilecek anlamların saçılmasıyla postyapısalcı felsefe okumalarına yakın durmaktadır.

Kaynaklar

Akay, A., (2008). "Yapıbozma ve Plastik Sanatlar", *Toplumbilim, Jacques Derrida Özel Sayısı*, 10 (2), s. 15-25.

Alberro, A., (2009). "Düşünce Olarak Sanat", *Sanat Dünyamız, Text Art (Yazı Sanatı)*, 110, 76-93.

Altuğ, T., (2013). *Dile Gelen Felsefe*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Antmen, A., (2010). *Sanatçılardan Yazılar ve Açıklamalarla 20. Yüzyıl Batı Sanatı*, İstanbul: Sel Yayınları.

Barrett, T., (2012). *Sanatı Eleştirmek Günceli Anlamak*, Çev. Metin G., İstanbul: Hayalpereset Yayınevi.

- Buchloh, B., (2009). “Jenny Holzer/İlgililere Duyrulur”, *Sanat Dünyamız, Text Art (Yazı Sanatı)*, 110, s. 94-101.
- Derrida, J., (2008), “Différance”, *Toplumbilim, Jacques Derrida Özel Sayısı*, Çev. Sözer Ö., 10, (2), 51 – 63.
- Derrida, J., (2010). *Gramatoloji*, Çev. İsmet B., İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Derrida, J., (2012). *Platonun Eczanesi*, Çev. Zeynep D., İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Foster, H., (2009). *Gerçeğin Geri Dönüşü, Yüzyılın Sonunda Avangard*, Çev. Esin H., İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Jameson, F., (2002). *Dil Hapishanesi*, Çev. Mehmet H.D., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Lippard, L.R., (2009). “Zamanın Biçimleri: Yeryüzü, Gökyüzü, Sözcükler ve Sayılar”, *Sanat Dünyamız, Text Art (Yazı Sanatı)*, 110, s. 110 – 127.
- Lucy, N., (2012). *Derrida Sözlüğü*, Çev. Sabri G., Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Sarup, M., (1995). *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm*, Çev. Baki G., İstanbul: Kırkgece Yayınları.
- Saussure, F., (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*, Çev. Berke V., İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Sim, S., (2000). *Derrida ve Tarihin Sonu*, Çev. Kaan H.Ö., İstanbul: Everest Yayınları.
- Soysal, A., (2006). “Derrida: İz ve Yokluk”, *Cogito: Derrida, Yaşamı Yeniden Düşünürken*, 47-48, 251-255.
- Şahiner, R., (2009). “Sanatta Yapıbozum Stratejisi ve Derrida’cı Anlam Sökümü”, *Sanat Dünyamız, Text Art (Yazı Sanatı)*, 110, s. 166- 177.

**MEDYA VE İLETİŞİM ÇALIŞMALARINDA TEUN A. VAN DIJK'IN
YAKLAŞIMI BAĞLAMINDA ELEŞTİREL SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ VE
SÖYLEM OLARAK HABERİN ÇÖZÜMLENMESİ**

Yrd. Doç. Dr. Gözde DEDEOĞLU*

Özet

Medya ve iletişim çalışmalarında söylem çözümlerinin geçmişi 1960'lara uzanmaktadır. Bu incelemeler arasında yer alan Teun A. van Dijk'in sürdürdüğü Eleştirel Söylem Çalışmaları daha çok bir yöntem gibi algılanmakla birlikte, kuramsal çerçeveye katkı sağlayan, çok disiplinli nitelikte incelemeler yapan bir yaklaşımdır. Eleştirel Söylem Çalışmaları, ideolojinin bir biçimi olarak söylemi ve bir söylem türü olarak haberi metin ve bağlam olarak incelerken, sadece ürüne değil, bu ürünün üretimi ve anlaşılmasına da önem vermektedir. Bu nedenle, haberi metin olarak incelemenin yanında, bağlamsal boyutuyla, medya söylemini sosyobilişsel bir olgu olarak ve içinde bulunduğu tarihi, sosyo-ekonomik ve kültürel etmenlerle ele almaktadır. Çalışmada, Eleştirel Söylem Çalışmaları ve Teun A. van Dijk'in ideoloji-haber bağlantısını ortaya koyan yaklaşımı açıklanmakta, medya ve iletişim çalışmalarına verimlilik kazandıracığı düşüncesiyle, sosyo-ekonomik ve kültürel unsurların birlikte ele alınması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İdeoloji, söylem, haber, eleştirel söylem çözümlemesi, sosyo-ekonomik, kültürel.

**CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS IN MEDIA AND COMMUNICATION STUDIES WITHIN
THE CONTEXT OF TEUN A. VAN DIJK'S APPROACH AND NEWS ANALYSIS AS
DISCOURSE**

Abstract

---

* Nişantaşı Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü,
gozde.dedeoglu@nisantasi.edu.tr

The history of discourse analysis in media and communication studies goes back to 1960s. Among those studies, the one which was named Critical Discourse Studies and realized by Teun A. van Dijk, is an approach which adds value to the theoretical framework of the studies and make studies in a multidisciplinary field, although perceived as a method mostly. Critical Discourse Studies analyze the news as text and context while taking discourse as a form of ideology and news as a type of discourse and take into consideration not only product but also production and comprehension of it. Because of this, besides analyzing the news as a text, also with contextual component, media discourse is taken as a socio-cognitive fact, with the factors embedded as historical, social, economic and cultural. In this study, the approach of Teun A. van Dijk which reveals the connection between ideology and the news, is explained and within the opinion which may bring in fruitfulness to the media and communication studies. Furthermore, it is proposed to analyze also the socio-economic and cultural factors together.

Key Words: Ideology, discourse, news, critical discourse analysis, socio-economic, cultural.

Giriş

Gerek toplumsal gerçekliğin bir unsuru olarak, gerek bu gerçekliğin oluşmasında yarattığı etki nedeniyle; iletişimle ilgili çalışmaların çok alanlı olma özelliği bulunmaktadır. Çalışmalara verimlilik kazandırmak ve sorunlara yönelik çözüm açıları geliştirebilmek amaçlandığında; ele alınması, incelenmesi yararlı görünen alanları kapsayacak biçimde, toplumsal yaşamı oluşturan öğelerin birarada değerlendirilmesi bir gereklilik olarak görünmektedir.

Genel bir bakışta; ana akım liberal paradigma ve eleştirel yaklaşımlar olarak iki ana gruba ayrılan kitle iletişim çalışmalarının, eleştirel yaklaşımlar içerisinde de ekonomi-politik yaklaşım, kültürel çalışmalar, yapısalcı dilbilim çalışmaları ve Frankfurt Okulu olarak dört grupta sınıflandığını söylemek mümkündür. Daha çok ekonomi-politik ve kültürel çalışmalar arasında var olduğu gözlenen bölünmeye yönelik eleştirilerin de yer aldığı, yanı sıra, bütüncü yaklaşımların da önerildiği görülmektedir.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde, “Eleştirel Söylem Çözümlemesi” çalışmalarının çok disiplinli bir yaklaşım olduğu görülmekte, çalışma alanının kapsayıcılığı nedeniyle bu yaklaşımın iletişim çalışmalarına verimlilik kazandırdığı düşünülmektedir. Bu çalışmalar, iletişimin tüm taraflarını iletişim ürünüyle birlikte incelemektedir. “Eleştirel Söylem Çözümlemesi” yaklaşımı kültürel bir olgu olarak haber metnini incelerken, bu

metnin üretildiği ve tüketildiği bağlama da önem vermektedir. Dolayısıyla, iletişimi gerçekleştiren kişi ve kurumların içinde bulunduğu toplumun farklı yönleriyle ele alınması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu doğrultuda; tarihsel süreci de göz önüne alarak, sosyo-ekonomik koşulların incelenmesi gerektiği görüşü taşımaktadır.

Bu çalışmada, “Eleştirel Söylem Çözümlemesi” çalışmaları içerisinde yer alan Teun A. van Dijk’in yaklaşımı değerlendirilecektir. Teun A. van Dijk çalışmalarında çok disiplinli bir yaklaşım izlemekte, haberi bir söylem türü olarak çözümlemektedir. Bunu yaparken, metinle bağlamın ilişkisini vurgulamakta, söylem biçimleri yoluyla iktidarın uygulanmasını irdelemektedir. Bu bağlamda van Dijk, söylem ve ideoloji arasında ilişki kurmakta, ideolojilerin oluşumu ve uygulanışına yönelik irdeleme yapılırken metinlerin sosyobilişsel ve tarihsel arka planıyla bağlantılandırılmasının gereğini açıklamaktadır. van Dijk, söylem ve ideolojinin tek bir disiplin altında yeteri kadar incelenebilecek kavramlar olmadığından hareketle, çalışmasının temelini oluşturan kuramsal yapının çok alanlı olduğunu açıklamıştır (van Dijk, 2003: 19). Böyle bir çözümleme, haberi sosyal, kurumsal pratiğin belli bir biçimi olarak değerlendirmekte, medya söylemini geniş bir sosyoekonomik ve kültürel çerçeveye ele almaktadır (van Dijk, 1988a: 176).

1. Haber Çalışmalarında Eleştirel Söylem Çözümlemesi

Medya ve iletişim çalışmalarının dayandığı kuramsal temelde farklı görüş ve yaklaşımlar içinde, kitle iletişim araçlarının etkililiğine ilişkin bir uzlaşma olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Genel olarak, kitle iletişim araçlarının toplumsal bilinç ve toplumsal pratik üzerinde güçlü etkiler yarattığı konusunda geniş bir kabul bulunmaktadır. Bu durum, bu işlevin nasıl gerçekleştiğine yönelik irdelemeleri beraberinde getirmiştir. Medyanın etkisine yönelik çalışmalar içinde özellikle eleştirel çalışmaların, toplumsal gerçeklik ve ideoloji arasındaki bağlantıya uzandığı, medya ürünlerinin üretilme ve tüketilme sürecini ya da medya ürününü incelediği görülmektedir. Medya kültürü metinlerine dönük çözümlemelerin nicel içerik çözümlemelerinden, nitel çözümlmeye kadar geniş bir yelpazeye yayıldığını açıklayan Kellner, kültürel çalışmalarda, ideoloji kavramının metin çözümlemesindeki merkezi konumuna işaret etmektedir. (Kellner, 2008: 158). Ürünü inceleyen çalışmalarda,

ideoloji ve haber arasında ilişki kurularak, ideolojinin ifadesi olarak nitelendirilen söylemin bir türü olarak haber metinlerinin çözümlenmesine yönelinmiştir.

Teun A. van Dijk, eleştirel söylem çözümlemesini, konusu insan ve toplum olan çok sayıda disipline uzanan disiplinler arası bir çalışma olarak açıklamaktadır (van Dijk, 1988a: 17). Geçmiş 1960'ların sonuyla 1970'lerin başına uzanan söylem çözümlemesi, başlangıçta birbirinden ayrı, kendi başına gibi görünen çalışmaların zaman içerisinde etkileşmeleriyle daha bütünlüklü bir biçim kazanmış, konuşma veya yazılı söylemin çeşitli yapılarına ilişkin açık bir kuram ortaya koymak üzere bağımsız yeni bir disiplin halini almıştır (van Dijk, 1988a: 17, 22). Söylem çözümleme çalışmalarının Teun A. van Dijk, Norman Fairclough ve Ruth Wodak gibi kuramcılarla disiplinlerarası veya çok disiplinli bir yaklaşım olarak belirginlik kazandığı görülmektedir (Evre, 2009: 134-135). Eleştirel söylem çözümlemesi alanında bu isimlerin yanında Bell, Graham ve Pecheux gibi pek çok sosyal bilimcinin çalışması anılmaktadır.

İdeolojinin ifadesi ve iktidarın uygulanmasında önemli bir rolü olan söyleme yönelik çalışmalar aynı zamanda söylemi oluşturan “dil”le de ilgilenmiştir. Dilin iktidarla ilişkisine yönelik düşünce ve çalışmaların kaynağı Voloşinov'a uzanmaktadır.

Eagleton'a göre “Voloşinov, toplumsal iktidarın dilin kendisi içindeki rolünü dikkate alan ve günümüzde ‘söylem analizi’ adı verilen analiz tarzının babasıdır” (Eagleton, 2011: 257). Söylem çözümlemelerinde başlangıçta daha çok dilbilim ve dilbilgisine odaklanılmış, zaman içerisinde özellikle sosyal bilimlere doğru genişleyen çalışmalar söylemin bilişsel, sosyal ve kültürel boyutlarını da tanımlamaya çalışmıştır. Başka bir deyişle, söylem çözümlemesinin tanımında ve kuramının biçimlenmesinde hem metin, hem bağlam önemlidir. Eleştirel söylem çözümleme çalışmalarının, sadece yazılı değil, konuşma söylemiyle de ilgilendiği, başlangıçtaki az sayıdaki -konuşma ve öykü gibi- söylem tipinden hukuktaki, resmi söylemdeki, ders kitaplarındaki, mülakatlardaki, reklamlardaki ve haberdeki söyleme doğru bir yelpazede çok sayıda türe doğru genişlediği; dilbilgisi, mantık, bilgisayar simülasyonlu yapay zeka programları gibi gelişmelerle de kuramsal çerçevesini zenginleştirdiği görülmektedir (van Dijk, 1988a: 23).

Ümit Atabek, söylem çözümlemesini özetle, “metindeki anlamların ortaya çıkarılması için bağlamsal ve metinsel düzeylerde çözümleme yapılması” olarak tanımlayarak, eleştirel söylem çözümlemesinde her türlü iktidar ilişkisinin kapsandığı politik bir bağlam anlamında, politik bir konumdan çözümleme yapıldığını açıklamakta, asıl önemli olanın, metindeki anlamı, toplumsal bir bağlama yerleştirebilmek olduğunu söylemektedir (Atabek, 2007: 160-161). Norman Fairclough ve Phil Graham da, eleştirel söylem çözümlemesinin, dili söylem olarak çözümlediğini söylerken, dili, diğer unsurlarla diyalektik olarak bağlantılanmış toplumsal sürecin bir ögesi olarak düşündüklerini açıklamaktadırlar (Fairclough ve Graham, 2003: 188).

Eleştirel söylem çözümleme çalışmaları daha çok bir yöntem gibi anlaşılma ile birlikte, yeni bir kuramsal çerçeve olarak değerlendirilmesi de olasıdır. Bu yaklaşım, içinde bulunduğumuz yoğun ilişki ve etkileşimin yaşandığı karmaşık sosyal pratik ve süreçlerin daha iyi anlaşılması ve sorunsallara ilişkin çözüm geliştirilebilmesi yönünde düşünüldüğünde, uygun bir bakış açısı olarak görünmektedir. Bülent Evre'nin, “Söylem Analizine Yönelik Farklı Yaklaşımlar: Bir Sınıflandırma Girişimi” başlıklı makalesinde yer verdiği Wodak'ın sözleri bu bakış açısını desteklemektedir:

“(...) Eleştirel söylem analizi disiplinler arası bir yaklaşımdır. Batılı toplumlardaki sorunların karmaşık olduğu ve tek bir perspektif içerisinde anlaşılacağı varsayımından hareketle, çeşitli disiplinlerdeki kuramlardan yararlanılmakta ve geleneksel disiplinlere ait araştırmacıların takım çalışması teşvik edilmektedir.

(...)

Bu yaklaşımın yararlandığı kuramlar ve yöntemler eklektiktir. İnceleme nesnesinin anlaşılmasında ve açıklanmasında çeşitli kuramlara ve yöntemlere başvurulmaktadır. (...) (Evre, 2009: 137).

Evre de, yaklaşımın hem kuramsal hem yöntemsel boyutunu vurgularken birçok kuramdan yararlandığına işaret etmekte, eleştirel söylem analizinin “(...) Adeta farklı yaklaşımların yaklaşımı” haline geldiğini açıklamaktadır (Evre, 2009: 138). Bu doğrultuda değerlendirildiğinde, Eleştirel Söylem Çözümlemesi Çalışmaları çok disiplinli bir alan olarak belirginleşmektedir. Bu çalışmalar arasında van Dijk'in modeli

“haberlin yapısını ve daha önemlisi haberlin ideolojik sunumunu ortaya çıkarma bakımından” öne çıkmaktadır (Özer, 2011: 82).

2. Teun A. van Dijk'in Eleştirel Söylem Çözümleme Çalışmaları

van Dijk söylem çözümlemesinin esas amacını, söylem olarak nitelendirilen ve kısaca metinsel ve bağlamsal olarak isimlendirebilecek başlıca iki boyutu olan dil kullanımının açık ve sistematik tanımlarını üretmek olarak açıklamaktadır. Metinsel boyut söylemin çeşitli düzeylerindeki yapılarının tanımlarıyla, bağlamsal boyut da bu yapısal tanımların bilişsel süreç ve temsiller veya sosyokültürel etmenler gibi çeşitli nitelikleriyle ilgilidir (van Dijk, 1988a: 24-25).

Bir söylem türü olarak haberlin çözümlemesini yapan van Dijk, ideoloji-toplumsal gerçeklik ilişkisini incelerken, metni, sosyobilişsel ve tarihsel arka planıyla bağlantılandırmaktadır. Amaçlarını; “(...) ideolojik çerçevelerin ve bunların oluşumu, dönüşümü ve uygulamasında içerilen süreçlerin daha sistematik bir sosyobilişsel analizini (...)” ortaya koymak olarak açıklayan van Dijk, bu amacın “(...) ideolojilerin ayrıntılı olarak ele alınmaya ihtiyaç duyduğu ve böylesi grup bilişlerinin gerçekliğin toplumsal inşalarını, toplumsal pratikleri ve böylece toplumsal yapıların oluşumunu ve dönüşümünü nasıl etkilediğinin gösterilmesi gerektiği anlamına” geldiğini açıklamakta; bunun için de “söylemin yapıları, stratejileri ve süreçleriyle söylemin, ideolojilerin yeniden üretiminde oynadığı özgül role dair net bir analize” ihtiyaç olduğunu belirtmektedir (van Dijk, 2005: 325). Bu bağlamda değerlendirildiğinde, çalışmaların birbirinden farklı çok sayıda disiplinin ilgi ve araştırma alanına uzandığı görülmektedir. Bu nedenle, Kültürel Çalışmalar içinde değerlendirilen metin çalışmalarının aslında Ekonomi-Politik yaklaşımı da içeren bir bakış açısına gereksinim duyduğunu ileri sürmek mümkün görünmektedir. van Dijk, yaklaşımlarının, haber çözümlemesinin mikro ve makro düzeyleri ile medya metinleri ve bağlamları arasında köprü oluşturmaya niyet ettiğini belirtmektedir (van Dijk, 1988a: 181). Bağlam söz konusu olduğunda, metinleri üreten ve tüketen kişi, grup ve yapıların ve gerçekleşen süreçlerin tarihsel bir bakış açısıyla ele alınması gerekmektedir. Bu girişimin, ekonomik ve siyasi

toplumsal yapıyı ve kültürü birbirinden ayırmaya çalışmadan, karşılıklı etkileşim içindeki unsurlar olarak değerlendirmesi, daha gerçekçi görünmektedir.

Eleştirel Söylem Çalışmaları'nın genellikle bir yöntem olarak değerlendirildiği gözlenmektedir. Oysa van Dijk, İnternet üzerindeki kendi sitesinde, Eleştirel Söylem Çalışmaları (ESÇ) hakkında yanlış bir kavramlandırma olduğunu, ESÇ'nin bir çözümleme veya araştırma yöntemi değil, bir grubun akademik bir hareketi veya, daha bireysel olarak, söylem çalışmaları yapan sosyal eleştirel bir tutum; söylem çözümlemesinin bir araştırma yöntemi değil bir disiplin; kullanılan terimler için tercihlerinin, genelde Söylem Çalışmaları, özelde Eleştirel Söylem Çalışmaları olduğunu açıklamaktadır (van Dijk, 2014). Bu çalışmalarda metinle bağlam ilişkilendirilirken, iktidarın, söylem biçimleri yoluyla nasıl uygulandığı incelenmektedir. Sancar, van Dijk'in söylemsel iktidar çözümlemesinin, "bu iktidarı kuran ve taşıyan 'söylem biçimleri'nin açığa çıkarılmasına" yöneldiğini açıklamaktadır (Sancar, 2008: 142).

İktidarın uygulanmasına aracılık eden, bilinen ve yaygın olarak başvuru alan söylem biçimlerinden bir tanesi "haber"dir. van Dijk, "Söylem Olarak Haber" çalışmasında, basındaki haberleri kamusal söylemin bir biçimi olarak ele almakta, disiplinler arası bir yaklaşımla, yapısal olarak irdelemektedir. Haberin incelenmesi metinle sınırlı kalmamakta, haberin üretim süreci ve okur tarafından anlaşılmasına da önem verilmektedir. Böylece haber yapıları; haber yapımının sosyal pratik ve ideolojilerine, dolaylı olarak da haber medyasının kurumsal ve makro sosyolojik bağamlarına bağlanmaktadır (van Dijk, 1988a: vii). Basındaki haberlere yönelik çalışmalara yeni bir kuramsal çerçeve çizen bu yaklaşımın ana niteliği haberi esas olarak bir metin ya da söylem türü olarak çözümlemekte; metnin dilbilimsel nitelikleri, öyküsü, biçemi veya retorliğini kapsayan bu çözümleme; haber söyleminin yapılarını birim veya kategorilerle karakterize ettiği çeşitli düzey ve boyutlarla incelemektedir (van Dijk, 1988a: 1-2). Bu düzeyler, mikro ve makro olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Dilin kullanımı olarak görülen söylem, sözel iletişim ve etkileşim toplumsal düzenin mikro düzeyine aitken, toplumsal gruplar arasındaki iktidar, tahakküm ve eşitsizlik gibi terimler makro çözümleme düzeyine ait olarak değerlendirilmektedir (Evre, 2009: 139). Haber söylemi global düzey olarak da adlandırılan anlamsal makro yapılar ve şematik süper yapılar

açısından çözümlenmesinin yanında, yerel düzey olarak adlandırılan mikro yapısı açısından da çözümlenmektedir.

Eleştirel söylem çözümlemesi van Dijk'in da vurguladığı gibi, disiplinler arası bir disiplindir. Anlam ve eylem en iyi şekilde iletişimsel olay ya da iletişimsel eylem olarak nitelendiğinde, sadece, metin ya da diyalog olarak gerçekleşen sözlü ifadeyle sınırlı kalmadığını belirten van Dijk, çözümleme söz konusu olduğunda, konuşmacı ve dinleyicinin kişisel ve sosyal niteliklerinin ve toplumsal durumun diğer yönlerinin de bu olaya ait olduğunu açıklamaktadır (van Dijk, 1988b: 9). van Dijk özellikle, haber metni ve bağlam arasındaki karmaşık ilişkiyle; bilişsel ve toplumsal sınırlamaların haber yapısını nasıl belirlediği ve metin yapılarının haberin anlaşılması ve kullanımı üzerindeki etkileriyle ilgilendiklerini açıklamaktadır. Çözümleme çalışmalarında metinsel unsur haber söyleminin çeşitli yapılarını farklı düzeylerde sistematik olarak çözümlerken, bağlamsal unsur, bu metinsel yapıların bilişsel ve toplumsal özelliklerini, dolaylı olarak içine gömülü olduğu ekonomik, kültürel ve tarihi nitelikleri göz önüne alarak çözümlenmektedir (van Dijk, 1988a: 2, 176). van Dijk'in yaklaşımında söylemin tam anlamıyla çözümlenmesi metin ve bağlamın entegrasyonunu kapsamaktadır. Bilişsel süreçler üzerinde etkili olan sosyokültürel yapının söylemle olan iki yönlü ilişkisi söz konusudur. van Dijk; söylemin tamam denilebilecek ampirik bir açıklamasının söylem üretiminin bilişsel süreçlerinin, anlayışının ve sosyokültürel durum içindeki sosyal etkileşimlerin tanımını da gerektireceğini, söylem çözümlemesinin metin ve bağlam arasındaki sistematik ilişkiyle ilgili olduğunu yani, bilişsel süreçlerin söylem yapılarını nasıl etkilediğini ve söylem yapılarının sosyal durumu nasıl etkilediğini ve sosyal durumdan nasıl etkilendiğini bilmek isteyeceğini açıklamakta; bu nedenle, biçimin sadece, kişisel ve toplumsal bağlamların bir göstergesi olarak alındığı zaman uygun biçimde çözümlenebileceğini söylemektedir (van Dijk, 1988a: 29-30). Böylece, haberin oluşma ve anlaşılma sürecinde etken olan unsurların ortaya konması amaçlanmaktadır. van Dijk bu çalışmaların haber değeri ve ideolojisinin haberin üretimi ve anlaşılması üzerinde iyi bilinen rolünün açıkça ortaya çıkmasına izin verdiğini söylemekte (van Dijk, 1988a: 2) ve ideolojik bir çözümlemenin sadece metnin değil, "metnin üretiminde ve anlaşılmasındaki karmaşık algısal temsil ve stratejilerin de kapsamlı bir betimlemesini" gerektirdiğini açıklamaktadır (van Dijk,

2007: 174). Bu değer ve ideolojiler toplumsal nitelikte olduğundan, haberin psikolojik ve sosyolojik çalışmaları arasında bir köprü kurulmaktadır. Bu nedenle, kendi çalışmalarının psikolojik boyutunu “sosyobilişsel” olarak isimlendirmektedir (van Dijk, 1988a: 2). Açıklamaların işaret ettiği gibi; eleştirel söylem çözümlemesi yapan haber araştırmalarının amacına ulaşabilmesi için, haberin içinde üretildiği kültürün ve sosyo-ekonomik koşulların incelenmesi de gerekli görünmektedir. Bunun yanında, tarihsel süreçte ideoloji hakkında geliştirilmiş düşünce ve kuramlar bu çözümlmeye dayanak oluşturarak ışık tutmaktadır.

3. Haberin Yapıları ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi

Yazılı söylemde, haber söyleminin tasarımını tanımlamak için grafiksel gerçekleşimine bakılmakta, esas olarak sözdizimi ve anlambilime odaklanılmaktadır. Söz dizim nosyonu, söylemin bütün biçimini tanımlama amacıyla da kullanılabilir. Anlambilim, sözcüklerin, cümlelerin ve söylemin anlamı ile ilgilenmektedir. van Dijk felsefe ve mantıkta anlambilimin yorumlarla da ilgili olduğunu, ancak bu durumda sadece ifadeye aktarılan anlamın değil, bundan daha çok, hakikat veya referansların da (veya uzantılar, gösterilenler) söz konusu olduğunu, söylemin sağlıklı bir açıklamasının ise ikisini de istediğini açıklamaktadır (van Dijk, 1988a: 25). van Dijk, “hem söylem çözümlemecileri hem de dilin olağan kullanıcıları”nın temelde anlamla ilgili olduğunu belirtmekte, anlamı betimlemekte “kabaca, bir tümcenin kavramsal anlam yapısı olarak tanımlayabileceğimiz (van Dijk, 2007) ‘önerme’ kavramı”nı kullanmaktadır (van Dijk, 2007: 168).

Söylemin başlıca üç yönü; cümle biçimleri, anlamlar ve söylev (speech) eylemi şeklinde karakterize edilmektedir. Hiyerarşik bir yapı niteliğinde değerlendirilen söylem, yerel düzey olarak adlandırılan mikro düzeyde ve global düzey olarak adlandırılan makro düzeyde irdelenmektedir. van Dijk söylem çalışmasında sesler, sözcükler, cümle şablonları ve anlamlarıyla ilgili mikro düzey tanımlar yanında, global düzeyde, daha geniş kapsamlı, söylemin bütün parçalarını ya da bütün söylemi içeren bir tanıma da gereksinim duyulmakta olduğunu açıklamaktadır. Bütün paragrafların veya yazılı söylemin bölümlerinin anlamlarını tanımlamaya yardım edecek, global anlamlarla ilgili

bir tür makro semantiğe ve aynı zamanda söylemin bütün biçimini karakterize edecek şemalar veya süper yapılar olarak adlandırılan bir tür makrosentaksa da gereksinim duyulmaktadır. van Dijk; bir haber söyleminde başlığın içine farklı anlamlar yerleştirebileceği gibi, bir haber söyleminin bütün olarak makro bir iddia, tavsiye veya teklif niteliğinde bir reklam işlevi de taşıyabileceğini söylemekte; hem yerel/mikro, hem de global/makro düzeyde biçim, anlam/referans ve eylem bulunduğunu; biçim ve anlamlar nasıl sistematik olarak ilişkililerse, mikro düzeyler ve makro düzeylerin de aynı şekilde ilişkili olduğunu belirtmektedir (van Dijk, 1988a: 26-27). Metin anlambiliminde çalışılan kavramlardan birinin yerel uyum olduğunu açıklayan ve söylem için hem yerel, hem de global uyumun önem taşıdığını açıklayan van Dijk bunu söylemin çok önemli bir özelliği olarak tanımlamaktadır (van Dijk, 2007: 168-169). Metnin çözümlemesinde makro ve mikro düzeylerin kendi içlerinde ve birbirleriyle olan ilişkisinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu şekilde haberin ideolojik boyutu gösterilmektedir. Akca'ya göre de; “van Dijk, haber söyleminin ideolojik belirlenimini bu makro ve mikro yapılar üzerinden açıklamaya çalışacaktır. Zira ona göre, ideolojik olanın gözden kaçırılmaması açısından haber söylemini bir bütün olarak ele almak gerekmektedir. Haber metinleri yalnızca dili kullanmakla kalmaz, medyanın olanaklı kıldığı tüm kod sistemini içinde barındırır” (Akca, 2009: 98).

Söylem tanımının bunun dışında başka boyutları da bulunmaktadır. Bunlar arasında yer alan biçem, değişik düzeyleri de kesen farklı bir boyut olarak açıklanmaktadır. Örneğin, kullanılan sözcükler biçemle ilgili bir unsurdur. Telaffuz farklılaştırılarak fonolejik bir biçem oluşturulabilmekte, yanı sıra, aynı anlam, farklı sözdizimsel yapılarla ifade edilebilmektedir. İletişimsel bağlamın kişisel veya toplumsal etmenlerini işaret edebilen biçem, bağlamın rolünün başlıca göstergesi olarak nitelendirilmekte, metindeki bağlamın izi olarak açıklanmaktadır. Söylemin bir diğer boyutu retoriği ise, hem formülasyonla, hem de bağlamla ilgilidir. Retorik, söylemin ikna niteliğiyle ilgili unsurlarıdır. Biçem, bağlam içinde gerekli bir özellik olarak değerlendirilirken, retorik yapılar opsiyonel olarak açıklanmakta, iyi biçimlenmiş bir öykünün mutlaka ikna edici etkili bir öykü olmak zorunda olmadığı belirtilmektedir (van Dijk, 1988a: 27-28).

3.1. Makroyapılar

3.1.1. Tematik Yapı

Konuların, metnin içeriği veya anlamına ait bir özellik olmaları nedeniyle kuramsal bir çözümlenmeye gerek duyulduğunu söyleyen van Dijk, konuşmanın daha geniş bölümüyle ilgilenildiğinde metnin ya da söylenenlerin özeti, ana fikri, sonucu veya en önemli bilgisi hakkında konuşulduğuna işaret etmektedir. Konular global, makro düzeye ait olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle söz konusu çözümlenme anlamsal makro yapılara ilişkin olarak gerçekleştirilmekte, yerel düzeydeki anlamlar gibi, makro yapılar da önermeler olarak karakterize edilmekte, bu önermelerin “dil ve düşüncenin en küçük, bağımsız anlam inşaları” olduğu açıklanmaktadır (van Dijk, 1988a: 31). Birçok konu içeren uzun söylemlerin birçok makro önerme içeren hiyerarşik bir organizasyonu olan makro yapısı bulunmaktadır. Bu hiyerarşik ilişkiler, anlaşılana temsil eden, bilgiyi azaltan-özetleyen makro kurallarca tanımlanabilmektedir. Bu azaltma üç yolla gerçekleşmektedir: Birincisi; metnin gerisinde artık ilgili olmayan bilgi elenmektedir. İkinci azaltma biçiminde önermeler tek bir genellemeyle yer değiştirebilmektedir. (Kedimiz, köpeğimiz, kanaryamız yerine, evcil hayvanımız olduğunun söylenmesi gibi.) Üçüncüsünde; olağan koşullar, unsurlar veya bir eylemin ya da olayın sonuçlarını gösteren önermelerin bütünü eylem ya da olayı gösteren makro önermeyle yer değiştirebilmektedir. (Örneğin havaalanına gitmek ve uçuşla ilgili işlemleri adım adım saymak yerine; uçakla gidildiğinin söylenerek özetlenmesi gibi.) van Dijk; “silme”, “genelleme” ve “inşa” şeklindeki bu üç esas makro kuralla bir metnin bilgisinin konularına indirgenebileceğini söylemektedir. Ancak bu çözümlenmede anlamların metinlere atanmasında kişiler arasında farklılıklar olabilmektedir. Örneğin, eğer metni okuyan kişi uçakla gitme eyleminin hangi ayrıntıları içerdiğini biliyorsa, metni yazanın açıkladığını düşündüğü anlam oluşmaktadır. Yanı sıra, aynı metni okuyan farklı kişilerin daha önemli bulduğu bilgiler arasında farklılıklar olabilmektedir. Dolayısıyla bireysel anlayışlar da metne yüklenen anlamı değiştirebilmektedir. Kişilerin dünya bilgisi, kişisel inançları ve ilgileri de anlamın oluşmasında etkili olmaktadır (van Dijk, 1988a: 32-34). Bu durum, uyumu öznel ve ideolojik yapmakta, gazeteci için uyumlu olan şey okuyucu için olmayabilmektedir (van Dijk, 2007: 168).

Söylem metninin ilk cümlesi metnin gerisinin tahmininde önemli rol oynamakta, konu bilindiği zaman metnin cümlelerini anlamak daha kolay olmaktadır. Ana konu haber başlığında özetlenmekte, ana konular haberin başlık ve girişinde işaret edilmektedir. Aynı zamanda, okuyucuya metnin tercih edilen anlamını göstermektedirler. Haber söyleminin konuları hiyerarşik bir yapı oluşturduğundan ana konular önce gelmekte, bazen daha önce olan olay haber söyleminde daha sonra ifade edilebilmektedir. Haberin ana fikrine, haberdeki her paragraf özetlenerek ve bu özet sayısı azaltılarak ulaşılmaktadır. Örneğin, makro yapının M1 olarak belirlenen ilk düzeyi içinde her paragrafın özeti sıralanmakta; daha sonra, makro yapı M2 başlığında daha az sayıda paragraf sayısına indirgenmekte, bir sonraki kısaltmada ortaya çıkan M3 tek cümle olabilmektedir. Bu düzey, haberin en kısa özeti olmaktadır (van Dijk, 1988a: 34- 35, 37-39, 40-41).

Koşul/neden veya sonuç ilişkisi tematik yapıyı organize eden önemli bir nitelik olarak görülmektedir. Bunun yanında, her tema veya tema düzeyi için; içerik veya durum, taraflar, esas olay veya eylemler, vb. belirlenebilmektedir. Haberle ilgili daha önceki durum da bir haber söyleminin gerçek tematik yapısının inşasında kullanılabilmektedir (van Dijk, 1988a: 41-43).

Haber söylemine ilişkin yapılan ayrıntılı çalışmada en tipik ve göze çarpan özelliğin parçalı karakter olduğunu söyleyen van Dijk, her konunun diğer söylem türlerinde olduğu gibi bütün olarak değil, kısımlar olarak verildiğini açıklamaktadır. (van Dijk, 1988a: 43) Bu yapısal karakteristik, haberin düzenlenmesindeki tepeden-aşağıya ilkesinden kaynaklanmaktadır. Her konu için en önemli bilginin ilk önce sunulması demek olan bu nitelik nedeniyle okuyucu önemli bilgiyi önce almaktadır. Bu şekilde gerçekleşen yukarıdan-aşağıya düzenleme editörlere, esas bilgiyi kaybetmeden haber öyküsünün son paragrafını kesme izni de vermektedir (van Dijk, 1988a: 43-44).

3.1.2. Haber Şemaları

Makro yapının çözümlenmesinde, söylemin baştanbaşa bütün anlamı söz konusu olduğunda bütünün sözdizimi de önemlidir. Anlamsal temsillerin, cümlelerin

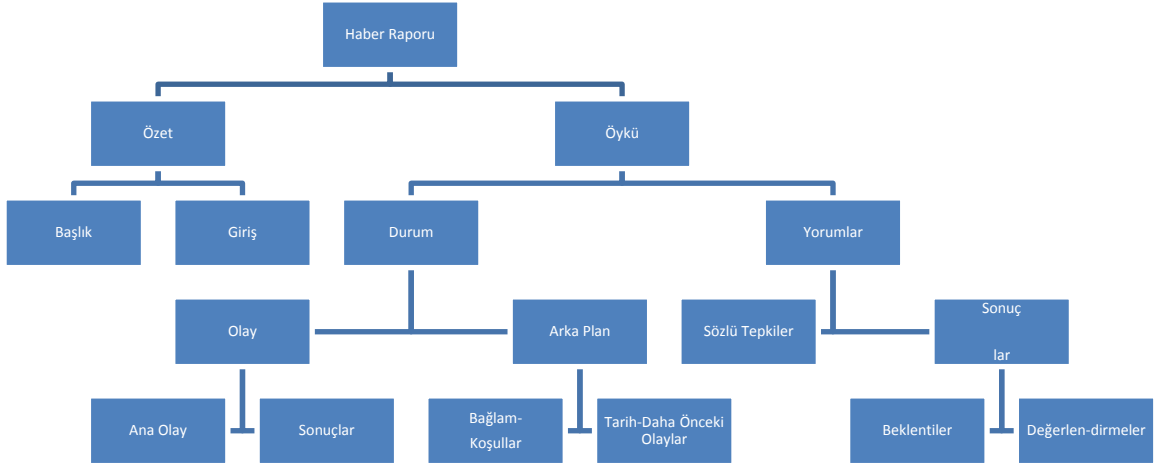
sözdizimsel yapıları içine yerleştirildiği bu global düzey, kural-temelli bir şemayla tanımlanmaktadır. Hiyerarşik olarak sıralı kategorileri içeren böyle bir şemanın, farklı söylem tipleri için spesifik ya da geleneksel olabileceği ve çeşitli toplumlarda veya kültürlerde farklı olabileceği açıklanmaktadır. Örneğin günlük konuşmaların selamlamayla başlayan, kapama sözcükleriyle biten bir şeması olabilmektedir. Makalelerde veya derslerdeki bilimsel söylem ise geleneksel biçimde olabilmekte; genellikle tartışmasal bir şeması bulunmakta; bir dizi öncülün ardından sonuç gelmektedir. Bir metne global bir biçem veya şema atamak için, onu, bu biçem ya da şemayı doldurabilecek global bir anlamla ilişkilendirmek gerekmektedir. Bu; her süperyapı kategorisinin, anlamsal makroyapıdan bir makroönermeyle (konu) ilişkili olması demektir. (van Dijk 1988a: 49, 51). van Dijk her söylem türünün (Örneğin, modern şiir, reklamlar) sabit geleneksel şemaları olmadığını, basındaki haberin sabit, geleneksel bir şeması olup olmadığından ise “apriori” olarak emin olunamayacağını söyleyerek haber söylem kategorilerini ve böyle bir sıralamanın kurallarını oluşturabilme olanağını araştırmaktadır. Bu incelemede her haberin başlığı ve girişi olduğu, başlığın girişten önce ve birlikte haberin geri kalan kısmından önce yer aldıkları temel kuralı saptanmaktadır. Yapısal işlevleri ise birlikte metnin asıl konularını ifade etmeleridir. Bu durumda, şematik kategori olarak Başlık ve Girişte egemen olan bir Özet kategorisi söz konusudur. Anlamsal olarak ise Başlık ve Giriş birlikte haber metnini özetlemekte ve anlamsal makro yapıyı ifade etmektedirler (van Dijk, 1988a: 52-53). Haber metninin Arka planı veya haber olaylarının Değerlendirilme kategorileri de haber şemalarının unsurları olarak alınabilmektedir. Genellikle, Arka planlar haber söylemindeki ana olayla ilgili bölümden sonra geldiğinden Ana Olaylar olarak bir kategoriye de yer verilmektedir. Ana Olay kategorisinde verilen bilgilerin Bağlam olarak isimlendirilen (başka olayın haberi içine) kategori içine yerleştirilerek verilmesi de söz konusu olabilmektedir. Bağlamların genellikle; “...iken”, “sırasında” veya benzer ifadelerle verildiği belirtilmekte, bazı zamanlarda Arka plan ve Bağlamı ayırmanın güç olduğu ancak, Bağlamın, daha kapsamlı, yapısal veya tarihsel doğası olan Arka plandan farklı olduğu açıklanmaktadır. Örneğin, genellikle okuyucuya daha önce ne olduğunu hatırlatmak için kullanılan Önceki Olaylardaki gibi. Gerçek koşulların bir bölümü olarak alınarak, Bağlam içine dahil edilen Önceki Olaylar kategorisinin aynı zamanda tarihsel bir boyutu da bulunmaktadır. Sonuçlar, haber

söyleminin rutin başka bir kategorisi olarak verilmektedir. Bazı zamanlar, sonuçların asıl olaylardan daha önemli olduğu vurgulanarak böyle bir durumda Sonuçlar kategorisindeki konuların, Ana Olaylar konularıyla aynı hiyerarşik duruma sahip olduğu, hatta daha üst düzey konusu olup başlıkta da ifade edilebileceği belirtilmektedir. Bir diğer kategori, haberde söz konusu olan kişilerin veya öne çıkan politik liderlerin yorumlarını içeren Sözlü Tepkiler kategorisi olarak belirtilmiştir. Sözlü Tepkiler gazetecilere, her zaman kendilerine ait olmayan, beyan edildikleri için nesnel olan fikirleri formüle etme izni vermekle birlikte konuşmacı ve alıntı seçiminin nesnel olmayabileceği açıklanmaktadır. Sözlü tepkiler kategorisi haber taraflarının isimleri ve rolleri ile ve söylenen sözlerin doğrudan ya da dolaylı aktarmalarıyla işaret edilmekte, genellikle Ana Olaylar, Bağlam, ve Arka plan kategorilerinden sonra gelmektedir. Bununla birlikte, önemli tepkilerden daha önce de bahsedilebileceği belirtilmiştir. van Dijk “son olarak, haber söyleminin yorumlar, fikirler, gazetecinin veya gazetenin kendisinin değerlendirmeleri niteliğinde bir kategorisi olduğu”nu açıklayarak, çok sayıda haber yapıcı; olgu ve fikrin karıştırılmamasına ilişkin ideolojik görüşü paylaşıyorlar da, bazı zamanlar Yorumlar kategorisinin dolaylı biçimde de olsa haberlerde görülebildiğinden bahsetmektedir. Yorumlar kategorisinin Değerlendirme ve Beklentiler olarak iki alt kategorisi bulunmaktadır. Değerlendirme, gerçekleşen haber olayları hakkında değerlendirici nitelik taşımaktadır. Beklentiler ise, gerçekleşen olaylar ve durumun olası politik veya diğer sonuçlarını formüle etmektedir. Aynı zamanda metindeki bütün sıralamayı belirleyen haber şeması, konuları ve tematik yapıyı düzenlemektedir (van Dijk, 1988a: 53-54, 56-57).

3.2. Haber Söyleminin Mikroyapısı

Haberin sözcükler düzeyindeki yapısı anlamın verilmesinde işlevsel bir rol taşımaktadır. Sözcüklerin veya cümlelerin dizilişi oluşan anlamı etkilemektedir. van Dijk soyut, kapsamlı yapılar, sözcük ve cümlelerin daha somut yerel düzeyde ifade edilmeye gereksinim duyduğunu açıklayarak bu düzeyi daha somut olarak değerlendirmektedir. Cümlelerin sözdizimi ve anlam arasında sistematik bir ilişki bulunmaktadır.

Şekil 1 – Haber Şemasının Varsayımsal Yapısı

(Kaynak: van Dijk, 1988a: 55)

Örneğin; haberde yer alan ikinci cümledeki bilgi, birinci cümledeki bilginin açıklaması olarak kullanılabilmekte, bu şekilde, bir sonraki cümle sadece açıklama değil bir ekleme, bir düzeltme de olabilmekte ya da bir zıtlığı veya bir alternatifi de verebilmektedir. Bunlar, işlevsel uyuma örnek olarak gösterilmektedir. Koşullu olarak bilinen bir diğer türünde yerel uyum; önerme veya cümleler arasındaki ilişkiye değil, daha çok onlar tarafından anlatılan olgular arasındaki ilişkiye dayanmaktadır (van Dijk, 1988a: 61). Bunlarla birlikte yerel uyumun öznellik niteliği de bulunmaktadır, çünkü dinleyicinin/okurun inanç ve bilgisi konuşmacı/gazetecinin inanç ve bilgisiyle aynı olmayabilmektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, anlamla ilgili olarak gazeteci belli bir bilgiyi ön varsaymaktadır. van Dijk, söylemlerin daha çok buzdağına benzediğini, bilginin sadece en üst kısmının görünür olduğunu; diğer birçok bilginin metinde ima/saklı anlam olarak kalabileceği ve konuşmacı tarafından ön varsayılabilirliğini söylemektedir. Şöyle ki, bir bilgi verildiğinde, bunun için başka bir şeyin de gerekir olma durumu, açıkça söylemeden başka bir bilgiyi de ön varsaymak anlamı taşımaktadır. Örneğin “Shultz dışişleri bakanıdır” demek “Shultz bir politikacıdır” demektir aynı zamanda. Bu şekilde anlam olarak ima edilen ya da başka bir önerme gerektiren bütün bu önermeler, metnin saklı olan bilgisi olarak

açıklanmaktadır. van Dijk, önermeler arasındaki yerel uyum incelemesinin, konuşmacının/ yazarın söylenmemiş varsayımlarını ve inançlarını açığa çıkarmamızı mümkün kılacağını söyleyerek bunu haber söyleminin ideolojik çözümlemesi için hemen göze çarpmayan ince bir araç olarak nitelenmektedir (van Dijk, 1988a: 62-64). “Eleştirel haber çözümlemesinde en güçlü anlambilimsel kavramlardan biri” olarak nitelenen ima, önemli ideolojik boyutlara sahip olduğundan “söylenmeyen”in çözümlenmesi bazen daha açıklayıcı olabilmektedir. Bazı ideolojik imalar ise, haber aktörleri hakkında ilgisiz çok sayıda bilginin ya da ayrıntının verilmesiyle ortaya çıkmaktadır (van Dijk, 2007: 169-170).

Haber söyleminde söylenmemiş ancak saklı olan anlamlar olabileceğinden, tam olarak anlayabilmek için, söylenmeden bırakılanlar ya çıkarılmakta veya verilen bilgiye dayanarak ön varsayılmaktadır. Kullanılan sözcükler anlamı etkilediğinden, olumlu veya olumsuz anlamlar yükleyebildiğinden, söylemin çözümlemesinde büyük önem taşımaktadır. Saklı olan anlamlar ve ön varsayımlar cümlecikler arasındaki ilişkiden de bulunabilmektedir. Saklı olan anlamlar ve ön varsayımlar oldukça ince ve dolaylı olabilmektedir. van Dijk, bundan öte, çözümlemelerin esaslı miktarda politik ve toplumsal arka planı gerektirdiğini, dikkate değer ölçüde dolaylılık kullanımının salt ideolojik pozisyonları ifade etmediğini ancak aynı zamanda, bu çözümlemeyi yapan kişinin bu ideolojileri açığa çıkarma yeteneğini de istediğini açıklamaktadır. Olumsuz saklı olan anlamlar genellikle politik veya toplumsal olarak “onlar” olarak tanımlanan gruplarla birleştirilmekte, yüksüz veya olumlu saklı olan anlamlar “biz” olarak değerlendirilen grupların eylemleri ile birleştirilebilmektedir (van Dijk, 1988a: 69-71).

Haber söyleminde cümle sözdizimlerinin oldukça karmaşık olabilmesi basın haberciliğinin genel bir niteliği olarak değerlendirilmektedir. Çoğu cümle birçok gömülü cümlecik ve adlandırmalarla dolu olduğundan çok sayıda önerme ifade etmektedir (van Dijk, 1988a: 77, 79). Sözdizimsel yapı bir yoruma da işaret edebilmektedir. van Dijk bunu Fowler’ın çalışmalarıyla şöyle açıklamaktadır:

“Fowler ve arkadaşlarının sözdizimsel basın çözümlemesinde bulunduğu gibi; aktif ve pasif cümlelerin kullanımı ve cümlelerde haber aktörlerinin temsilci veya özne pozisyonları, gazetenin bu haber aktörlerine karşı duruşuyla ilgili imayı oldukça açığa çıkarır. Eğer,

örneğin polis gibi otoriteler olumsuz eylemlerin temsilcileriye, temsilci pozisyonunda görünmeye daha az meylederler. O halde, pasif bir cümlenin edatlı bir ibaresiyle daha az göze çarpan hale getirilirler ('polis tarafından') veya temsilcisiz cümle yapısıyla anlam saklı kalır ('Çok sayıda gösterici yaralandı')" (van Dijk, 1988a: 81).

Bu nedenle, sözdizimsel yapının çözümlemesinde incelenen başlıca unsur cümlelerin etken ya da edilgen yapıda olmasına yöneliktir.

Bir diğer önemli unsur seçilen sözcüklerdir. Haberlerin verilişinde kullanılan sözcükler, o sözcüğün çağrıştırdıklarına bağlı olarak anlamı etkilemektedir. Böylece, okurun edindiği bilgi ve değer yargıları belli bir nitelikte/yönde oluşabilmekte; gazete haberlerinde aynı olaya ilişkin farklı sözcüklerin kullanılması, verilen haberin farklı algılanması sonucunu doğurabilmektedir. Bu nedenle, seçilen sözcükler, belli bir ideolojinin aktarılması ve/ya benimsetilmesi amacıyla etkili bir yol olmaktadır. Gazetenin aynı kişiyi anlatmak için *terörist* mi, *özgürlük savaşçısı* mı sözcüklerini seçtiği standart örneğin yanında, haber medyasındaki ideolojik bazlı sözcüksel çeşitlemelerin, birçoğu daha az göze çarpsa da, çok bol olduğu belirtilmektedir. Yanısıra sözcüksel biçem bir şeyi olduğundan fazla hafif, önemsiz göstermek gibi amaçlar için de kullanılabilir. Hafifletmeler, özellikle önemli haber aktörlerinin olumsuz eylemleri tanımlanırken ve onur kırıcı yayın tazminatından kurtulmak için de kullanılabilir (van Dijk, 1988a: 81).

3.3. Haber Söyleminin Retoriği

Retorik, haberin inandırıcılığını sağlayan, ikna niteliği taşıyan bir dizi öğeyi içermektedir. Haber oluşturulurken retorik niteliklerin kullanımı o olay hakkındaki bilgiyi daha inandırıcı ve daha kabul edilebilir yapmaktadır (van Dijk, 1988a: 94, 86). Haber söyleminin retoriği söylem çözümlemesinin bütün düzeylerini kapsamaktadır. van Dijk, haberde retorik yapıların kullanımının iletişimin niyet edilen etkileri ve amaçlarına dayalı olduğunu belirtmektedir (van Dijk, 1988a: 82). Okuyucu veya dinleyicinin, yazar veya konuşmacı tarafından niyet edilen metinsel temsili ve durum modelini inşa etmesi beklenmekte, söylenenin bir iddia, bir rica veya bir tehdit olduğunun anlaşılması istenmektedir. Ancak aynı zamanda okuyucu veya dinleyicinin

söyleneni kabul etmesi, iddiaya inanması, istenen eylemi gerçekleştirmesi, emirleri yerine getirmesi de istenmektedir. Bunlar ise ikna süreciyle ilgilidir (van Dijk, 1988a: 82). van Dijk, haberlerin ideolojik olarak imayla, toplumdaki elit grupların baskın inanç ve fikirlerini teşvik ettiğini belirtmektedir. Dinleyici/okura yönelik niyetlerin ikna edici bu boyutu, anlamların sadece anlaşılmaları için değil, aynı zamanda hakikat veya en azından olası hakikat olarak kabul edilecekleri gibi formüle edilmesi anlamına gelmektedir. Diğerinin ne söylediğine en azından inanmadan, inançlara dayalı fikirlerin değişmesini beklemenin çok güç olduğunu söyleyen van Dijk, verdiği örnekte, yeni bir nükleer tesise karşı protesto yürüyüşüne katılmaya, ilk etapta nükleer atıkların insanlar ve çevre için tehlikeli olduğuna inanmadan kolaylıkla ikna olunamayacağı açıklamaktadır (van Dijk, 1988a: 82-83).

İkna edici nitelikler; somut sayılardan, güvenilir kaynakların açıklamalarına, haber olayını daha önceki bilinen olaylarla birleştirmekten haberin güçlü duygular yaratacak şekilde verilmesine uzanan çok sayıda unsuru kapsamaktadır. van Dijk, ayrıntılarıyla açıkladığı, haber söyleminin iddialar için ikna edici süreci destekleyecek bir dizi standart stratejisini ana başlıklarıyla; olayların gerçek doğasını vurgulamak; gerçek olgularla güçlü bir ilgisel yapı oluşturmak; tutumsal ve duygusal boyutları da olan bilgi sağlamak şeklinde vermektedir (van Dijk, 1988a: 84-85). Bunların bir kısmının haber değeri sisteminden türediği belirtilmekte, olumsuzluk, sansasyonellik, seks ve şiddet unsurlarının kaliteli gazetelerde bile (daha ince olsa da), duyguların retorliğini tatmin ettiği açıklanmaktadır. Doğrudan tanımlama ve görgü tanıkları raporu retorik unsurlar arasında yer almaktadır. Gazetecinin olayı kendisinin görmesi ve tanımın anındalığı; hakikatselliği ve anlaşılabilirliği sağlayan retorik garanti olarak nitelenmektedir. Görgü tanıklığı raporlarının da gazetecinin kendi gözleminin yerine kullanılabildiği açıklanmaktadır. Gazetecilerin yararlandığı elit kaynaklar, hem haber aktörleri olarak haber değeri daha yüksek, hem de gözlemci ve fikir formülcüleri olarak, daha güvenilir olarak değerlendirilmektedir. Aktarmaların hakikate daha yakın ve olayın gazeteci tarafından tanımlanmasından daha güvenilir olduğu açıklanmaktadır. Aynı zamanda, aktarmaların; iftira ya da yayın yoluyla hakarete karşı gazeteciyi koruduğu belirtilmektedir. Bir diğer retorik unsur sayılarla hakikatin desteklenmesidir. Sayısal veriler ikna üzerinde etkili sonuçlar oluşturmaktadır. Sayılarla hakikatin desteklenmesi

haber söyleminin en kuvvetli retorik unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle haber söyleminde; “katılımcıların sayısı, yaşları, olayların tarihi ve zamanı, yer tanımlamaları, araç ve donatımın (ağırlık, boyut) sayısal tanımlamaları, vb.” birçok türde sayısal gösterge yer almaktadır (van Dijk, 1988a: 85-87).

van Dijk, retorik bir çözümlemenin haber söyleminin anlamsal veya ideolojik çözümlenmesinden tamamen bağımsız olamayacağını açıklamakta, retorik işlemlerin söylem çözümlemesinin bütün düzeylerini içerebileceğini belirtmektedir (van Dijk, 1988a: 94). Bu nedenle, haber söyleminin retoriğine yönelik bir çözümleme, söylemin bütününde yer alan ikna edici tüm unsurların incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Sonuç

Teun A. van Dijk, Eleştirel Söylem Çalışmaları'yla, medya ve iletişim çalışmalarına yeni bir bakış açısı, kuramsal ve uygulamaya dönük araştırmalara önemli bir katkı sağlamıştır. Çalışmalar, kullanılan bir yöntemle sınırlı değildir. van Dijk, ideolojinin ifadesi olarak söylem ve bir söylem türü olarak habere yönelik çalışmalarında, ideoloji ve haber arasındaki bağlantıyı ortaya koymakta, yanı sıra, haber üretimi, haber ürünü ve haberin alımlayıcısı olmak üzere bütün tarafların ve iletişimin sosyokültürel boyutlarının göz önüne alınması gerektiğini, kişilerin/grupların bilgi, fikir, inanç, varsayım ve ilgilerinin ürünün hem oluşma süreci hem de anlaşılması üzerinde belirleyici etkileri olduğunu ileri sürmekte, çalışmaların dilbilim, bilişsel psikoloji, sosyal psikoloji, etnografik incelemeler gibi geniş yelpazede sosyal bilimi ilgilendirdiğini ve çok disiplinli bir alan olduğunu söylemektedir.

Bu doğrultuda yaklaşıldığında, haberi üreten ve alımlayan tarafların içinde bulunduğu ve haberin etkileşim yarattığı ortam ve koşulların değerlendirilmesi gerekli bir çaba olarak belirginleşmektedir. Bu nedenle, habere yönelik çalışmalarda, söylem metnini çok boyutlu olarak çözümlenmek önemli bir girişim olsa da, metni tek başına çözümlenmek yeterli görünmemekte, söylemin bağlantılandığı sosyo-ekonomik ve kültürel unsurların tarihsel bir bakışla ele alınması önerilmektedir.

Kaynaklar

Akca, E.B., (2009). “İdeoloji-Dil-Söylem ve Anlam İlişkisi: Medyada Anlamın Toplumsal İnşası”, *Medyada Gerçekliğin İnşası Türk Medya Sektörüne Eleştirel Bir Bakış* içinde, Parlak İ., Konya: Çizgi Kitabevi.

Atabek, Ü., (2007). “Söylem Çözümlemesi Başlangıç Düzeyi İçin Öneriler”, *Medya Metinlerini Çözümlemek İçerik Göstergebilim ve Söylem Çözümleme Yöntemleri* içinde, Der. Atabek G.Ş. - Atabek Ü., Ankara: Siyasal Kitabevi.

Eagleton, T., (2011). *İdeoloji (3b)*, Çev. Özcan M., İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Evre, B., (2009). “Söylem Analizine Yönelik Farklı Yaklaşımlar: Bir Sınıflandırma Girişimi”, *Medyada Gerçekliğin İnşası Türk Medya Söylemine Eleştirel Bir Bakış* içinde, Ed. Parlak İ., Konya: Çizgi Kitabevi.

Fairclough, N., Graham, P., (2003). “Eleştirel Söylem Çözümlemecisi Olarak Marx: Eleştirel Yöntemin Yaratılışı ve Küresel Sermayenin Eleştirisi İle Bağlantısı”, *Söylem ve İdeoloji mitoloji, din, ideoloji* içinde, Haz. Çoban B., Özarslan Z., İstanbul: Su Yayınları.

Kellner, D., (2008). “Ayrımın Üstesinden Gelmek: Kültürel Çalışmalar ve Ekonomi Politik”, *İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar* içinde, Çev. Ergül H., Der. Çelenk S., Ankara: De Ki Basım Yayın Ltd. Şti.

Özer, Ö., (2011). *Haber Söylem İdeoloji Eleştirel Haber Çözümlemeleri*, Konya – İstanbul: Literatürk.

Sancar, S., (2008). *İdeolojinin Serüveni Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme (2b)*, Ankara: İmge Kitabevi.

van Dijk, T.A., (1988a). *News As Discourse*, Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

van Dijk, T.A., (1988b). *News Analysis, Case Studies of International and National News In The Press*, Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

van Dijk, T.A., (2003). “Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım”, *Söylem ve İdeoloji mitoloji, din, ideoloji* içinde, Der. Çoban B., Özarslan Z., Çev. Çoban B., Özarslan Z., Ateş N., İstanbul: Su Yayınları.

van Dijk, T.A., (2005). “Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları”, *Medya, İktidar ve İdeoloji (3b)* içinde, Der. ve Çev. Küçük M., Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

van Dijk, T.A., (2007). “Bir Söylem Olarak Haberin Disiplinler Arası Çözümlemesi”, *Medya Metinlerini Çözümlemek İçerik Göstergebilim ve Söylem Çözümleme Yöntemleri* içinde, Çev. Atabek Ü., Der. Atabek G.Ş., Atabek Ü., Ankara: Siyasal Kitabevi.

van Dijk, T.A., (2014). “Teun A. van Dijk, Teach Yourself CDS !”, *Website - Research in Critical Discourse Studies*, <http://www.discourses.org/resources/teachyourself/Unlearn%20misconceptions.html>, 05.01.2014.

BANKACILIKTA RİSK YÖNETİMİNİN KRİZLERE ETKİSİ: 2000, 2001 VE 2008 KRİZLERİ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Arş. Gör. Güler AKAKÇE*

Özet

Bankalar, fon arz edenler ile fon talep edenler arasında bir köprü görevi gören ve piyasadaki sermaye birikimlerinin yoğunlaştığı kurumlar olmaları sebebiyle ulusal ve uluslararası piyasalardaki istikrarsızlıklara, iktisadi dengelerdeki değişimlere ve her türlü krize karşı en duyarlı kesimdir. Bankaların yönetsel açıdan başarısızlıkları büyük çaplı finansal krizlere neden olabilmekte ve onları olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bankacılık sektöründe oluşan riskler iyi yönetilmeyip, kontrol edilmediğinde bankacılık krizlerine neden olabilmekte ve bankacılık krizleri de sadece bankacılık sektörünü değil ekonominin genelini olumsuz etkileyerek sonuçları ağır ve atlatılması güç finansal krizleri beraberinde getirmektedir.

Bu çalışmada ilk olarak risk yönetimi ile ilişkisi olan olasılık, belirsizlik, karar verme kavramları açıklanarak, risk ve risk yönetimi arasındaki ilişkiler ortaya konulmuştur. Bankaların karşılaştığı riskler açıklanarak risk yönetimi açısından yapılan düzenlemelerden bahsedilmiştir. Daha sonra risklerin iyi yönetilip kontrol edilmemesinin neticelerinin ağır olmasından bahsedilerek Türkiye’de yaşanan 2000, 2001 ve 2008 krizleri ile risk yönetiminin ilişkileri ortaya konulmuştur. Yaşanan finansal krizler incelendiğinde bu krizlerin tek bir nedene bağlanamayacağı ve birçok nedeninin olduğu anlaşılmıştır. Ancak bu çalışmanın amacı yaşanan krizleri risk yönetimi açısından incelemek ve krizlerin nedenleri arasında risk yönetimi eksikliğinin gösterilip gösterilemeyeceğinin araştırılmasıdır. Yapılan çalışma sonucunda Türkiye’de yaşanan finansal krizlerin önemli nedenlerinden birinin de bankalardaki risk yönetim eksikliği ve risk tanımlanmasında yapılan hatalar olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Risk, risk yönetimi, kriz.

RISK MANAGEMENT IN BANKING EFFECTS OF CRISIS: 2000, 2001 AND 2008 AN EVALUATION TERMS OF CRISIS

---

* Nişantaşı Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Bankacılık ve Finans Bölümü, güler.akakce@nisantasi.edu.tr

Abstract

Since banks serve as a bridge between the market and suppliers and demanders and they are the places where capital accumulation is concentrated, they are the most sensitive segment to the instability in local and international markets, changes in the economic balance, and all kinds of crisis. Failures in the management of the banks may give rise to large-scale financial crises which can negatively affect them. When the risks cannot be managed and controlled well in In the banking sector, they may cause banking crises which may affect not only the banking sector but also the overall economy, and bring about financial crises with heavy burdens on economy.

In this study, firstly, probability, concepts of probability, uncertainty and decision-making are explained; then, the relationship between risk and risk management has been introduced. Risks faced by the banks are evaluated together with the regulations made in terms of risk management. Later on, the heavy burdens risks created in the economy are mentioned and the relationship between the risk management and crises of 2000, 2001 and 2008 in Turkey has been revealed. When we look at the financial crises analyzed under this study, it can be seen that we cannot attribute these crises to one reason and that there are many reasons for it. The purpose of this study, however, is to evaluate the aforementioned crises in terms of risk management and to see whether we can count the lack of risk management among the reasons of risk management. As a result of the study, it is inferred that one of the main reasons of the financial crisis in Turkey is the absence of risk management in banks and and the mistakes made in the analysis of the risks.

Key Words: Risk, risk management, crisis.

Giriş

Küreselleşme süreci bütün dünyada; piyasaların yoğun etkileşim içerisinde olduğu, uluslararası finansal işlem hacimlerinin hızla arttığı, herhangi bir ülkede ortaya çıkan ekonomik sorunların hızla başka ülkelerdeki piyasalara ya da yatırımcılara yayılma etkisi gösterdiği, finansal risklerin de artarak çeşitlendiği hassas bir ortam yaratmıştır. Küreselleşme sürecinin dünyada yarattığı bu hassas ortama bağlı olarak, gerek yalnızca bankalar, gerekse finansal sistemler bazında ciddi sorunlar yaşanmış ve bu sorunlar zaman zaman dünya ekonomisine damgasını vuran, ciddi ekonomik ve sosyal maliyetlere yol açan krizlere neden olmuştur.

Bu çalışmada risk yönetimi konusunda yapılan düzenlemeler açıklanmış, Türkiye’de yaşanan 2000, 2001 ve 2008 krizlerinin nedenleri risk yönetimi açısından irdelenerek riskin iyi yönetilmemesinin krizlere olan etkisi araştırılmıştır.

1. Risk ve Risk Kavramı ile İlişkisi Olan Kavramlar

Bu bölümde risk kavramı ile ilişkisi olan olasılık, belirsizlik ve karar verme kavramları açıklanacaktır.

1.1. Genel Anlamda Risk Kavramı

Köken olarak Latince “Riziko” sözcüğünden türemiş olan risk kelimesi; genel olarak planların başarısız olma olasılığı, hatalı karar alma tehlikesi, zarar etme veya kar etmeme gibi durumlardır (Bolak, 2004: 3). Risk kelimesi olumsuz bir beklenti ve sakınılması gereken bir durum olarak zihnimizde canlanan bir kavramdır. Risk; bir işlemin ekonomik değerinin belirsizliği veya bir işlemle ilgili olarak oluşan parasal kaybın ortaya çıkması, ekonomik faydanın azalması ihtimalidir (Ergül, 2004: 209).

Finansal açıdan risk; bir getirinin geleceğin alternatif durumlarına bağlı olması ve bu durumlardan en az birinin negatif ya da pozitif bir getiriyle sonuçlanabilmesi durumudur. Risk bu tanımdan hareketle, beklenen değer ile gerçekleşen değer arasındaki olumlu ya da olumsuz farktır. Bankacılık açısından incelendiğinde ise risk, en basit haliyle, bankanın zarar uğrama ihtimalidir. Başka bir ifadeyle bankacılıkta risk, banka faaliyetlerinin arzu edilen düzeyde gerçekleşmemesi olasılığından dolayı kayıp ve/veya kazançların belirsizliğidir (Usta, 2005: 231). İktisadi açıdan risk kelimesi bir işlemin belirsizliğini veya işlemle ilgili parasal kaybın, zararın oluşması ihtimalini ifade etmektedir.

Risk kavramı hakkında yukarıda yapılan tanımlar incelendiğinde risk kavramının olasılık ve belirsizlik kavramları ile yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Ve genelde aralarındaki farklar gözden kaçırılarak bu kavramlar birbirlerinin yerine

kullanılabilmektedir. Bu nedenle söz konusu kavramlar ayrıntılı olarak incelenmiş, aralarındaki farklar ortaya konulmuştur.

1.2. Risk, Olasılık ve Belirsizlik

Risk kavramının tanımlarına baktığımızda risk kavramında yer alan anahtar sözcük “belirsizlik”tir. Risk ile bir karar alma durumu söz konusudur ve kararların alınması sonucu ortaya çıkacak durumlardaki belirsizliği ifade etmektedir. Bu belirsizlik; kararların sonuçlarının istenildiği şekilde gerçekleşmeyeceği anlamındadır. Olasılık ise; gerçekleşmesi mümkün olan olayların daha öznel olaylara karşı meydana gelme durumudur.

Finansal açıdan incelendiğinde risk ve belirsizlik kavramlarının birbirleri yerine kullanılan kavramlar olduğu görülmektedir. Risk ve belirsizlik arasındaki keskin çizgiyi ise olasılık belirler. Bir durum hakkında olasılık atamasında bulunabildiğimiz durumlar açısından risk söz konusu iken herhangi bir olasılık atamasında bulunamadığımız durumlar için ise belirsizlik söz konusudur.

Risk ve belirsizlik kavramları arasındaki ilişkiye yönelik olarak şu örnek verilebilir; bir hisse senedinin gelecekteki fiyatı, o hisse senedinin geçmişteki fiyatlarının analizi sonucu tahmin edilebiliyor ise “riskten”; yine aynı hisse senedinin geçmişteki fiyatı ile ilgili bilgiler mevcut değilse, gelecekteki fiyat tahminleri birtakım varsayımlarla yapılıyor ise bu durumda “belirsizlikten” söz edilir (Usta, 2005: 231). Risk ile belirsizlik arasında aynı yönlü bir ilişki vardır. Belirsizlik ortamı ne kadar uzun sürerse, risk de o derece artmaktadır. Risk oluşabilmesi için olasılıktan söz edebilmemiz gerekmektedir. Aynı zamanda risk kavramı bir belirsizliği ifade etmektedir. Bu anlamda risk için; olasılıklar ile ölçülebilen belirsizlik tanımı yapmak mümkündür.

1.3. Risk ve Karar Verme

Karar verme ile ilgili yapılan tanımlara baktığımızda karar verme bir seçim işlemidir ve yönetici veya herhangi bir kişinin herhangi bir konuda yaptığı seçim karar verme

işlemidir. Karar verme; en yalın anlamda, çeşitli alternatifler arasından seçim ve tercih yapmaktır (Demir ve Gümüšoğlu, 1988: 1). Karar verme planlama sürecinin önemli bir parçasıdır ve karar verdikten yani çeşitli alternatifler arasından bir tanesini seçtikten sonra plan yapılabilir.

Kararlar gelecekle bağlantılı ve gelecek belirsizliğin aynası olduğundan “Risk” konusu açıkça ortadadır. Bu nedenle risklerin zararlarını en aza indirebilmek için “Rasyonel Karar “ vermek çok önemlidir (Demir ve Gümüšoğlu, 1988: 1). Yöneticiler amaçlarına ulaşmada çeşitli ve sayısız sorunla karşılaşmaktadır. Bu sorunların çözümünde yöneticiler çözüm yollarına ulaşmak için karar vermek zorundadır. Yöneticilerin verecekleri kararların rasyonel (akılcı) olması gerekmektedir.

2. Bankaların Karşılaştıkları Riskler

Literatürde bankaların karşılaştığı riskleri incelediğimizde detaylı bir ayırım yapıldığında riskler 13 farklı kategoriye ayrılmaktadır. Bu ayırımı risklerin bir kısmı literatürde başka bir riskin içinde yer almaktadır. Risklerin birbirleriyle olan ilişkilerini de düşünerek bu çalışmada riskler 8 farklı kategoride incelenmektedir (Aloğlu, 2005: 22-40):

2.1. Likidite Riski

Likidite riski; bankaların yükümlülüklerindeki azalmayı iyi düzenleyememesi ya da aktiflerindeki artışı karşılayacak şekilde yeterli kaynak bulduramaması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Likidite riski likidite yetersizliği sonucu ortaya çıkmaktadır. Ve bankanın yükümlülüklerini vadesi geldiğinde ve çok fazla maliyete katlanmadan karşılayamaması durumudur. Bankalar likidite riski nedeniyle mevduat sahiplerinin veya bankaya borç veren diğer kişilerin ani ve yoğun bir biçimde fonlarını bankadan çekmesini engellemek için bu mevduat ve fon sahiplerine yüksek faizler sunmakta bu da bankanın yüksek maliyetlere katlanmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle güven,

sağlamlık ve istikrar koşullarını sağlamak için işlevlerini sürdüren bankaların nakit taleplerini zamanında karşılaması hem banka hem de sistem için çok önemlidir.

2.2. Kredi Riski

Bankaların en temel faaliyetlerinden biri de kredi vermektir. Bankaların kredi verirken ödünç alanın kredi durumunu yani kredibilite düzeyini göz önünde bulundurarak kredi kullandırması verilen kredinin geri dönmesi ve bankanın geleceği açısından çok önemlidir. Bu bağlamda kredi riski; banka müşterisinin kredi veya sözleşme şartlarına uymaması veya bu şartları zamanında yerine getirmemesi neticesinde bankanın karşı karşıya kaldığı finansal zararı ifade etmektedir.

2.3. Faaliyet Riski

Kurum içi kontrollerdeki aksamalar, bankadaki yöneticilerin hataları ve yetersizlikleri faaliyet riskine sebep olmakta ve bu risk sebebiyle bankalar faaliyetlerini etkin bir biçimde yerine getirememektedir.

2.4. Operasyonel Risk

Bankaların operasyonel faaliyetlerini sürdürürken karşılaştıkları riskleri ifade eder. Bu açıdan banka içi kontrollerin aksaması nedeniyle hata ve usulsüzlüklerin gözden kaçması, sahtekârlık olayları, banka yönetiminin hataları, bilgi teknolojisindeki eksiklikler ve deprem, yangın, sel gibi doğal afetler nedeniyle kaynaklanabilecek kayıplar veya zarara uğrama ihtimali operasyonel risk olarak ifade edilmektedir. Operasyonel risklerin bu saydığım nedenlerine baktığımızda teknoloji riskinin, suistimal riskinin, yasal riskin, ahlaki riskin ve itibar riskinin de operasyonel risk içerisinde yer aldığını görmekteyiz.

2.5. Faiz Riski

Faiz riski; faiz oranlarındaki değişimlere bağlı olarak bankanın pozisyon durumuna göre maruz kalabileceği zarar durumunu ifade eder. Bankacılıkta faiz riski doğal kabul edilmekle birlikte aşırı faiz riski de banka gelirleri için büyük bir tehlike oluşturabilir. Bu tehlike; faiz oranlarındaki değişimin bankanın faize duyarlı gelirlerini ve faaliyet giderlerini etkilemesidir.

2.6. Döviz Kuru Riski

En temel anlamıyla döviz kuru riski; döviz kurlarında meydana gelen değişim sebebiyle bankaların gelir ya da sermaye kaybına uğraması olasılığıdır. Literatürü incelediğimizde Bretton- Woods Sistemi'nden dalgalı kur sistemine geçiş ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile birlikte döviz kuru riski bankaların en çok üzerinde durduğu risk çeşidi olmuştur. Döviz kuru riski bankaların taşıdıkları pozisyonlara bağlı olarak yerli paranın yabancı para karşısında değer kazanması ya da kaybetmesi sonucu ortaya çıkar.

2.7. Piyasa Riski

Genel anlamda piyasa riski; piyasa fiyat ve oranlarındaki oynaklığa bağlı olarak ortaya çıkan değer kaybı riskidir. Basel Komitesi; piyasa riskini, bankaların bilanço içi ve bilanço dışı hesaplarında yer alan kayıtlarda piyasa fiyatlarındaki değişimler nedeniyle kayba uğrama “riski” olarak tanımlamaktadır. Piyasa riski bankaların karşı karşıya kaldıkları risklerin en geniş kapsamlısıdır.

2.8. Ülke Riski

Ülke riski; bir ülkenin çeşitli nedenlerden dolayı iç ve dış yükümlülüklerini yerine getirememesi ve ülkenin kendine özgü koşullarından kaynaklanan bütün risklerin toplamı olarak ifade edilebilir. Ülke riskinin nedenlerine baktığımızda; siyasi koşullar (savaş, işgal, iç barışın tehdit altında olması, yönetim sorunu), sosyal koşullar (sosyal dengesizlikler, dinsel ve etnik kutuplaşma) ve ekonomik koşullar (enflasyon, durgunluk, buhran, ödemeler dengesi açıkları) nedenler arasında gösterilmektedir.

3. Risk Yönetiminin Gelişimi ve Risk Yönetim Süreci

Bu bölümde risk yönetimi kavramının ne olduğunu açıklanarak risk yönetiminin ortaya çıkmasına neden olan olaylardan bahsedilecektir. Ayrıca risklerin etkin bir şekilde yönetilebilmesi için izlenmesi gereken süreçler açıklanacaktır.

3.1. Risk Yönetimi Kavramı ve Gelişimi

Bankalar yapıları gereği birçok risk ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Problem riskin kendisinde değildir, riskin yanlış fiyatlandırılması, yanlış yönetilmesi ve yanlış algılanması problem olmaktadır. Bu nedenle, tüm işlem ve faaliyetlerde karşılaşılan riskleri tanımlamak ve ölçmek, riskler arasındaki karşılıklı ilişkileri ortaya koymak gerekmektedir. Riskleri doğru ölçmeyen bir firmanın riskleri etkin bir şekilde yönetemeyeceği de bir gerçektir. Risklerin doğru bir şekilde ölçülmesi, algılanması ve yönetilmesi de etkin bir risk yönetimi ile mümkündür.

Risk yönetimi; para, menkul kıymet, değerli maden, vadeli işlemler, döviz tevdiatı ile ilgili olarak iç ve dış piyasalarda karşılaşılabilecek her türlü belirsizlikten kaynaklanan zararların oluşmasını engelleyecek önlemlerin alınması, ortaya çıkabilecek zararların sağlıklı olarak tespiti ve ölçülmesi, yönetimi bilgilendirme sistemlerinin oluşturulması ve aktif karar alınması zorunluluğu hallerinde hızlı ve doğru karar almayı sağlayan sistemleri oluşturmak şeklinde tanımlanabilir (Atan, 2002: 5). Risk yönetimi demek risklerin tamamen ortadan kaldırılması demek değildir. Bu zaten bankacılık anlayışı gereği mümkün bir durum değildir. Risk yönetimi; risklerin farkında olmak, riskleri önceden görebilmek, zararlarını en aza indirebilmek ya da riskli durumları fırsata çevirebilmektir.

Risk içinde belirsizlik, tehlike ve fırsatları barındıran bir kavramdır. Bu anlamda risklerin yönetimi çok önemlidir. Riskler iyi yönetilmediğinde bankacılık sektöründe başlayıp ekonominin geneline yayılan büyük çaplı finansal krizlere neden olurken, riskler doğru yönetildiğinde ise büyük fırsatlar elde edilebilmektedir. Risk yönetimi kuruluşlar için iki açıdan fayda sağlamaktadır. Birincisi sorunlar oluşmadan önlenerek ya da oluşumu sonrası etkileri azaltılarak kuruluşun korunması, ikincisi ise risklerin

nedenleri belirlenip önlemlerinin alınması sonucu yeni işlerin gerçekleştirilmesiyle kazançların artırılmasıdır. Ancak iyi yönetilmeyen risklerin yüksek zararlara yol açabileceği de unutulmamalıdır (Fıkrıkoca, 2003: 47). Özellikle son dönemlerde finansal krizlerde yaşanan artışlar risk yönetimi kavramının önem kazanmasına neden olmuştur.

Risk Yönetiminin gelişimini incelediğimizde özellikle 1973 yılında sabit kura dayalı Bretton Woods para sisteminin yıkılması bankacılıkta risk yönetiminin ve risk olgusunun “aktif-pasif yönetimi” adı altında bir kimlik kazanarak gelişmesine neden olmuştur (Ayan, 2007: 11).

1973 ve 1979 yılında yaşanan petrol krizi fiyatlar genel düzeyinde ve faiz oranlarında aşırı dalgalanmalara sebep olmuş bu da işletmelerin enflasyon riski ve faiz oranı risklerinden korunmak için yeni tedbirler aramalarına neden olmuştur. 1980 ve 1990’lı yıllarda uluslararası piyasalarda yaşanan geçiş dönemi de risk yönetiminin gelişimi açısından dikkatimizi çekmektedir. Bu dönemde yaşanan en önemli gelişme uluslararası piyasaların küreselleşmesidir. Bütün dünyadaki piyasalar sermayenin serbest dolaşımındaki engelleri kaldırarak daha geniş bir piyasa şekline dönüşmüşlerdir. Bu durum, dünyanın bir bölgesinde ortaya çıkan sorunların başka bir bölgedeki piyasalara ve yatırımcılara yansımaları gibi bir durumu beraberinde getirmektedir (Babuşcu, 2005: 9). Küreselleşme finansal işlem hacimlerinin arttığı, finansal risklerin çeşitlendiği bir ortam yaratarak gerek bankalar bazında gerekse finansal sistemler içinde önemli sorunların yaşanmasına neden olmuş ve bu sorunlar kriz şeklinde ortaya çıkan ciddi ekonomik ve sosyal maliyetlere neden olmuştur.

Finansal sektördeki kuruluşlar; Risk Yönetimi, Kurumsal Yönetim, riskleri tanıma, gözetimi, şeffaflığı artırma ve doğru bilgi akışını sağlama gibi önemli adımlar atmışlardır. Uluslararası denetim ve gözetim otoriteleri (BIS-Bank for International Settlements), özellikle uluslararası faaliyette bulunan bankaları kapsayan bir takım düzenlemeler hazırlamıştır. Bu düzenlemeler kısa sürede birçok ülke tarafından benimsenerek uluslararası bir standart halini almıştır (Akçay ve Bolgün, 2009: 43-44). 1974 yılında BIS bünyesinde kurulan Basel Komitesi tarafından Basel-I kriterleri 1988 yılında yayımlanmıştır. Daha sonra 1996 yılında kredi riskinin yanı sıra piyasa riski de

Basel-I'e dâhil edilmiştir. Bankalar 1996 yılından sonra hem kredi riski için hem de piyasa riski için asgari sermaye yeterlilik oranı olan %8'i tutturmak zorunda kalmışlardır. 1990'lı yıllarda yaşanan krizler ve teknolojik krizler nedeniyle Basel-I kriterlerinin yerini 2004 yılında Basel-II kriterleri ile birlikte bankalar operasyonel riskleri de dikkate almak zorunda kalmışlar ve operasyonel riskler için de sermaye ayırmaya başlamışlardır. 2007 yılında kendini göstermeye başlayan küresel kriz 2008 ve 2009 yıllarında büyük yıkımlara neden olmuş ve çok sayıda bankanın batmasıyla sonuçlanmıştır. Bu yaşanan krizler Basel-II'ye olan eleştirileri arttırmış ve Basel Komitesi Basel-II kriterlerini revizyona uğratmak zorunda kalmıştır.

Kısaca risk yönetiminin doğuşuna baktığımızda; Bretton Woods Sisteminin çökmesinin, piyasalarda yaşanan geçiş döneminin, küreselleşmenin, yaşanan krizlerin ve teknolojik gelişmelerin risk yönetiminin doğmasına neden olduğunu söyleyebiliriz.

3.2. Etkin Bir Risk Yönetim Süreci

Bankacılıkta risklerin etkin bir şekilde yönetilebilmesi için izlenmesi gereken süreç 4 aşamadan oluşmaktadır (Bilge, 2011: 16):

- Risklerin Tanımlanması
- Risklerin Ölçülmesi ve Değerlendirilmesi
- Uygulama
- Takip ve Değerlendirme

3.2.1. Risklerin Tanımlanması

Risklerin tanımlanması çok önemli ve zor bir süreçtir. Bu aşamada risklerin doğru tanımlanması ve özelliklerinin doğru belirlenmesi gerekmektedir. Riskler doğru tanımlanmaz veya karşılaşılabilecek risklerden biri atlanırsa bu risklere karşı önlem alınamaz ve bu riskler çok büyük zararlara neden olabilir. Bu nedenle etkin bir risk yönetim süreci için risklerin tanımlanması aşamasına önem verilmeli ve risklerin doğru bir şekilde tanımlanması sağlanmalıdır.

3.2.2. Risklerin Ölçülmesi ve Değerlendirilmesi

İlk olarak risklerin doğru tanımlaması yapıldıktan sonra gelinen nokta risk yöneticilerinin onu değerlendirmesi aşamasıdır. Potansiyel kaybın ve gerçekleşme ihtimalinin belirlendiği bu aşamada riskler arasında önem derecelerine göre sıralama yapılmaktadır. Bu sıralama şu şekilde yapılmaktadır:

- Çok önemli riskler: İflasla sonuçlanabilecek önemli riskleri kapsar.
- Önemli riskler: İflasla sonuçlanmayacak firmayı borca sokacak risklerdir.
- Önemsiz riskler: Mülkiyeti veya günlük gelirleri etkileyen finansal risklerdir.

3.2.3. Uygulama

Bu aşamada tanımlanan ve somut hale getirilen risklere karşı gerekiyorsa koruyucu tedbirler alınır veya risk üstlenme kararı verilir. Bankalar her riskten kaçıp her bir riski devretmemeli bu bankacılık anlayışına ters bir durumdur. Bankalar sermayelerine uygun bir risk üstlenerek kar elde edebilirler. Uygulama aşamasında hangi risklerin devredileceğine, hangilerinin de üstlenileceğine karar verilir.

3.2.4. Takip ve Değerlendirme

Bu aşamada risklerin doğru yönetilip yönetilmediğinin tespiti dışında risklerin belirlenen sınırlar dâhilinde tutulup tutulmadığı da değerlendirilir. Ayrıca tanımlanmamış risklerin söz konusu olup olmadığı da değerlendirme konusudur. Risk yönetim sürecinin etkinliği takip ve değerlendirme aşaması ile ortaya konulabilmektedir.

4. Türkiye’de 2000 Sonrası Yaşanan Finansal Krizlerin Nedenlerinin Risk Yönetimi ile İlişkilendirilmesi

Türkiye’de yaşanan finansal krizleri incelediğimizde bu krizlerin genellikle banka kaynaklı olduğunu ve bankalarda ortaya çıkan risklerin iyi yönetilmeyip kontrol altına alınmamasının bankacılık krizlerine neden olduğunu görmekteyiz. Bankalarda ortaya çıkan krizler de yalnızca bankacılık sektörünü değil yayılma etkisi göstererek tüm sektörleri hatta ekonominin genelini olumsuz yönde etkilemekte ve büyük finansal krizlere neden olmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde Türkiye’de yaşanan 2000, 2001 ve 2008 krizlerinin nedenleri ortaya konulmaktadır. Krizlerin birçok nedeni vardır ancak bu çalışmada risk yönetimi açısından bir değerlendirme yapılmakta ve krizlerin nedenleri arasında risk yönetimi eksikliğinin olup olmadığı araştırılmaktadır.

4.1. Kasım 2000 Krizinin Risk Yönetimi ile İlişkisi

2000 yılındaki Türkiye’ye baktığımızda Türkiye’nin 2000 yılına çok önemli kararlar alarak girmiş olduğunu görmekteyiz. Hükümetin 1999 yılında IMF ile imzaladığı Stand-By Anlaşması sonucu 1 Ocak 2000’den itibaren geçerli olan ve üç yıllık bir ekonomik süreci kapsayan, maliye, kur, para ve gelir politikalarının yanı sıra, yapısal değişimleri de içeren “Enflasyonu Düşürme Programı” uygulamaya konulmuştur (Parasız, 2001: 425). Program yılın ilk yarısında olumlu gelişmeler sağlamış ve yurtdışından sermaye girişinin hızlanmasını sağlayarak TL likiditesini arttırmıştır. Ancak 2000 yılının Kasım ayına geldiğimizde programın yaratmış olduğu olumlu hava yerini tedirginliklere bırakmıştır. 2000 yılı sonunda kamuoyunda siyasi otoritenin programa yeterince sahip çıkmadığı izlenimin uyanması ve yabancı yatırımcıların Türkiye’ye yönelik olumlu görüşlerinin değişmesi, dövize olan talebin artmasına neden olmuştur. Aynı dönemde bankalar açık pozisyonlarını kapatmak üzere piyasaya başvurduklarında piyasalardaki Türk Lirası miktarı sabit tutulduğundan bankaların artan likidite talepleri faizlerin yükselmesine neden olmuştur. Yaşanan bütün olumsuzluklar 22 Kasım 2000 tarihinde bir finansal krizin patlak vermesine neden olmuştur.

22 Kasım 2000 tarihinde Türkiye’de yaşanan finansal krizi incelediğimizde bu krizin finansal sistem kaynaklı bir kriz olduğunu ve aktörünün de bankacılık kesimi olduğunu görmekteyiz. Bankaların açık pozisyonlarını kapatma amaçları kamu ve özel bankaların borçlanma telaşı içerisine girmelerine neden olmuştur. Türkiye’nin dışsal piyasalarda

borçlanma faizi üzerindeki risk priminin yükselmeye başlaması bankaların dış borçlanmasının zora girmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bankaların artan likidite ihtiyaçları karşısında yüksek faizli likidite ile karşılaşmaları sonucu döviz talepleri artmış ve yabancı bankalarda hazine kağıtlarını satarak Türkiye’den çıkmaya başlamışlardır. (Karaçor, 2006: 387). Ayrıca 1999 yılında IMF ile imzalanan Stand-by Anlaşması kapsamında uygulamaya konulan ve temel hedefi enflasyonu düşürmek olan istikrar programının istenilen hedeflere ulaşmaması da krize giden süreci hızlandırmıştır. Bu kriz ortamında Merkez Bankası’nın en önemli hatası bu gelişmeler karşısında piyasanın ihtiyaç duyduğu likidite ihtiyacına zamanında cevap vermemesidir.

Kasım ayında ortaya çıkan krize baktığımızda bu krizin; bankacılık sisteminde ödeme güçlüğü çeken bankaların ortaya çıkması ve piyasaların nakit ihtiyaçlarına cevap verememesi şeklinde ortaya çıkan bir likidite krizi olduğunu ve bankacılık sektöründen kaynaklı bir kriz özelliği gösterdiğini söylemek mümkündür.

2000 yılında Kasım ayının son haftasında yaşanan ve bankacılık sisteminden kaynaklanıp tüm mali piyasalara olan güveni sarsan bu krize sistem içerisinde kötü yönetilen banka sayılarının artması da yeni boyutlar kazandırmıştır. Bu dönemde Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na (TMSF) devredilen bankaların sahip ve yöneticilerinin tutuklanması ve elleri kelepçeli şekilde televizyon ekranlarında görülmeleri tüm mali piyasalarda paniğe yol açmış ve bu durumlar yabancı tasarrufçuların güvenlerini zedelemiş, kaçışlarını hızlandırmıştır. Bankalara ve piyasalara olan güvenin sarsılmış olması ve güven ortamının tam olarak sağlanamaması piyasalarda sürekli olarak yeni bir kriz beklentisini de gündemde tutmuştur. Kasım 2000 krizi Türkiye’nin yaşadığı en büyük olumsuzluklardan biridir ve genel olarak likidite krizi şeklinde yorumlanmış, hükümetin yapısal reformlarda geç kaldığı, piyasalardaki olumsuz havayı erken anlayamadığı ve bütün bunların krizde etkin rol oynadığı söylenmiştir.

Kasım 2000 krizinin ardından 2000 Enflasyonu Düşürme Programı’nın performans kriterleri gözden geçirilmiş ancak bankacılık sisteminin kırılabilir yapısı tam olarak ortadan kaldırılamamıştır. Özellikle faizlerdeki ani yükselişler kamu ve özel bankaların

mali yapısını bozmuş ve bankacılık sisteminin mevcut yapısal sorunlarının daha da ağırlaşmasına neden olmuştur.

Kasım 2000 krizini değerlendirdiğimizde; bu krizin bankaların artan likidite ihtiyaçlarından ortaya çıkan ve daha sonra ekonominin geneline yayılan bir kriz olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum bize, bankaların beklenmeyen zararlara karşı banka bünyesinde yeterli sermaye bulundurmadığını göstermektedir. Bankalar üstlendikleri risklere oranla belirli miktarda sermayeye sahip olmalıdırlar. Bankaların en temel faaliyetlerinden olan kredi verme faaliyetine devam edebilmeleri için de bünyelerinde yeterli sermaye bulundurmaları önemli bir konudur. Bankaların bünyelerinde bulundurdukları sermaye hem kendilerinin hem de müşterilerinin rahat etmesi açısından önemlidir. Sermaye yapıları güçlü olan bankalar piyasada daha fazla güven düzeyine sahiptirler. Kriz ortamında, bankalardan kişi ve kurumların ani para çekişleri sermayesi güçlü bankalarda likidite sıkıntısına sebep olmaz ve bu durum bankaların kriz ortamından en az zararla çıkmasını sağlar. Bankaların üstlendikleri risklere oranla yeterli sermaye bulundurmaması durumu risk yönetimindeki eksiklik olarak değerlendirilebilir ve Kasım 2000 krizinin nedenlerinden biri de risk yönetim eksikliğidir şeklinde bir yorum yapılabilir. Kriz ortamında yaşanan güvensizlik, riski ve belirsizliği arttırmıştır. Ayrıca bankaların açık pozisyonlarını kapatmak amacıyla risk primi yüksek yatırımlara yönelmeleri yani anlık çözümler üreterek uzun vadeli kalıcı çözümler yerine kısa vadeli çözümlere yönelmeleri bankalarda etkin bir risk yönetimi olmadığını göstermektedir. Risklerin etkin bir şekilde yönetilememesinin bankacılık krizine yol açtığını ve bu krizin sadece bankacılık sektörüyle kalmayıp ekonominin geneline yayılan bir kriz olduğunu söylemek mümkündür. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda Kasım 2000 krizinin önemli nedenlerinden birinin de bankacılıkta risk yönetim anlayışındaki eksiklik olduğu söylenebilir.

4.2. Şubat 2001 Krizinin Risk Yönetimi ile İlişkisi

Şubat 2001'de yaşanan krizi incelediğimizde 19 Şubat 2001'de Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında çıkan bir tartışma krizin nedeni olarak gösterilmektedir. Her ne kadar siyasi bir kıvılcımla başlamış bir kriz olduğu söylene de Kasım 2000 krizinin

tam olarak atlatılamamış olması ve bu krizin yaratmış olduğu kırılganlığın devam etmesi Şubat krizinin yaşanmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Şubat 2001’de yaşanan kriz döviz krizi olarak nitelendirilmektedir. Çünkü Kasım 2000’de yaşanan krizde TL pozisyonlarını koruyan insanların da dövize hücum etmeleri sonucu döviz kuru üzerindeki baskı artarak döviz krizi ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine krizi izleyen günlerde Merkez Bankası 22 Şubat 2001 tarihinde o döneme kadar uygulanan sabit döviz kuru politikasından dalgalı kura geçildiğini ilan etmiştir.

Döviz krizi niteliğinde olan 21 Şubat 2001 krizine temelde cari işlemler açığında meydana gelen yüksek oranlı artışlar neden olmuştur. 2000 – 2001 yılı krizlerini hazırlayan unsurlar, aşırı değerli TL, sermayeden yoksun mali sektör, açık pozisyonlar (banka –reel sektör – kamu) , kamu bankalarının görev zararları ve bütün bunların sonucu olarak özellikle mali sektörün taşıdığı kar ve faiz riskinin artması olmuştur (Karaçor, 2006: 388).

Bankacılık krizi şeklinde ortaya çıkan 2001 krizi sonrasında bankaların yeniden yapılandırılması çerçevesinde birçok karar alınmıştır. Bu bağlamda bankalarda sermaye yeterliliğinin sağlanması, pozisyon açıklarının limitler dahilinde değerlendirilmesi, etkin bir risk yönetim sisteminin kurulması, bankacılık sektörünün mali yapısının güçlendirilmesi, kamu bankalarının finansal ve operasyonel açıdan yeniden yapılandırılması kararlaştırılmıştır.

Şubat 2001 krizinin Türkiye’deki risk yönetimine etkileri ise şu şekildedir (Bilge, 2011: 98):

- “İç Denetim ve Risk Yönetim Sistemleri” yürürlüğe girmiştir. (08.02.2001 tarihinde yayımlanmış, 01.11.2006 tarihinde “İç Sistemler Yönetmeliği” olarak güncellenmiştir.)
- “Bankacılık Yeniden Yapılandırma Programı” yürürlüğe girmiştir.
- Bankalarda bağımsız risk yönetimi, iç kontrol ve iç denetim birimleri oluşturulmuştur.
- Yönetim kurulu, risk yönetimi strateji ve politikalarının belirlenmesinde ve etkinliğinin izlenmesinde nihai sorumlu haline getirilmiştir.

1974 yılında 10 ülkenin merkez bankaları tarafından oluşturulan Basel Komitesi 1988 yılında kredi riskinin ölçümüne ilişkin sermaye yeterlilik rasyosunu yayımlamıştır. Bankalar bu tarihten sonra kredi riskleri için asgari %8 oranında sermaye bulundurmak zorunda kalmışlardır. Türkiye’de kredi riskleri için sermaye yeterlilik rasyosunu uygulamaya bu tarihten itibaren başlamıştır. 1996 yılından itibaren Basel-I’de sermaye yeterlilik rasyosu hesaplamalarına dahil edilmiş olan piyasa riski Türkiye’de 2001 yılında yürürlüğe giren “Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelikle” Bankaların piyasa riskine maruz tutarları konsolide ve konsolide olmayan esaslara göre hesaplamaları hüküm altına alınmıştır. Konsolide olmayan piyasa riskine maruz tutar 01.01.2002 tarihinden itibaren, konsolide bazda hesaplanan piyasa riskine maruz tutar ise 01.07.2002 tarihinden itibaren sermaye yeterliliği rasyosuna dahil edilmiştir. Yani Türkiye Basel-I’e tam uyumunu 2002 yılında gerçekleştirmiştir. Bu tarihte Basel I son dönemlerini yaşamaktadır çünkü 1999 yılından itibaren Basel II kriterleri ile ilgili çalışmalar başlamıştır (Bilge, 2011: 97).

Birbirinin devamı niteliğinde olan Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerini incelediğimizde bu krizlerin nedenleri arasında olan riskler açısından; bankalarda risk kültürünün oluşturulması, geliştirilmesi, risklerin tanımlanması gerekmekte ve risklerin tüm bankalar tarafından uygulanabilir olması gerekmektedir. Bankalarda yaşanan krizlerin ekonominin geneline yayılmaması ve bankalar tarafından en az zararla atlatılabilmesi için bankalarda etkin bir risk yönetiminin sağlanması gerekmektedir. Yaşanan krizlerin en önemli nedenlerinden biri de bankaların üstlendikleri risklere karşı bünyelerinde buldukları sermayenin yeterli olmaması ve likidite sıkıntısı yaşamalarıdır. Söz konusu krizler risk yönetim eksikliğinin bankalarda kırılma noktasına neden olduğunu göstermektedir. Bu nedenlerden dolayı 2001 krizinden itibaren Türkiye’de Basel kriterleri ile bankalardaki risk yönetim eksikliği giderilmeye ve bankaların yapıları güçlendirilmeye çalışılmıştır.

4.3. 2008 Küresel Krizinin Türkiye’ye Etkileri ve Risk Yönetimi ile İlişkisi

ABD’de ortaya çıkan ve tüm dünyayı olumsuz etkileyen 2008 krizi finans kuruluşlarının kredibilitesi düşük olan kişilere de mortgage kredisi vermesi ile ortaya

çıkıştır. ABD'deki bankalar ekonomiyi inşaat sektörüyle canlandırmak için ödeme gücü ve kredibilitesi görece düşük, riski yüksek kişi ve kurumlara, sub-prime (kredi riski yüksek) mortgage kredileri vererek yüksek riskli kredilerini arttırmıştır. Bunun üzerine 2008'in Eylül ayında ABD'nin en büyük 4. Yatırım bankası 158 yıllık Lehman Brothers'ın 600 milyar dolar borç ile iflasını açıklayarak batması tüm dünyada etkisini gösteren bir krizin patlak vermesine neden olmuştur. ABD'de ortaya çıkan mortgage krizi yayılma etkisi göstererek küresel finansal kriz halini almıştır. Kredi riski yüksek kişilere kredi kullandırılması ve sonrasında bu kredilerin geri dönmemesi sonucu ortaya çıkan bu krizin bankalarda risk yönetim eksikliği nedeniyle ortaya çıktığı söylenebilir.

Yaşanan krizin Türkiye açısından etkilerine baktığımızda krizin Türkiye'yi reel sektör açısından etkilediğini söyleyebiliriz. Türk özel sektörünün bu krize yüksek miktarda döviz borcuna sahip olarak girmesi ve dış piyasalarda yaşanan talep daralmasının ihracat kapasitesini olumsuz etkilemesinden dolayı reel sektör bu krizden etkilenen asıl kesimi oluşturmuştur (Ünal ve Kaya, 2009: 11). Türk Bankacılık Sektörü 'nün 2001 krizinden sonra Basel I kriterleri ile yeniden yapılandırılması ve riske duyarlı hale gelmesi küresel krize karşı dayanıklı olup en az zararla çıkmasını sağlamıştır. Küresel krizin Türkiye açısından en büyük etkilerinden biri de yabancı kaynak bulmak ve dış borçların finansmanı şeklinde gerçekleşmiştir. Küresel likidite krizi risk algılamasını olumsuz yönde etkilemiş borçlanma maliyetlerini arttırmıştır. Buna ek olarak büyüme oranlarında gerileme, işsizlik oranlarında artış şeklinde de etkilerini göstermiştir. Türkiye ekonomisi, 2008 krizinden dış talepte azalma, dış kredi azalması, iç kredi daralması ve ekonomiye duyulan güvenin azalması olarak etkilenmiştir.

Küresel ekonomik kriz karşısında Türkiye'de alınan önlemler dünya genelinde alınan önlemlere paralel olarak öncelikle para politikasıyla tepki vermek olmuştur. Bu doğrultuda TCMB, çeşitli likidite tedbirleriyle finansal piyasaları rahatlatma yoluna gitmiştir. Krizin üretim ve istihdam üzerindeki olumsuz etkisi arttıkça dünyadakine paralel olarak ülkemizde de maliye politikası ön plana çıkmış, vergi indirimlerine, kredi imkânlarını kolaylaştırmaya yönelik tedbirler alınmıştır.

Küresel kriz finansal dünyadaki risk kavramının yeniden tanımlanmasını ve risk yönetimi sanılan tekniklerin tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır.

Geleneksel anlayışa göre finansal piyasada kurumlar kredi riski, piyasa riski, likidite riski ve operasyonel risk gibi pek çok risk ile karşılaşır. Bunların anlamı bazı olumsuz durumların kayıplara neden olmasıdır. Riskler bu şekilde kategorize edildiğinde anlamını yitirmektedir. Gerçek risk bu risklerin kombine ve zincirleme olarak birbirlerini tetiklemesidir. Örneğin bir piyasa riski kredi riskini, operasyonel riski ve likidite riskini zincirleme olarak tetikleyebilir ve büyük krizlere neden olabilir. Yaşanan kriz risklerin daha karmaşık hal aldığını göstermekte ve bu nedenle de risk algısında değişikliğe gidilmesi gerektiğini ortaya çıkarmaktadır.

Sonuç

Bankalar yapısı gereği çeşitli risklerle karşı karşıya gelen sektörlerin başında gelmektedir. Risk yönetimi, getiri, sermaye ve riski ilişkilendiren, bunların arasında optimum dengeyi kuran bir yaklaşım, bir yönetim tekniği ve anlayışıdır. Risk yönetimi bankalar için stratejik bir konudur. Güçlü risk yönetimi sayesinde bankalar risklerini kontrol ederek kayıplarını azaltır, aldıkları piyasa, kredi ve operasyonel riskleri detaylı inceler, olası krizlerde kayıplarını daha önceden belirlerler, bu kayıpları minimize etmek için önceden önlemler alır, aldıkları risk ile kazançları karşılaştırır ve risk almaya değerli değmeyeceğini önceden değerlendirirler. Risk yönetimi zayıf olan bankalar, olası krizleri göz önüne almaz, olası krizlerde uğrayacakları zararları tespit edemez ya da risk ölçümlerine değer vermezler. Dolayısıyla gerekli önlemleri alamaz ve bazen kendi öz kaynaklarına göre çok fazla risk alırlar.

Bu çalışmada Türkiye’de yaşanan 2000, 2001 ve 2008 krizlerinin nedenleri arasında risk yönetim eksikliği olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda risk yönetiminin bankacılık sektörü açısından önemi anlaşılmış ve risk yönetiminde yaşanan eksikliğin faaliyetleri gereği birçok risk ile karşı karşıya gelen bankalarda krizlere neden olduğu ve bu krizlerin de sadece bankacılık sektöründe kalmayıp ekonominin geneline yayılma etkisi göstererek büyük finansal krizlere neden olduğu anlaşılmıştır.

Kaynaklar

Akçay, M.B., ve Bolgün, K.E., (2009). *Risk Yönetimi – Türk Finans Piyasalarında Entegre Risk Ölçüm ve Yönetim Uygulamaları (3b)*, İstanbul: Scala Yayıncılık.

Aloğlu, Z.T., (2005). *Bankacılık Sektörünün Karşılaştığı Riskler ve Bankacılık Krizleri Üzerindeki Etkileri*, Uzman Yeterlilik Tezi, Ankara: TCMB Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü.

Atan, M., (2002). *Risk Yönetimi ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ayan, E., (2007). *Bankacılık Risklerinin Yönetiminde Basel II Uzlaşısı (1b)*, İstanbul: Beta Yayınları.

Babuşcu, Ş., (2005). *Basel II Düzenlemeleri Çerçevesinde Bankalarda Risk Yönetimi*, Ankara: Akademi Eğitim Yayıncılık.

Bilge, G., (2011). *Bankalar Açısından Risk Yönetiminin Önemi ve Basel II Sürecinin Risk Yönetimi Üzerindeki Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bolak, M., (2004). *Risk ve Yönetimi*, İstanbul: Birsen Yayınevi.

Demir, M.H., ve Gümüšoğlu, Ş., (1988). *Yönetimsel Karar Verme*, İzmir: Yayılım Yayıncılık.

Ergül, N., (2004). *Herkes İçin Finans*, İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Fıkırkoca, M., (2003). *Bütünsel Risk Yönetimi*, İstanbul: Kalder Yayınları.

Karaçor, Z., (2006). “Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000 - Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 10, Sayı:16, 379-391.

Parasız, İ., (2001). *Enflasyon, Kriz, Ayarlamalar*, Bursa: Ezgi Kitabevi.

Usta, Ö., (2005). *İşletme Finansı ve Finansal Yönetim*, Ankara: Detay Yayıncılık.

Ünal, A., ve Kaya, H., (2009). *Küresel Kriz ve Türkiye*, İstanbul: Ekonomi ve Politika Araştırmaları Merkezi.

LOJİSTİK ÜS (MERKEZ, KÖY) KAVRAMININ TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Serap İNCAZ*   **Arş. Gör. Beyhan İNCEKARA****

Özet

Dünya ticaret hacminin büyümesine paralel olarak, küresel anlamda lojistik anlayışı da çeşitli değişimler göstermektedir. Küresel anlamda uluslararası ticaretin artması hem lojistik hizmetleri geliştirmekte hem de uzmanlaşma seviyesini arttırmaktadır. Uzmanlaşma ve uluslararası ticaretteki artış lojistik üs kavramının ön plana çıkmasına eşlik etmiş ve bu kavramın önemini zaman içinde de arttırmıştır. Bu artan önem dolayısıyla bu çalışmada, Türkiye'deki faaliyetler de dikkate alınarak lojistik üs kavramının Türkiye açısından genel bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Lojistik merkez, lojistik, lojistik üs.

LOGISTICS BASE (CENTRAL, VILLAGE) OF THE CONCEPT OF EVALUATION FOR TURKEY

Abstract

The sense of logistics changes globally in parallel with the growth in World trade volume. The increase in international trade globally both develops logistic services and raises the specialization level. The increase in specialization and international trade provides logistical top-concept to come into prominence and it raises the importance of this concept in time. In this study, because of this increasing significance, a general assessment will be done taking into account of activities in Turkey.

Key Words: Logistics centers, logistics, logistics base.

---

* Nişantaşı Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, serap.incaz@nisantasi.edu.tr

** Nişantaşı Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Ekonomi ve Finans Bölümü, beyhan.incekara@nisantasi.edu.tr

Giriş

Dünya lojistik sektöründeki küresel ticarete bağlı hacim artışı ve lojistik süreçlerin hızlı ve verimli gerçekleştirilme isteği lojistik üslerin günden güne daha önemli bir duruma gelmesine katkıda bulunmaktadır. Yükleme, boşaltma, depolama, ambalajlama gibi lojistik operasyonlar kurulan lojistik üsler sayesinde, tek bir noktada, yüksek hacimli bir şekilde gerçekleştirilebilmekte, farklı taşıma şekli alternatiflerinin ve bunların ortak kullanımlarının değerlendirilmesi bu faaliyetlerle ilgili olarak, ortaya çıkan uzmanlaşma ve ölçek ekonomisi sayesinde de verimlilik artışı sağlanarak, maliyetlerin düşmesine katkıda bulunmaktadır. Makro açıdan bakıldığında genel ekonomiye, mikro açıdan da işletmelere faydası olan lojistik kavramının gelecekte yapılacak çalışmalara da katkı olması açısından, bu amaçla, bu çalışmada; lojistik üs kavramıyla ilişkili temel kavramların tanıtılması, anlatılması ve Türkiye açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışma literatür taraması kapsamında, kavramsal bir çalışma olarak yapılandırılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde; lojistik üs kavramıyla ilişkili temel tanımlar verilecektir. İkinci bölümde, lojistik üs kavramının tarihçesi ve ilgili konular açıklanacak onu izleyen üçüncü bölümde ise, Türkiye açısından durumu değerlendirilecektir. Makalenin sonunda; lojistik üs kavramına ilişkin değerlendirilme, öneri ve sonuçlar ortaya koyulacaktır.

1. Lojistik Üsler: İlgili Kapsam ve Kavramlar

1.1. Taşımacılık, Ulaştırma

Taşımacılık; ürünlerin/yüklerin belirli sevk noktalarından alınıp belirli teslim noktalarına belgeli olarak götürülmesi/taşınmasıdır. Ulaştırma ve ulaşım terimleri taşımacılık terimi ile benzer anlama sahip olmasına rağmen ulaştırma daha ziyade alt yapı yatırımlarına, ulaşım ise yük ve yolcu talebine yönelik terimlerdir. Taşımacılık aynı zamanda insanların taşınması için de kullanılmasına karşılık bu makalede yük taşımacılığı kapsamında ele alınmaktadır. Yük taşımacılığı, lojistiğin temel ve en çok maliyet oluşturan kısmıdır (Karacadağ Kalkınma Ajansı, 2013: 17).

1.2. Dış Ticarete Ulaştırma Alt Sistemleri

Dış ticarete ulaştırma alt sistemlerine ilişkin bilgiler şu şekildedir:

Karayolu: Karayolu taşımacılığının tekerleğin icadıyla başladığı ve bu nedenle en eski taşımacılık türü olduğu söylenebilir. Karayolu taşımacılığı aynı zamanda en esnek taşımacılık türüdür. Karayolu taşımacılığında düşük altyapı ve işletme sermayesi nedeniyle nakliye yapan firmalar için bir avantaj teşkil etmesi nedeniyle Dünya’da ve Türkiye’de çok yaygın olarak faydalanılmaktadır (Bayar vd., 2006: 1074). Bu Karayolu taşımacılığı door to door olarak ifade edilen kapıdan kapıya taşımacılık yapılabilen tek ulaştırma modudur. Kısa mesafeli taşımalar için maliyetleri uygundur. Karayolu taşıma aracına bağlı olarak, ağırlık ve boyut sınırlamaları vardır. Hava koşullarından etkilenir. Trafik sıkışıklığına neden olur.

Demiryolu: Kuru yük (dökme veya parça), sıvı yük, konteyner, motorlu taşıtlar, canlı hayvan gibi çok çeşitli yük türleri taşınabilmektedir. Özellikle uzun mesafelerde harcanan enerji birimi başına alınan ton kilometre açısından diğer taşımacılık türlerine göre daha avantajlı olabilirler. En büyük avantajı kömür, cevher gibi dökme yük türlerinde sağlarlar. Genellikle denizyolu taşımacılığında daha yüksek maliyete sahiptir. Bu nedenle daha çok karayolu taşımacılığına bir alternatif olarak düşünülmektedir. Ancak, karayolu taşımacılığı kadar esnek değildir. Güzergahların demiryolu altyapısı ile sınırlı olması, yük trenlerinin birden fazla istasyonda durması ve yüklerin istasyonlarda durmasından dolayı zaman kaybetmesi nedeniyle karayolu taşımacılığına göre daha yavaş bir taşımacılık türüdür. Demiryolu altyapısı (yollar, istasyonlar, aktarma tesisleri, vb.) yüksek maliyetli ve yapıldıktan sonra değiştirilmesi zor yatırımlardır. Demiryolu taşımacılığı büyük çaplı altyapı yatırımları gerektirdiğinden dolayı, demiryolu işletmeciliği genellikle kamu kesimi tarafından yürütülmektedir (Bayar vd., 2006: 1074). Ayrıca, yüklerin göndericiden demiryolu tesislerine ve demiryolu tesislerinden alıcıya ulaştırılması ek maliyetler doğurabilmektedir. Demiryolu, karayolundan daha çevreci bir taşımacılık türü olarak görülmekte ve yük taşımacılığındaki payını artırmaya yönelik çalışmalar hız kazanmaktadır. Yükte ağır, pahada hafif ürünler için uygun bir alt sistemdir. İlk yatırım masrafları yüksektir. Kombine taşımacılığa uygundur (Kuyzu ve Tekin, 2013: 10).

Denizyolu: Tarih boyunca yük taşınan en önde gelen ulaştırma türü olarak görülmektedir. Yük çeşidine uygun gemilerle taşımacılık mümkün olabilmektedir. Bu nedenle Gemilerle her türlü yük taşımaya uygundur. Denizde, gölde, kanalda ve nehirde yüzen gemilerle yapılan taşımayı içerir. Büyük miktarda yüklerin taşındığı bir ulaşım türü olup, karayolu ile kapıdan kapıya taşımacılığın en önemli örneği olan konteyner taşımacılığının da temelidir. Öyle ki, son yirmi yılda konteyner ticaretinde büyük bir artış ortaya çıkmıştır. Bu artışın nedenleri, yeni inşa edilen büyük tonajlı konteyner gemileri ve bunların ekonomikliği, elleçleme ekipmanlarındaki gelişmeler ve hammaddelerin konteyner ile taşınmasının artması olarak sıralanmaktadır. (Aydın vd., 2010: 1059) Buna karşın denizyolu taşımacılığının hızı düşüktür. İlk yatırım maliyetleri gemi ve liman açısından yüksek olup, geri dönüş süresi uzundur. Dünyanın farklı yerlerinde üretilen ürünler yine dünyanın farklı yerlerine denizyolu taşımacılığı ile ucuz ve güvenilir bir şekilde taşınabilmektedir. Böylece deniz ticareti ve trafiğinde gerçekleşen sürekli artış ekonomik küreselleşmeyi olumlu yönde etkilemektedir (Elmas, 2011: 567-572).

Havayolu: Havayolu taşımacılığı günümüzün en hızlı taşımacılık türüdür. Aynı zamanda taşımacılık türleri arasında en pahalı olanıdır. Bu nedenle raf ömrü kısa olan, birim ağırlık başına değeri yüksek olan veya zamanında yerine ulaşması gereken gönderilerin taşınmasında kullanılmaktadır. Sabit iki nokta arasındaki taşımayı sağlar. Yüksek değerli, zaman hassasiyetli, küçük miktartlı taşımalar için uygundur. 500 km'den daha uzun mesafeler için ekonomiktir. İlk yatırım ve işletme masrafları yüksektir (Kuyzu ve Tekin, 2013: 11).

Boru Hattı: Boru hatları çoğunlukla su, ham petrol, doğal gaz vb. gibi sıvıları taşımak için kullanılır. Taşınan sıvıların önemi yüzünden boru hatları bazen “yaşam hatları” olarak da anılır. Boru hattı, borulardan oluşan taşıma kabı ve yolunda, iki ya da daha fazla nokta (istasyon) arasında ilgili maddeyi iletmeye yarayan taşıma araçları olarak tanımlanmaktadır (Tandoğan, 2003: 20).

Multimodal (Çok Modlu) Taşımacılık: Yüklerin iki veya daha fazla taşıma modu ile taşınmasıdır.

Intermodel (Modlararası) Taşımacılık: Kapıdan kapıya ulaştırma zincirinde aynı taşıma biriminin veya taşıtın entegre bir şekilde yükleme ve boşaltmaya maruz kalmadan, iki veya daha fazla ulaştırma türü ile taşındığı ulaştırma sistemidir (Alev ve Sargın, 2009: 3). Intermodal taşımacılığın tercih edilmesinin nedenleri zaman faydası sağlaması, maliyetleri düşürmesi, hizmet çeşitliliğinin artması, esnek çözümler üretilebilmesi, çevreye verilen zararın daha az olması sayılabilir. Intermodal taşımacılığın yaygınlaşabilmesi için ciddi altyapı çalışmaları yapılması gerekmektedir. (Elmas, 2012: 439-445).

1.3. Lojistik Kavramı

İngilizceden gelen bir kelime olan Lojistik (logistics) kelimesi Yunanca ve Fransızca iki kelimeden türemiştir. Yunanca“logistikos” (hesaplama yeteneği) ve Fransızca “logistique” (arz etmek, kışla-konak yeri) kelimeleri bu tanıma katkıda bulunmuştur.

Lojistik kavramı; askerlerin konak yeri, hesap ve mantık kavramlarının bileşiminden elde edilmiştir. Bazı görüşlere göre lojistik; “hesap kitap yapma bilimi”, “hesapta becerikli” anlamına geldiği, bir başka görüşe göre ise; “Logic” ve “Statistics” kelimelerinin birleşmesinden meydana geldiği de öne sürülmektedir. Bu kelimeler Türkçe karşılık olarak “istatistiksel mantık”ı ifade etmektedir. Lojistik terimi, askeri terminolojiye 18. yüzyılda girmiştir (Russell, 2000).

Lojistik, “müşteri gereksinimlerini karşılamak amacıyla malların, hizmetlerin ve ilgili bilgilerin üretim noktasından tüketim noktasına verimli ve etkin akışını ve depolanmasını planlayan, yürüten ve kontrol eden bir süreç” olarak tanımlanmıştır (Vitasek, 2006).

Lojistiğin günümüzde kabul gören en geçerli tanımı, Lojistik Yönetim Konseyi (The Council of Logistics Management-CLM), yeni adı ile Tedarik Zinciri Yönetimi Profesyonelleri (Supply Chain Management Professionals-CSCMP) tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre lojistik; müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere ürünlerin üretildiği veya kaynaklandığı noktadan, son kullanımının bulunduğu tüketim noktasına kadar olan tedarik zinciri içindeki malzemelerin, servis hizmetlerinin ve bilgi

akışının etkin ve verimli bir şekilde iki yöne doğru hareketinin ve depolanması, planlanması, uygulanması ve kontrol edilmesidir (CSMP, 2006).

2. Lojistik Üs Kavramı ve İlgili Unsurlar

2.1. Lojistik Üs Kavramı

Lojistik üsler başlangıçta deniz ve havalimanlarıdır. Uluslararasılaşma süreci ile deniz ve havalimanlarının birbirleriyle entegrasyonu ile bu alanlar önce taşıma merkezi daha sonra dağıtım merkezi, nihayetinde lojistik üs halini almıştır (Kepil, 2013).

Lojistik üs; taşımacılık, dağıtım, depolama, elleçleme, konsolidasyon, ayrıştırma, gümrükleme, ihracat, ithalat ve transit işlemler, altyapı hizmetleri, sigorta ve bankacılık, danışmanlık ve üretim gibi birçok entegre lojistik faaliyetin belirli bir bölgede gerçekleştirilmesini ifade etmektedir. Lojistik üslerin gelişiminde etkili olan temel faktörler, “uluslararası etkileşim derecesi”, “ekonomideki rol”, “ulaşılabilirlik (erişim)”, “hız”, “ölçek”, “taşıma sistemlerinin organizasyonu” ve “maliyet”lerdir (Erdal, 2005: 7-9).

Bir lojistik üstte tipik olarak yükleme, boşaltma, depolama, nakliye, ambalajlama gibi lojistik faaliyetler sürdürülür. Lojistik üslerde ayrıca farklı taşıma şekillerinin bir arada bulunması da bir avantajdır. Örneğin karayolu, demiryolu, liman bağlantısı olan bir lojistik üsse, demiryolu veya karayolu ile gelen ürünler, boşaltma, ambalajlama, yükleme işlemlerinin ardından denizyolu ile ihraç edilmek üzere yola çıkabilirler (Demir, 2013: 8).

Lojistik üs kavramı tarihsel süreçte, deniz ve havalimanı merkezli olarak başlamıştır. Küreselleşme süreci içinde deniz ve havalimanlarının birbirleriyle entegrasyonu, önce taşıma merkezi daha sonra dağıtım merkezi olma konumuna getirmekte, onu izleyen son aşamada ise, bir ülke geneline hâkim olan lojistik kültür veya daha genel bir ifade ile lojistik üs uygulamaları ile göstermektedir (Erdal, 2013a).

Lojistik üs kavramı her ülkedeki gümrük işleyişinin farklı olmasına bağlı olarak farklı isimlendirilmektedir. “Logistical park”, “transport center”, “integrated merchandise center, logistics village”, “platform freight terminal”, “transport centre”, “freight village” gibi isimlerle de adlandırılmaktadır (Europlatforms EEIG, 2004).

2.2. Lojistik Üs Kavramının Tarihçesi

Lojistik köylerin tarihsel sürecine bakıldığında, Avrupa’da 1960 lı yılların sonlarından itibaren, “yük köyü” (freight village) olgusu şeklinde gündeme geldiği görülür. Verona/İtalya’daki “Freight Village Quadrante Europa”nın yaklaşık 30 yıldır hizmet verdiği göz önüne alınırsa Avrupa Birliği kavramı henüz oluşmamışken, yük köyü kavramının var olduğu söylenebilir.

Ülkemizde de 2005 yılında telaffuz edilmeye başlayan yük (lojistik) köyleri 2006 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları tarafından oluşturulmaya başlanmış, daha sonra özel sektör tarafından da kabul görerek lojistik köy kurulma çalışmaları hızlanmıştır (Elgün, 2011: 207-208).

2.3. Lojistik Üslerde Verilen Hizmetler

Lojistik üsler, hem ulusal hem de uluslararası düzeydeki nakliye, lojistik ve eşya dağıtımı ile ilgili tüm faaliyetlerin muhtelif işleticiler tarafından yürütüldüğü merkezlerdir. Kuruluş yerleri genellikle metropol bölgelerinin dışında kalan ve farklı ulaşım bağlantılarına yakın olan bölgelerden seçilir. Bu köylerde nakliye ve lojistikle ilgili faaliyetleri gerçekleştiren işleticiler, inşa edilen binaların sahibi ya da kiracıları olabilirler. Bir lojistik köyün serbest rekabet kuralları içerisinde firmaların sektörle ilgili tüm faaliyetlerle iştigal edebilmesine olanak sağlaması gerekir (Karadeniz ve Akpınar, 2011: 53). Lojistik üslerde gerçekleştirilen faaliyetler ve tesisler aşağıda sıralandığı gibidir (Tanyaş ve Arıkan, 2013: 34-35).

- Depolar, antrepolar, silolar
- Paketleme tesisleri

- Soğuk hava depoları
- Demiryolu aktarım istasyonu, Intermodal terminaller
- Kontrollü tren/vagon giriş çıkış kapısı
- Konteyner depolama, doldurma, boşaltma, temizleme alanları
- Gümrüklü saha ve gümrük birimi
- Diğer resmi kurumlar (tüm sektörde iş akışını hızlandıracak resmi birimler)
- Kontrollü TIR-kamyon giriş çıkış kapısı, TIR-Kamyon parkı,
- Postane, banka,
- Ofisler, restoran, otel, sağlık merkezi,
- Bakım, onarım atölyeleri
- Akaryakıt istasyonu
- Zirai karantina

Yukarıda sıralanan faaliyetlerden de görüldüğü üzere, küçük bir şehir ya da kent için ne gerekiyorsa, her türlü iktisadi ve sosyal tesis bu faaliyet alanlarında yer almaktadır.

Bunlara ek olarak, altyapı sistemlerinin rasyonalizasyonu, bölgesel planlama, taşımacılık kalitesi, farklı taşıma türleri (demiryolu, karayolu, liman, havaalanları) kullanımı ve yüksek düzeyde bilgi sistemine dayalı koordinasyonun sağlanması gerekmektedir (Elgün, 2011: 208).

2.4. Lojistik Üs Çeşitleri

Lojistik üsleri ölçek, ticaret hacmi ve verilen entegre lojistik hizmetlerin çeşitliği bakımından dört grupta sınıflandırmak mümkündür (Erdal, 2013b; Kepil, 2013: 14-21).

- Küresel lojistik üsler,
- Uluslararası lojistik üsler,
- Bölgesel taşıma ve dağıtım üsleri,
- Yerel Taşıma ve Dağıtım üsleri

2.4.1. Küresel Lojistik Üs

Küresel lojistik üs anlayışı dünya ticaret hacminin büyümesine bağlı olarak gelişim göstermektedir. Uluslararası ticaret arttıkça lojistik gelişir ve bu alandaki profesyonelleşme ve uzmanlaşma seviyesi yükselir (Erdal, 2013a: 1).

Küresel lojistik üsler, coğrafi ve ekonomik açıdan bulunduğu kıtanın en uygun yerleşim bölgesinde yer alır. En önemli avantajı tüm taşıma türlerini rahatlıkla kullanabilmesi ve birçok ülkeye olan yakınlığıdır. Birçok türdeki eşya küresel lojistik üslerde toplanır, depolanır, dağıtımına hazır hale getirilir ve alıcılara ulaştırılır (Erdal, 2013b). Deniz limanı olarak; Rotterdam, Antwerp, Hamburg, Marsilya, Hong Kong ve havalimanı olarak; Memphis, Hong Kong, Tokyo, Singapur, New York, Londra örnek olarak verilebilir (Kepil, 2013: 14-21).

2.4.2. Uluslararası Lojistik Üsler

Uluslararası lojistik üsler, kıtanın belirli bir coğrafi alanında ve taşıma ekseninde yer alırlar. Uluslararası taşıma sistemi ve eşya akışı içinde büyük öneme sahiptirler. Büyük eşya tip ve özelliklerinin konsolidasyonu ve ayrışması vb. lojistik operasyonlara uygundur.

2.4.3. Bölgesel Taşıma ve Dağıtım Üsleri

Uluslararası taşıma eksenlerine ve stratejik limanlara yakındır. Eşya transferi, aktarma, depolama ve/veya dağıtım faaliyetleri için kullanılır. Baskın bir taşıma türünün varlığı ve diğer taşıma türleri ile entegrasyonu vardır.

2.4.4. Yerel Taşıma ve Dağıtım Üsleri

Çoğunlukla ulusal düzeyde faaliyet gösterirler. Bulunduğu ülkenin üretim ve tüketim merkezleri ile yurtdışı ithalat-ihracat hareketlerine katkıda bulunurlar. Entegre lojistik faaliyetleri pek gelişmemiştir. Bölge ekonomisinin canlılığı için fazla stratejik öneme

sahiptirler. Ulusal düzeyde faaliyetlerinden dolayı yasal çerçeve ve gümrük gibi bürokratik süreçlerden fazla etkilenmezler.

2.4.5. Lojistik Üslerin Temel Özellikleri

Lojistik üslerin ortak özellikleri arasında birden fazla taşıma türünün kullanılmasına olanak sağlaması, dağılımın tek merkezden yapılması, akıllı depolama sistemlerinin olması, katma değerli üretim ve işlemlerin varlığı, showroomlar, gümrük işlemleri gibi özellikler sayılabilir. Fiziksel özelliklere bakıldığında ise; lojistik köylerin en az 250 hektar yüzölçümü olması, bir metropolün içinde ya da yakınında olması, karayoluyla ulaşım olanağı, demiryolu bağlantılarına sahip olması, çok modlu taşıma tesislerine, limanlara iç suyuollarına ve havaalanlarına yakınlığıyla doğrudan erişim olanağı sağlaması önemlidir. Ayrıca planlı imar, modern ofisler ve binalar ile gelişmiş bilgi iletişim ve bilgi teknolojisi alt yapısından söz edilebilir. Lojistik köylerde araç-tamir kiralama hizmetleri, otel- motel, TIR parkı, sürücüler için dinlenme tesisleri, eğitim tesisleri, iş bulma kurumu, sigorta, haberleşme, internet gibi ek hizmetlerde mevcuttur (Alev ve Sargın, 2009: 3).

Lojistik Üslerin temel özelliklerini ayrıntılı olarak aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Erdal, 2013b: 20-21; Kepil, 2013: 22-23):

- * Coğrafi Konum; küresel taşıma koridorları, bölge ülkeleri, üretim ve tüketim merkezlerine yakınlık,
- * İthalat, ihracat, transit ve gümrük rejimlerinde ticaret odaklılık,
- * Uluslararası ve yurtiçi demiryolu, denizyolu, karayolu, iç suyuolu ve boru hattı taşıma bağlantıları,
- * Kombine taşımacılık altyapısı,
- * İş süreçlerinde standartlaşma,
- * Yasal çerçevede basitlik,
- * Genişletilmiş bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısı,
- * Lojistik meslek kollarında çeşitlilik ve uzmanlaşmış insan kaynakları,
- * Lojistik üs saha genişliği,

- * Havayolu kargo taşımacılığında hizmet veren pistlerin sayı ve uzunlukları,
- * Havayolu kargo taşımacılığında gelişmiş yer hizmetlerinin varlığı,
- * Denizyolu eşya taşımacılığında liman derinliği, gemi manevra kapasitesi ve rıhtım uzunluğu,
- * Denizyolu eşya taşımacılığında liman altyapısı; teknik donanımlar, vinçler, forkliftler, vb.
- * Ro-Ro ve yolcu terminalleri,
- * Gümrük idari üniteleri,
- * Lojistik işletmeler için ofisler,
- * Dağıtım merkezleri,
- * Açık, kapalı ve soğutmalı depolama alanları,
- * Tehlikeli madde depolama merkezleri,
- * Tamir ve bakım hizmetleri,
- * Bankacılık ve finans kurumları,
- * Sigorta hizmetleri,
- * Ambalaj, paketleme ve elleçleme hizmetleri,
- * Lojistik eğitiminde çeşitlilik ve uzmanlaşma;
- * Sosyal mekanlar; konaklama, dinlenme ve eğlence alanları.

3. Türkiye ve Lojistik Üs Kavramı

3.1. Lojistik Performans Endeksi ve Türkiye

Dünya Bankası'nca hazırlanan ve 155 ülkenin lojistik performanslarının incelendiği "The Logistics Performance Index (LPI)" raporunda aşağıdaki 6 ölçüte göre puanlama yapılmaktadır (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2012: 12).

Dünya Bankası Lojistik Performans Endeksine (LPI) göre, Türkiye 3,51 / 5,00 puan ile 27. sıradadır. Dünya Bankası, "The Logistics Performance Index (LPI)" raporundaki 6 ölçüt aşağıda sıralanmıştır:

Temel Bileşenler

- Gümrükler (32)
- Ulaştırma ve Bilgi Altyapısı (25)
- Uluslararası Taşımaların Kolaylığı ve Ucuzluğu (30)
- Lojistik Firmalarının Rekabet Edebilirliği (26)
- Uluslararası Taşımaların Takibi (29)
- Zamanında Teslim (27)

Dünya Bankası Lojistik Performans Endeksine göre Türkiye, Gümrükler ölçütüne göre 32. sırada, Ulaştırma ve Bilgi Altyapısı ölçütüne göre 25. sırada, Uluslararası Taşımaların Kolaylığı ve Ucuzluğu ölçütüne göre 30. sırada, Lojistik Firmalarının Rekabet Edebilirliği ölçütüne göre 26. sırada, Uluslararası Taşımaların Takibi ölçütüne göre 29. sırada, Zamanında Teslim ölçütüne göre 27. sırada yer almaktadır.

Tablo 1 – Lojistik Performans İndeksi (2012)

Lojistik Performans İndeksi Ülke Sıralamalarından Örnekler			
1	Singapur	24	İtalya
2	Hong Kong	25	İrlanda
3	Finlandiya	26	ÇHC
4	Almanya	27	Türkiye
5	Hollanda	28	Portekiz
6	Danimarka	29	Malezya
7	Belçika	30	Polonya
8	Japonya	...	...
9	ABD	...	...
10	İngiltere	153	Haiti
...	....	154	Cibuti
...	....	155	Burundi

Dış ticaret yapan firmalar açısından tedarik zincirinin bütününe güvenilirliliğinin, maliyet ve zaman faktörlerinin bile önüne geçtiğini, lojistik zincirdeki belirsizliklerin maliyetleri arttırdığını ortaya koyan rapor kapsamında Türkiye'nin, Küresel Lojistik Performans Endeksindeki yerinin 27'inci sırada olduğu görülmektedir. Bu sıralamaya göre Türkiye, genel lojistik performansı konusunda Portekiz, Malezya ve Polonya'yı geride bırakmıştır.

3.2. Türkiye'den Lojistik Üslere Örnekler

Türkiye uzun yıllardır bölgesinin lojistik üssü olma yolunda projeler geliştirmektedir. Bunun için de lojistik üslerin, merkezlerin ve köylerin önemli bir yeri var. Lojistik üsler tam olarak faaliyete başladığında Türkiye'de bir lojistik ülkesi olabilir. Bunu sağlamak için de başta Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları (TCDD), kalkınma ajansları, sanayi ve ticaret odaları, belediyeler ve özel sektör lojistik üs kurmak için çalışmalar yürütmektedir.

Ankara Lojistik Üssü

Çoğunluğu Ankara'da yerleşik 45 uluslararası nakliyecinin girişimi ile kurulan Ankara Lojistik Üssü, Avrupa standartlarında hedeflenmiş ve gerçekleştirilmiştir.

Marmara Ereğlisi (Tekirdağ) Lojistik Alanı

Trakya Lojistik Master Planı kapsamında beş lojistik merkez önerisi ön plana çıkmaktadır (Erdal vd., 2013: 338). Bunlar;

- Tekirdağ İli Merkeze Yakın Bir Bölgede Lojistik Merkez Önerisi
- Çorlu Bölgesinde Lojistik Merkez Önerisi
- Tekirdağ İli Marmara Ereğlisi'nde Lojistik Merkez Önerisi
- Havsa Uluslararası Endüstri ve Lojistik Merkezi Analizi
- İntermodal Demiryolu Yük Terminali Önerisidir.

İskenderun Lojistik Köyü Antakya ve Osmaniye Lojistik Merkezi

İskenderun Lojistik Köyü ile Antakya ve Osmaniye Destek Merkezleri Master Raporuna göre; İskenderun'da bir Lojistik Köy, Antakya ve Osmaniye'de birer Lojistik Merkez kurulması kararlaştırılmıştır (Yıldıztekin ve Çelik, 2011).

Kocaeli Lojistik Köy

Doğu Marmara Kalkınma Ajansı'nın Doğrudan Faaliyet Desteği kapsamında yürüttüğü Lojistik Merkez Kocaeli adlı projesi kapsamına alınmıştır.

Lojistik üslere aşağıda sıralanan örnek verebiliriz (Özdemir, 2013).

- Ankara Lojistik Üssü
- Tekirdağ Lojistik Merkezi
- Çorlu (Tekirdağ) Lojistik Merkezi
- Marmara Ereğlisi (Tekirdağ) Lojistik Alanı
- Muratlı (Tekirdağ) İntermodal Demiryolu Yük Terminali
- Havsa (Edirne) Lojistik Merkezi
- İskenderun (Hatay) Lojistik Köyü
- Antakya (Hatay) Lojistik Merkezi
- Osmaniye Lojistik Merkezi
- Kocaeli Lojistik Köyü
- Samsun Lojistik Köyü
- Trabzon Lojistik Merkezi
- Şanlıurfa Lojistik Merkezi
- Diyarbakır Lojistik Merkezi
- Konya Lojistik Merkezi
- Bursa Lojistik Merkezi
- Karabük Lojistik Merkezi
- Mersin Lojistik İhtisas OSB
- İzmir Kemalpaşa Lojistik Köyü

TCDD'nin Lojistik Merkezleri

- İstanbul (Halkalı) Lojistik Merkezi
- İstanbul (Yeşilbayır) Lojistik Merkezi
- İzmit (Köseköy) Lojistik Merkezi
- Samsun (Gelemen) Lojistik Merkezi
- Eskişehir (Hasanbey) Lojistik Merkezi
- Kayseri (Boğazköprü) Lojistik Merkezi
- Balıkesir (Gökköy) Lojistik Merkezi
- Mersin (Yenice) Lojistik Merkezi
- Habur.(Şırnak) Lojistik Merkezi
- Uşak Lojistik Merkezi
- Erzurum (Palandöken) Lojistik Merkezi
- Konya (Kayacık) Lojistik Merkezi
- Denizli (Kaklık) Lojistik Merkezi
- Bilecik (Bozüyük) Lojistik Merkezi
- Kahramanmaraş (Türkoğlu) Lojistik Merkezi
- Mardin Lojistik Merkezi
- Kars Lojistik Merkezi
- Sivas Lojistik Merkezi

Sonuç

Bir ülkenin gelişimi için olmazsa olmaz şart; yatırım, ticaret ve ulaşım zincirinin sağlıklı çalışmasıdır. Sürdürülebilir kalkınma buna bağlıdır. Ülkenin her tarafında aynı seviyede ulaşım ve haberleşme alt yapısının sağlanması, zenginlik dağılımının her tarafa eşit yayılması, endüstrinin gelişmesinde büyük öneme sahiptir. Ülke ekonomisinin bölgeleri ile bütünleşmiş biçimde gelişmesi ve büyümesi ancak gelişmiş ulaşım altyapısıyla olur. Ülke ekonomisini vücuda benzetecek olursak; ulaşım ağları ülkenin damarları, lojistik köyler (merkezler) de kalbidirler. Ülke ekonomileri ancak ulaştırma politikalarının, sanayi politikalarını desteklemesi ile gelişir ve büyürler (Akçetin, 2010: 2).

Ulaşım sistemlerini ayrıca insan vücudundaki damarlara benzetebiliriz. İnsan vücudunda çok sayıda ve değişik fonksiyonları olan damarlar mevcuttur. Bu damarlar kan dolaşımını sağlayarak insan yaşamının devamlılığını sağlar. Damarlardan birinin değişik sebeplerle tıkanması ve kan dolaşımının gerçekleşmemesi vücudumuzun yaşamsal fonksiyonunu yitirmesine neden olur. Bunun gibi ulaşım da her ülke için hayati öneme sahiptir.

Lojistik merkezlerin etkinlik ve verimliliğinin artırılması ile özel sektörün bu alana azami katılımı Türkiye Lojistik Master Planının temel hedeflerinden biri olmalıdır. (Tanyaş vd., 2011: 32-33).

Mevzuatın hazırlanarak; kuruluş, işletme, hizmetler, denetim gibi faaliyetler yasal bir zemine oturtulmalıdır.

Lojistik merkezlerde verilecek lojistik hizmet türlerinin açıkça tarif edilmelidir.

Özel sektörün katılımını ve yararını gözeten nitelikte kurulmalı yani özel sektöre ilave yük getirmemelidir.

Kurulacak olan lojistik merkezlerin model ve işletme türlerine bağlı olarak altyapı, üstyapı sorumlulukları özel ve kamu kesimi arasında açıkça belirlenmelidir.

Kamu tarafından özel sektöre verilecek teşvikler oluşturulmalıdır.

Lojistik üsler genellikle, coğrafik ve ekonomik açıdan bulunduğu kıtanın en uygun yerleşim bölgesinde yer almaktadır. Lojistik üsün en önemli avantajlarından biri, pek çok ülkeye olan yakınlığıdır. Bu avantaj üretim ve tüketim merkezlerini birbirine bağlamasından kaynaklanmaktadır. Geniş bir ticari potansiyele sahip coğrafyaya nüfuz edebilmekte ve bölge ülkelerine hizmet verebilmektedir. Petrol ürünleri, dökme yük ürünler, paketlenmiş ürünler ve birçok türdeki eşya küresel lojistik üslerde toplanıp, depolanıp, dağıtımına hazır hale getirilmekte ve alıcılara ulaştırılmaktadır. Bu bakımdan Türkiye'nin lojistik üs olabilmesi, bahsedilen önemli coğrafik avantajını kullanabilmesi ve ayrıca fiziksel ve kurumsal alt yapı alanında iyileştirmelere gitmesi kaçınılmazdır. Türkiye'nin lojistik üs olma konusunda fiziki alt yapı alanında, tüm taşıma türlerini rahatlıkla kullanabilmesi ve teknolojik altyapıya sahip olması gerekmektedir. Bunun

için taşıma modlarının en etkin bir şekilde kullanılması ve “lojistik köy”lerin artırılması önemli araçlar olacaktır. Kurumsal alt yapı alanında da; lojistik sektörün gelişimini sağlayacak dünya ile uyumlu yasal, finansal ve yönetsel uygulamalar dikkate alınmalıdır (Duruel, 2012: 41).

Türkiye'nin coğrafi konumuna uygun bir biçimde ülke genelinde ulaştırma modlarını eşgüdümlü olarak kullanabileceği bir altyapıyı geliştirmesi ve bu yapıyı özellikle endüstriyel bölgelerin bütünleşmesinin sağlanması yönünde kullanması gerekmektedir (Kaya, 2008: 37).

Kaynaklar

Akçetin, E., (2010). “Avrupa Birliğine Üyelik Sürecinde Küresel Lojistik Üs Olma Yolunda Türkiye”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 5, s. 1 – 14.

Alev, A., ve Sargın, B., (2009). *Dünyadaki Lojistik Köyler*, İzmir: İzmir Ticaret Odası.

Aydın, G., Çağlak, S.B., ve Alkan, G., (2010). “Türk Limanlarında Konteyner Elleçlemelerinin Mevcut Durumunun Değerlendirilmesi”, *Türkiye Kıyıları'10, Türkiye'nin Kıyı ve Deniz Alanları VIII. Ulusal Kongresi Bildiriler Kitabı*, Cilt II, Trabzon, s. 1057-1065.

Bayar, S., Alkan, G., ve Akten, N., (2006). “Karayolu Ulaşımına Bir Alternatif: Demiryolu Ulaşımı”, *IRS 2006, Uluslararası Demiryolu Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Cilt 2, Türkiye.

CSMP (2006). “Council of Supply Chain Management Professionals”, <http://www.csmp.org>, 16.09.2006.

Demir, M.H., (2013). “Tedarik Zinciri ve Lojistikte Temel Kavramlar”, *Çağdaş Lojistik Uygulamaları* içinde, Ed. Kara B.Y., Taşer A., Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Elgün, M.N., (2011). “Ulusal ve Uluslararası Taşıma ve Ticarete Lojistik Köylerin Yapılanma Esasları ve Uygun Kuruluş Yeri Seçimi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: XIII, Sayı: II, s. 203 – 226.

Elmas, G., (2011). “New Trends in Maritime Transportation”, *The first International Symposium on Naval Architecture and Maritime* içinde, İstanbul: YTÜ, s. 567 – 572.

Elmas, G., (2012). “Development of Intermodal Transport in Turkey”, *X. International Logistics & Supply Chain Congress 2012 Proceedings*, İstanbul, s. 439 – 445.

Erdal, M., (2005). *Küresel Lojistik*, İstanbul: UTİKAD Yayını.

Erdal, M., (2013a). “Küresel Lojistik Kavramı ve Lojistik Üsler”, www.tedarikzinciri.org/UserFiles/File/Lojistik%20Yonetimi/Lojistik.doc, 09.11.2013.

Erdal, M., (2013b). “Lojistik Üs Kavramı ve Türkiye Analizi”, UTİKAD, <http://www.utikad.org.tr/pdf/Lojistikuskavrami.pdf>, 11.11.2013.

Erdal, M., Ünal, A., Akyüz, İ., Karaman, M., Arabul M.Y. ve Özer, Y., (2013). *T21, Trakya Bölgesi Master Planı*, Tekirdağ: Trakya Kalkınma Ajansı.

Europlatforms EEIG (2004). *Logistics Centers Directions for Use*, A report by Europlatforms EEIG.

Karacadağ Kalkınma Ajansı (2013). *Güneydoğu'nun Lojistik Üssü, Diyarbakır Lojistik Merkezi Diyarbakır Lojistik Merkez Raporu*, Diyarbakır.

Karadeniz, V., ve Akpınar, E., (2011). “Türkiye’de Lojistik Köy Uygulamaları ve Yeni Bir Lojistik Köy Önerisi”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 23, s. 49 – 71.

Kaya, S., (2008). “Türkiye’de Ulaştırma Sektörünün Genel Görünümü ve Sorunları”, *AR&GE Bülten*, Şubat – Sektörel, İzmir: İzmir Ticaret Odası.

Kepil, S., (2013). “Dünya Ticaretinin Kalbi: Lojistik Üsler”, <http://www.slideshare.net/kepil/serdal-kepil-lojistik-usler>, 11.10 2013.

Kuyzu, G., ve Tekin, S., (2013). *TR 81 Düzey 2 Bölgesi (Zonguldak-Karabük-Bartın) Ulaşım ve Lojistik Master Planı*, T. C. Kalkınma Bakanlığı, TOBB Ekonomi Ve Teknoloji Üniversitesi.

Özdemir, Ş., (2013). “Türkiye'nin Lojistik Merkezleri/Köyleri”, *Transport*, Sayı: 111.

Russell, S.H., (2000). “Growing World of Logistics”, *Air Force Journal of Logistics*, Vol. XXIV, No. 4, <http://businesslogisticsandscm.wordpress.com/2009/01/22/growing-world-of-logistics/>, 11.10 2013.

T.C. Ekonomi Bakanlığı (2012). *Dış Ticarete Lojistik*, Türk Cumhuriyetleri Eğitim Programı Beşinci Dönem Eğitimi, Ankara.

Tandoğan, B.P., (2003). *Boru Hattıyla Gaz ve Akaryakıt Taşımacılığında Kusursuz Sorumluluk Halleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk (Medeni Hukuk) Anabilim Dalı.

Tanyaş, M., Erdal, M., Zorlu, F., Gürlesel, C.F., ve Felek, F., (2011). *Türkiye Lojistik Master Planı İçin Strateji Belgesi*, İstanbul: Türkiye İhracatçılar Meclisi Lojistik Konseyi.

Tanyaş, M., ve Arıkan, F., (2013). *Bursa İli Lojistik Merkez Ön Fizibilite Raporu*, Bursa: Bursa Sanayicileri ve İşadamları Derneği, Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı, Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı.

Vitasek, K., (2006). “Supply Chain and Logistics Termsand Glossary, Supply Chain Visions”, <http://www.logisticsservicelocator.com/resources/glossary03.pdf>, 12.12.2013.

Yıldıztekin, A., ve Çelik, M., (2011). *İskenderun Lojistik Köyü ile Antakya ve Osmaniye Destek Merkezleri Master Raporu*, yayın No: 12, Hatay: T.C. Hatay Valiliği.

BİR BANKA BİLANÇOSUNUN MANİPÜLASYONU ÜZERİNE MÜLAHAZALAR

Yrd. Doç. Dr. Bahar BİLEN*

Özet

Manipülasyon; insanları kendi bilgileri dışında veya istemedikleri halde etkileme veya yönlendirme işlemine denmektedir. Bu etkileme ve yönlendirme sonucu insanlar davranış değişikliği ya da kanaat değişikliği gösterebilirler (Zach, 2009). Aslında en basit tanımıyla manipülasyon insanları kandırmaktadır ve kandırmaktaki maksatta bir çıkar elde etmektir. Hayatın birçok alanında maruz kalınan manipülasyonun finansal hayatta kendini göstermesi halinde sonuçları çok ağır olabilmektedir. Finansal hayatta birçok şekliyle gerçekleştirilen manipülasyonlara bağlı olarak küçük ve çoğu zaman da büyük ölçekli organize yolsuzluklara hemen her ülkede rastlanmaktadır.

Bu makalemizde kurulan muhasebe sistemi ile finansal tablolar üzerinde yapılan manipülasyonlar ile dünya dolandırıcılık tarihine geçmiş İmar Bankası vakası ele alınmıştır. Makalenin başlangıcında muhasebenin bir terör aracı olarak kullanılabileceği gerçeğinden yola çıkarak muhasebenin sosyal sorumluluk ilkesine değinilmiş, daha sonra banka krizlerinin sebepleri üzerinde durularak İmar Bankasının finansal tablolarını manipüle ederken kullandığı muhasebe teknikleri hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Manipülasyon, muhasebe hilesi, İmar Bankası.

CONSIDERATIONS ON A BANK'S BALANCE SHEET MANIPULATION

Abstract

---

* Nişantaşı Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü, bahar.bilen@nisantasi.edu.tr

Manipulation is a process affecting and routing people without their knowledge. People's convictions and behaviours may change due to the result of these influences and directions. Actually in its simplest form, the manipulation trick people to take advantage often, unfairly or dishonestly. If manipulation, which can be seen in many aspects of life, occurs in financial life its results, can be severe. Depending on the different type of manipulations done in the financial life, small and often large scaled organized fraud activities can be seen in every country.

In this article, İmar Bank's case which has taken its place in the World fraud history with the manipulations done on its accounting system is discussed. At the beginning of article, considering that accounting can be used as a terrorism tool in reality, social responsibility principle of accounting is discussed, and the financial statements of İmar Bank are explained by emphasizing on the reasons of bank crisis techniques which are used in manipulating.

Key Words: Manipulation, accounting fraud, İmar Bank.

Giriş

Belirli bir çıkar elde etmek amacıyla finansal tablolar üzerinde yapılan manipülasyonların finansal tablo kullanıcılarını nasıl olumsuz etkilediğinin gösterilmesi amacıyla ülkemizde yaşanmış en kayda değer vakalardan biri olan İmar Bankası'nın Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna devredilene kadar yaşanan süreçlerin anlatılması amacıyla hazırlanan bu makalede; muhasebenin belirlenen kurallara göre kullanılmaması halinde nelere yol açabileceği örnekleri ile gösterilmiştir.

Muhasebe Denetimi; bir doğruluk, uygunluk ve akılcılık sorgulaması olduğundan denetim faaliyetinin bizzat kendisinin de kalite ve güvenilirlik sorgulamasının yapılması bir zorunluluktur. Ancak bazen dolandırıcılık faaliyetleri çok iyi organize olması halinde denetim mekanizmasının dahi yapılan manipülasyonları ortaya çıkarmakta nasıl çaresiz kalabileceği İmar Bankası vakası ile izah edilmeye çalışılmıştır.

1.1. Muhasebe'de Sosyal Sorumluluk İlkesi

Prof. Dr. Ahmet Vecdi Can, 2010 yılında Akademik Bakış Dergisinde yayınlanan "Muhasebe Ekonomik Terörün Bir Aracı Olabilir mi?" diye sorduğu makalesinde;

“gelir dağılımında adaleti sağlayamayan, sermayeyi tabana yayamayan, aşırı kar ve tasarruf hırsını perçinleyemeyen, faiz ve kurlardaki dalgalanmaları regüle edemeyen, borç – faiz sarmalını aşamayan, israfı önleyemeyen, işsizliğe, enflasyona çözüm üretemeyen ekonomik sistemler için ekonomik terör doğal bir sonuç olsa gerektir” diyerek muhasebenin ekonomik terörün neresinde olabileceği sorusuna ise şu cevabı vermektedir: “Görünürde muhasebe kural ve standartlarına uygun ancak halka mütemadiyen yalan söyleyen yanıltıcı finansal raporların üstelik denetlenmiş ve onaylanmış olarak topluma sunulması, muhasebenin ne yazık ki ekonomik terörün bir aracı haline geldiğinin en önemli kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yalan söyleyen muhasebe, yanıltıcı finansal raporlar, bunu örten denetim ekonomik terörün beslediği ana damarlardan biridir (Can, 2010: 3).” Şirketlerin muhasebe belgelerinde gerçeğe uygun bilgilere yer vermemesi, şirket içi ve şirket dışındaki ilgili çıkar gruplarının yanlış yönlendirilmesine; dolayısıyla da doğru olmayan bilgiler sonucunda bu şirketlere daha fazla kaynak aktarılmasına sebep olmaktadır. Yaşanan ekonomik krizler, muhasebe belgelerinde yapılan manipülasyonları gündeme getirmiş ve ekonomik krizlerin temelinde de finansal raporların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre düzenlenmemesinin etkili olduğu sonucuna varılmıştır (Gacar, 2012: 75).

Bu noktadan hareketle en genel tanımıyla muhasebe, bir organizasyondaki ekonomik olayları tanımlayan, kaydeden ve ilgililere bilgi veren bir bilgi sistemidir (Kimmel, Weygandt, ve Kieso, 2009: 1-2). Amerikan Muhasebeciler Enstitüsü muhasebeyi, kısmen de olsa finansal nitelikteki olayları ve işlemleri, para cinsinden kayıt altına alan, sınıflayan ve bu işlemlerden elde ettiği sonuçları yorumlayan bir bilim dalıdır şeklinde tanımlamıştır (May, 1943: 1). Daha geniş anlamda muhasebe, örgütün kaynaklarının oluşumunu, bu kaynakların kullanılma biçimini, örgütün işlemleri sonucunda bu kaynaklarda meydana gelen artış veya azalışları ve örgütün finansal açıdan durumunu açıklayan bilgileri üreten ve bunları ilgili kişi ve kuruluşlara ileten bir bilgi sistemidir (Duman, 2008: 20).

Muhasebe bilgilerinin sunulduğu mali tablolara dayanılarak karar alma durumunda bulunan ilgililerin karar almalarında en önemli etken, bu bilgilerin sağlıklı ve mukayese edilebilir nitelikte olmasıdır. Muhasebenin organizasyonunda, muhasebe

uygulamalarının yürütülmesinde ve mali tabloların düzenlenmesi ve sunulmasında; belli kişi ya da grupların değil, tüm toplumun çıkarlarının gözetilmesi ve dolayısıyla bilgi üretiminde gerçeğe uygun, tarafsız ve dürüst davranılması gerekir ki o da, muhasebenin temel kavramlarından ilki olarak (Sosyal Sorumluluk Kavramı) yerini almıştır.

City University Business Scholl da, dünyada ilk kez iç denetim merkezini ve yüksek lisans programını kuran Prof. Dr. Gerald Vinten denetim mesleğinde iş akışını şu şekilde belirlemiştir: 1) Mali işlemlerin uygunluğunun denetimi, 2) Yönetim denetimi. Yönetim denetiminin temelini de 3E diye adlandırdığı unsurlar içermektedir ki onlar da şu şekilde belirlenmiştir; 1) Ekonomi (economy): İşlerin ucuz yapılması, 2) Etkinlik (efficiency): İşlerin doğru yapılması, 3) Etkililik(effectiveness): Doğru işlerin yapılması. Vinten'in bu sıralamasındaki ikinci evrede yer alan 3E, yeni ekonomik gelişmeler ışığında 4E'ye çıkmıştır. Dördüncü E, eşitlik (Equity) kavramını anlatmaktadır. Başka bir deyişle işletme yönteminde işletme ile ilgili tüm çıkar grupları muhasebenin sosyal sorumluluk ilkesi ışığında eşittir (Baş, vd., 2002: 1). Zira Muhasebe Uygulamaları Genel Tebliğinde Sosyal Sorumluluk Kavramı, “muhasebenin organizasyonunda, muhasebe uygulamalarının yürütülmesinde ve mali tabloların düzenlenmesi ve sunulmasında, belli kişi veya grupların değil, tüm toplumun çıkarlarının gözetilmesi ve dolayısıyla bilgi üretiminde gerçeğe uygun, tarafsız ve dürüst davranılması gereğini ifade eder” şeklinde tanımlanmıştır. Sermaye Piyasası Kurulu ise Seri XI Tebliğ no: 1'deki 12. maddede sosyal sorumluluk kavramını şöyle açıklamaktadır: “Sosyal sorumluluk kavramı, muhasebenin amacı ve kapsamının belirlenmesinde yöneticilerin, görevlerini objektif ve yansız bir biçimde yerine getirme hususundaki sorumluluklarını vurgular. Bu kavrama göre, muhasebe işlemlerinin yürütülmesinde ve mali tabloların hazırlanmasında, seçilen muhasebe ilkelerine ve yayımlanmış olan muhasebe standartlarına uygun hareket edilmesi şarttır. Muhasebe uygulamalarının, toplumu oluşturan kişi ve kurumların sosyal sorumluluk bilinci ile aydınlatılması amacı çerçevesinde ve kamuyu aydınlatma ilkesi doğrultusunda yapılması gerekir. İşletme ve muhasebe birimleri yöneticilerinin temel sorumluluğu, bu bilgileri gerçeğe uygun ve doğru olarak hazırlamak ve ilgililerin kullanımına sunmaktır”.

1.2. Finansal Tablolarda Manipülasyon

Finansal bilgi manipülasyonu, şirketlerin genel kabul görmüş muhasebe ilkelerindeki normal raporlama ile ilgili esnekliklerden yararlanmaları ya da bu esneklik sınırlarını aşarak düzenlemelere ve standartlara aykırı bir şekilde, finansal durum ve faaliyet sonuçlarını gerçek durumundan farklı göstermek üzere, finansal bilgiler üzerinde oynamaları suretiyle gerçekleşmektedir (Küçüksöze ve Küçükkocaoğlu, 2004: 4). **Kar yönetimi, karın istikrarlı hale getirilmesi, muhasebe hileleri, yaratıcı muhasebe uygulamaları ve agresif muhasebe vb.** yöntemlerle gerçekleşen ve şirketlerin finansal tablo ve raporlarında yer alan verilerin yöneticilerin istekleri ile uyumlu olması amacıyla finansal tablo ve raporların düzenlenme sürecine (muhasebe standartları çerçevesinde ya da bunun dışında) müdahalede bulunulması olarak tanımlanabilen finansal bilgi manipülasyonu ile şirketlerin finansal durumu ve faaliyet sonuçları hakkında ilgililere gerçeğe aykırı bilgi sunulabilmektedir. Dechon, Ge, Larson ve Sloan (2007) 895 firmanın 1982-2005 Temmuz döneminde yayınlamış oldukları muhasebe ve denetim raporları üzerinde muhasebe manipülasyonlarına yönelik bir araştırma yapmışlardır. Finansal tablolar ve bilanço dışı finansal olmayan değişkenler üzerinde yapılan bu incelemede, SEC tarafından finansal tablolarında manipülasyon yapmakla suçlanan firmaların, manipülasyona başvurmadan önce güçlü bir finansal performansa sahip oldukları gözlemlenmiştir. Ayrıca firma yöneticilerinin finansal yapıdaki bozulmayı gizlemek amacıyla finansal veriler üzerinde manipülasyon yapılması yönünde istekli oldukları tespit edilmiştir. Manipülasyon yapıldığı dönemlerde firmaların kar marjı ve varlıkların geri dönüşüm oranı düşerken, borçlarının artış gösterdiği görülmüştür. İlaveten firmaların finansal raporlarında ağırlıklı olarak özkaynaklarını olduğundan daha güçlü göstermek için çeşitli manipülasyonlar yapma yoluna gittikleri tespit edilmiştir (Larson, 2008: 8).

Finansal tabloların manipülasyonundan söz ederken bu kavramı muhasebe hataları ile karıştırmamak gerekmektedir. Zira muhasebe hatası, şirket personelinin bilmeyerek ve / veya istemeyerek yapmış olduğu yanlışlıklardır. Yanlış ve hatalarda kasıt yoktur, bilgisizlik ve ihmal vardır. Muhasebe hataları, unutkanlık dikkatsizlik ve bilgisizlik yüzünden muhasebe ile ilgili işlem, kayıt ve hesaplarda yapılan yanlışlıklardır. Finansal

tabloların manipülasyonunda ise çıkar elde etmek amacıyla muhasebe kayıtlarında, yasalarda ve düzenlemelerdeki boşluklardan yararlanarak kasıtlı değişikliklere gitmekten bahsedilmektedir. Evrakta yapılan sahtecilik, fiktif muhasebe kayıtları, sahte faturalar gibi yöntemlerle finansal tablo kullanıcıları yanıltılmaya çalışılarak finansal çıkar peşinde koşulmaktadır. Muhasebe hataları daha çok kayıtlar üzerinde yapılırken, muhasebe hileleri de diyebileceğimiz manipülasyonlar, ağırlıklı olarak belgeler üzerinde yapılır. Hilenin, belge ve kayıtlar üzerinde bilinçli olarak yapılması nedeniyle muhasebe sistemi içinde kendiliğinden ortaya çıkarılması beklenemez. Aksine, bilerek yapılması nedeniyle tespit edilip ortaya çıkarılması son derece güç bir durumdur (Hesap Uzmanları Derneği, 2004: 151). Firmaların gerçekleştirmiş oldukları manipülatif hileler; görevi kötüye kullanma, şirket varlıklarını zimmetine geçirme, hileli raporlama ve teknolojik suistimal gibi unsurları içermektedir (Corner, 2003: 5).

Finansal bilgi manipülasyonunun en önemli sonucu, bir ekonomide kaynakların en verimli alanlara tahsis edilmesini önlemesidir. Amerikan Hile Denetimi Uzmanları Derneğinin 2008 yılında Mesleki Dolandırıcılık ve Görevi Kötüye Kullanma isimli raporunda hilenin 3 türünden biri olan hileli raporlamanın (diğer ikisi yolsuzluk ve zimmete para geçirme) ABD'ye her yıl 1 trilyon USD ye mal olduğunu bildirmiştir (Zach, 2009: 3).

Finansal bilgi manipülasyonunun sermaye piyasalarına olan önemli maliyetlerinden biri hisse senedi fiyatlarında, dolayısıyla şirketlerin piyasa değerinde meydana gelen düşüştür. Bu düşüş, Enron ve Parmalat olaylarında görüldüğü gibi, şirket hisselerinin tamamen değersiz hale gelmesi şeklinde de gerçekleşebilmektedir. Bu durum, bu hisse senedine yatırım yapan binlerce yatırımcının zarara uğramasına neden olmaktadır. Hatta, ABD'de 2001'de yaşanan Enron olayından sonra görüldüğü gibi, finansal bilgi manipülasyonunun sonuçları, binlerce insanın ölümüne yol açan tarihin en büyük terör olaylarından biri olan 11 Eylül 2001 saldırısının sonuçları ile karşılaştırılabilmektedir (Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu, 2004: 10).

Young'a (2002) göre, finansal bilgi manipülasyonu şirketlerin finansal raporlama kültüründe önemli bir hasar meydana getirmektedir. Çünkü şirket yönetimi böylece şirket çalışanlarına finansal bilgi manipülasyonu için her düzeyde usulsüz işlemler

yapılabileceği mesajı vermektedir. Böyle bir mesaj verildikten sonra, diğer bir ifade ile cin şişeden çıktıktan sonra bunun kontrolü çok zordur. Her düzeydeki yönetici kendisini rakamları farklılaştırmak açısından yetkili görmeye başlamaktadır. Böyle bir durumda yatırımcılar, müşteriler, satıcılar vd. şirketle ilgili taraflar, kendilerini güvende hissedemeyecekleri gibi, bizzat yöneticilerin kendileri de içerden doğru bilgileri aldıklarından emin olamazlar. Bu koşullar altında, ihtimam ve dikkat eksikliği şirketin her tarafına bulaşmakta ve bu durum bir şirket kültürü haline gelmektedir (Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu, 2004: 10).

1.3. Banka Yolsuzlukları ve Hileli İşlemler

1980'li yılların başından bu yana sermayenin serbestleştirilmesine yönelik yapılan düzenlemelerin etkisi ile bankacılık krizleri, nakit krizleri ile ortaya çıkma eğilimi göstermektedir. Birçok zayıf ekonomilerde ticaret hacminin daralması, ihracatın düşmesi, döviz kurunun reel olarak değer kazanması gibi faktörler, finansal krizlerin itici bir gücü olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak genel olarak sorulması gereken bir soru vardır ki; neden bazı ülkelerde normal iş hayatının bir parçası olarak görülen bu vakalar bazı ülkelerde ağır bankacılık ve likidite krizi şeklinde sonuçlar doğurmaktadır? Bu sorunun muhtemel cevabı; zayıf kurumsal ve kırılğan ekonomik yapı finansal sektörde hileli işlerin yapılmasına ortam hazırlayabilmektedir. Akerlof ve Romer bir bankanın içinin boşaltılması olayını; firma yöneticilerinin kar elde etmek için risk üstlenip iş yapmak yerine, kar için bankanın yağmalanması şeklinde tanımlamaktadırlar (Soral vd., 2003: 179). Bu tanım gerçekten de 1999-2001 yıllarının bankacılık ve likidite krizi öncesi Türk Bankacılık sisteminin durumu ile uyusmaktadır. Eğer bir ülkenin muhasebe sistemi ve hukuk nizamı zayıf, cezalar caydırıcı olmaktan uzak ise firma sahipleri kolayca firmanın varlıklarını kendi lehlerine kullanarak yükümlülüklerini zamanında yerine getirmekten imtina edebilirler.

Bankacılık krizleri, adına sistemik kriz dediğimiz kuvvetli bir mekanizma ile yayılmaktadır. Bu şekilde bir kriz yaşadktan sonra ülkeler, bankacılık sisteminin eksiklikleri ile yüzleşmek durumunda kalmaktadırlar. Bu noktada bankacılık sistemlerindeki eksiklikler belirlenerek yeniden yapılandırma çalışması ile birlikte

bankacılık sistemleri daha güçlü hale getirilmeye çalışılmaktadır. Bu yapılandırma da kimi bankalara sermaye verilmesi ile sektörde tutulması, kimi bankaların ise sistemden tavsiye edilmesi ile sonuçlanmaktadır. Ülkemizde 1994 krizinin etkilerini bertaraf etmek amacı ile o zamanki hükümet tarafından getirilen mevduat güvencesi nedeni ile bankalar piyasa kuralına aykırı davranmışlardır. Bunun neticesinde birçok banka devletin bünyesine alınmış, kimisine sermaye eklenerek sistem içerisinde kalması sağlanmış, kimisi de sistemin dışarısında bırakılmıştır. Bankacılık sisteminde var olan bozuklukların giderilmesi için bankacılık yeniden yapılandırma programı ortaya çıkarılmıştır. Bu programla; bankaların sermaye yapısı güçlendirilmeye çalışılmış, etkin bir gözetim sistemi ortaya çıkarılmış, sistemde şeffaflık sağlanmış ve buna benzer çalışmalar yapılmıştır (Coşkun ve Balatan, 2013: 21). 1998 yılından 2001 yılına kadar 20 den fazla bankaya bankacılık kanunlarına aykırı işlem yapmış olmalarına bağlı olarak finansal yapılarındaki bozulma nedeniyle Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu tarafından el konulmak zorunda kalınmış ve yaşanan bu gelişmeler sonucunda Bakanlar Kurulu 12 Mayıs 2001 tarih 4672 sayılı kararı ile Bankalar kanununda çok önemli değişiklikler yapmıştır. Bu değişiklikler ile bankacılık sistemi daha güçlü hale getirilerek, sisteme duyulan güvenin artırılması sağlanmaya çalışılmıştır.

Gerçekten de 2001 yılında bankacılık sektörüne yönelik yapılan yapısal düzenlemelerin olumlu etkileri 2008 dünya ekonomik krizinde kendisini göstermiş ABD de ve Avrupa'da birçok banka finansal yönden zor duruma düşerken ülkemiz bankacılık sisteminde ciddi bir sorun yaşanmamıştır. 2007 yılında subprime mortgage kredilerinde geri ödemelerde yaşanan sorunlarla ortaya çıkan global finansal dalgalanma, çok hassas dengeler üzerine kurulu ve birbiriyle ilişkili ABD piyasalarında büyük etki yaratmıştır. Mortgage kredilerine dayalı menkul kıymetler ile kredi türev ürünlerinin risklerinin yanlış ölçülmesi, kimi zamanda finansal mühendislik teknikleri kullanılarak ölçülemez hale getirilmesi akabinde, denetleyici yapının eksiklikleri finansal kurumları etkilemiş ve mortgage kredi krizi olarak adlandırılan durum küresel bir likidite krizine dönüşmüştür (Demir vd., 2008: 1). Finans sektöründe icat edilen bir takım kağıt evraklar, defalarca türevinin alınması ve aşırı değerlendirme dolayısıyla ekonomik gerçekleri yansıtmaktan uzaklaşmıştır. 1990'lardan bu yana finansal enstrümanların

değerlenmesinde temel ilke olarak kabul edilmekle birlikte, uluslararası piyasalardaki mevcut kriz ortamında, gerçeğe uygun değer kullanılmasının finans sektörünün uğradığı zararların artmasına ve sermaye ihtiyacının derinleşmesine sebep olduğu bir gerçektir⁵. Gerçekte değeri olmayan (zehirli tabir edilen) varlıkların muhasebe aracılığıyla işletme aktiflerinin içine yerleşerek finansal balonlara ve fiktif karlara neden olması yaşanan finansal krizlerin etkilerini daha da derinleştirmektedir.

Bu anlamda daha önce de belirttiğimiz üzere bazı ülkelerde normal iş akışının bir parçası olarak görülen iktisadi olaylar bazı ülkelerde kullanılan muhasebe teknikleri, bağlı olunan yasaların zayıflığı gibi yapısal sorunlar nedeniyle krizlere neden olmaktadır. 2001 yılında alınan yapısal önlemlere bağlı olarak 2008 global ekonomik krizden çok ciddi yaralar almadan çıkan Türk Bankacılık sisteminde 2003 yılında İmar Bankası ile ortaya çıkarılan bir bankacılık skandalı muhasebe hileleri anlamında dünya dolandırıcılık literatürüne geçmeyi hak edecek cinstendir.

1.4. Operasyonel Risk Kavramı ve İmar Bankası Vakası

Basel II uzlaşısında operasyonel risk yetersiz ve başarısız içsel süreçler, insanlar ve sistemlerden veya dışsal olaylardan kaynaklanan kayıp riski olarak tanımlanmıştır. Ölçümündeki büyük güçlülere rağmen, Basel Komitesi bankaların operasyonel riskler için de sermaye bulundurmalarını zorunlu hale getirerek çok önemli bir adım atmıştır. Banka içi hile ve suistimaller, bilerek ve isteyerek banka içi ve dışına hatalı raporlama yapmak, yetkisiz riskler almak, riskleri gizlemek, bankanın ve müşterilerin banka nezdindeki her türlü varlığına bilerek ve isteyerek zarar vermek, iş mevzuatı ve iş yeri güvenliği ile ilgili riskler, soygun, dolandırıcılık, teknoloji hırsızlığı, yetersiz ve

---

⁵ Gerçeğe uygun değer olarak piyasa fiyatlarının kullanılması, fiyatlamanın zorlaştığı, likiditenin ve güvenin kaybolduğu koşullarda değerlendirme yapmayı da zorlaştırmaktadır. Özellikle değerlemesi son derece kompleks analizler gerektiren egzotik türev ürünlerin ve benzeri bazı finansal enstrümanların gerçeğe uygun değerle değerlendirilmesi zorunluluğu bankaları çok büyük kayıpları gerçekleştirmiş gibi göstermek zorunluluğunda bırakmıştır. Örnek olarak, BIS tarafından üç A ratingli eşik altı (subprime) ipotek kredilerinin ABX endeksi kullanılarak değerlendirilmesi yaklaşımı, beklenen kayıpların %60 daha fazla olması sonucunu doğurmaktadır. Bu sebeple, Amerika ve Avrupa'da özellikle politikacılar, risk ortamını iyileştirmek amacıyla yönelik olarak hazırlanan kurtarma paketinin bir parçası olarak, gerçeğe uygun değerle değerlendirme usulüne en azından bir süre ara verilmesi yönünde girişimlerde bulunmaktadır. (International Financial Review, Ekim 2008, s.1)

başarısız içsel süreçler, hatalı iletişim, muhasebe hataları, müşteri hesaplarına yetkisiz erişim, yetersiz ve başarısız teknolojik alt yapı, yangın, deprem vb. doğal afetler gibi unsurların tamamı operasyonel risklere girmektedir (Altındaş, 2006: 477).

Yukarıda kısaca çerçevesi çizilmiş olan Basel II uzlaşısında tanımlanan operasyonel risk kavramına verilebilecek en ilginç örnek İmar Bankası vakasıdır. İlginçtir zira operasyonel riskin kaynağı bizatihi banka hakim hissedarlarıdır, başka bir ifade ile operasyonel risk devlet tarafından banka sahibi olması uygun görülen şahıslardan kaynaklanmıştır. İmar Bankası olayında söz konusu olan banka organlarınca veya yetkili kamu otoritelerince zamanında tespit edilemeyen kısmi bir operasyonel risk hadisesi değil, banka sahiplerinin resmi bankacılık lisansı ile gayri meşru bankacılık yaparak kamuyu dolandırmaları söz konusudur (Altındaş, 2006: 478).

Bu vaka ile ilgili olarak 2004 yılında TBMM de verilen bir soru önergesinde, “İmar Bankası'nın kayıtları ile BDDK'nın kayıtları arasındaki inanılmaz tutarsızlığı BDDK neden tespit edememiştir? Tespit etmiş ise neden müdahalede geç kalmıştır?” sorusuna, zamanın BDDK başkanı Tevfik Bilgin;

“.....İmar Bankası nezdinde tespit edilen usulsüzlüklerin mali tablolara büyük ölçüde yansıtılmadığı, bankanın mevduat kabul etme ve bankacılık işlemleri yapma izninin 03.07.2003 tarihinde kaldırılması sonrasında Bankalar Yeminli Murakıpları tarafından gerçekleştirilen incelemelerde tespit edilmiş ve çeşitli tarihlerde düzenlenen raporlara konu edilmiştir. Banka tarafından düzenlenerek Bankalar Yeminli Murakıplarına incelenmek üzere ibraz edilen, uzaktan gözetim kapsamında BDDK'ya gönderilen ve ilan yoluyla kamuoyuna açıklanan mali tablolarda yer alan bilgilerin gerçeği yansıtmamasının (gerçek mevduat tutarının ve açığa satılan Hazine Bonosu ve Devlet Tahvili işlemlerinin önemli kısmının mali tablolarda yer almaması gibi) bankada yapılan usulsüzlüklerin tespitini güçleştirici etki yaptığı dikkate alınması gereken bir husustur. Bankanın gerçekleştirdiği dolandırıcılık ve sahtekarlık işlemleri bir şekilde planlanıp icra edilmiş, Türkiye'de bugüne kadar karşılaşılmayan, gerek yerinde denetimlerde gerekse Kurumumuza doğrudan sunulan bilgi ve belgeler üzerinden tespiti mümkün olmayan organize suçlardır” şeklinde cevap vermiştir.

1.4.1. İmar Bankasının Tarihçesi

Banka, Türkiye İmar Bankası Türk Anonim Şirketi unvanı ile 22 Mart 1928 tarihinde kurulmuştur. 1970’li yıllarda Doğu Grubuna geçen banka, 1984 yılının Ekim ayında Uzan Grubu tarafından satın alınmıştır. Uzan Grubu’nun diğer bankası olan Adabank’ın kuruluş çalışmaları devam etmekte iken satın alınan İmar Bankası’nın ilk olarak % 55 oranındaki hissesi edinilmiş, daha sonra Doğu Grubu’nun bakiye % 43’lük hissesi de satın devralınmıştır. Fona devir öncesinde İmar Bankası’nın %52 hissesi Kemal Uzan ve Uzan Grubu şirketlerinden Yapı Ticaret’e aittir. Uzan ailesinin diğer fertleri ve diğer Uzan Grubu şirketleri ile birlikte Grup aslında Bankanın %99,99 hissesini kontrolünde bulundurmaktadır. Bankanın TMSF ye devredilmeden önceki son sermaye 16 Mayıs 2003 tarihi itibariyle tutarı 280 milyon TL.’dir (Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu, 2009: 31; www.raftemizligi.com).

Bankaya dışarıdan bakıldığında birçok bankacılık işlemlerini yapmayan (EFT sistemi dahi bulunmamaktaydı) küçük fakat rakiplerinden yüksek faiz veren bir görünüm sergiliyordu. BDDK’nın belirlemelerine göre bankanın mudilerinin çoğunluğu emekliydi. Ayrıca siyasetçiler ve her türden yüksek bürokratın da mudiler arasında bulunduğu belirtilmekteydi.

“Mevduatınıza yüksek faiz, çok kazandıran banka” sloganlı reklam filmleri ile mevduat toplamaya çalışan banka bir yandan da düşük taksitlerle “düşlerinizi ertelemeyin, gelin sizi otomobillendirelim” sloganı ile kredi pazarlaması yapılmaktaydı.

Bankaya TMSF tarafından el konulmasına kadar geçen süreçte yaşananlar şu şekilde özetlenebilir (Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu, 2009: 31; www.raftemizligi.com);

Tablo 1 – İmar Bankası Kronolojisi

20 Haziran 1994	Yakın İzleme Dönemi - Kredilerin tamamına yakını Uzan Grubuna kullanılmıştır ve teminatsızdır. - Bankanın karlılığı yok denecek kadar azdır

	- Ciddi bir likidite sıkıntısı çekilmektedir.
1994-2000	Yoğun Denetim Dönemi - Uzan Grubu Kredilerinin Teminatsız hali devam etmektedir. - Grubun Seyyaliyeti hemen hemen kalmamıştır. - KKTC İmar Off Shore hesaplarına yapılan deponun Uzan Grubunun finansmanında kullanıldığı tespit edilmiştir. - Faaliyet zararı nedeniyle özkaynaklar yetersizdir. - Bilgi işlem ağı son derece ilkeldir - BDDK ve Hazine nin uyarılarına asla uyulmamaktadır.
Kasım 2000 ve Şubat 2001 Kriz Dönemi	- BDDK bir kez daha bankanın finansal yapısı ile ilgili gerçekçi ve uygulanabilir bir plan sunulmasını istemiştir.
12 Temmuz 2001	-Verilen talimatlara uyulmadığından BDDK banka yönetimine veto yetkisine sahip bir Yönetim Kurulu Üyesi atamıştır.
26 Aralık 2001	Veto yetkisine sahip Yönetim Kurulu Üyesi sayısı 2 ye çıkartılmıştır
2001 yılı mali tablolarının denetimi sonrası	- 910 milyon USD'lik grup riskinin 284 milyon USD'si tahsil edilmiştir. -50 milyon TL.'lik alacak temliki (Çukurova Elektrik) alınarak teminatlandırmaya grup kredilerinin bir kısmı teminatlandırılmıştır. -Banka sermayesi 70 milyon TL'ye çıkartılmıştır. -Veto yetkisine sahip yönetim kurulu üyelerinden biri geri çağırılmıştır.
12 Haziran 2003	Grup firmaları ve bankaya likidite sağlayan ÇEAŞ ve KEPEZ Elektrik'in imtiyaz sözleşmeleri sözleşme şartlarına aykırı davranıldığı gerekçesi ile iptal edilmiş ve bu şirketlere el konulmuştur.
12-25 Haziran 2003	-Bankadan mevduat çekilişi yaşanmıştır (89,8 milyon TL+24,7 milyon dolar) 41,9 milyon TL seviyesinde olan net likidite, 25 Haziran itibariyle 6,6 milyon TL'ye düşmüştür. BDDK talimatlarına aykırı bir şekilde, off-shore hesapların mevduata dönüştürüldüğüne ilişkin emareler görülmüştür
26 Haziran 2003	Banka Yönetim Kurulu topluca istifa etmiştir. Böylece bankadan BDDK'ya bilgi belge akışı kesilmiş ve bankanın uzaktan denetimine engel olunmuştur.

3 Temmuz 2003	İmar Bankasının Bankacılık yapma izni iptal edilerek TMSF tarafından el konulmuştur.

3 Temmuz 2003 yılında bankanın tüm hesaplarına konulduktan sonra BDDK'nın karşılaştığı tablo kamuoyuna şu şekilde kamuoyuna duyurulmuştur:

“.....Banka resmi kayıtlarının büyük çoğunluğu BDDK, TMSF ve Banka yeni yönetimine teslim edilmemiştir. Banka'nın en son 25/6/2003 tarihinde düzenlediği ve BDDK ile diğer kurumlara gönderdiği günlük özet bilançosuna göre toplam mevduat tutarı 753.544 milyar TL'dir. Ancak, Genel Müdürlük ve şubelerde mudi bazında yapılan incelemeler neticesinde, Banka'nın ilgili kurumlara bildirdiği rakamın tasarruf mevduatının tamamını yansıtmadığı; gerçek rakamın yukarıdaki tutarın üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, ele geçirilebilen ve deşifre edilebilen bilgisayar kayıtları üzerinden yapılan incelemelerde; 3/7/2003 tarihine yakın tarihlerde yoğun olarak yurtdışı havaleler yolu ile çok sayıda hesap açıldığı, bilgi işlem sistemi üzerinden geçmişe yönelik işlemlerin yapıldığı, müşterilere banka tarafından hazine bonusu satıldığı, ancak, satılan bonoların karşılığının Banka, Merkez Bankası ve Takasbank nezdinde bulunmadığı, saptanmıştır. Resmi kayıtlara ulaşılması yönünde çalışmalar devam etmektedir. İmar Bankası T.A.S. ile ilgili hususlarda mudilerin sorunlarının süratle çözümlenmesini temin etmek bakımından tüm kurumlar arasında tam bir koordinasyon bulunmaktadır. Bu çerçevede Hükümet, Maliye Bakanlığı Hazine Müsteşarlığı, Merkez Bankası ve SPK ile ilgili diğer tüm kurum ve kuruluşlarla birlikte gerekli çalışmalar yürütülmektedir... (BDDK, 2003)”

Yapılan bu basın açıklamasından da anlaşılacağı üzere banka muhasebe kayıtlarından İmar Bankasının devlete olan maliyetini bir kerede anlamak mümkün olmayacaktır. Zira banka usulsüz muhasebe kayıtları ile topladığı mevduatı olduğundan düşük göstermekle kalmamış bir de usulsüz bir şekilde elinde olmayan hazine bonolarını halka arz etmiştir. Yapılan incelemeler sonucu 03/07/2003 tarihinde firmanın beyan ettiği mevduat tutarı ile fiili mevduat tutarının durumu şu şekildedir (Domaniç, 2005: 426):

Tablo 2 - İmar Bankasının Beyan Ettiği ve Fiili Mevduat Tutarları Arasındaki Fark

Beyan Edilen Mevduat (milyar TL)	Fiili Mevduat (milyar TL.)	Off Shore Mevduat (milyar TL)	Hazine Bonosu Satışı (milyar TL)	Toplam Banka Zararı (milyar TL.)
1.563.171	7.844.781	655.764	728.353	7.665.727

1.4.2. Banka Bilgi İşlem Sistemi ve Muhasebe Sisteminin Genel Yapısı

Genel bankacılık uygulamasında şubenin kayıt ve raporlama sistemi genel müdürlük birimlerinden ayrı olarak yapılandırılmakta; şubeler gerçekleştirdiği tüm işlemlerin kayıtlarını kendileri tutmaktadırlar. Böylece herhangi bir anda kendisi ile ilgili bir veriyi - örneğin mevduatın büyüklüğü ve yapısı, kasa dengesi, kullandıkları krediler vb. - sistemden görebilmekte ve faaliyetlerini bu verilere göre yürütmektedirler. Öte yandan genel müdürlük şubelere makul ölçüde yetki devri yapmaktadır. Ayrıca bankanın konsolide mali tabloları şubelerden gelen verilerle oluşturulmaktadır. Mutabakatın sağlanması durumunda şubeler defter-i kebir ve envanter kayıtlarını ve diğer tüm yasal defterlerini kendileri doldurmakta ve notere onaylatmaktadırlar. Bu süreçte genel müdürlüğün fonksiyonu veri toplamak, bu verileri kontrol etmek ve bankayı bir bütün olarak görebilmektir. Buradan anlaşılacağı üzere genel bankacılık uygulamasında özellikle mali tabloların oluşturulmasında esas teşkil eden faaliyet şubelerce üretilen verilerin konsolide edilmesidir. Bu yapı banka muhasebesinin temel kavramlarından oluşan “kişilik” kavramı ile de tutarlıdır. Zira banka muhasebesinde her bir şube ayrı bir muhasebe kişiliği olarak kabul edilmektedir.

Genel uygulamada genel müdürlüğün şube kayıtlarına ve mali tablolarına etki edebilecek muhasebe kayıtları oluşturması sadece teorik olarak mümkündür. Ancak pratikte geriye yönelik işlemlerin zorunlu olarak tesisi gibi istisnai haller haricinde genel müdürlüğün şube kayıtlarına istediği gibi müdahale etmesi sistemin bütünü açısından sağlıklı uygulamalar değildir.

İmar Bankası muhasebe sistemi ile ilgili olarak 22/09//2003 tarihli Bankalar Yeminli Murakıplı raporunda bankanın hem bilgi işlem sisteminin hem de muhasebe düzeninin

sektördeki diğer bankalardan farklı olduğu belirtilmiştir. Şöyle ki; bankanın bilgi işlem ve otomasyon sisteminin alt yapısı yine bir Uzan Grubu firması olan Merkez Yatırım ve Ticaret A.Ş. tarafından oluşturulmuştur. Sistemde mahiyeti itibariyle esnek menüler kurularak bu menüler vasıtasıyla yasal ya da yasal olmayan her türlü muhasebe kaydının tutulması mümkün hale getirilmiştir. Örneğin, genel müdürlük kestiği fişler ile Banka'nın vergi dairesine bildirilip ödeyeceği gelir vergisi tevkifatlarını düşük gösterebilmekte, herhangi bir bilanço hesabını ters kayıtla uzatabilmekte, kar/zarar hesaplarını dilediği gibi değiştirebilmektedir (Domanıç, 2005: 391). Şubelerde gerçekleştirilen tüm işlemler Genel Müdürlükteki ana belleğe (dolayısıyla Merkez Yatırım A.Ş.'ne) transfer edilmekte her bir şubenin ve genel olarak Bankanın finansal tabloları, şubelerden transfer edilen verilerin yazılım programları aracılığıyla manipüle edilmesiyle türetilmektedir. Verilerin manipüle edilmesinde iki program kullanılmıştır; programlardan birisi mevduatı, ödenecek vergileri ve gider hesaplarını fiktif borç/alacak kayıtları vererek az göstermek için, diğer program ise müşterilerle yapılan bono işlemlerini muavin kayıtlardan silmek için kullanılmıştır. Şubelere, manipüle edilmiş veriler kullanılarak hazırlanan muavin defter, mizan, defter-i kebir gibi yasal defter örnekleri gönderilerek tüm muhasebe kayıtları yeniden üretilmiştir (TMSF, 2003: 85). Normal bankacılık uygulamasının aksine, şube raporlamalarına ilişkin verilerin akışı şubelerden genel müdürlüğe doğru değil de, genel müdürlük şubelerden aldığı ham verileri çeşitli muhasebe kayıtları ile revize ederek nihai rakamlar olarak şubelere yeniden göndermek suretiyle genel müdürlükten şubeye doğru bir veri akış sistemi kurulmuştur.

1.4.3. Mevduatın Manipülasyonunda Kullanılan Muhasebe Hesapları

Bankalar Kanunu md 13/1'e istinaden Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından yürürlüğe konulan ve bankalarca uygulanması zorunlu tek düzen hesap planı ve izahnamesi dikkate alındığında bankalara mevduat tevdi edilmesi, mevduatın çekilmesi, şubeler arasında havale yapılması gibi durumlarda kullanılması gereken muhasebe hesapları ve işleyişi genel olarak şu şekilde olmalıdır:

1) 10.000 TL.'lik mevduat açılışı:

010 Kasa	10.000	
		310 Tasarruf Mev-Vadeli
		10.000

2) A Şubesinde B Şubesine 10.000 TL. tutarında havale yapılması ve B Şubesinde 10.000 TL. lik mevduat açılması:

010 Kasa	10.000	
		290 Şubeler Cari Hesabı
		10.000
		(Karşı Şube:B Şubesi)

A Şubesinin kasasına para girmekte ve bu para B şubesine mal edilmektedir. B şubesinde gelen havale ile birlikte yapılacak muhasebe kayıtları ise şu şekilde olacaktır.

1. Kayıt Şekli

	290-Şubeler Cari Hesabı	10.000
		310-Tasarruf Mev-Vadeli
		10.000

2.Kayıt Şekli

	290-Şubeler Cari Hesabı	10.000
	(Karşı Şube: A Şubesi)	
	010Kasa	10.000
010 Kasa	10.000	
		310 Tasarruf Mev-Vadeli
		10.000

B şubesi gelen havaleyi doğrudan mevduat hesabına kaydedebileceği gibi önce mevduatı müşteriye ödeme daha sonra da ödediği tutarı tekrar tahsil ederek mevduat hesabı açma yolunu tercih edebilir. 2. Kayıt şekli dâhili kasa kasa mahsubu olarak adlandırılmakta bu durumda genellikle para fiilen mudiye teslim edilmemekte, zilyetlik halen bankada bulunmakta, paranın mülkiyeti ise “kısa elden teslim” şeklinde bankaya geçmektedir. 010-Kasa hesabının yer almadığı 1. Kayıt şeklinde ise paranın

mülkiyetinin yine “kısa elden teslim” hükümlerine göre bankaya geçtiği kabul edilmektedir.

3) Bankanın mevduat hesabına 1.000 TL. faiz tahakkuk ettirilmesi ve mudinin tahakkuk eden bu faizi mevduat hesabına eklemesi (vergiler ihmal edilmiştir):

a) Faizin geçici hesap kullanarak önce **ödenmesi** sonra da **vadeli hesaba ilavesi**.

610 Mevduata Verilen Faizler	1.000
392 Alacaklı Geçici Hesaplar	1.000
392 Alacaklı Geçici Hesaplar	1.000
010 Kasa	1.000
010 Kasa	1.000
310 Tasarruf Mevduatı	1.000

b) Faizin mudinin **vadesiz tasarruf mevduatına aktarılması** ve bu hesaptan mudi talebine binaen **vadeli mevduata aktarılması**

610 Mevduata Verilen Faizler	1.000
300 Tasarruf Mevduatı-Vadesiz	1.000
300 Tasarruf Mevduatı-Vadesiz	1.000
010 Kasa	1.000
010 Kasa	1.000
310 Tasarruf Mevduatı-Vadeli	1.000

c) Faizin mudinin daha önce verdiği talimata binaen direkt olarak vadeli mevduat hesabına aktarılması

610 Mevduata Verilen Faizler	1.000
392 Alacaklı Geçici Hesaplar	1.000
392 Alacaklı Geçici Hesaplar	1.000

010 Kasa	1.000
010 Kasa	1.000
310 Tasarruf Mevduatı-Vadeli	1.000

veya

610 Mevduata Verilen Faizler	1.000
392 Alacaklı Geçici Hesaplar	1.000
392 Alacaklı Geçici Hesaplar	1.000
310 Tasarruf Mevduatı-Vadeli	1.000

Yukarıda a, b ve c'nin ilk kalıtlarında mudi hesabına tahakkuk eden faizi, kasa tediye ve tahsil kaydını kullanarak mevduat hesabına aktarmakta, c maddesinin 2. Tür kaydında ise 010-Kasa hesabı hiçbir şekilde çalışmamakta, tutar direkt olarak vadeli mevduat hesabına aktarılmaktadır. Kasa hesabının yukarıdaki kayıtlarda “dahili kasa mahsubu” kullanılması ile hiçbir şekilde kullanılmaması arasında hiçbir fark bulunmamaktadır.

İmar Bankasına 2003 Temmuz ayında el konulması ile birlikte yapılan incelemelerde kamuya beyan edilen mevduat ile fiilen toplanan mevduat arasında ciddi farklar olduğu tespit edilmişti. Yine yapılan incelemelerde banka uygulamasında mudilerden mevduat kabulü sırasında usulsüz bir işlem yapıldığına dair herhangi bir bulguya rastlanmadığı ancak şubelerin gerçekleştirdiği işlemlerden sonra bazı işlemler için her bir şube bazında Genel Müdürlük tarafından hesap bakiyelerine etki edecek fişler tanzim edildiği, bazı işlemlerin yine Genel Müdürlük nezdindeki muavin kayıtlarından silinerek çıkarıldığı, müşteri hesaplarına doğru girilen bazı işlemlerin ise vergi işlemlerinde olduğu gibi sadece belli bir oranda muavin kayıtlara yansıtıldığı tespit edilmiştir. Bankanın yetkili mercilere gönderdiği finansal tabloların da bu manipüle edilen muhasebe kayıtlarına göre hazırlandığı anlaşılmıştır.

Konu ile ilgili hazırlanan bankalar yeminli murakıbbı raporunda banka için hazırlanan bilgi işlem ve otomasyon sisteminde GM04 adındaki işlem ekranı bu manipülasyon işlerinde kullanıldığı belirtilerek sürecin şu şekilde işlediği izah edilmiştir. Manuel olarak fiş üretmeye elverişli olan GM04 ekranında muhasebe kayıtlarına dair skont, tarih, tutar açıklama bölümleri istenildiği gibi değiştirilebilmekte ve bu yolla şubelerin

hesaplarına istenildiği gibi müdahale edilebilmektedir. Bu ekranın en önemli özelliklerinden biri başka bir şube ile ilişkilendirilmeksizin 290 – Şubeler Cari Hesabını kullanarak muhasebe kayıtları üretebilmektedir. Muhasebe tekniği olarak iki şubenin yaptığı işlemlerde karşılıklı alacak ve borç kaydı verilerek kullanılan hesap GM04 menüsü ile kesilen fişlerde tek bir alacak veya borç kaydı ile çalıştırılarak karşı bacağı boş bırakılmıştır GM04 ekranı kullanılarak mevduatın azaltılmasına yönelik olarak gerçekleştirilen örnek muhasebe kayıtları aşağıda gösterilmiştir (Domaniç, 2005: 396).

1) TL. Mevduatın düşük gösterilmesi

a)	<u>310 Tasarruf Mevduatı-Vadeli</u>	<u>B</u>		
	392990 Döv.Tev. İşl.Faiz	Geçici Alacak Hsb	A	
b)	<u>310 Tasarruf Mevduatı-Vadeli</u>	<u>B</u>		
	290 Şubeler Cari Hesabı		A	
c)	280995 Borçlu Geçici Hesaplar	B		
	310001 Mevduat Hesabı	B		
	280995 Borçlu Geçici Hesaplar		A	
	290 Şubeler Cari Hesabı		A	

Görüldüğü üzere TL. mevduatın düşük gösterilmesi amacıyla 3 tip muhasebe kaydı tesis edilmiştir. Genel Müdürlük tarafından 290 ve 392990 nolu hesaplara verilen alacak kayıtları ile yapılmıştır. Bu kayıtlar banka mevduatının tamamı bazı alınarak verilen kayıtlar olmayıp tek tek şubeler bazında GM04 ekranından kesilen fişler ile oluşturulmuş, sonuçta banka mevduatı azaltılan mevduat toplamı kadar küçültülmüştür. 290 nolu hesap ise kullanılan bilgi işlem sistemi nedeniyle bakiye göstergesi ile bilançoya dahil edilmemektedir. Alacak kaydı verilen diğer hesap olan 392990 nolu hesap ise özellik arz etmektedir. 392990 DTIF (döviz tevdiat hesabına işletilen faiz geçici hesabı) hesabı evalüasyon işlemi kullanıldığından şubelerde bu hesabın bakiyesiyle, 281990 nolu hesabın (YP. Borçlu Geçici Hesap. DTH için kullanılıyor) eşitliği sağlanmakta, daha sonra bu hesapların bakiyeleri bilançoya dahil edilmemektedir. Yabancı para mevduatın düşük gösterilmesi için kullanılan muhasebe hesapları ise şu şekildedir:

311 Döviz Tevdiat Hesabı Vadeli	B
281990 Emanete Alınan Döviz Tevdiat Geçici Alacak Hsb	A

281990 emanete alınan DTH hesabına alacak, 311 mevduat hesabına borç kaydı verilerek bankanın DTH ları şube ve skont bazında azaltılmaktadır. 281990 emanete alınan DTH hesabı evalüasyon işlemlerinin muhasebesinde kullanıldığından evalüasyon işlemleri sırasında 392990 DTH dan alacaklar hesabıyla bakiyeleri eşitlenmektedir. Banka bilançosu oluşturulurken anılan hesaplar bilançoya dahil edilmemektedir. Bankanın mevduat toplamı şube bazında defter-i kebir hesaplarının bakiyeleri azaltılmak suretiyle düşürülmekte, müşteri bazında izlenen hesap bilgilerine ise herhangi bir müdahalede bulunulmamaktadır. Bu durum bir şubede mevduat hesabı bulunan müşterilerin hesap toplamları ile o şubenin mevduat hesaplarının defter-i kebir toplamlarının birbirinden oldukça farklı olmasına sebep olmaktadır. Yani gerçek mevduat toplamı ile genel müdürlük kayıtlarında manipüle edilen mevduat toplamı arasında fark oluşmaktadır. Bununla birlikte, şube bilgi işlem sisteminde her bir müdiye ait hesaplar gerçek hesap bilgilerini yansıtmaya devam etmekte, böylece şubeden işlem yaptırmak isteyen müşteri herhangi bir sorunla karşılaşmamaktadır. Ancak sahip olduğu varlıkları gerçek mevduatının 1/10 nu kadar olduğundan banka Haziran 2003 ayında yaşanan mevduat çekilişlerini karşılayamayarak likidite krizine girmiş ve bunun üzerine de Bankalar Kanunu'nun 14/3 ve 16. Maddeleri uyarınca işlem tesis edilmesi zorunlu hale gelmiştir (Domaniç, 2005: 398).

Kurulan bu muhasebe bu bilgi işlem alt yapısı ile banka istediği şekilde finansal tablo çıkartabilmekte ve böylece gerçek mevduat büyüklüğü saklanabilmektedir. Aşağıdaki tabloda 2003 yılının ay sonları itibariyle Bankaca BDDK'ya bildirilen aylık bilançolarda yer alan mevduat rakamları ile skont karşılaştırma listesindeki mevduat rakamlarının mizan bakiyeleri ile müşteri bakiyeleri görülmektedir. Bu tablo bankanın yaptığı manipülasyonun ne kadar korkunç boyutta olduğunun bir göstergesidir (Domaniç, 2005: 401).

Tablo 3 – İmar Bankası Bilançosundaki Mevduat Tutarları Ve Mizan Hesap Skontlarının Karşılaştırılması

MEVDUAT TOPLAMI				
Tarih	Skont Karşılaştırma Listesi		BDDK ya bildirilen bilanço bakiyesi (milyar TL.)	BDDK'ya bildirilen bakiye ile gerçek bakiye arasındaki fark (milyar TL)
	Müşteri Bakiyesi (milyar TL.)	Mizan Bakiyesi (milyar TL.)		
31/01/2003	7.821.098	942.694	942.694	6.878.404
28/02/2003	7.921.088	935.560	935.561	6.985.526
31/03/2003	8.041.100	912.034	912.035	7.129.065
30/04/2003	7.906.748	856.008	853.922	7.050.739
31/05/2003	7.847.649	864.587	877.090	6.983.061
30/06/2003	8.256.137	1.275.847	-	6.980.289
04/07/2003	8.500.546	1.563.171	-	6.937.374

Bu listede Haziran ve Temmuz sonu mevduat bakiyelerindeki artışın Off-Shore hesaplarından yurtiçi bankaya yapılan transferler olduğu ve off-shore hesaplarının da tasarruf mevduatı sigorta fonu kapsamına alınmasına sağlamak olduğu belirtilmektedir. Haziran ve Temmuz aylarına ait bilanço düzenlenmediği için BDDK'ya herhangi bir bildirim yapılmadığından 30/06/2003, BDDK bildirim sütunu boş bırakılmıştır. Bu tablodan da görüleceği üzere banka BDDK'ya mevduatının sadece %12-11'lik kısmını bildirmiştir.

Sonuç

İmar Bankası A.Ş.'de kurulan kayıt dışı sistemin tespit edilememesinde, faaliyet gösteren bir bankada sistemin ortaya çıkarılmasının son derece güç olması ve harici denetimlerin, adeta kayıt dışı bankanın içinde kayıt dışı bankanın onda biri büyüklüğünde kayıt içi başka bir banka kayıtları üzerinden yapılıyor olmasıdır. Zira denetim yapan yetkililerin elinde gerçek kayıtlar olmadığından bankada yapılan

usulsüzlükleri tespit edebilmek mümkün olmamıştır. Bununla birlikte denetim otoritelerinin bankanın faaliyetlerinin meşru olup olmadığının tespit edilebilmesi için bankayı çok sıkıştırdığı dönemler olmamış değildir. Örneğin 1995-96 yıllarında bankanın kayıt dışı bir muhasebe sistemi olduğundan şüphelenilerek özel bir denetçi atanmış ancak herhangi bir delil bulunamamıştır.

İmar Bankası sadece kamu otoriteleri değil aynı zamanda bağımsız denetim şirketleri tarafından da denetlenmiştir.2001 yılından itibaren bağımsız denetçiler tarafından denetlenmeye başlayan Banka için 2003 yılında hazırlanan denetim raporunda sorumlu denetçi aynen şöyle demektedir (Altındaş, 2006: 478):

“...sınırlı Denetim 4389 sayılı Bankalar Kanunu uyarınca yürürlüğe konulan hesap ve kayıt düzeni ile muhasebe ve bağımsız denetim ilkelerine ilişkin düzenlemelere uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemeler, sınırlı denetimin mali tablolamada önemli bir yanlışlığın bulunup bulunulmadığına dair sınırlı bir güvence verecek şekilde planlanmasını ve yapılmasını öngörür. Sınırlı denetim, temel olarak mali tabloların analitik yöntemler uygulanarak incelenmesi, doğruluğunun sorgulanması ve denetlenenin yönetimi ile görüşmeler yapılarak bilgi toplanması ile sınırlı olduğundan, tam kapsamlı denetime kıyasla daha az güvence sağlar. Tam kapsamlı bir denetim çalışması yürütülmemesi nedeniyle bir denetim görüşü bildirilmemiştir.”

Bağımsız denetim şirketi Banka ile ilgili olarak net durumu göremediğini belirterek görüş bildirmekten imtina ederek aslında kamu otoritelerini gerekeni yapmaları için uyarmıştır.

Kurulan başarılı muhasebe sistemi alt yapısı ile hesapların manipüle edilmesi yanında banka sahiplerinin kişiliklerinden kaynaklanan hususlar da bankadaki yolsuzluğun ortaya çıkartılmasını geciktirmiştir. Nitekim banka sahipleri bankayı denetlemeye gelen kamu denetçilerini tehdit etmeye kadar işi götürmüş ve denetçinin tehdit edildiği raporlara bile yansımıştır. Bankalar Yeminli Murakıbyı bankada maruz kaldığı tehdidi raporunda şu şekilde anlatmıştır (Okur, 2003):

"Denetim sırasında banka üst düzey yöneticilerinin telaşı üzerine, kasada sayım yapmaya karar verdim. Sayım sonucunda banka kayıtlarına göre kasada 203 milyon

208 bin lira olması gerekirken, kasada sadece 3 milyon 208 bin lira olduğunu tespit ettim. Banka yetkilileri, kasadaki 200 milyon liralık açığın, Genel Muhasebe Müdürlüğü kasasında olduğunu söylediler. Bunun üzerine, Muhasebe Müdürlüğü'nün kasasını saymak istedim. Ancak anahtar tarafıma verilmediği için kasada sayım yapamadım. Ertesi sabah Banka Genel Müdürünü aradım. Ve olaylı ilgili olarak, 'Dün gece geleceğinizi bildirirken niye gelmediniz' diye sordum. Bunun üzerine Adak, 'Artık sen fazla oldun' yanıtını verdi. Bu gelişmeler üzerine aynı gün bankadan ayrılmak zorunda kaldım. Ve incelemeleri bankanın dışında tamamladım. Gerekli olan belgeleri bankadan yazı ile talep ettim..."

Her şeyiyle organize olmuş bir Ailenin milyar TL.'lik bu mevduatı nereye kanalize ettiği tam olarak bilinmemektedir. Muhtemeldir ki, Uzan Ailesi devletten kaçırdığı bu paralar ile yine devletin açtığı özelleştirme ihalelerine girerek kendisine bu şekilde finansman sağlamıştır. Bunun yanında mudilerine 20 yıl boyunca yüksek faiz ödeyen İmar Bankasının topladığı mevduatın önemli bir kısmı döviz tevdiat hesabıdır. 1994, 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik kriz ile birlikte muhtemeldir ki banka mevduatının bir kısmı zarara dönüşmüş, yeni gelen mevduat ile eski mevduatın ana para ve faizleri ödenmiştir. Ve tabii ki nakit veya başka şekilde tutulan önemli bir kısmının da Ailenin yurtdışı hesaplarında olması kuvvetle muhtemeldir.

Kaynaklar

Altındaş, M.A., (2006). *Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Sermaye Yeterliliği*, Ankara: Turhan Kitabevi.

Baş, M., Özocak, H. ve Özden, Ü., (2002). "MSUGT Muhasebe Sistemindeki Sosyal Sorumluluk İlkesinin Şirket Stratejisine Entegrasyonu Kapsamında Meslek Mensuplarının Gündemi", <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/Sempozyum/03.../02-MELIHBAS.doc>, 13.03.2013.

BDDK (2003). “Türk Bankacılık Sektörünün Güçlendirilmesine Yönelik Çabalar Ve İmar Bankası Olayı”, http://www.tmsf.org.tr/documents/reports/tr/basintoplantisi_sunus_23102003.pdf, 18.03.2013.

Can, A.V., (2010). “Muhasebe Ekonomik Terörün Bir Aracı Olabilir mi?”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 19, <http://akademikbakis.org/19/14.htm>, 18.03.2013.

Corner, M.J., (2003). *Investigating Corporate Fraud*, USA: GBR Gower Publishing Limited.

Coşkun, Y.S. ve Balatan, Z., (2013). “Küresel Mali Krizin Bankacılık Sektörüne Etkileri Ve Türk Bankacılık Sektörünün Veri Zarflama Analizi İle Bilançoya Dayalı Mali Etkinlik Analizi”, *Ege Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, 12. İktisat Öğrencileri Kongresi*, İzmir, s. 1 – 50, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/sevil_coskun-zeynep_balatan.pdf, 18.03.2013.

Demir, F., Karabıyık, A., Ermişoğlu, E. ve Küçük, A., (2008). “ABD Mortgage Krizi”, *Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Çalışma Tebliği*, Sayı 3, Ankara, <http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/CalismaRaporlari/5176ABDMORTGAGE05082008x.pdf>, 18.03.2013.

Domaniç, H., (2005). *03/07/2003 Tarihinde Kapatılan İmar Bankası Konusunda Çeşitli Resmi ve Özel Belgelerle İlmî İncelemeler*, İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağ. Ltd. Şti.

Duman, Ö., (2008). *Muhasebe Denetimi ve Raporlama (2b)*, Ankara: TESMER Yayın No: 78.

Gacar, A., (2012). “Ekonomik Krizler Sonrası Yaşanan Şirket İflasları ve Yaratıcı Muhasebe İlişkisi”, *Mali Çözüm*, Sayı: 111, s.73-83.

Hesap Uzmanları Derneği (2004). *Denetim İlke ve Esasları (3b)*, İstanbul: HUD.

Kimmel, P.D., Weygandt, J.J. ve Kieso, D.E., (2009). *Financial Accounting (7e)*, USA: John Wiley&Sons Inc.

Küçüksözen, C. ve Küçükkocaoğlu, G., (2004). “Finansal Bilgi Manipülasyonu: İMKB Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, *1st International Accounting Conference On The Way To Convergence Bildiri Kitabı*, İstanbul.

Larson, C.R., (2008). *Accounting Fraud and Institutional Investors*, USA: ProQuest LLC UMI Dissertations Publishing.

May, G.O., (1943). *Financial Accounting A Distillation of Experience*, USA: Macmillian Company.

Okur, M., (2003). “Bu Rapor Nasıl Gözden Kaçtı” Okur İçin İsimli Köşesinden, 30/08/2003 tarihli *Milliyet Gazetesi*.

Soral, B., İşcan, T. ve Hebb, G., (2003). “Fraud and Banking Crises: Evidence from Micro-level Transaction Data”, Dalhousie University, pp. 179-197, http://www.bagimsizsosyal bilimciler.org/Yazilar_BSB/bartusoral2004.pdf, 18.03.2013.

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (2009). *İmar Bankası*, İstanbul: Artus Basım, <http://www.raftemizligi.com/ekitap/view.php?id=24>, 18.03.2013.

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (2003). “Türk Bankacılık Sektörünün Güçlendirilmesine Yönelik Çabalar Ve İmar Bankası Olayı, Güçlü Bankacılık, Güçlü Ekonomi Sunumu”, http://www.tmsf.org.tr/documents/reports/tr_basintoplantisi_sunus_23102003.pdf, 18.03.2013.

Zach, G.M., (2009). *Fair Value Accounting Fraud*, New Jersey: John Wiley & Sons Inc, 16/12/2004 tarihli *Yeni Şafak Gazetesi*, http://tr.wikipedia.org/wiki/Psikolojik_manip%C3%BClasyon, 18.03.2013.

BEŞ YILLIK KALKINMA PLANLARINDA TÜRK DENİZCİLİĞİNİN YERİ VE ANALİZİ

Öğr. Gör. Ali Umut ÜNAL*

Öğr. Gör. Gizem GÜNAY**

Özet

Dünya ticari taşımalarının %90'dan fazlası denizyoluyla yapıldığı günümüzde, Türkiye için de deniz yolu taşıması vazgeçilmezdir. Buna bağlı olarak ülkemizin gelişmesinde çok önemli bir rol alan beş yıllık kalkınma planları, başta ekonomik faaliyetler olmak üzere kültürel ve sosyal alanda yapılacak yatırımlara yön vermiştir. Yapılan planlı yatırımlar ve düzenlemeler ile Türk denizciliği dünyadaki ticari taşımalarda yer almaya başlamıştır. Bu çalışmada, beş yıllık kalkınma planları boyunca Türk denizciliğine yapılan yatırımlar, alınan önlemler ve hazırlanan düzenlemeler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Beş Yıllık Kalkınma Planları, Türk Denizciliği, Türk Deniz Ticaret Filosu, Türk Limanları.

THE SITUATION AND ANALYSIS OF TURKISH MARITIME IN THE FIVE YEAR DEVELOPMENT PLANS

Abstract

Maritime transportation is indispensable for Turkey due to the fact that more than %90 of world's trade is carried by maritime transportation. Regarding to that five year development plans guide to the economical activities in the first instance then the investments on cultural and social fields including maritime industry. five year development plans effect the existence of the Turkish maritime sector in the World's scene. In this paper; investments, cautions and regulations regarding maritime industry in Turkey is analyzed based on five year development plans.

---

* Kocaeli Üniversitesi Karamürsel Meslek Yüksekokulu Deniz Ulaştırma ve İşletme Programı, umut.unal@kocaeli.edu.tr

** Okan Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Deniz ve Liman İşletmeciliği Programı, gizem.gunay@okan.edu.tr

Key Words: Five Year Development Plans, Turkish Maritime Sector, Turkish Maritime Fleet, Ports in Turkey.

Giriş

Kalkınma planları ülkelerin ve toplumların geçmişte yaşadıkları ve o zamanda içinde buldukları ekonomik sosyal ve kültürel durumlarının açıklanması ve eleştirisiyle başlar, ileriye dönük mevcut eğilimleri ve olası gelişmelerde tahminlerde bulunmaya çalışır.

Ulusal düzeyde planlama kavramı temelde toplumsal değişimin inşa edilebileceği ve yönlendirilebileceği fikrine dayanmaktadır. Bu açıdan ulusal planlama, toplumsal değişim teknolojisi yada toplum mühendisliği olarak kabul edilebilir (Soyak, 2003: 168).

Ulusal ölçekte planlama yapılması veya ülke geleceğinin bilinçli bir şekilde yönlendirilmesi, siyasal iktidarın planlamaya dayalı bir yönetim anlayışına ve kapasitesine sahip olma koşuluna bağlıdır (Yılmaz, 1999: 86).

İnsanlık tarihinde çok eski zamanlardan beri planlama yapılmaktadır.

Eski mısır uygarlığında, Nil nehrinin taşması olayındaki düzenlilikten hareketle tarımsal faaliyetler belirli bir ölçüde planlanabilmiştir (Yılmaz, 1999: 89).

Planlama, Beş Yıllık Plan gibi kavramlar uluslararası düşünceye 1917 Sovyet devrimi ile girmiştir. 1917’de Lenin ve Rus Bolşevikler iktidara el koyup, karmaşık devrim koşullarından sıyrıldıktan sonra, hükümetin dağınık iktisadi faaliyetlerini bir araya toplamak ve bir uyum sağlamak için ilk planı tasarladığı görülmüştür (Soyak, 2003: 169).

1929 krizinin de etkisiyle devletçi bir sanayileşme modeli arayışına giren genç Türkiye Cumhuriyeti, aynı dönemde bu modelin hayata geçirilmesinde önemli bir rol oynayan ve dünyadaki ilk planlama deneyimlerinden kabul edilen sanayi planları doğrultusunda planlı bir sanayileşme sürecine sahne olmuştur (Soyak, 2003: 172).

1982 anayasamızın 166. maddesinde planların Türkiye Büyük millet Meclisi tarafından onaylanması ve uygulanması belirtilmiştir. 1960 yılında kurulan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarlığı, 2011 yılı Haziran ayında çıkarılan 641 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle Kalkınma Bakanlığı olarak yeniden yapılandırılmıştır.

Bugüne kadar yayınlanmış olan sekiz tane Beş Yıllık Kalkınma Planı ve iki adet Kalkınma Planı bulunmaktadır. Bunlar:

1. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)
2. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)
3. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)
4. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)
5. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)
6. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)
7. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)
8. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)
9. Kalkınma Planı (2007-2013)
10. Kalkınma Planı (2014-2018)

1. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

1962 yılında Türk denizciliği 798.300 DWT yolcu ve yük taşıma kapasitesine ulaştı. Deniz taşımacılığı kapasitesinin yüzde 40'ı kamu kesimine, yüzde 60'ı ise özel kesime aitti. (Yıldız, 2008: 33).

En göze çarpan hedef ise dış ticaret taşımalarında kapasitenin en az yarısının daha modern ve genç teknelerle yapılması isteğidir (DPT, 1963).

1963 yılında İskenderun Limanı'nın genişletilmesine başlanmış, Hopa, Bandırma ve Antalya limanlarının yapımı da sözleşmeye bağlanmıştır (TCDD, 2010: 16).

Liman ve iskele hedefleri arasında en önemli olan hedef limanların tek elden kontrol edilmesidir. Yine diğer önemli bir hedef ise serbest bölge ve liman kavramının ortaya atılması ve desteklenmesi fikridir.

Türkiye’de ilk serbest bölge 1987 yılında Mersin ve Antalya’da kurulmuştur (Demirel, 2009: 1).

Genel olarak ulaştırmaya bakıldığı zamanda çok karışık ve sahipsiz bir taşıma politikası olduğuna vurgu yapılmıştır.

1967 yılına gelindiğinde, yolcu dahil kamu kesimi taşıma kapasitesi 287.518 DWT iken, özel kesim taşıma kapasitesi 553.304 DWT’ye ulaştı (Yıldız, 2008: 33).

2. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

Planda denizyolu ve demiryolu taşımacılığının mevcut sistemde önemi kaybetmeye başladığı belirtilmiştir. Yine bu planda mevcut denizyolu filosunun çok yaşlı ve ağır olduğu belirtilmiştir. Limanların üst yapı tesislerinin ve teçhizatlarının yeterli seviyeye getirilmesi ile mevcut ihtiyaca yeterli seviyeye gelmesi hedeflenmiştir (DPT, 1968).

Limanlardaki yükleme - boşaltma gerçekleştirmeleri, İkinci Plan tahminlerine ulaşamamış, limanlardaki donatım noksanlıkları devam etmiştir. Ayrıca çeşitli kuruluşlar kendi özel limanlarında yükleme - boşaltma yapmaya yönelmişlerdir (DPT, 1973: 591).

Limanların yapımı hariç diğer tüm konuların tek elden yönetilmesi için “Limanlar Genel Müdürlüğü” kurulması istenmektedir.

O dönemde limanların yönetimi 1951 yılında kurulan ve 01.03.1952 yılından itibaren faaliyet gösteren Denizcilik Bankası T.A.O’ya aittir (TDİ, 2013).

Deniz taşıtları kapasitesi, ikinci plan dönemi başlarında 773.262 DWT’ a inmiştir. Bu düşme, kapasite fazlalığı ve yaşlılık nedeniyle önceden planlanmıştır. İkinci plan dönemi sonlarında ise deniz taşıtları taşıma kapasitesinin yıllık yüzde 7.1 artışla

1.191.452 DWT' a çıktığı gözlenmiştir. Plan dönemi sonunda 1972 yılında taşıma kapasitesi 1.015.419 DWT' a yükselmiştir (Başer, 2006: 62).

Denizyollarında da taşınan yolcu yüzde 4,9 yıllık artış tahminine karşılık yüzde 17,7 oranında bir artış göstermiştir. Dış hatlar yük taşınmasında ise denizyollarında plan tahminlerinin üstünde, yılda yüzde 24,5 dolayında bir artış oranı elde edilerek 1972 yılında 24 milyar ton Km. değerine yaklaşmıştır (DPT, 1973: 582).

3. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Planda sanayileşmeye verilen öneme bağlı olarak Karadeniz Ereğli, Zonguldak, Samsun, Mersin ve İskenderun limanlarındaki yükleme boşaltma işlemleri için büyük artışlar olacağı hedeflenmiştir. Filonun genişlemesi ve gelişmesiyle yine limanların mevcut durumlarında iyileştirilme çalışmaları yapılması hedeflenmiştir.

1978 yılında İzmir limanının tevsi inşasına başlanmış, Haydarpaşa limanı yeni bir mol ilave edilerek genişletilmiştir. (TCDD, 2010: 16).

Dış hatlarda taşınan yükün hemen tümü denizyolu ile taşınmış, planda öngörülen yıllık ortalama yüzde 17,4 artış hedefine karşılık, yüzde 24,6 oranında bir artış sağlanmıştır (DPT, 1979: 409).

Denizcilik açısından bir diğer önemli tedbir ise dış piyasalarda rekabetin olumlu yönde yapılabilmesi için yeterli kapasitenin sağlanması ve işletme anlayışının oturtulması isteğidir. Bu amaçla 1981 yılında İstanbul Deniz Ticaret Odası Kurulmuştur.

Üçüncü beş yıllık kalkınma planı sonunda Türk deniz Ticaret Filosunun 18 grostonun üzerindeki kesiminin taşıma kapasitesi 1.550.993 grostona, 1.800.000 DWT'e ulaştı ve 2753 gemiden oluşmaktaydı. Dış hatlarda taşımada yüzde 24,6 dolayında bir artış gerçekleşti (Yıldız, 2008: 34).

4. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

Bu dönemde 300 grostondan yüksek deniz ticaret filosu, 1.669.910 DWT taşıma kapasite sahipti (Yıldız, 2008: 34).

Denizyolu alanında hizmet veren kamu kuruluşların yapısal düzenlemelerinde yenilemeler yapılacak ve idari, hukuki ve mali önlemler alınacağı belirtilmiştir.

Denizcilik Bankası T.A.O.'nın ismi 1983 yılında 117 sayılı Kanun hükmünde kararname ile Türkiye Denizcilik Kurumu Genel Müdürlüğü (TÜDEK) olarak değiştirilmiştir. Türkiye Denizcilik Kurumu Genel Müdürlüğü'nün adı, 1984 yılında yürürlüğe giren Kamu İktisadi Teşebbüslerinin yeniden düzenlenmesi ile ilgili 233 sayılı Kanun hükümde kararname gereği Türkiye Denizcilik İşletmeleri Genel Müdürlüğü olarak değiştirilmiştir (TDİ, 2013).

Planda deniz ticaretinin kapasitesinin arttırılması için yerel ve transit gemi trafiğine uygun, dünya limanlarının kapasitesine yakın yeni liman kapasitelerinin yaratılması gerektiği belirtilmiştir.

1970'lerin başında genişletilmeye başlayan Mersin limanı 1980'lerin ilk yıllarında Doğu Akdeniz'e sefer yapan bütün deniz işletmelerinin uğrak yerlerinden birisi haline gelmiştir.

1983 yılına gelindiğinde Türk Deniz Ticaret Filosu, dış ticaret mallarının ancak yüzde 47,4'ünü taşıyabiliyordu. Dördüncü beş yıllık Kalkınma Planı itibariyle ticaret filosunun yaş ortalamasının küçültülmesi, yaşlı gemilerin servisten çıkarılması politikası da son buldu. 1983 yılı sonunda teşvikler, krediler ve ithalatın kolaylaştırılması sonucunda Türk Ticaret Filosunun taşıma kapasitesi 4.448.439 DWT'ye ulaştı. Planlanan yüzde 50 oranındaki artış yerine yüzde 180 dolaylarında büyüme sağlandı (Yıldız, 2008: 34).

5. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Türk Ticaret Filosu 1989 yılına gelindiğinde 5.123.888 DWT taşıma kapasite varmıştır fakat dış ticaret mallarının yüzde 35,8'ini ancak taşıyabilmektedir (Yıldız, 2008: 34).

Mevcut planda en dikkat çeken gelişme Samsun, Trabzon, İzmir, Mersin, İskenderun limanlarının alt yapı ve üst yapı yatırımlarının tamamlanarak, araç ve gereç eksiliklerinin giderilmesi ve kapasitelerinin artırılması istediğidir (DPT, 1984).

Limanlara yapılan yatırımlarla eşya yükleme ve boşaltma kapasiteleri artırıldı. 1983 yılında 52,8 milyon ton olan yükleme ve boşaltma işlemleri, dönem sonu olan 1988 yılında 81,6 milyon tona ulaştı (Yıldız, 2008: 35).

1990'lı yılların başlarında özel sanayi tesislerinin üçüncü şahıs yüklerine hizmet verme başlamasıyla ilk özel liman işletmeciliği Dilovası sanayi tesislerine ait iskelelerde başlamıştır. Yine aynı yıllarda Zeytinburnu'nda yer alan kumcular kooperatifine ait iskelelerin Ambarlı bölgesine taşınmasına ve ardı ardına inşa edilen yeni limanlar ile ambarlı limanlar kompleksine dönüşmüştür (TCDD, 2010: 16).

Planda bir diğer önemli gelişmede Türk denizciliğinin dış piyasalara açılmasını sağlayıcı önlemlerin ve gereklerin yerine getirileceği, gerekli düzenlemelerin yapılacağı belirtilmiştir.

23/06/2000 tarihli 24088 sayılı Resmi gazetede Türk armatörlerine çeşitli avantajlar sağlanarak yabancı bayraktan ayrılmalarına imkan veren Türk Uluslararası Gemi Sicili Yönetmeliği yayınlanmıştır.

6. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Plan döneminde, uluslararası denizyolu taşımacılığında payının artırılması için mevcut deniz ticaret filosunun dünyadaki teknolojik gelişmelere uygun gemilerin inşa edilmesi ve ithal edilmesi yoluyla 6,5 milyon DWT'a ulaştırılması hedeflenmektedir.

Türk deniz ticaret filosunun tonajı 1994 yılı sonunda 300 GRT'un üzerindeki gemilerde 8.493 bin DWT'a ulaşmıştır. Kiralık gemiler de dahil edildiğinde filo tonajı 9.500 bin DWT'a yükselmektedir. Ancak, filonun yenilenmesi ve gençleştirilmesi, uluslararası teknolojik gelişmelere uygun gemilerle donatılması sağlanamamıştır (DPT, 1995: 145).

Deniz ticaret filosunun gerçekleştirilmesi planlanan yurtiçi taşımalarda yılda ortalama yüzde 8,1 artış, yurtdışı yük taşımalarda da yüzde 4,8 artış öngörülmektedir (DPT, 1989).

Dış ticaret taşımalarında mümkün olan en fazla payın alınabilmesi amacıyla taşıyıcı kuruluşların pazarlama, organizasyon ve işletmecilik açısından yeterli düzeye ulaştırılması desteklenecektir. 19.08.1993 tarih ve 491 sayılı Kanun hükmünde kararname ile Başbakanlığa bağlı olarak Denizcilik Müsteşarlığı kurulmuştur.

Türk deniz ticaret filosu tonajı, 300 grostonun üzerindeki gemilerde 1995 yılı sonunda 9,6 milyon DWT'ye ulaştı ve Türk bayraklı gemilerin dış ticaret taşımalarında aldığı pay yüzde 41,8 olarak gerçekleşti (Yıldız, 2008: 35).

Limanların yükleme – boşaltma işlemleri içinde planda dönem sonunda 130 milyon ton hedefi verilmiş, bu hedefin 80 milyon tonluk bölümü dış ticaret ve transit taşımalarla ulaşılabileceği hedeflenmiştir.

1998 yılında limanlardaki yükleme-boşaltma faaliyetleri 155,8 milyon tona ulaştı (Yıldız, 2008: 35).

Mevcut limanların önemli dış ticaret limanı rolünü üstlenen limanlarda yönetimin otonom liman yönetimine geçişi için gerekli çalışmaların yapılmasına başlanacaktır*.

Liman faaliyetlerinde çağdaş bir işletmecilik yapısına ulaşmak için gerekli otonom liman idarelerine geçiş ve/veya özelleştirme konusunda gelişme sağlanamamıştır (DPT, 1995:145).

Kamu yönetiminde olan limanlarının özelleştirilmesinin sağlanması amacıyla gerekli girişimler ve idari düzenlemeler yapılacağı ve uygulamaya pilot projelerle geçileceği belirtilmiştir.

---

* Bu hedefte belirtilen otonom liman kavramı, limanların hükümetin belirlediği limanlar politikasının sınırları içinde hareket eden limanlardır. Limanlar yerel yönetimden temsilciler ve liman kurucularının oluşturduğu bir kurul tarafından yönetilir. Kendi yatırımlarını kendileri yaparlar hükümetten yardım almazlar. Dış işlerde hükümetin belirlediği politikalara uyan limanlar iç işlerinde bağımsızdırlar.

Türkiye Denizcilik İşletmeleri (TDİ) A.Ş. Genel Müdürlüğü tarafından işletilen; Tekirdağ, Rize, Ordu, Sinop, Giresun ve Hopa Limanları 1997 yılında özelleştirilmiştir (Ece, 2005).

7. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

Dünyada sürdürülmekte olan denizcilik sektörünü uyum sağlayabilecek, yeni düzenlemelere olanak veren bir denizcilik politikası oluşturulacaktır. 2002 yılı itibari ile Türkiye’de denizcilik sektörü ile ilgili tüm kararlar ve politika oluşturma faaliyetleri ile uluslararası denizcilik konvansiyonlarının imzalanması Denizcilik Müsteşarlığı tarafından gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

Türk deniz ticaret filosunun tonajı, 1995 yılı sonunda 300 GRT’un üzerindeki gemilerde 9.552 bin DWT’den 1997 yılında 12 milyon DWT’a ulaşmış, 1999 yılı sonunda 10.444 bin DWT’a gerilemiştir. Filoda son yıllarda Ro-Ro, kimyevi madde, konteyner gemileri gibi özel maksatlı gemilere yönelmesine rağmen, filonun yenilenmesi ve geliştirilmesi, uluslararası teknolojik gelişmelere uygun gemilerle donatılması sağlanamamıştır (DPT, 2000: 157).

Türk deniz ticaret filosunun dış ticaret taşımalarından aldığı pay 1995 yılında yüzde 42’den 1999 yılında yüzde 30’a düşmüştür (DPT, 2000: 157).

Ülkemizin limanlarının kapasitelerinin en üst düzeyde kullanılmasının sağlanması ve transit taşımalardan ülkemizin alması gereken payın alınması hedeflenmiştir.

Türkiye transit denizyolu taşımacılığı, 1997 yılından itibaren düzenli bir artış göstermektedir (Karataş, 2004: 149).

Bir önceki planda bahsedilen otonom yapıya vurgu yapılarak, liman işletmeciliğinin otonom bir yapıya kavuşturulması veya özelleştirilmesi yoluyla uluslararası deniz ticaretinde limanların rekabete hazır hale getirilmesi sağlanacaktır.

1997 yılında TDİ'lerine ait Tekirdağ, Rize, Ordu, Sinop, Giresun ve Hopa limanları ile başlayan liman özelleştirme süreci sonunda günümüzde işletmecilik açısından özel sektör önemli bir liman kapasitesine sahip duruma gelmiştir (TCDD, 2010: 16).

Bu dönem içerisinde, Türkiye Denizcilik İşletmeleri Genel Müdürlüğü tarafından işletilmekte olan kamu limanlarından yedisinin işletme hakkı özel sektöre devredilmiş, ancak dünyadaki uygulamalar da dikkate alınarak limanların etkin ve verimli işletmeciliği sağlamak üzere otonom liman idareleri eliyle yönetilmesi konusunda bir gelişme sağlanamamıştır (DPT, 2000: 157).

Liman gelişim kararlarının sağlıklı bilgi ve verilere dayandırılmasını sağlamak üzere 1999 yılında başlatılmış olan Limanlar Ana Planı çalışması 2001 yılında tamamlanmıştır (DPT, 2006: 27).

8. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Planda ülkemizin sahip olduğu deniz ticaret filomuzun tarifeli sefer hizmetler için yeterli gemisi bulunmadığına vurgu yapılmıştır.

Dünya sıralamasında 2000 yılında 18. sırada yer alan Türk deniz ticaret filosu, son yıllarda daha da belirgin olarak yaşanan finansman sorunları ve bayraktan kaçış nedenleri ile 2005 yılında 24. sıraya gerilemiştir (DPT, 2006: 27).

Mevcut plan dönemi sonunda deniz ticaret filosunun tonajının 2,5 milyon DWT'ü yenilenmek üzere 13 milyon DWT'a ulaşması hedeflenmiştir.

Deniz Ticaret Genel Müdürlüğü'nün istatistiksel bilgi sisteminde DWT bazında gelişime bakıldığı zaman 2000 yılında 150 groston ve üzeri toplam DWT 9.489.323 olurken 2005 yılında toplam DWT 7.603.290 olmuştur (T.C. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, 2013a).

Ülkemiz AB'ye tam üyelik durumunda mevcut kabotaj tekeli sona erdirmek zorunda kalacaktır. Bu sebeple kabotaj taşımacılığı yapan yük ve yolcu gemilerine ülkemiz

limanlarında hizmet ve yakıt konusunda destekler verilmesi için önemli önlemlerin alınması amaçlanmıştır.

16/06/2003 tarihli 25170 sayılı Resmi Gazete yayınlanan 1/7/2003 Tarihli ve 2003/5868 Sayılı Kararnameye göre Türk Uluslararası Gemi Siciline ve Milli Gemi Siciline kayıtlı olan yük ve yolcu taşıyan gemilere, ticari yatlarla, hizmet ve balıkçı gemilerine verilecek akaryakıtın özel tüketim vergisi tutarı sıfıra indirilmesi kararı alınmıştır (T.C. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, 2013b).

Ülkemiz limanlarının AB ve diğer uluslararası limancılık stratejileri ile uyumlu bir işletme politikası izlenmesi, mevzuat ve teknolojik anlamda gelişmeleri yakalayan ve bölgesel limanlarla rekabet edebilecek bir anlayışa sahip olmaları sağlanacaktır.

Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 30.12.2004 Tarihli ve 2004/128 sayılı kararı ile Kuruluşumuz tarafından işletilen limanlardan Mersin, İzmir, İskenderun, Samsun, Bandırma ve Derince Limanları İşletme Hakkının Devri yöntemi ile özelleştirme kapsamına alınmıştır (TCDD, 2010: 60).

2005 yılında limanlarımıza elleçlenen toplam yük miktarı 206.902.533 tondur (T.C. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, İstatistiksel Bilgi Sistemi).

26/03/2006 tarihli ve 26120 sayılı Resmi gazetede deniz yetki alanlarımızda gerçekleşen taşımacılığın standarda uygun gemiler ile yapılmasını sağlamak üzere Liman Devleti Denetimi Yönetmeliği yayınlanmıştır.

20/03/2007 tarihli ve 26468 sayılı Resmi gazetede Uluslararası Gemi ve Liman Tesisi Güvenlik (ISPS) Kodunun Türk Bayraklı gemilerde ve Türkiye'nin deniz yetki alanı içerisinde yer alan liman tesislerinde etkin olarak uygulanmasını için Gemi ve Liman Tesisi Güvenlik Kodu Uygulama Yönetmeliği yayınlanmıştır.

VIII. Plan dönemi sonunda limanlarımızdaki konteyner elleçlemesinin 1,9 milyon TEU'ya (Twenty-feet Equivalent Unit) ulaşması beklenirken 2,3 milyon TEU olarak gerçekleşmiştir. Yap-İşlet-Devret (YİD) modeli ile gerçekleştirilmesi planlanan Kuzey Marmara Limanı ve İzmir Limanı Tarama ve Tevsii Projeleri ile Derince Konteyner

Limanının inşaatı başlatılamamıştır. Kuzey Ege Liman Etüdü sonuçlandırılmıştır (DPT, 2006: 27).

9. Kalkınma Planı (2007-2013)

Dokuzuncu kalkınma planı hedefler ve amaçlar içermemekte olup bir önceki dönemlerin değerlendirmesi olarak hazırlanmıştır. Plan döneminde gerçekleşen gelişmeler aşağıdadır.

Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde limanlarda yapılan toplam elleçleme miktarı yıllık ortalama yüzde 8 artış göstermiştir (DPT, 2013: 123).

Türk bayraklı deniz ticaret filosu 2006 yılı sonunda 7,3 milyon DWT iken 2012 yılı sonunda 10,3 milyon DWT'ye ulaşmış, dünya filoları arasında 25'inci sırada yer almıştır. Ancak, denizyoluyla gerçekleştirilen dış ticaret taşımalarının 2006 yılında yüzde 21'i Türk bayraklı filoyla gerçekleştirilirken, 2012 yılında bu oran yüzde 14'e düşmüştür (DPT, 2013: 123).

Paris Memorandumunda beyaz bayrağa geçilmiş, bayrak, liman ve kıyı devleti denetiminde önemli gelişmeler sağlanmış, Otomatik Tanımlama Sistemi uygulamaya konulmuştur (DPT, 2013: 123).

2010 yılında Kıyı Yapıları Master Planı tamamlanmış, ancak ilgili kurumların rehber olarak kullanacağı şekilde hayata geçirilememiştir (DPT, 2013: 123).

10.Kalkınma Planı (2014-2018)

Ülkemizde artan dış ticaret taşımalarının Türk bayraklı gemilerle yapılabilmesi için mevcut filonun geliştirilmesi ve Türk bayrağının daha çok tercih edilmesinin sağlanması hedeflenmiştir.

Ülkemizin istenilen ihracat hedeflerine ulaşabilmesi için limanların demiryolu ve karayolu bağlantılarının tamamlanması amaçlanmıştır.

Deniz emniyetine önem verilmesi amaçlanmış olup, Acil Müdahale Merkezleri ve yoğun limanlardaki Gemi Trafik Yöntem Sistemlerinin tamamlanması ve deniz izleme koridorlarının oluşturulması hedeflenmiştir.

Daha önceki planlarda olduğu gibi liman yönetiminde dağınıklığın düzeltilmesi sağlanacak ve ülkemize uygun bir liman yönetimi modeli hayata geçirilecektir.

11. Kalkınma Planlarının Değerlendirilmesi

Planlardaki gelişimlere deniz ticaret filosu kapasitesi açısından bakıldığında zaman, birinci kalkınma plandan itibaren kapasitenin hep yükselmiştir. En büyük büyüme oranı dördüncü kalkınma planında tahmini yüzde 50 olup yüzde 180 ile beklenenin çok çok üstünde gerçekleşmiştir. İkinci beş yıllık planda deniz ticaret filosu 1 milyon DWT’i aşmış iken, yedinci kalkınma planına gelindiği zaman ise mevcut filonun 12 milyon DWT ile planlama tarihinin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Fakat sekizinci planlama döneminde bu oran 7,5 milyon DWT’e düşmüştür. Bunun sebebi olarak eskimiş olan gemilerin mevcut filodan çekilmeleri gösterilebilir. Dokuzuncu plan döneminde deniz ticaret filosu 10,3 milyon DWT’ye ulaşmıştır. Onuncu kalkınma planında ise Türk deniz ticaret filusunun geliştirilmesi ve Türk bayrağının tercih edilmesinin sağlanacağı hedeflenmiştir.

Ülkemiz için önemli olan dış ticaret taşımaları ve transit taşımaların açısından bakıldığında zaman ikinci, üçüncü ve dördüncü beş yıllık planlarda oranlarda yükselme olmasına rağmen asıl önem beşinci ve altıncı beş yıllık planlarda gösterilmiştir. Altıncı plan döneminde taşımalarının azlığın sebebinin gemilerin eski ve teknolojik açıdan geri olduğu vurgulanmıştır. Bu aşamadan sonra gemilerin yenilenmesi ve dış ticaret taşımalarında daha çok pay alınması için yenileme çalışmalarına yönelilmiştir. Ayrıca altıncı plan döneminden itibaren ise transit taşımaların ülkemiz için gerekli olduğuna vurgu yapılmış ve bu yönde de yatırımların yapılması gerektiği belirtilmiştir. Yedinci plan döneminde deniz ulaştırma politikası üzerinde durulmuştur. Transit taşımalar açısından ise yedinci plan döneminden itibaren taşımalarda ülkemizin aldığı pay yükselişe geçmiştir. Sekizinci plan döneminde de deniz ticaret filusunun yenilenmesi ve

kapasitenin artırılması hedefi devam etmiştir fakat 2005 verilerine göre dünya sıralamasındaki 18. Sıradan 24. Sıraya düşmemiz engellenememiştir. Dokuzuncu plan döneminde filomuz dünya filoları arasında 25. Sırada yer almıştır. 2012 yılında ise dış ticaret taşımalarının filomuzla yapılan payı yüzde 14 olmuştur. Onuncu plan döneminde artan dış ticaret taşımalarımız için Türk deniz ticaret filosunun geliştirilmesi ve Türk bayrağının tercih edilmesinin sağlanacağı hedeflenmiştir.

Limanlarımızın gelişimi ve yapılan yatırımlar açısından bakıldığında birinci plan döneminden itibaren yatırımların ve iyileştirmeler görülmektedir. Üçüncü plan döneminde limanların ekipman ve üstyapılarına yatırımlarına başlanmış ve beşinci plan döneminde bu yatırımlar tamamlanmıştır. Dördüncü plan döneminde limanların elleçleme kapasitesi 53 milyon ton iken bu rakam beşinci plan döneminde 81,5 milyon tona ulaşmıştır. Beşinci plan döneminde mevcut limanların kapasitelerinin artırılmasına ve yeni limanların yapılması gerçekleştirilmiştir. Altıncı plan döneminde ise limanların kapasitesi 156 milyon tona iken yedinci plan döneminde bu oran 111 milyon tona düşmüştür. Altıncı plan döneminde kamu limanlarının özelleştirilmesi hedefi belirtilmiştir ayrıca ilk özel sektör limanı olan Dilovası hizmete geçmiştir. Bu özelleştirme hareketi yedinci plan döneminde hayata geçirilmiştir. Sekizinci plan döneminde limanların elleçleme toplamı 207 milyon tona ulaşmıştır. Dokuzuncu plan döneminde limanlardaki toplam elleçleme miktarı yüzde 8 artış göstermiştir. Onuncu plan döneminde planlamalar doğrultusunda liman kapasitelerinin artırılacağı, demiryolu ve karayolu bağlantılarının tamamlanacağı hedeflenmiştir.

Kalkınma planlarının yasal düzenlemeler açısından değerlendirilmesine baktığımız zaman ilk plan döneminden itibaren gelişmeler görmekteyiz. Birinci plan döneminde yapılmak istenen serbest bölgeler ancak beşinci plan döneminde hayata geçirilmiştir. Üçüncü plan döneminde dış ticarete rekabetin sağlanabilmesi hedeflenmiş dördüncü plan döneminde Deniz Ticaret Odası kurulmuştur. Dördüncü plan döneminde denizyolu kamu kuruluşlarının daha çağdaş bir şekilde işletilebilmesi hedeflenmiş ve altıncı plan dönemi içerisinde Türkiye Denizcilik İşletmeleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Beşinci plan dönemi içerisinde deniz ticaret filosunun dış piyasalara açılması için önlemler alınması hedeflenmiş ve yedinci plan dönemi içerisinde Türk Uluslararası

Gemi Sicili yönetmeliği yürürlüğe konulmuştur. Altıncı plan döneminde dış ticaret taşımaları teşvikler hedeflenmiş ve bu amaçla aynı planda Denizcilik Müsteşarlığı kurulmuştur. Yedinci plan döneminde dünyadaki deniz taşımacılığına uygunluk için denizcilik politikası oluşturulması hedeflenmiş ve sekizinci plan içerisinde Denizcilik Müsteşarlığına bu konuda yetki verilmiştir. Sekizinci plan döneminde kabotaj taşımalarını destekleme kararı alınmış ve aynı dönem içinde ÖTV'siz yakıt uygulamasına geçilmiştir. Yine aynı plan döneminde deniz taşımalarının emniyetli ve kurallara uygun yapılması amacı hedeflenmiş ve dokuzuncu plan dönemi içerisinde Liman Devleti denetimi Yönetmeliği ve Uluslararası Gemi ve Liman Tesisi Güvenlik Kodu Uygulama Yönetmeliği yayınlanmıştır. Sonuç olarak bakıldığı zaman her plan döneminde hedeflenen yasal düzenlemelerin ileriki plan dönemlerinde gerçekleştiği görülmektedir. Dokuzuncu plan döneminde beyaz bayrağa geçilmiş ve liman ve kıyı devleti denetimlerinde önemli gelişmeler sağlanmıştır. Otomatik Tanımlama Sistemi'de hayata geçirilmiştir. Ayrıca Kıyı yapıları Master Planı tamamlanmıştır. Onuncu plan döneminde limanların ihtiyaçların göz önüne alınarak Türkiye'ye uygun bir liman yönetim modeli hayata geçirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca Acil Müdahale Merkezleri ve Gemi Trafik Yönetim Sistemlerinin tamamlanması hedeflenmiştir.

Kalkınma Planları, denizlerimizin ve sahillerimizin koruma altında tutulabilmesi için en çok yasal düzenlemeler üzerinde durması gerekmektedir. Kontrolsüz olarak yapılan ticaret ülkemize kalkınma değil felaket getirecektir.

Denizin dünya ve insanlık açısından önemi kelimelerle ifade edilemeyecek kadar fazladır. Bu önem ve insanlığın gelecek kaygısı, denizlerin devletler ve insan toplulukları için vazgeçilmez hayat alanı olduğu gerçeğini her geçen gün daha fazla karşımıza çıkarmaktadır (İncaz, 2013: 193).

Sonuç ve Öneriler

Beş yıllık kalkınma planları genel olarak bakıldığı zaman ülkemizde denizcilik alanında önemli atılımların ve yeniliklerin hayata geçirildiği dönemlerdir. Planlı şekilde yapılan yatırımlar ve alınan tedbirler ile deniz ticaret filomuz bugün uluslararası deniz

ticaretinde kendisine yer edinmiştir. Kalkınma planlarına bakıldığı zaman denizciliğin yeni planlarda hedefler anlamında daha öncelikte tutulması gerekmektedir.

2012 Ocak ayı itibari ile Türk Deniz ticaret filosu dünya sıralamasında 23. sıradadır. Ulusal filomuz ve armatörlerin yabancı bayraktaki gemileri dahil edildiği zaman bu sıra 15. Sıraya çıkmaktadır (Deniz Ticaret Odası, 2012: 6).

Gelecek dönem kalkınma planlarının deniz ticaret filomuzun genişletilmesine ve yenilenmesine karşı daha çok tedbirler alınmalı ve armatörlerin Türk bayrağına dönüşünü hızlandırıcı teşvikler sağlanmalıdır.

Türk dış ticaret yüklerinin taşınmasında Türk Bayraklı gemilerin 2011 yılı payı sadece %17'dir (Deniz Ticaret Odası, 2012: 76).

Dış ticaret taşımalarında payımızın hala düşük olduğu görülmektedir. Gelecek dönem kalkınma planlarında bu durumda yükselişe geçmesi ana hedeflerden birisi olmalıdır.

Limancılık anlamında ise yapılan yatırımların azaltılmadan devam edilmesi hedeflenmelidir. İhracat anlamında ileriye dönük çok büyük hedeflerin koyulduğu ülkemiz ekonomisi için limanların önemi daha da artacaktır. Limanlarımızın dünya ticaretinde gerek teknoloji gerekse iş gücü anlamında geri planda kalmaması gerekmektedir.

Yasal düzenlemelerine planlama dönemlerinde verilen önem yüksektir fakat düzenlemelerin hayat geçirilmesi uzun sürmektedir. Bu durumda dünya üzerinde yaşanan gelişmeler konusunda ülkemizin yasal müdahale konusunda geç kalmasına neden olacaktır. Özellikle denizcilik anlamında yapılacak olan düzenlemelerin taraf olunan anlaşmalar ve imzalanan sözleşmelerin paralelinde hızlı bir şekilde hayata geçirilmesi hedefi planlama dönemlerinde önemle vurgulanmalıdır.

Son olarakta eğitim konusuna gelindiği zaman önem daha da artmaktadır. Yukarıda sayılan gelişmelerin sağlanabilmesi için öncelikle yetişmiş, bilgili ve donanımlı personele ihtiyaç bulunmaktadır. Ülkemizde denizcilik anlamında eğitim veren birçok devlet ve vakıf üniversitesi bulunmaktadır. Bu kurumların denizcilik eğitimi anlamında

devlet tarafından desteklenmesi ve başta devlet desteği ve özel sektörün katkılarıyla eğitim için gerekli olan ekipmanların sağlanması da önemlidir. Kalkınma planlarında eğitim kurumlarının desteklenmesinin hedefler arasında olması ülkemizdeki mevcut gemi adamı kalitesini ve deniz işletmelerinde çalışacak olan kara personelinin kalitesini arttıracaktır. Ülkemizin denizyolu taşımacılığında hedeflediği noktaya başarıyla ulaşması kaliteli eğitimle sağlanabilir.

Kaynaklar

Başer, İ., (2006). *Metropol Kentlerde Denizyolu Taşımacılığı ve İstanbul – İskenderiye Mukayesesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu İktisadi Anabilim Dalı.

Demirel, G., (2009). “Türkiye’de Serbest Bölgeler ve Ab Uygulamaları”, http://www.izto.org.tr/portals/0/iztogenel/dokumanlar/turkiyede_serbest_bolgeler_25.06.2012%2012-46-02.pdf, 23.10.2013.

Deniz Ticaret Odası (2012). “2012 Faaliyet Raporu ve 2013 Yılı İş Raporu”, <http://www.kalkinma.gov.tr/>, 29.10.2013.

Ece, J.N., (2005). “Limanların Özelleştirilmesi”, http://www.denizhaber.com/index.php?sayfa=yazar&id=11&yazi_id=100008, 24.10.2013.

İncaz, S., (2013). “Deniz Taşımacılığının Deniz Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi”, *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 192 – 209.

Karataş, Ç., (2004). *Uluslararası Ulaştırma Koridorları Kapsamında Türkiye’nin Transit Denizyolu Taşımacılığında Konteynerize Yüklerin Projeksiyonu*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Anabilim Dalı.

Soyak, A., (2003). “Türkiye’de İktisadi Planlamaya İhtiyaç Var Mı?”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4(2), s. 167 – 182, <http://mp.ra.ub.uni-muenchen.de/2906/>, 18.09.2013.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (D.P.T.) (1963). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (D.P.T.) (1968). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (D.P.T.) (1973). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (D.P.T.) (1979). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (D.P.T.) (1984). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (D.P.T.) (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (D.P.T.) (1995). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (D.P.T.) (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (D.P.T.) (2006). *Dokuzuncu Kalkınma Planı*, Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (D.P.T.) (2013). *Onuncu Kalkınma Planı*, Ankara.

TCDD (2010). *TCDD ve Limancılık*, Ankara: Cmsproject Yayıncılık.

Türkiye Denizcilik İşletmeleri (TDİ) (2013). “Tarihçe” <http://www.tdi.gov.tr/?s=icerikDetay&icerikId=10>, 23.10.2013.

T.C. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Deniz Ticareti Genel Müdürlüğü (2013a). “2004 Yılı Konteyner İstatistikleri”, https://atlantis.denizcilik.gov.tr/istatistik/istatistik_konteyner.aspx, 29.10.2013.

T.C. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Deniz Ticareti Genel Müdürlüğü (2013b). “Ötv’si İndirilmiş Yakıt İşlemleri, Mevzuat” http://atlantis.udhb.gov.tr/OTV2/_Public/sss.asp, 29.10.2013.

Yıldız, A., (2008). “Türkiye’de Tersanelerin Tarihi Ve Gemi İnşa Sanayisinin Gelişimi”, *Mühendis ve Makine Dergisi*, Cilt: 49, Sayı: 578, s. 23-47 http://www.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/2eb734903575495_ek.pdf?dergi=108, 15.10.2013.

Yılmaz, C., (1999). “Piyasa Ekonomilerinde Ulusal Planlama ve Çeşitli Planlama Yaklaşımları”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 32, Sayı 1, s. 85-101, <http://www.yayin.todaie.gov.tr>, 18.09.2013.

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI: TÜRKİYE’DE LOJİSTİK FAALİYETLERDE DIŞ KAYNAK KULLANIMI

Arş. Gör. Dr. Güldem ELMAS*

Özet

Günümüzde firmalar arasında artan rekabet ortamı lojistik faaliyetlerin daha karmaşık bir hal almasına neden olmuştur. Lojistik, stok seviyelerini ve nakliye sürelerini azaltabilmek, mesafeleri kısaltabilmek, piyasa koşullarının ihtiyaçlarını daha çabuk bir şekilde cevap verebilmek, maliyetleri azaltabilmek ve müşteri memnuniyetini artırabilmek için çok önem kazanmıştır. Bunun sonucunda işletmelerin, sadece kendi sahip oldukları yetenek ve becerileri esas alan işlerin dışındaki; öz veya temel yeteneklerin kullanılmadığı işlerin, işletme dışından kendi alanında uzmanlaşmış başka işletmelerden alması olarak tanımlanan dış kaynak kullanımı lojistik faaliyetlerde çok sık kullanılmaya başlanmıştır. Böylece Dış kaynak kullanan bir şirket lojistik faaliyetlerine yapacağı sermaye yatırımlarını azaltırken, firma kendi ana yetkinliklerine odaklanabilmekte, stoklarını azaltabilmektedir. Müşterilerin ihtiyaçlarına karşılık verme oranı artarken de lojistik harcamalarını azaltabilmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye’de işletmelerin lojistik faaliyetlerinde dış kaynak kullanımının tanımlanması için literatür taraması yapıp, özellikle dış kaynak kullanımının avantajlı ve dezavantajlı olduğu durumlar için kullanılan metot ve ele edilen veriler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dış Kaynak Kullanımı, Lojistik, Üçüncü Parti Lojistik, Tedarik Zinciri.

LITERATURE REVIEW: OUTSOURCING LOGISTICS ACTIVITIES IN TURKEY

Abstract

Nowadays, logistics actions are getting more complicated due to competition environment between the companies. Logistics has gotten more important to lower the stocks and transportation period, to short the

---

* İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği Bölümü, gelmas@istanbul.edu.tr

distances to enhance customer satisfaction and lower the costs. Logistics outsourcing due to the results of these benefits started to be used in companies more often. For this reason, the companies can focus on their main businesses and lower their stocks instead of industry on logistics needs while the ratio of satisfaction to customer needs are getting high at the same time the cost of logistics expenses go down.

The purpose of this study is to make literature search for defining logistics outsource usage of companies. Especially methods and datas were evaluated for the situations in which outsourcing has advantages and disadvantages.

Key Words: Outsourcing, logistics, third party logistics, supply chain.

Giriş

Lojistik sektöründeki firmalar artan rekabet koşullarına ayak uydurmak ve hizmet kalitelerini arttırmak mecburiyetindedirler. Küresel rekabet ortamı; işletmeleri, ürettikleri ürünleri kaliteli ve ekonomik üretmeye, daha etkin ve kaliteli servis vermeye, müşterinin istediği yer, mekân ve zamanda ürünlerini teslim etmeye zorlamaktadır. Lojistik faaliyetler işletmelerin başarısında temel rol oynayan önemli fonksiyonel alanlardan oluşmaktadır. Her bir fonksiyonel alanın başarısı, işletmenin temel başarısına önemli etkiler yapmaktadır. Günümüzde, işletmeler lojistik faaliyetleri rekabetçi öncelikler olarak değerlendirmektedir. Özellikle, müşteri memnuniyetini sağlanması ve işletmelerin maliyet yapıları içerisinde önemli bir paya sahip olması dikkate alınmalıdır. Lojistik sektörü hızla büyüyen yapıya sahip olması yanında, ülkelerin gayrisafi milli hasılları içerisinde büyük bir paya sahip olması konunun önemine işaret eden diğer bir konudur. Bu bağlamda günümüz lojistik faaliyetleri, işletmelerin rekabet gücünü doğrudan etkileyen bir performans boyutu haline gelmiştir (Bilginer vd., 2008: 3). Günümüzde müşteri hizmetlerine duyulan hassasiyetin artması, tam zamanında üretim ve teslimat gibi kavramların öneminin daha fazla hissedilmesi, kurumsal entegrasyonların globalleşmesi gibi lojistik sistemdeki hızlı değişiklikler, firmaları lojistik faaliyetlerde de kaynak kullanımına gitmeye zorlamaktadır. Dış kaynak kullanımı, işletmelerin sadece kendi sahip oldukları yetenek ve becerileri esas alan işlerin dışındaki, öz veya temel yetkinliklerinin kullanılmadığı işleri, işletme dışında kendi alanında uzmanlaşmış başka işletmelerden satın alması anlamına gelmektedir. Bir firma lojistik hizmet üretip satmıyor ise, lojistik faaliyetler söz konusu firmanın temel

faaliyetleri dışında kalmaktadır. Dolayısıyla firmalar, kendilerine rekabet avantajı sağlayan faaliyetlere odaklanmak ve rekabetçi avantajlarını geliştirmek için, uzmanlık alanları dışında kalan lojistik faaliyetleri, gerekli kalite standartlarına uymak koşulu ile bu konuda uzmanlaşmış firmalara devretmektedirler. Günümüzde “Üçüncü Parti Lojistik” (3PL) firma olarak adlandırılan söz konusu profesyonel lojistik hizmet sağlayanlar, müşterisi için değer yaratan ekonomik bir varlık olarak algılanmaktadır. 3PL firmalar, hizmeti satın alan firmalar adına lojistik faaliyetleri etkili ve verimli bir biçimde yönetmekten sorumlu harici işletmelerdir. Özellikle büyük ölçekli firmaların rekabetçi avantajları üzerindeki hassasiyetlerinin yüksek olması ve stratejik işbirliklerine yatkın profesyonel yapıları, uzmanlık alanları dışındaki lojistik faaliyetleri alanında uzman lojistik hizmet sağlayıcılara devretmelerini de beraberinde getirmektedir (Şahin, 2010).

1. Lojistik Faaliyetlerde Dış Kaynak Kullanımı

Türkiye lojistik derneğinin yapmış olduğu tanıma göre lojistikte dış kaynak kullanımı, "tedarik zinciri içindeki temel lojistik faaliyetlerinden ardışık olarak en az üç tanesinin uzman lojistik şirketlere yaptırılmasıdır (Mersin, 2003). Lojistik hizmetlerinin kısmen ya da tamamen başka bir şirkete uzun süreli sözleşmeler vasıtasıyla yaptırılması da lojistik dış kaynak kullanımı olarak belirtilmiştir. Lojistik dış kaynak kullanımı, bir işletmenin daha önce kendisinin yaptığı hizmetleri lojistik firmasından alacağına dair bir anlaşmadır. Diğer bir ifade ile işletmenin lojistik faaliyetleri bu hizmeti sağlayabilecek bir hizmet sunucuya taşeron olarak vermesidir (Çabuk vd., 2010).

Lojistik dış kaynak kullanımı, işletmelerin kendi temel yetkinliklerine yoğunlaşarak diğer faaliyetlerini organizasyon dışındaki firmalara yaptırarak maliyet avantajı elde etmeyi amaçları ile ortaya çıkmış bir kavramdır. İşletmeler lojistik dış kaynak yolu ile işletmeler maliyet liderliği sağlamak kendi temel yetkinliklerini kullanabilmek, rekabet üstünlüğü sağlamak, teknolojiye ve değişikliklere kolay uyum sağlamak ve küçülmeyi sağlamayı amaçlamaktadır (Onay ve Kara, 2009: 596) .

Lojistik birleşmeler; taşıma, depolama, paketleme, envanter kontrolü, dağıtım, etiketleme, sipariş işleme, gözetim-denetleme ve diğer katma değerli faaliyetler için

servis sağlayıcı ve servis alan arasında yapılan uzun dönemli ortaklık anlaşmalarıdır. (Bagchi ve Virum, 1996). 3PL ayrı ayrı yapılan depolama ve taşıma faaliyetleri yerine, çoklu servis sunulmasını ifade eder (Leahy vd., 1995). Üçüncü parti tarafından yerine getirilen işler, lojistik süreçlerin hepsini kapsayabileceği gibi, bu süreçlerden seçilen bazı faaliyetleri de kapsayabilir. Yeniden yapılandırma ve TZY kavramlarının artan önemine paralel olarak birçok firma üçüncü parti servis kullanımına başlamıştır (Lieb ve Randall, 1996).

Üçüncü parti servis sağlayıcılar hizmet verdikleri firmaların üretkenliğini ve müşteri tatminini arttırmak için varlık yatırımı yaparlar, kapasite ve elemanlarını tahsis ederler ve firmaya özel bilgi ve iletişim sistemleri sağlarlar (Sink vd., 1996). Lojistik dış kaynak kullanımını, en avantajlı şekilde uygulamak isteyen firmalar en başta dış kaynak kullanılabilir çeşitli lojistik fonksiyonlarını iyice tanımalıdır. Daha sonra, bu fonksiyonlar arasından spesifik olanlarını belirlemelidir. Bu kararı alacak olan yöneticiler, ürünlerinin ve de şirketlerinin, alacakları lojistik dış kaynak kullanım kararından etkileneceklerini bilmek zorundadırlar (Razzaque ve Sheng, 1998: 93).

Firmalarla, lojistik dış kaynak sağlayıcıları arasında güvenilir ve maliyet açısından etkili bir ortaklık kurulması gerçekten gereklidir, ancak görüldüğü kadar da kolay değildir. Güvenilir bir ortaklık için harcanan çabalar iki aşamalı olarak gerçekleştirilmelidir. Öncelikle yeni bir ortak seçimi yapılarak, daha iyi hizmet verebilme yeteneğine sahip lojistik dış kaynak tedarikçisi seçilmelidir. İkinci olarak, dış kaynak tedarikçisinin seçimiyle birlikte, güvenilir ortaklığı sağlamak amacıyla bir sistem kurulması önemlidir. Taraflar arasında bilgi ve risk paylaşımı her zaman için gereklidir (Aktaş ve Ulengin, 2005: 318). Ülkemizin kalkınması açısından dış kaynak kullanımına dayalı paylaşımların artması gerekmektedir (İncəz vd., 2004).

2. Lojistik Faaliyetlerde Dış Kaynak Kullanımının Avantajları ve Dezavantajları

Lojistik faaliyetlerde dış kaynak kullanımının en belirgin faydası, işletmenin kendi faaliyet konusunda uzmanlaşmasını sağlaması ve maliyetlerin azaltılmasıdır. Günümüz koşulları, işletmeler ile lojistik sağlayıcı firmaların koordine bir şekilde çalışmasını gerektirmektedir. Birbiri ile uyumlu bir şekilde çalışması gereken işletmeler ve lojistik

hizmet sağlayıcılar, bu yapıyı oluşturmak için ciddi maliyetlere katlanmak zorunda kalmaktadır. Bu nedenle lojistik sektöründe dış kaynak kullanımı ile finansman ve sorumluluk dahil her konu lojistik dış kaynak sağlayıcısına devredilmektedir. Böylece lojistik dış kaynak hizmeti alan firma, zamanını ve kaynaklarını ana uzmanlık konusuna yönlendirebilmektedir. Önemli olan bir diğer faydası ise dış kaynak kullanımı hizmeti veren kurumlar, birden çok firmanın siparişlerini birleştirerek maliyetleri azaltmak mümkün olmaktadır (Birdoğan, 2004).

İşletmelerin lojistik faaliyetlerinde dış kaynak kullanımı ile elde edebilecekleri bir takım önemli yararlar bulunmaktadır. Bunlar; Temel (Öz) yeteneklere odaklanma, maliyetlerin azaltılması, maliyetlerin önceden bilinmesi, süreç yenileme, küçülme, belirlenmiş hizmet düzeyleri, teknolojik yenilikleri takip etme, bilişim teknolojisinin doğru kullanılması, riski azaltma, başarılı işletmeler arasına girebilme, kontrol dışı fonksiyonlar, kaynak transferi, kaynakların dağıtımı, yatırım harcamalarını azaltma, finansal kaynaklardan yararlanma, kaliteyi artırma, hız kazanma ve esneklik, geniş ve esnek kaynak havuzu olarak sıralanabilir.

Dış kaynak kullanımının sağladığı birçok yararının yanı sıra dış kaynak kullanımı özellikle hizmet veren ve hizmet alan firmalar arasındaki ilişkinin doğru tanımlanıp yönetilmediği durumlarda çeşitli sorunlar yaşanmasına yol açabilir. Fearon ve Johnson’a (2002) göre, dış kaynak kullanımı nedeniyle oluşabilecek dezavantajlar ve riskler da olabilmektedir. Bunlar; Kontrol kaybı, tedarikçi riskine maruz kalma: finansal güç, dış kaynak kullanımına karar verme kaybı, yavaş uygulama, vaat edilenlerin elde edilememesi, duyarlılığın (hassasiyetin olmaması) , zayıf kalite, beklenmedik ücretler veya “ekstra kullanım” ücretleri, ekonomileri ölçmedeki zorluk, dönüşüm maliyetleri, arz sınırlamaları, modası geçmiş bir teknolojiye bağımlı kalma olasılığı olarak sayılabilir.

Ülkemize baktığımızda lojistik pazarının artması ile, lojistik faaliyetlerde dış kaynak kullanımı da artmaktadır. Lojistik ile beraber taşımacılık aktiviteleri küresel çerçevede kendini hep yenilemektedir (İncaz ve Alkan, 2005).

3. Literatür Araştırması

Yukarda da bahsi geçtiği gibi lojistik faaliyetlerde dış kaynak kullanımının avantajları, dezavantajları ve riskleri bulunmaktadır. Derinalp, (2007) tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında Türkiye'de faaliyet gösteren endüstriyel işletmelerin lojistikte dış kaynak kullanımını tercih edip etmedikleri, ediyorlarsa bu işletmeleri lojistikte dış kaynak kullanımına iten faktörler ve bu hizmetin elde edilmesinden sağladıkları faydaların belirlenmesi, endüstriyel işletmelerin çeşitli özellikleri ile lojistikte dış kaynak kullanma tercihleri, süreleri ve harcamaları arasındaki ilişkilerin saptanması amaçlanmıştır. Araştırmada kurulan hipotezlerin sonucunda lojistik dış kaynak kullanan firmalarda çalışan sayısı ile lojistikte dış kaynak kullanım oranı arasında, firmada çalışan sayısı ile lojistikte dış kaynak kullanım süresi arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durumda, firmada çalışan sayısında meydana gelecek bir değişiklik, firmaların dış kaynak kullanım sürelerini de etkileyeceği belirtilmiştir. Firmanın yıllık satış hacmi ile dış kaynak kullanım süresi arasında anlamlı bir ilişki olduğunu buna göre, firmaların yıllık satış hacimlerinde bir değişiklik meydana gelmesi halinde lojistik dış kaynak kullanım sürelerini de etkileyeceğini ifade edilmiştir. Ulakçı (2013), tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında sonucunda çıkan bulgulara göre Türkiye'de firmalar en çok depolama, taşıma, gümrükleme, paketlenme ve elleçleme gibi temel lojistik faaliyetler konusunda dış kaynak kullandıklarını belirtilmiştir. Firmalar müşteriyle birebir iletişim kurulması gereken konularda dış kaynak kullanımından kaçarken, ana süreçlerde bu uygulamayı kullanmayı avantaj olarak gördükleri ortaya çıkmıştır. Firmaların esneklik kazanabilmek, bazı maliyetlerini sabitleyebilmek adına dış kaynak kullanmaları gelişimleri ve kaliteleri açısından oldukça önemlidir ve işletmelere pozitif etkiler kattığı sonucu ortaya çıkmıştır. Konuk, (2011) tarafından yapılan doktora tez çalışmasında Türkiye'de Dış kaynak kullanmanın; dağıtım lojistiği performansı firma performansı ilişkisini ne şekilde etkilediğini görmek için dağıtım lojistiği performansı ile firma performansı arasındaki regresyon analizi, dış kaynak kullanan firmalar ve dış kaynak kullanmayan firmalar için ayrı ayrı yapılmıştır. Her iki grupta da yüksek regresyon katsayıları elde edildiğinden, iki grup arasında dağıtım lojistiği performansı firma performansı ilişkisinde fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dağıtım lojistiğinde dış kaynak kullanan firmalarla, dış kaynak kullanmayan firmaların; dağıtım lojistiği performansı, firma performansı, pazar performansı ve finansal performansları arasında fark olup olmadığı araştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda iki grubun sadece firma performansı ve pazar performansları arasında fark olduğu

sonucuna ulaşılmıştır. Dış Kaynak kullanan firmalarda bu performanslar Dış kaynak kullanmayanlara göre daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Çetin (2011), tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasının sonucuna göre, Türkiye’de işletmelerin sektörel yapıları ile lojistik faaliyetlerde dış kaynak kullanım düzeylerinde farklılık ortaya çıkmıştır. Araştırmaya göre tekstil sektörü gıda sektörüne göre taşıma faaliyetini daha fazla dış kaynak kullanarak gerçekleştirmektedir. Diğer taraftan gıda sektörü, tekstil sektörüne göre elleçleme faaliyetini daha fazla dış kaynak kullanarak yerine getirdiği belirtilmiştir. Bunun nedeni işletmelerin farklı faaliyet alanlarında dış kaynak kullanımına gitmeleridir. Araştırma sonucuna göre, DK kullanmama nedenleri ile işletmenin sektörel yapısında farklılık ortaya çıkmıştır. Bu farklılığın nedeni işletmelerin niteliksiz bir tedarikçi işletmenin seçilme endişesini taşımalarıdır. Araştırmaya sonuçlarına göre gıda sektörü, tekstil sektörüne göre daha fazla endişe taşımaktadır. Bu endişenin giderilmesi için dış kaynak hizmeti sağlayan işletmenin çok iyi araştırılması, teknik uzmanlığı, bilgisi, işletmenin ihtiyaçlarını anlayabilmesi, yönetim yetenekleri, fiziksel olanakları, finansal gücü ve kültürel uyumu gibi özelliklerinin bilinmesi ve dış kaynak hizmeti alan işletme ile dış kaynak hizmeti sağlayan işletme arasında karşılıklı güvenin sağlanması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Şahin (2010), tarafından yapılan doktora tez çalışmasında ülkemizde firmaların, kısa süreli lojistik işbirliği sözleşmelerinde hizmet sunan firmayı bağlayıcı zorlayıcı ve hatta motive edici performans değerlendirme kriterlerine büyük ölçüde yer verdikleri saptanmıştır. Firmaların hizmet sağlayıcı firmalar ile yaptıkları sözleşme süresi uzadıkça, performans değerlendirmeye ilişkin maddelere yer verme sıklığı da arttığı ortaya çıkmıştır. Büyük sanayi işletmeleri, bedelini ödeyecekleri hizmetlerin kalitesi konusunda sözleşme aşamasında önlem almakta, bu doğrultuda ödüllendirme ve cezalandırmaya ilişkin hükümleri de sözleşmeye dahil etmektedirler. Firmaların, yıllık lojistik bütçelerinden hizmet sunan firmaya ayırdıkları payın düşük olması, sanayi işletmelerinin hizmet satın aldıkları 3PL firmalara bağımlılıklarının da düşük olduğunu göstermektedir. Çalışmaya referans oluşturan literatür sonuçlarına karşın, Türkiye’de faaliyet gösteren işletmelerin 3PL firmalara bağımlılık düzeylerinin oldukça düşük olması, süreç içerisindeki lojistik faaliyetlerin birçoğunun dış kaynağa devredilmiyor olmasından kaynaklanabileceği gibi, firmaların lojistik faaliyetleri parça parça birden fazla 3PL firmaya devrediyor olmalarından da kaynaklanabileceği sonucuna varılmıştır. Ateş (2011) tarafından yapılan doktora tez çalışmasının sonucunda giyim

eşya sanayindeki işletmeler, dış kaynak kullanımını dokuma sanayindeki işletmelere göre daha fazla oranda tercih ettikleri, işletmelerin İSO listesinde ilk veya ikinci 500’de olmaları, dış kaynak kullanımını açısından farklılık yaratmadığı, “Lojistik” ve “tedarik zinciri yönetimi” departmanlarının mevcut olduğu işletmelerin oranının oldukça düşük olduğu, bu faaliyetlerin satın alma ya da pazarlama-satış departmanları tarafından yürütüldüğü, bu departmanların mevcudiyet durumu dış kaynak kullanan ve kullanmayan işletmeler açısından farklılık arz etmediği, işletmelerde en fazla tercih edilen maliyetleme tekniği “tam zamanın da maliyetleme” olduğu, işletmelerin sahip oldukları hammadde malzeme ve mamul depolarını sayısı, bu işletmelerin dış kaynak kullanmaları açısından farklılık yaratmadığı bulgularına ulaşılmıştır. Çabuk ve diğ. (2010) yılında yapmış oldukları çalışmaya göre Türkiye’de, İşletmeler, dış kaynak kullanımını ile maliyet azaltımı, diğer lojistik faaliyetlerinin işleyişi ve müşteri memnuniyeti açısından faydalar elde ettikleri, elde ettikleri bu faydalar sebebi ile işletmelerin dış kaynak kullanmaya aynı oranda veya aldıkları hizmet türünü/miktarını fazlaştırmaya devam etme niyetleri olduğu ortaya çıkmıştır. İşletmelerin tesadüfi veya tek seferlik olmaktan çok, sürekli olarak (%57’si 6 yıldan fazla) dış kaynak kullandıkları belirlenmiştir. İşletmeler çoğunlukla “hizmet sağlayıcının fiziksel araç ve donanımı”, “işlem sayısı fazlalığı” ve “yoğun rekabet” sebebi ile dış kaynak kullandıkları ortaya çıkmıştır.

Sonuç

Şirketler ürettikleri ürünlerin kalitesinden ödün vermeden, maliyetleri düşürmeye ve müşteri memnuniyetini artırmaya çalışarak yoğun rekabet yaşanan pazarlarda varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Bu ekonomik yapı içinde şirketlerin, maliyetlerin azaltılması ve müşteri memnuniyetinin sağlanması konularına odaklanmaları lojistiğin önem kazanmasına neden olmuştur Lojistik faaliyetlerinde dış kaynak kullanan işletmeler; konusunda uzman lojistik firmalarına yönelerek lojistik faaliyetlerini en hızlı ve en ekonomik şekilde gerçekleştirmektedirler. Lojistik sisteminin temelinde yatan müşteri hizmetleri, gerekli olan müşteri memnuniyeti seviyesinin olası en düşük toplam masraf ile karşılanmasını sağlamak üzere, lojistik yönetiminin başarılı bir biçimde uygulanmasını gerektirmektedir. Temel faaliyet

alanlarına konsantre olmak isteyen işletmeler söz konusu lojistik sistemin etkili ve verimli bir biçimde yürütülmesinin zorluklarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Özellikle üretici şirketler başta olmak üzere, günümüz şirketleri ana faaliyetleri dışında kalan tedarik zinciri içindeki, tedarik, taşıma, depolama, elleçleme, paketleme, stok, dağıtım gibi birçok faaliyeti başka firmalara yaptırarak kendi ana faaliyet konuları olan üretime daha fazla zaman ayırabilmektedirler. Söz konusu lojistik faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde uzmanlaşmış firmalara devretmeye başlamışlardır. Bu faaliyetler dizisinin aksamadan hızlı ve ekonomik olarak gerçekleştirilmesinde, alanında deneyimli “üçüncü parti lojistik firmalar” (3PL) devreye girmektedir. Tedarik zinciri içerisindeki lojistik faaliyetlerden birinin ya da bir kaçının alanında uzman 3PL firmalara devredilmesi, “lojistik faaliyetlerde dış kaynak kullanımı” olarak adlandırılmaktadır. Üçüncü parti lojistik hizmet sağlayıcılardan depolama, ambalajlama, stoklama gibi faaliyetlerde yardım alan firmalar kendi alanlarında profesyonelleşerek kendi bünyesinde eleman yetiştirip, bunların takibine fazladan vakit ayırmaktan kurtulmuş olacaklardır. Üçüncü parti servis sağlayıcılar da birçok müşteriye hizmet verdikleri için kapasitelerini daha iyi kullanırlar. Hizmet alan firmalara daha uygun fiyatlar verebilirler. 3PL kullanan firmaların sağladığı avantajları faaliyetlerinde artan kontrol, maliyetlerde azalma, müşteri servisinde iyileşme, ana işlere odaklanma, pazara hızlı girme ve çıkma, esneklik artışı, servis seviyesinde iyileşme, çalışan sayısında azalma, ana işlere odaklanma, sermaye harcamalarında azalma, bilgi teknolojilerinin kullanımında iyileşme sevkiyatların izlenmesi, bilginin elde edilmesinde iyileşme, eşgüdüm ve iletişim ihtiyacında azalma, depolama ihtiyacında ve hasarda azalma olarak sayabiliriz. Faydaların yanı sıra dış kaynak kullanan firmalar müşteri ihtiyaçlarına yanıt vermede yetersiz de kalabilirler. Firmaya ait gizli bilgiler rakiplerin eline geçebilir. Servis sağlayana bağımlı olma riski ortaya çıkabilir. Dış kaynak kullanılan fonksiyonlarda kontrol azalabilir, lojistik faaliyetlerde harcanan zaman ve çaba azalabilir, maliyet düşüşünün gerçekleşmemesi, servis düzeyinin beklentileri karşılamaması, müşteri şikâyetlerinin artmasına neden olabilir. Düşük performans, yetersiz bilgi, çalışanlar tarafından kabul edilmeme, tek bir servis sağlayıcıya aşırı bağımlılık, yetersiz çalışan kalitesi, kaybedilen müşteri geri bildirimleri, servis sağlayıcının özel ürün ihtiyaçlarına cevap verememesi dış kaynak kullanmanın riskleri olarak sayılabilir. Dış kaynak kullanımı aynı zamanda işletmelerin konumuna göre performanslarını da etkilemektedir. Ülkemizde son zamanlarda dış kaynak kullanım

alanları yaygınlaşmış, dış kaynak kullanan işletmeler ve de aynı zamanda bu hizmeti sunan firmalar artmıştır. Kendi alanında uzmanlaşan ve kendi alanında uzmanlaşmış firma ya da firmalardan hizmet alan işletmelerin çoğalmasıyla dış kaynak kullanımı ülke ekonomisine de oldukça katkı sağlar düzeye gelmektedir.

Kaynaklar

Aktaş, E., ve Ulengin, F., (2005). “Outsourcing Logistics Activities In Turkey”, *The Journal of Enterprise Information Management*, Vol. 18, No. 3, pp. 316 – 329.

Ateş, B., (2011). *Tedarik Zinciri Faaliyetlerinde Dış Kaynak Kullanımının Maliyet Yönetimine Etkileri: Tekstil- Konfeksiyon Sektörü İşletmelerinde Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bagchi, P.K., ve Virum, H., (1996). “European Logistics Alliances: A Management Model”, *The International Journal of Logistics Management*, 7(1), pp. 93 – 108.

Bilginer, N., Kayabaşı, A., Sezici, E., (2008). “Lojistik Faaliyetlerin Süreçsel Etkinliğine Etki Eden Faktörlerin Değerlendirilmesi Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 22, pp. 1 – 21.

Birdoğan, B., (2004). *Lojistik Yönetimi ve Lojistik Sektör Analizi*, Trabzon: Lega Kitabevi.

Çabuk, S., Orel, F., ve Nakiboğlu, G., (2010). “İşletmelerin Lojistik Süreçlerinde Dış Kaynak Kullanımları: ISO 500 İşletmelerinde Bir Araştırma”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 2, s. 253 – 268.

Çetin, H., (2011). *Lojistik Faaliyetlerde Dış Kaynak Kullanımı: Gaziantep'teki İmalat İşletmelerinde Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Derinalp, S., (2007). *Dünya' da ve Türkiye'de Lojistik Hizmetlerde Dış Kaynak Kullanımı: Türkiye'de Faaliyet Gösteren Endüstriyel İşletmelerde Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Fearon, L., ve Johnson, F., (2002). *Purchasing and Supply Management*, New York: McGraw-Hill.

İncaz, S., ve Alkan, G., (2005). "Importance of Logistics and Maritime Trade for Turkey during Globalization", *Proceedings of the Seventh International Conference on the Mediterranean Coastal Environment*.

İncaz, S., Alkan, G., ve Karaca, H., (2004). "The Challenge Faced By The Developing Countries in the Field of Logistics", *International Logistics Congress, Developing Value Networks Through Logistics and Transport*.

Konuk, B., (2011). *Dağıtım Lojistiği Performansının Firma Performansına Etkisi*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Leahy, E.S., Murphy, P.R., ve Poist, R.F., (1995). "Determinant of successful logistical relationships: A third-party provider perspective", *Transportation Journal*, 35(2), pp. 5-13.

Lieb, R.C., ve Randall, H.L., (1996). "A comparison of the use of third-party logistics services by large American manufacturers, 1991, 1994 and 1995", *Journal of Business Logistics*, 17(1), pp. 305 – 320.

Mersin, D., (2003). "Lojistikte Dış Kaynak Kullanımı, Yararları ve Dikkat Edilmesi Gerekli Noktalar", http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=199, 10.11.2013.

Onay, M., ve Kara, S., (2009). "Lojistik Dış Kaynaklama Uygulamalarının Örgüt Performansı Üzerine Etkileri", *Ege Akademik Bakış*, 9(2), s. 593 – 622.

Razzaque, A., ve Chang, C., (1998). "Outsourcing Of Logistics Functions: A Literature Survey", *International Journal of Physical Distribution And Logistics Management*, Vol. 28, pp. 89 – 107.

Sink, H.L., Langley Jr, C.J., ve Gibson, B.J., (1996). "Buyer observation of the US third-party logistics market", *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 26(3), pp. 38 – 46.

Şahin, A., (2010). *Lojistik Faaliyetlerde Dış Kaynak Kullanımı: Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Üzerine Bir Uygulama*, Doktora Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ulakçı, P., (2013). *Lojistik Sektöründe Dış Kaynak Kullanımının Kaliteye Etkisi ve Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

MISIR'DAKİ KAYITDIŞI İSTİHDAMIN NEDENLERİ VE ÖNERİLER

Öğr. Gör. Pelin YANTUR*

Özet

Kayıtdışı istihdam ülke ekonomileri için büyük sorun teşkil etmektedir. Bu çalışmada Mısır'daki kayıtdışı istihdamın nedenleri ve bu soruna yönelik çözüm önerileri ortaya konmaktadır. Bu doğrultuda Mısır'daki farklı sektörlere göre işgücü dağılımı, cinsiyetin işgücündeki rolü, işsizlik kavramı, nüfusun yaşa göre dağılımı, şehirleşme oranı, özel ve devletteki işgücü oranları gibi sosyo ekonomik kavramlar incelenmiştir. Çalışmada kayıtdışı istihdamın tanımı ve kayıtdışı istihdamın özellikleri ile kurumsal teori ilişkisi ortaya konmuştur. Kurumsallaşma kavramının özü incelenmiş olup Mısır'daki kurumsallaşma kavramı analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Mısır, kayıtdışı istihdam, kurumsallaşma, kurumsal teori.

THE REASONS OF INFORMAL EMPLOYMENT IN EGYPT AND SUGGESTIONS

Abstract

Informal employment constitutes a great problem for national economies. The reasons of informal employment and suggestions based on this problem are revealed in this article. In this framework, labourforce distribution role of gender in labor force, the notion of unemployment, distribution of age due to population, urbanization rate, labor force rate of private and public sector are studied in the article. In this study, the relation between institutions and theory is presented together with the definition and characteristics of informal employing. Assessing the subject as a summary, the notion of institutionalization in Egypt is investigated through the article.

Key Words: Middle East, Egypt, informal employing, institutionalization, institutional theory.

---

* Nişantaşı Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Dış Ticaret Programı, pelin.yantur@nisantasi.edu.tr

Giriş

Yaşadığımız küresel dünyanın en büyük sorunlarından birisi istihdam konusudur. Gelişmekte olan ülkelerde bu sorun daha büyük rol oynayıp, kayıtdışı istihdam durumlarıyla da sık sık karşılaşmaktadır. Bu durum ekonomik kaynakların etkin bir şekilde kullanımını olumsuz yönde etkilemektedir. Günümüzde politik ekonomi kapsamında kayıtdışı istihdam konusu sık sık inceleme altına alınıp çözümler getirilmeye çalışılmıştır. Kayıtdışı istihdamın ölçülmesi mümkün olmadığından dolayı, bu konuda yapılan çalışmalar ekonomi için önem kazanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı kurumsal teori çerçevesinde, Mısır'da yüksek oranda görülen kayıtdışı istihdamın nedenlerini incelemektir. Mısır ekonomisinin önünde büyük bir engel teşkil eden kayıtdışı istihdam konusunun çözümleri ülke için önem taşımaktadır. Mısır ve kayıtdışı istihdam konulu bu çalışma gerçekleştirilirken araştırma yöntemi olarak, literatür taraması ve elektronik kaynak verileri kullanılmıştır.

Çalışmada, Mısır'daki sektöre göre işgücü dağılımı, cinsiyetin işgücündeki rolü, işsizlik kavramı, nüfusun yaşa göre dağılımı, şehirleşme oranı, özel ve devletteki işgücü oranları incelenmekte olup, kayıtdışı istihdam kavramını ortaya çıkaran sosyal ve ekonomik nedenler üzerinde durulmaktadır. Toplanan verilerin ışığında yorumlanıp yapılması gereken stratejiler belirlenmelidir.

Kayıtdışı istihdam konusu dâhilinde Mısır'ı inceleyecek olursak, öncelikli olarak ekonomi politik yapısına değinmemiz gerekmektedir.

Ortadoğu'nun en önemli ülkelerinden biri olan Mısır'ın iktisadi kaynaklarını verimli kullanmayışı, kaynakların iktidar yakını olan kesime ayrılışı, Mısır'da ekonomik sorunları da beraberinde getirmektedir. Mısır'da Nasır döneminden sonra dışa açık bir piyasa ekonomisini benimseyen Sedat ardından Mübarek politikalarını görmekteyiz. Bu dönemlerde, eşitsizlik, yolsuzluk, sosyal güvensizlik ve sosyal hizmet kurumlarının özelleştirmeleri işçi haklarında ihlalleri ortaya çıkartıp, ortamı güvensiz hale getirmiştir (Selçuk ve Ulusoy, 2013).

Mısır'da kayıtdışı istihdam yapısını incelemeden önce, kayıtdışı istihdam kavramının tanımlamasına değinmemiz gerekmektedir. Kayıtdışı istihdam kavramı, birçok kişi ve

kurum tarafından ele alınıp, farklı tanımlamalar getirilmiştir. Bu tanımlamalar şu şekildedir;

Resmi makamların bilgisi dışında işçi çalıştırılması, çalışanların yeterli çalışma standartlarına sahip olmadan asgari yaş haddi, asgari ücret hakkı, fazla mesai ücreti ve işyeri çalışma standartları gibi konulardaki düzenlemeye uyulmadan, sosyal güvenlik, vergi ve diğer fonların eksik ödendiği yada hiç ödenmediği istihdam türüdür (Güloğlu vd., 2003).

Bir işverene bağlı olarak çalışan yada kendi hesabına faaliyet gösteren kişilerin çalışmalarının Sosyal Güvenlik Kurumu'na (SGK) ve Gelir İdaresi Başkanlığı'na bildirilmemesi şeklindedir (Süngü, 2008).

Son dönemlerde sıkça duyduğumuz kayıtdışı istihdam kavramı için, yukarıda yapılan tanımlamaları da referans alacak olursak, kayıtdışı istihdam resmi olmayan yollarla işçi çalıştırıp ya da çalışıp kamu kurumlarına bildirilmeyip, gerekli olan ücretlerin ödenmemesidir. Yasal olmayan yollarla gerçekleştirilen istihdama kurumsal teori eşliğinde açıklama getirmek yanlış olmaz.

İlk olarak kurumsal teoriye değinecek olursak teori, Philip Selznick'in *Foundation of a Theory of Organization* başlıklı çalışmasında ortaya çıkmıştır. Kurumların çevreleri ve diğer kurumlar ile etkileşim halinde olduklarını, zamanla birbirlerine benzeyerek karşılıklı bağımlı hale geldiklerini söylemektedir (Yıldız ve Ünlü, 2011).

Mısır'da kayıtdışı istihdamı incelerken öncelikle kurumların birbirlerinden etkilendiklerini ve politikalarını benzer bir şekilde oluşturduğunu söyleyebiliriz. Çünkü yapılan çalışmalar gösteriyor ki, işsizlik maaşının olmaması bireylerin bu konuya karşı olan duyarlılığını köreltmüş, şirketlerin bu durumu alışkanlık haline getirmelerine neden olmuştur. Şirketlerdeki kayıt dışı istihdam yaygınlaşmıştır (Koçak ve Kavi, 2011).

Kurumsal teori genel olarak, biçimsel örgüt yapıları ile bu yapıların gelişimine katkı sağlayan sosyal süreçler arasındaki ilişkilere yönelik düşünme şeklidir. Örgütlerin değişen normlara ve sosyal etkilere uyum sağlama eğilimleri yani kurumsallaşma süreçlerini oluşturmaktadır (Ucma, 2012).

Dolayısıyla Mısır'daki kayıtdışı istihdamın önüne geçilmesi için iyileştirici sosyal süreçlerin uygulanması gerekmektedir. Kurumsallaşma kavramıyla bütünleşerek, iyileştirme politikaları yapılabilir.

Kurumsallaşmanın temelinde, formalleşme, profesyonelleşme, hesap verilebilirlik, kültürel güç, tutarlılık kavramları vardır. Sonuçlarında ise, meşrulaşma, tahmin edilebilirlik, denge, kaynak artırma, uygunluk olmalıdır (Apaydın, 2009).

Ortadoğu bölgesinde yıllık 250.000'e yakın kişi enformel olarak işe başlayıp, çalışmaya devam etmektedir (Moghadam, 2005).

Bu bilgiler kapsamında Mısır dâhil Ortadoğu ülkelerinde kurumsallaşma kavramının eksikliğini görmekteyiz (Koçak ve Kavi, 2011).

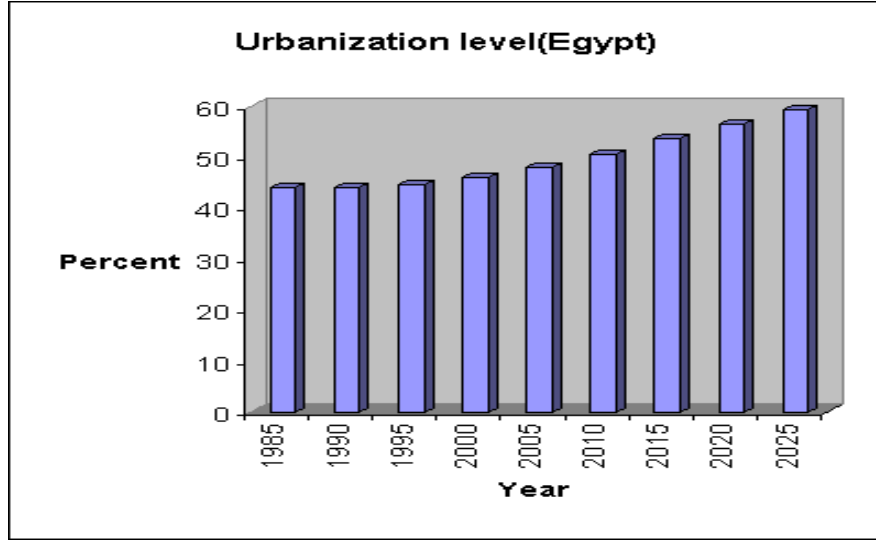
Mısır'da olması gereken fakat eksikliği hissedilen formalleşme enformel bir şekilde istihdamda kendini göstermektedir. Dolayısıyla kurumsal teori başlığı altında iyileştirmelerin olması gerekmektedir.

Dolayısıyla kurumsal çevreyi oluşturacak yapılar, devlet ve profesyonellerdir. Profesyoneller ise, müşteri, alıcı, satıcı, rakip ve potansiyel müşterilerdir (Apaydın, 2009).

Kayıtdışı istihdamı kurumsal teori kapsamında incelediğimiz zaman, başta devlet, ardından işverenler ve işçiler açısından incelememiz gereklidir. Böylece plan ve programların kurumsallaşma süreçleri tek başına olmaz, çevreyle birlikte gerçekleşir. Kayıtdışı istihdamı engelleme çalışmaları çeşitli araçlarla olmaktadır. Bunlardan en önemli araç, sosyal güvenlik kurumlarıdır. Fakat Ortadoğu' daki oranlara baktığımız zaman belirli bir tablo ile karşılaşmaktayız.

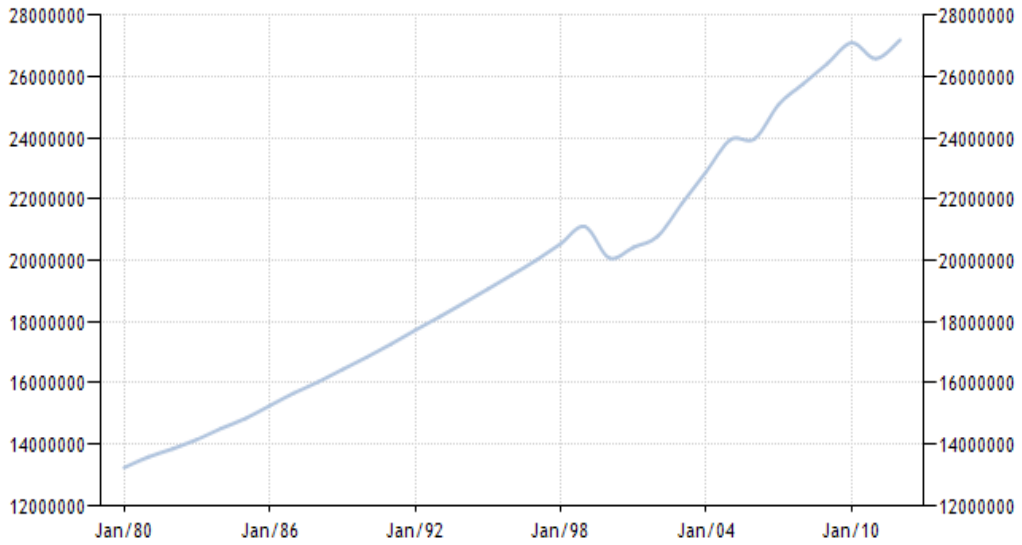
Oranları incelediğimiz zaman işgücü oranının %67'lik kısmı sosyal güvenlik hizmeti almadan çalışmaktadır. En yüksek kayıtdışı istihdamın görüldüğü sektör ise hizmet sektörüdür. Hizmet sektöründe çalışan nüfusun %64.6'sı sosyal güvenlik hizmeti olmadan çalışmaktadır (Bivens vd., 2005)

Bu oranlar kayıtdışı istihdamın baş göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır.

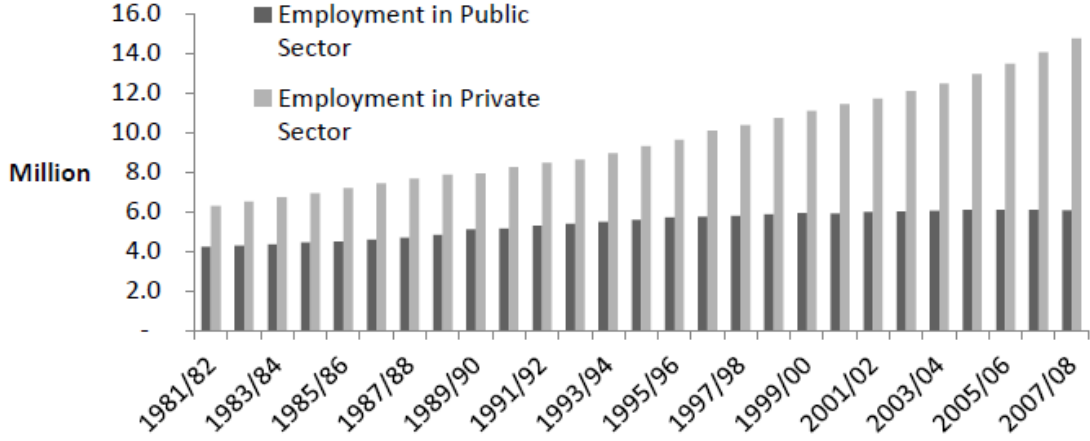
Şekil 1 – Mısır'ın Kentleşme Düzeyi

(Kaynak: United Nations Human Settlements Programme, "Urbanization Level", <http://ww2.unhabitat.org/habredd/conditions/nafrica/egypt.htm>, 02.04.2014.)

Şekil 2 – Mısır'daki İstihdam

(Kaynak: Dünya Bankası (2013). "Ülke Verileri", <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx#>, 13.08.2013.)

Şekil 3 – İstihdamın Kamu ve Özel Sektördeki Dağılımı

(Kaynak: CAPMAS'dan aktaran El-Wassal, 2013)

Yukarıdaki tablolar incelendiği zaman, Mısır'da 1980 yıllarında şehirleşme oranlarının, emek gücünün ve özel sektörlerin sayısında artış görülmektedir. Şehirleşmenin artmasıyla beraber emek gücünün büyümesiyle, devlet sektörlerindeki işçi sayılarının azalmasıyla ve yeni işletmelerin ortaya çıkmasıyla kayıtdışı istihdam oranları artmıştır. Dolayısıyla işgücü ve kayıtdışı istihdam arasında pozitif bir ilişki vardır. İşgücü sayısındaki herhangi bir artış, kayıtdışı istihdam oranlarını arttırmaktadır.

Kayıtdışı istihdam üç türde incelenebilir;

İlk olarak, ücreti ödenmeyen çalışanlar (unpaid workers), ikinci olarak resmi kuruma bağlı olmadan kendi işini yapanlar (self employment) ve son olarak sigortasız çalışanlar (employed with no acces to S.S).

Mısır'daki ücreti ödenmeyen çalışanların işgücüne oranı %12.6'dır. Serbest meslek grubunda olup kendi işini yapanların yüzdelik oranı, 9.9'dur. Sigortasız çalışanların yüzdelik oranı ise, bir hayli fazla olup 58.3'dür. Oranların toplamı ise, kayıtdışı istihdam kavramını bir hayli tetiklemektedir (Urdinola ve Tanabe, 2012).

Genellikle kayıtdışı istihdamın görüldüğü önemli alanlardan bir diğeri ise, tarım sektörüdür. Kentlerde ise, genelde ikinci bir işte çalışanlar kayıtdışı kavramını oluşturur (Güloğlu vd., 2003).

Öncelikli olarak Mısır'da ki çalışan nüfus oranını belirtmek gerekirse, bu oran %40' larda seyretmektedir (Bivens vd., 2005).

Çalışan nüfus oranı %40 olan Mısır'daki tarım işçilerinin oranlarına bakacak olursak; Mısır'da kayıtdışı istihdama zemin hazırlayacak tarım sektörünün etkisinin büyük olduğunu görmekteyiz. Toplam işçi sayısının yaklaşık %70'i tarımla uğraşmaktadır (Dünya Bankası Data Bankası).

Eğitim ile kayıtdışılık arasında negatif bir bağlantı vardır. Dolayısıyla eğitim arttıkça daha az kayıtdışılığın olduğunu görmekteyiz. Eğitim ile kayıtdışılık arasındaki bağlantı -0,36'dır. 0 ile -1 arasında olan oranlar negative bir bağlantının olduğunu bize göstermektedir (Urdinola ve Tanabe, 2012).

Mısır'daki yaş ile kayıtdışılık ilişkisine baktığımız zaman aralarında negatif bir ilişki olduğunu görmekteyiz. Yani yaş büyüdükçe kayıtdışı istihdam oranı azalmaktadır. Bu negatif ilişkinin kentsel bölgelerde daha fazla olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 1 – Nüfusun Yaşa Göre Dağılımı

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
0-14 Yaş Grubu Arası Nüfus (% toplam)	34	34	33	33	32	32	32	32	31
15-64 Yaş Grubu Arası Nüfus (% toplam)	62	62	63	63	63	72	73	73	73
15-64 Yaş Grubu Arası Nüfus (% toplam)	5	5	5	5	-	-	-	-	-

(Kaynak: Dünya Bankası, 2013)

O halde Mısır'ın nüfus oranlarına bakmak gereklidir. Mısır'da yaş dağılımına baktığımız zaman nüfusun ortalama yüzde otuzlarını çocuk nüfusu oluşturmaktadır. Bu oran kayıtdışı istihdama zemin hazırlayacak boyuttur.

Mısır, Ürdün, Yemen, Fas, Lübnan, Irak ve Suriye ile karşılaştırıldığında Mısır'da yaş ve kayıtdışılık arasında daha büyük negatif bir ilişki vardır (Dünya Bankası, 2013).

Konuya daha ayrıntılı açıklama getirmek istersek, Mısır'daki çalışan çocuk nüfus oranlarına bakmak gerekir.

Tablo 2 – Çalışan Çocuk Nüfus Oranı

	2005
Okuyan ve Çalışan Çocuk Nüfus Oranları	79

(Kaynak: Dünya Bankası, 2013)

Dünya Bankası verilerine bakıldığı zaman, Mısır'da hem çalışıp hem okuyan çocuklar 7-14 yaş arası nüfusun %79'unu oluşturmaktadır.

Tablo 3 – Okul Okumayıp Sadece Çalışan Çocukların Sayısı

2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
302.987	206.526	267.087	496.964	225.768	-	193.102	150.004	-

(Kaynak: Dünya Bankası, 2013)

Verileri incelediğimiz zaman, çocuk işçi sayılarının oldukça yüksek olduğunu görmekteyiz. Böylece bu oranlar kayıtdışı istihdamına zemin hazırlamaktadır. Kadın ve kayıtdışılık kavramını incelediğimiz zaman, Mısır'da kırsal bölgede kadın ve kayıtdışılık arasında kuvvetli bir pozitif ilişki yoktur. Fakat 0,8 oranındaki ilişki bize kırsal yerlerde kadın çalışanların da kayıtdışı istihdamı etkilediğini göstermektedir. Kadın sayısı arttığı takdirde kayıtdışı istihdamda artmaktadır.

Konuya daha ayrıntılı bakacak olursak, kadın çalışanların toplam kadın nüfusuna yüzdelik oranı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4 – Kadın Çalışanların Toplam Nüfusa Oranı

2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
4	5	4	3	3	-	-	-	-

(Kaynak: Dünya Bankası, 2013)

Sektörel açıdan bakıldığı zaman ise,

Tablo 5 – Tarım Sektöründe Çalışan Kadınların Oranı (%)

2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
39	47	47	43	47	46	-	-	-

(Kaynak: Dünya Bankası, 2013)

Tablo 6 – Sanayi Sektöründe Çalışan Kadınların Oranı (%)

2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
6	6	5	6	6	6	-	-	-

(Kaynak: Dünya Bankası, 2013)

Tablo 7 – Hizmet Sektöründe Çalışan Kadınların Oranı (%)

2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
55	48	48	51	47	49	-	-	-

(Kaynak: Dünya Bankası, 2013)

Kadın ve kayıtdışılık konusu söz konusu olduğunda Mısır'daki kadınların istihdama katkıları çok büyük oranlarda görülmemektedir. Kadınların büyük çoğunluğu ise, hizmet ve tarım sektöründe çalışmaktadır.

Mısır'ı sektörel (Primary sector: Tarım, Secondary sector: İnşaat ve üretim, Tertiary sector:Ulaşım ve hizmet, Pub. Ad. Soc. Svs sector: Kamu kuruluşları) açıdan inceleyip oranlarına baktığımız zaman tarım sektörü %94.1 oranıyla en fazla kayıtdışılığın olduğu sektördür (Urdinola ve Tanabe, 2012).

Kadınlar tarım alanında faaliyet gösterirken tarım sektörü en fazla kayıtdışılığın yaşandığı sektördür. Dolayısıyla Mısır'daki kayıtdışı istihdam oranlarını arttırmaktadır.

Kayıtdışı istihdamın yaşandığı diğer sektörlerde de oranlar yüksektir. Konuya daha fazla açıklık getirmek amacıyla çalışan nüfusun sektörlere göre dağılımını incelemekte yarar vardır.

Tablo 8 – Sektörlere Göre İşgücü Dağılımı

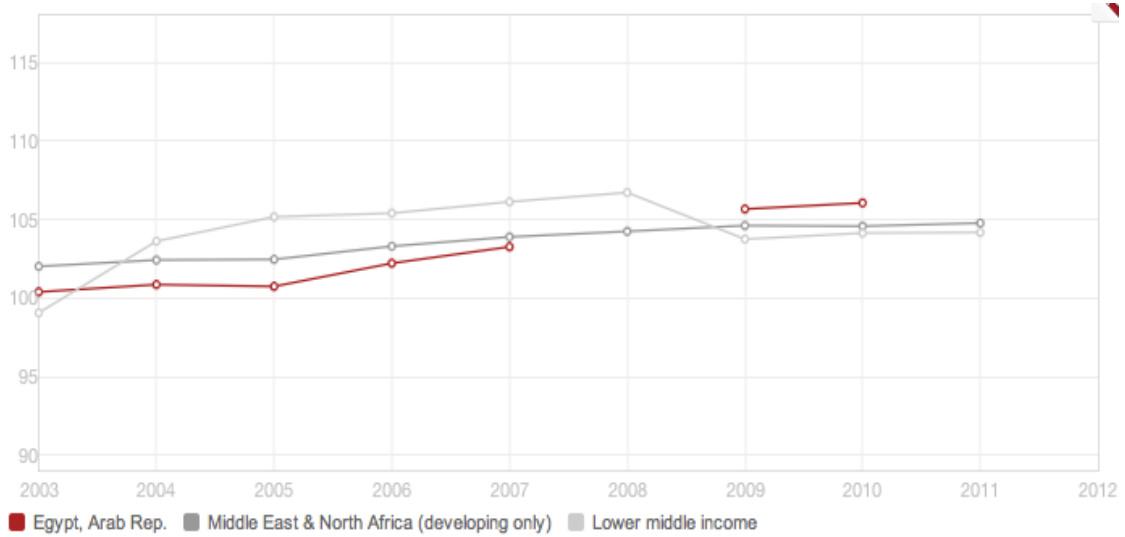
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Tarımdaki Sektöründeki İstihdam	30	32	31	31	32	32	30	28	-
Sanayideki Sektöründeki İstihdam	20	20	22	22	22	23	24	25	-
Hizmet Sektöründeki İstihdam	50	48	48	47	46	45	46	46	-

(Kaynak: Dünya Bankası, 2013)

Tarım ve hizmet sektörünün piyasada da etkin olması ve bu piyasalarda büyük oranlarda kayıtdışılık olması Mısır ekonomisi için olumsuz bir olgudur.

Kayıtdışı istihdamı etkileyen bir diğer etken eğitimidir. Eğitim seviyesi yükseldikçe kayıtdışılılık nasıl etkilenir?

Mısır'da eğitim seviyesi ve kayıtdışılılık arasında güçlü bir negatif ilişki vardır. -0.41 oranına bakıldığı zaman, eğitim seviyesi yükseldikçe, kayıtdışılığın azaldığını göstermektedir. O halde Mısır'daki eğitim seviyesini incelediğimiz zaman, aşağıdaki grafikte, Mısır'da ilkokula yazılma oranlarının düşük olduğunu, 2009-2010 yıllarında bir yükselişe geçtiğini görmekteyiz.

Grafik 1 – Mısır'daki İlkokula Yazılma Oranları

(Kaynak: Dünya Bankası, 2013)

Tablo 9 – Mısır'da Okula Gitmeyip Çalışan Oranı

	2005
Okula gitmeyip sadece çalışan 7-14 yaş arasındaki nüfus	%21

(Kaynak: Dünya Bankası, 2013)

Tablo 10 – Mısır'daki Çocukların Ortaöğretime Yazılma Oranı

	2005
Ortaöğretime yazılma oranları	%68

(Kaynak: Dünya Bankası, 2013)

Oranlar incelendiği zaman eğitim seviyesinin yüksek olmadığını görmekteyiz. Nüfusun %77.8'ini ilköğretim okuyanlar oluştururken yüksekokul mezunlarının oranı %23.7'dir. Dolayısıyla yüksekokul okuyanların sayılarının düşük olması kayıtdışı istihdam için bir etkidir. Toplumda bilinç eksikliğine neden olmaktadır. Böylece kayıtdışı istihdam oranları yükselmektedir (Urdinola ve Tanabe, 2012).

Mısır için kayıtdışı istihdam konusunu maaşlı çalışan (wage worker), işveren (employer), ve serbest meslek (self employed) grupları açısından incelemek gerekirse; Çalışanlar arasında en ağırlıklı olan maaşlı çalışanların %42.6'sı kayıtdışı istihdam şeklinde çalışmaktadır. Serbest meslek gruplarında ise kayıtdışılık oranı %80'lerde olmaktadır. En fazla kayıtdışı istihdamın görüldüğü işverenler grubunu serbest meslek grupları takip etmektedir. En az kayıtdışı istihdamın görüldüğü grup ise maaşlı çalışan kesimdir (Urdinola ve Tanabe, 2012).

15-64 yaş arası kentsel bölgelerdeki kayıtdışı istihdam oranlarına bakacak olursak, Mısır'da özel sektördeki ve serbest meslek gruplarındaki kayıtdışı istihdam oranı yüksektir (Urdinola ve Tanabe, 2012).

Kayıtdışı istihdamı özendirilen nedenlere gelince, en büyük nedenlerden bir tanesi, maaşların kayıtlı istihdam maaşlarından daha düşük olmasıdır. Kayıtlı olarak çalışan ilköğretim mezunlarının 1saatlik ücreti, 2.95 iken, kayıtdışı çalışan ilköğretim

mezunlarının 1 saatlik ücreti 2.32'dir. Kayıtlı olarak çalışan üniversite mezunlarının 1 saatlik ücreti 8.27 iken, kayıtdışı çalışanların 1 saatlik ücreti 3.13'dür. Kayıtlı olarak çalışan kadınların 1 saatlik ücreti 1.68 iken, kayıtdışı çalışan kadınların 1 saatlik ücreti 1.37'dir (Urdinola ve Tanabe, 2012).

Yapılan çalışmada da varlığını gösteren Mısır'da ki varolan sistemsizlik ve yolsuzluk üzerine devrim yaşanmaktadır. Yaşanan devrimle birlikte, yeni bir sistem geliştirilmek istenmektedir. Bu sistem "Nordic Model" adı verilen sosyal demokrat modelidir. Model güçlü sosyal hizmet yapısını oluşturup güçlü sendikaların ve güçlü sosyal hizmetlerin varlığını hedeflemektedir (Selçuk ve Ulusoy, 2013).

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırma yapılan çalışmada toplanan veriler eşliğinde Mısır'daki kayıtdışı istihdamın yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Kayıtdışı istihdamın en fazla tarım sektöründe yaşanmaktadır. Tarım sektörü Mısır'ın ekonomisinde önemli bir rol oynamaktadır. Bunun yanında eğitim seviyesinin az olmasıyla birlikte insanlarda bilinç yeterli olmayıp kayıtdışı istihdama neden olmaktadır. Çalışan çocukların kayıtdışı istihdam oranlarını arttırmaktadır. Mısır'da çalışan çocukların oranı büyük olup, kayıtdışı istihdama neden olmaktadır. Mısır, sosyal güvenlik hizmetleri açısından da yeterince beslenmemiş bir ülkedir. İnsanlarda sosyal güvenlik hizmetlerini kullanmamaktadır. Dolayısıyla bütün bu etkenler ışığında, Mısır'da kurumsallaşma kavramı henüz oturmamıştır. Kurumsal teori kapsamında kurumlar çevrelerinden etkilenmektedir ve devlet, işveren ve işçiler meşruluğu sağlamak durumdadır. Kurumsallaşma süreci bu şekilde olmalıdır. Fakat Mısır'da bu süreç henüz başlamamıştır. Yaşanan devrimle birlikte görülmek istenen Nordic Model bu sürecin temellerini atmada başarılı olabilir. Böylelikle kayıtdışı istihdamın azalması sağlanabilir.

Kaynaklar

Apaydın, F., (2009). "Kurumsal Teori ve İşletmelerin Kurumsallaşması", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(1), s. 1 – 22.

Bivens, J., Avirgan, T., ve Gommage, S., (2005). *Labor Market and Informal Work In Egypt, El Salvador, India, Russia, South Africa*, GNP/ EPI Book.

Dünya Bankası (2013). “Ülke Verileri”, <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx>, 13.08.2013.

El Wassal, K.A., (2013). “Public Employment Dilemma In Egypt: Who Pays The Bill?”, *Proceeding of 20th International Business Research Conference*, Dubai, UAE, s. 1 – 15.

Güloğlu, T., Korkmaz, A., ve Kip, M., (2003). “Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 45(1), s. 51 – 93.

Koçak, O., ve Kavi, E., (2011). *Mena Bölgesinde Emek Piyasası ve İstihdam, Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Ekonomik Yapısı*, Bursa: MKM Yayınları.

Moghadam, V.M., (2005). “Women’s Economic Participation In The Middle East: What Difference Has Neoliberal Policy Turn Made”, *Journal Of Middle East Women’s Studies*, Vol. 1, No. 1, pp. 110 – 145.

Selçuk, H., ve Ulusoy, R., (2013). “Son Mısır Devrimine Ekonomik Yaklaşım (Ekonomi Politik)”, *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt: IX, Sayı: 1, s. 21 – 61.

Süngü, Y., (2008). “Kayıtdışı İstihdamın Denetimi ve Sosyal Güvenlik Reformuyla Yapılan Düzenlemeler”, *Tühis İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 21(2-3), s. 115 – 132.

Ucma, T., (2012). “Türkiye’deki Muhasebe Sisteminin Gelişiminin Kurumsal Teori Çerçevesinde Açıklanması”, *MUFİTAD Dergi*, Sayı: 2, s.145 – 178.

United Nations Human Settlements Programme, “Urbanization Level”, <http://ww2.unhabitat.org/habrdd/conditions/nafrica/egypt.htm>, 02.04.2014.

Urdinola, D.F.A., ve Tanabe, K., (2012). Micro-Determinants of informal employment in the Middle East and North Africa Region, The World Bank Sp Discussion Paper No. 1201, <http://siteresources.worldbank.org/SOCIALPROTECTION/Resources/SP-Discussion-papers/Labor-Market-DP/1201.pdf>, 13.08.2013.

Yıldız, S., ve Ünlü, A., (2011). “Kurumsal Teori Bağlamında Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Türk Polisinde Değişim”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(1), s.219 – 237.

ALKOLİZM SONUCU MEYDANA GELEN İKTİDARSIZLIK VE GIZLI EŞCİNSELLİK

Yrd.Doç.Dr. M. Muhteşem Gaffarnejad*

Özet

Alkolizmi doğuran kişilik bozukluklarının nedenleri biyolojik, psikolojik ve sosyal olarak üç grup içinde toplanabilir. Bekârlık, boşanma, çiftlerin ayrı yaşaması, ev içi veya meslek hayatı huzursuzlukları gibi kişisel, sosyal durumlar alkolizme neden olmaktadır. Diğer yandan göçler, kentleşme, sosyal çalkantılar, ihtilaller, uzun süren harpler, sanayileşme gibi sosyal olgular alkol tüketimini ve alkolizmi arttırmaktadır. Bu gibi durumlarda, alkole sosyal nedenlerle başlanır. Biyolojik yapı ve sosyal çevre direkt ve indirekt olarak psikolojik yapıyı etkileyerek alkolizmi kolaylaştırır.

Bu çalışmada, 22 kronik alkolik ve 22 normal kontrol grubu denenmiş, alkoliklerde % 36 oranında iktidarsızlık, % 46 oranında gizli eşcinsellik ve iktidarsızlık, % 18 oranında ise normallik saptanmıştır. Alkolün anksiyolitik olması, iç ve dış baskıları hafifletmesi, alkolizmin çoğunlukla psikolojik sebeplerden ortaya çıktığını ispatlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alkolizm, iktidarsızlık, gizli eşcinsellik

IMPOTENCE AND LATENT HOMOSEXUALITY ARISING FROM ALCOHOLISM

Abstract

The reason of the behavioral disturbances which cause alcoholism can be considered in three categories: 1. Biological, 2. Psychological, 3. Social. Settlement in cities, industrialism, long lasting wars, revolutions, social conflicts, migrations are factors increasing alcohol utilization, as do bachelorship

---

* Nişantaşı Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Psikoloji Bölümü.

divorces, separations and one's social and familial disagreements. As a result, it can be said that beginning to use alcohol is determined under the influence of social factors and the biological constitution of the individual and the environment by affecting the psychological structure either directly or indirectly facilitates alcoholism.

In this study, on 22 chronic alcoholic and 22 non-alcoholic controls, we can summarize the results as follows: among alcoholics 36 percent were impotence, 46 percent were latent homosexual and impotence, and 18 percent were normal. Alcohol's effects as an anxiolytic agent prove the fact that the primary causes underlying alcoholism is mainly psychological.

Key Words: Alcoholism, impotence, latent homosexuality

Giriş

Günümüze kadar süregelen çeşitli görüşlerin etkisi altında hastalık, alışkanlık ve bir savunma mekanizması olarak kabul edilen alkolizm, günümüzde davranış problemi halini almıştır (Taştan, 1996; Sayın vd., 2004). Kişiden kişiye, gruptan gruba, kültürden kültüre değişen sosyal sebeplerin yaptığı alkol alışkanlığı, alkol almadan önce bozuk olan kişilik yapısı üzerinde alkolizme yol açmaktadır (Taştan, 1996; Üçok vd., 1991; Akvardar vd., 2005; Aslan vd., 1997). Alkolizmi doğuran kişilik bozuklukları nedenlerini biyolojik, psikolojik ve sosyal olarak üç grupta toplamak mümkündür.

Biyolojik sebepler önem sırası ile kalıtım, beden yapısı, metabolizma ve beslenme bozuklukları, beyin hücrelerinin alkole gösterdiği ilgi, hücre metabolizması için alkol ihtiyacı, böbrek üstü bezlerine ait yetersizlikler, adrena kortikal sistemin az çalışması, adrenalın metabolizması bozukluğu, hipofiz-sürrenal yetersizliği, hipotalamik bozukluk, alerji, iç salgı bezlerinde az çalışma, kafa travması, ansafalopati ve zekâ geriliği olarak sıralanabilir.

Alkolün anksiyolitik olması iç ve dış tüm baskıları hafifletmesi, alkolizmin çoğunlukla psikolojik sebeplerden ortaya çıktığını ispatlamaktadır. Özellikle psiko-seksüel gelişme dönemlerinde fiksasyon veya bu dönemlere dönüş, alkolik kişilerde ana kaynağı teşkil eder. Bu nedenle alkolizmin kökü çocukluktaki oral döneme kadar inmektedir. Bilinçaltı kompleks ve çatışmalara çok hassas olan, çevreye uymakta gerçekçi olmayan ve olumlu savunma mekanizmalarını kullanmayan alkolik, alkolün verdiği haz ve

memnuniyet duygusuyla üst benliğin, başka bir deyimle çevrenin kritiğini uyuşturur (McCarthy ve McCarthy, 1998; Cecero ve Holmstrom, 1997). Başka bir görüş açısından alkolizm, yanlış ödüllendirilmiş haz prensibine dönük bir şartlanmadır (Kora ve Kayır, 1996).

Alkolizmi kolaylaştıran sosyal sebeplerin başında birçok dini seremonilerin alkole verdikleri kutsal yer gelir. Böylece alkol toplum hayatı içinde sembolik değer kazanmıştır. Birçok toplumlarda doğum, ölüm, evlenme merasimleri, toplantılar, arkadaşlıklar alkole beraberdir (Evren vd., 2002, 2004). Alkol almak ergenliğin ve erkekliğin bir sembolü olmuştur. Diğer yandan şehirleşme, sanayileşme, uzun süren harpler, ihtilaller, sosyal çalkantılar, göçler alkol tüketimini ve alkolizmi artırır. Bekarlık, boşanma, çiftlerin ayrı yaşaması gibi kişinin sosyal durumu, ayrıca ev içi veya meslek hayatı huzursuzlukları alkolizme neden olmaktadır (Kayır, 1995).

Bu çalışmada, kronik alkolik ve kontrol grubu üzerinde anketler uygulanarak alkolizm sonucu meydana gelen iktidarsızlık ve gizli eşcinsellik incelenmiştir.

1.Bulgular

İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniğinde alkolizm neticesinde meydana gelen iktidarsızlığın ve gizli eşcinselliğin alkolizmdeki yerinin incelenmesi amacı ile tarafımdan yapılan bir araştırmada, 22 kronik alkolik ve 22 normal kontrol grubu bireyleri denenmiş, araştırma sonucunda alkoliklerde; % 36 oranında iktidarsızlık, % 46 oranında gizli eşcinsellik ve iktidarsızlık, % 18 oranında ise normallik tespit edilmiştir.

Kontrol grubu olarak seçilen normal yani alkolik olmayan bireylerde % 22.7 iktidarsızlık, % 4.5 gizli eşcinsellik ve iktidarsızlık, % 59.1 normal bulunmuştur. Yukarıdaki oranlar istatistik analizleri ile değerlendirildiğinde; iktidarsızlık farkı “anlamsız” ($p>.05$), gizli eşcinsellik ve iktidarsızlık farkı “anlamlı” ($p<.01$), normal bireylerin farkı ise “anlamlı” ($p<.001$) bulunmuştur. Buna göre özellikle gizli eşcinsellik ve iktidarsızlık ile normaller arasındaki büyük fark, kişiyi alkolizme iten sebeplerden

biri olarak gizli eşcinselliği akla getirmektedir. Yine gizli eşcinsellerin hepsinde iktidarsızlık görülmesi de bu bakımdan ayrı bir önem taşımaktadır.

Tarafımdan yapılan bu çalışmada, alkolik bireyler (vakalar), cinsel güçlerinin artacağı düşüncesiyle, kadınlardan çekindikleri için ve utanma duygularını yenebilmek için alkole başvurduklarını açıklamamışlardır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, alkoliklerde 10 gizli eşcinsellik ve iktidarsızlığa ve 3 gizli eşcinsel vakanın; kadından kaçan, cinsel ilişkiden çekinen, utangaç kimseler olduğu TAT testi bulguları ile tespit edilmiştir.

Bu durumda, diğer araştırmacıların da literatürde belirttikleri gibi alkolikler, kadınlardan çekinmek ve utanma duygularını yenebilmek ya da bu duyguların verdiği sıkıntılardan kaçabilmek için alkol almaktadırlar. Bu ve benzer araştırmalar göstermiştir ki, alkolizm kişilerde cinsel iktidarsızlık meydana getirmekte, gizli eşcinseller erkekliklerini ya da cinsel güçlerini kanıtlamak düşüncesiyle alkole başvurumaktadırlar.

Hasta ve normal vakalarda metot olarak, önce hastaların anamnezi alınmıştır. Daha sonra eğitim derecelerine göre; zekâ testi (PORTEUS ZEKÂ TESTİ, CATTEL ZEKÂ TESTİ) gibi kişilik testleri (LOUISA DÜSS TESTİ, T.A.T TESTİ) gibi yapılmıştır. Verilen test materyallerine göre;

- a) Ego
- b) Kıskançlık duygusu
- c) Oral Fiksasyon
- d) Babaya hostilite
- e) Kastrasyon Kompleksi
- f) Anal Fiksasyon
- g) Ödip kompleksi
- h) Korku reaksiyonları
- i) Agresyon

k)Bağımlılık, kendine güven duygusu

l) Anneye karşı davranışları

m) İçki tutkusu

n) Depresyon, intihar düşüncesi gibi davranışları tespit edilmiş; bunlar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Alkolik ve Normal Vakalar

VAKA	YAŞ	I.Q	İMPOTANT	GİZLİ EŞCİNSELLİK	EGO
1	23	119	NORMAL	-	ZAYIF
2	42	78	İMPOTANT	GİZLİ EŞCİNSEL	ZAYIF
3	50	86	İMPOTANT	GİZLİ EŞCİNSEL	ZAYIF
4	45	63	İMPOTANT	-	ZAYIF
5	37	111	İMPOTANT	-	ZAYIF
6	50	57	İMPOTANT	GİZLİ EŞCİNSEL	ZAYIF
7	50	64	İMPOTANT	-	ZAYIF
8	53	60	İMPOTANT	-	ZAYIF
9	48	72	İMPOTANT	GİZLİ EŞCİNSEL	ZAYIF
10	25	114	İMPOTANT	-	ZAYIF

	ALKOLİKLER		NORMALER	
	Frekans	%	Frekans	%
İMPOTANT	8	36.36	5	22.72
GİZLİ EŞCİNSELLİK	10	45.45	1	4.45
İMPOTANT	-	-	3	-
NORMAL	4	18.18	13	59.09

Bu çalışmada, alkoliklerde ve normalerde görülen iktidarsızlık yüzdeleri arasındaki fark anlamsız bulunmuştur ($p>.05$). Ancak her iki grubun yaş ortalamaları incelendiğinde, alkoliklerde 8 iktidarsızlık vakasının yaş ortalamasının 47,3, normal bireylerde ise 48,6 olduğu görülecektir. Aralarında büyük bir fark yoktur ve genellikle bu yaşlar iktidarsızlığın başlangıcı sayılabilir. Bu verilere dayanarak, bu yaş gruplarında alkolün iktidarsızlık üzerine ilave bir etkisi olup olmadığı söylenemez. Fakat aynı araştırmada alkoliklerde 10 vakada hem gizli eşcinsellik, hem iktidarsızlık; normalerde sadece bir vakada hem gizli eşcinsellik hem iktidarsızlık birlikte tespit edilmiştir. Bunların yüzdeleri arasındaki fark çok anlamlı bulundu ($p<.01$). Bunlardan 10 alkolik vakasının yaş ortalamaları 41, normallerdeki bir vakanın yaşı 44'dür. Birinci grup ile ikinci grup arasındaki büyük bir fark, kişiyi alkolizme iten sebeplerden biri olarak gizli eşcinselliği akla getirmektedir. Yine, gizli eşcinsellik vakalarının hepsinde iktidarsızlık görülmesi de bu bakımdan ayrı bir önem taşımaktadır. Alkolik vakalardaki normalerde, kontrol grubundaki normalerin yüzdeleri arasındaki fark anlamlıdır ($p<.001$). Birinci grup ile ikinci grup arasında büyük fark bulunmaktadır.

Diğer benzer bir araştırmada, 100 erkek alkolikte 11 (% 11), 50 kadın alkolikte 5 (% 10) eşcinsel tespit edilmiştir. Başka bir çalışmada, eşcinselliğin alkolizme neden olma oranı daha düşük düzeylerde bulunmuştur (Taştan, 1996). Kessel ve Walton (1995) birlikte yaptıkları araştırmalarında alkoliklerde seksüel sapma gösterenler üç grupta

toplanmıştır: Birinci grup küçük sapmalar göstermişlerdir, evlendiklerinde eşlerine karşı ilgisizdirler, cinsel güçlerinin artacağı düşüncesiyle alkole başvurmuşlardır.

İkinci grup cinsel sorunları olanlardır, karşı cinsten biriyle cinsel ilişkide bulunmaktan çekinen, korkan ve utanan kişilerdir, kadınlardan kaçarlar, korkularının asıl nedeni iktidarsız olmaktır, bu sebeplerle alkole başvurmaktadırlar. Üçüncü grup ise cinsel sapma gösteren kişiler olup bunların sevgi objesi karşı cinse değildir, eşcinseldirler, normal davranabilmek ve utanma duygularını yenebilmek için alkol almaktadırlar.

2. Konu ile İlgili Öneriler

Alkol bağımlılığı, alkolizma veya kronik alkolizma kontrol edilemeyen, alkol alma arzusu ile kendini gösteren bir hastalıktır. Kronik alkolizmada, hastalık başladıktan sonra şahısta fizyolojik bir bağımlılık meydana gelir ve gittikçe arttırmak suretiyle alkol alınır.

Alkolizma psikolojik bir düşkünlük ve fizyolojik bir alışkanlıktır. Alkolik içmeye başlayacağı zamanı, bir kere başladıktan sonra da ne zaman durması gerektiğini kestiremez. Alkol kişinin ruhsal ve bedensel sağlığını, çevre ilişkilerini, iş ve aile ilişkilerini, sosyal ve ekonomik durumunu bozar. Alkol, ferde veya topluma, ya da her ikisine birden çok fazla zarar veren her türlü içki kullanma alışkanlığına neden olur. Alkolizma psikolojik bir düşkünlük ve fizyolojik bir alışkanlıktır.

Alkol; insanın iki önemli organı olan, beyin ve karaciğerlerinde büyük hasarlara neden olur. Beyin hasarında insanın akıl ve sinir sistemini tamamen harap eder. Bu durumda ruh ve sinir sistemi, akıl sağlığı bozulan kişi her türlü kötülüğü yapar ve suç işler. Örneğin; aile faciaları, cinayetler, trafik kazaları sonucu meydana gelen ölümler, alkol kullanma sonucu meydana gelir. İnsanın yaşamında önemli rolü olan karaciğer hastalıkları, siroz hastalığı alkol kullanma sonucudur. Erkeklerde görülen cinsel iktidarsızlığa, cinsel bozukluklara, cinsel sapmalara da neden olur. Bu nedenle sağlıklı uzun bir yaşam için alkol, alkollü içki kullanılmaması gerekir.

Sonuç ve Tartışma

Bu konuda birçok araştırma yapılmış, alkoliklerin psikoseksüel eğilimi incelenmiş, alkoliklerin oedipus kompleksinin geliştirdiği iğdiş edilme korkusunun verdiği anksiyete ile heteroseksüellikten kaçmaların yaşandığı ileri sürülmüştür (Taştan, 1996).

Sonuç olarak denilebilir ki, alkole birçok sosyal nedenler ile başlanmakta, biyolojik yapı ve sosyal çevre de direkt ya da indirekt olarak psikolojik yapıyı etkileyerek alkolizmi kolaylaştırmaktadır.

Kaynaklar

Akvardar, Y., Arkar, H., Akdede, B.B., Gül, S., Sarı, Ö. ve Tunca, Z., (2005). “Alkol Kullanım Bozukluklarında Kişilik Özellikleri”, *Bağımlılık Dergisi*, 6: 53-59.

Aslan, S.H., Alpaslan, Z.N. ve Aslan, R.O., (1997). “Cinsel İşlev Bozukluğu Olan Erkek Hastalarda Cinsiyet Roller ve Cinsel Mitler: Karşılaştırmalı Bir Klinik Çalışma”, *Nöropsikiyatri Arşivi*, 4: 169-172.

Cecero, J.J. ve Holmstrom, R.W., (1997). “Alexithymia And Affect Pathology Among Adult Male Alcoholics”. *Journal of Clinical Psychology*, 53: 201-208.

Evren, C., Can, S., Evren, B. ve Çakmak, D., (2002). “Yatarak Tedavi Gören Erkek Alkol Bağımlılarında Aleksitiminin Depresyon, Anksiyete ve Ereksiyon İşlev Bozukluğu İle İlişkisi”, *Klinik Psikiyatri Bülteni*, 12: 165-173.

Evren, C., Evren, B., Saatçioğlu, Ö. ve Çakmak D., (2004). “Erken Ve Geç Başlangıçlı Alkol Bağımlılarında Mizaç ve Karakter Boyutları”, *Türkiye’de Psikiyatri*, 6: 19-24.

Kayır, A., (1995). *Cinsellik ve Cinsel İşlev Bozuklukları*, İstanbul: İstanbul Tıp Fakültesi Basımevi.

Kessel, N. ve Walton, H., (1995). *Alcoholism* (3b.), Baltimore: Penguin Books.

Kora, K. ve Kayır, A., (1996). “Cinsel Roller ve Cinsel Mitler”. *Düşünen Adam*, 9, 55-59.

McCarthy, B. ve McCarthy, E., (1998). *Male Sexual Awareness* (2b.), New York: Carroll&Graf Publishers.

Sayın, A., Karşlıoğlu, E., Arıkan, Z. ve Aslan, S., (2004). “Alkol Bağımlısı Bir Grup Hastada Kişilik Özellikleri”, *Bağımlılık Dergisi*, 5: 13-19.

Taştan, U., (1996). *Cinsel İşlev Bozukluğu Olan Erkeklerde Anksiyete ve Depresyon*, Uzmanlık Tezi, İstanbul: Bakırköy Ruh Ve Sinir Hastalıkları Hastanesi.

Üçok, A., Kayır, A., Yücel, B. ve Motovalli, N., (1991). “Erkeklerde Cinsel İşlev Bozuklukları İle Cinsel İnanışlar, Cinsiyet Rollerini Arasındaki İlişki”, *Nöropsikiyatri Arşivi*, 2: 98-101.

VERİ ZARFLAMA ANALİZİ YÖNTEMİYLE OECD ÜYESİ ÜLKELERİN SOSYAL ETKİNLİKLERİNİN ÖLÇÜLMESİ¹

Ayhan Demirci*

Fehim Bakırcı**

Özet

Farklı ölçü birimleriyle ölçülmüş olan çoklu girdi ve çoklu çıktı ortamlarında etkinlik ölçümünde sıklıkla yararlanılan bir yöntem olan veri zarflama analizi (VZA), sadece kâr amacı güden ekonomik amaçlı karar verme birimleri (KVB) için değil, kâr amacı gütmeyen veya hizmet amaçlı organizasyonların etkinlik ölçümünde de sıklıkla kullanılabilir. Göreceli bir sonuç veren yöntemin uygulanması neticesinde elde edilen sonuçların, sadece analize konu olan KVB'ler arasında ve sadece analizde kullanılan veriler için üretildiği göz ardı edilmemelidir. Analiz sonucunda etkin olmayan KVB'ler için referans kümesi oluşturulmakta ve etkin olabilmeleri için iyileştirme önerilerini de beraberinde ortaya koyabilmektedir. Çalışma, kâr amacı gütmeyen organizasyonlar üzerinde yapılmıştır. Toplumsal seviyede ülke bazında sosyal göstergeler kullanılarak yapılan çalışma sonucunda OECD üyesi ülkelerin sosyal etkinlikleri ölçülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Veri Zarflama Analizi (VZA), Etkinlik, OECD, Sosyal Etkinlik.

MEASURING THE SOCIAL EFFICIENCY OF OECD COUNTRIES BY USING DATA ENVELOPMENT ANALYSIS

Abstract

Data Envelopment Analysis (DEA) is a frequently used method to measure efficiency in the places where there are multiple inputs and multiple outputs having been measured by different measurements. It can mostly be used not only for decision making units (DMU) aiming profit, but also organizations not aiming profit or aiming public services. It should not be disregarded that the results of a subjective method are only produced for the data used in the analysis or among DMU. After the analysis, a reference cluster is formed for the inefficient DMU and suggestions are also given for improvement in terms of increasing and decreasing certain inputs and outputs. This paper was done on the organizations not aiming profit. The social efficiency of OECD countries was measured as a result of the study which was done in the level of the society and the country by using social indicators.

---

¹ Bu çalışma Ayhan Demirci'nin doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

* Dr., Türk Silahlı Kuvvetleri.

** Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

Key Words: Data Envelopment Analysis (DEA), Efficiency, OECD, Social Efficiency.

Giriş

Toplumsal refah düzeyi ve yaşam kalitesi, ülkelerin iç barışından uluslararası ilişkilerine, üretkenliğinden ekonomik gücüne kadar birçok husustan önemli derecede etkilenmektedir. Sosyal etkinlik olarak adlandırılan durum, toplumsal refah düzeyi ve yaşam kalitesine bağlı olarak ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Ülkelerin sosyal etkinliklerinin belirlenmesinde karşılaşılabilecek en önemli sorun, sosyal yaşantıyı doğrudan etkileyebilecek her bir girdiye karşılık bir çıktının tespit edilmesi ve belirlenen bu girdi ve çıktıların ölçü birimlerinin farklı olması sorunudur. Bu noktada değişik ölçü birimleriyle ölçülen birden fazla girdi ile birden fazla çıktının elde edilebildiği süreçlerde yaygın olarak kullanılabilen, matematiksel programlama tabanlı bir yöntem olan veri zarflama analizi (VZA), ülkelerin sosyal etkinliklerinin ölçümünde kullanılacak en uygun yöntemlerden biridir. VZA'da en etkin KVB'nin en az kullandığı girdiye ve en çok elde ettiği çıktıya en yüksek puanı vererek, çıktıların ağırlıklı toplamının girdilerin ağırlıklı toplamına oranlamakta ve elde edilecek en yüksek etkinlik skoru 1,00'den büyük olmayacak şekilde hesaplama yapmaktadır. Yöntemin uygulanması sonucunda etkin olan ve etkin olmayan KVB'leri için etkinlik skorları hesaplanmasının yanı sıra etkin olmayan KVB'leri için, etkin olan KVB'leri arasından referans kümeleri oluşturulmaktadır. Ayrıca bu referanslarla karşılaştırılmak suretiyle etkin olmayan KVB'lerinin, etkin olabilmeleri için girdilerinin ne oranda azaltılması veya çıktılarının ne oranda artırılması gerektiği konusunda sonuçlar ortaya koyarak, yönetsel karar verme mekanizmalarına bir girdi oluşturmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde etkinlik ve etkinlikle ilgili kavramlarla birlikte VZA ile ilgili teorik bilgiler aktarılmıştır. Çalışmanın uygulama bölümünü oluşturan ikinci bölümünde OECD üyesi 34 ülkenin 2006-2010 yılları arasındaki sosyal etkinlikleri belirlenmiş, böylece aslında statik bir yöntem olan VZA'dan, yıllar boyunca uygulanarak dinamik bir formda yararlanılmıştır.

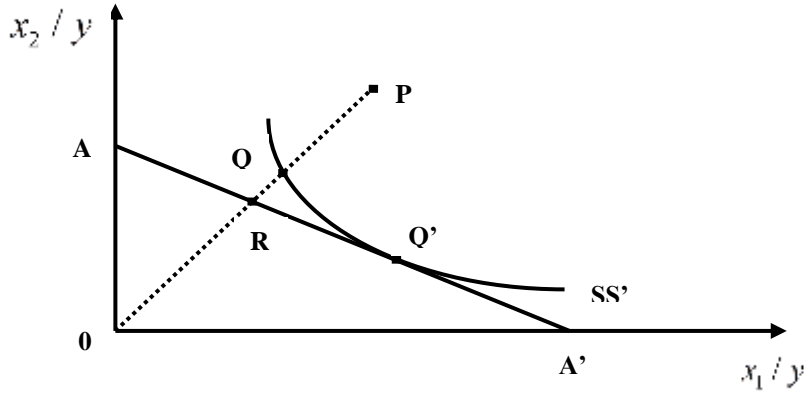
1. Temel Kavramlar

1.1. Etkinlik ve Etkinlik Ölçümü

Üretim süreci, özellikle günümüzde birden fazla girdi kullanılarak birden fazla çıktının elde edilebildiği son derece karmaşık bir süreç halini almıştır. Bu koşullarda üretim sürecini yönetenlerin elinde çok değişik girdi-çıkıtı kombinasyonları bulunmakta ve yöneticiler en az girdi ile en fazla çıktının elde edilebileceği en uygun kombinasyonu seçerek, en etkin üretimi gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Söz konusu bu durum etkinlik kavramıyla açıklanabilmektedir. “Etkinlik, üreticiler tarafından ortaya konulan ekonomik hedeflerin sürdürülebilmesi” şeklinde tanımlanabilir (Sinha, 2008). Eğer hedef çıktı maksimizasyonu ise etkinlik, gözlenen çıktının maksimum çıktıya oranı ile ölçülür. Benzer şekilde hedef maliyet minimizasyonu ise gözlenen maliyetin minimum maliyete oranı şeklinde de ifade edilebilir.

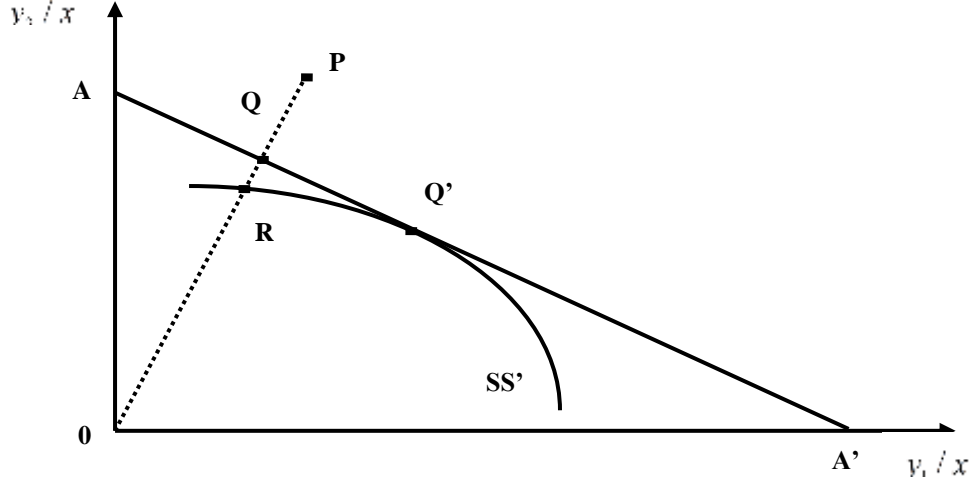
KVB'nin tam etkin çalışabileceği üretim sınırları Şekil 1.1.'deki gibi SS' eş ürün eğrisiyle gösterilebilir. Burada SS' eş ürün eğrisi üzerinde yer alan Q ve Q' noktaları teknik etkin bir durumu yansıtır. R ve P noktaları ise etkinsizliği yansıtır. KVB P noktası, QP mesafesi kadar bir teknik etkinsizlik durumundadır. Bu mesafe KVB'nin ürününde bir azalma olmaksızın girdilerini azaltabileceği miktarı göstermektedir.

Şekil 1.1. Girdi Yönelimli Teknik Etkinlik.

Şekil 1.1.'deki KVB, aynı miktarda çıktı üretmek için, kullandığı girdilerin azaltılmasını hedeflemesi nedeniyle girdi yönelimli davranmaktadır. Bir KVB'nin teknik etkinliğini yüzde değer olarak ifade etmek için $TE = OQ / OP$ eşitliğini kullanmak mümkündür (Bakırcı, 2007).

Şekil 1.2.'de gösterilen KVB ise çıktı yönelimli davranmakta, aynı miktar girdileri kullanmak suretiyle, çıktı maksimizasyonunu yani daha fazla çıktı elde etmeyi hedeflemektedir.

Şekil 1.2. Çıktı Yönelimli Teknik Etkinlik.

Herhangi bir karar birimi için %100 etkinlik ancak aşağıdaki durumlarda söz konusudur (Aydagün, 2003):

- a. Hiçbir çıktısı aşağıdaki durumlar haricinde artırılamaz;
  - i. Bir ya da birden fazla girdisinin artırılması veya
  - ii. Diğer çıktılardan bazılarının azaltılması.
- b. Hiçbir girdisi aşağıdaki durumlar haricinde azaltılamaz;
  - i. Çıktılardan bazılarının azaltılması veya
  - ii. Diğer bazı girdilerin artırılması.
- c. Herhangi bir karar birimi %100 göreceli etkinliğe yalnızca, diğer ilgili karar birimleri herhangi bir girdi ya da çıktının kullanımında etkisizliğe dair bir kanıt getirmiyorlarsa ulaşmış sayılır.

Genel kabul görmüş performans ölçüm modelleri üç başlık altında incelenebilir. Bunlardan en basit olanı, tek girdi ile tek çıktı üretimi yapan organizasyonlarda kolaylıkla hesaplama sağlayan ve girdinin çıktıya oranı şeklinde formüle edilebilen oran analizidir. Ancak günümüz karmaşık organizasyonları için elverişli olmayan oran analizinin bir diğer sakıncası da girdi ve çıktı seçiminde görülmektedir. Yanlı olarak

seçilen bir girdi veya çıktının analize dahil edilmesi halinde etkin bir KVB etkinsiz çıkabilmekte veya tam tersi etkinsiz bir KVB son derece etkin kabul edilebilmektedir. Diğer bir performans ölçüm modeli de parametrik bir yöntem olan regresyon analizidir. Bu yöntemle çoklu girdi ile tek çıktı üreten organizasyonların performansları ölçülebilmekte ve girdiler ile çıktılar arasındaki ilişki doğrusal olarak açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu yöntemin ana sakıncası ise ortalama değere göre sonuca ulaşmasıdır. Yukarıda bahsi geçen yöntemlerin sakıncalarına karşılık, çoklu girdi-çıkıtı üretim süreçlerinde değişik ölçü birimleriyle ölçümlenen tüm girdi ve çıktıları aynı formülde değerlendirmeye alabilen nonparametrik yöntemler geliştirilmiştir. Çok boyutlu teknikleri içeren bu yöntemlerle, çoklu girdi, çoklu çıktı ilişkileri matematiksel olarak modellemeye çalışılmaktadır. Günümüz organizasyonlarının çoklu üretim yapıları dikkate alındığında, matematiksel programlama modellerinin daha fazla gelişme göstermesinin ve yaygınlaşmasının nedenleri anlaşılır olmaktadır. Bu yöntemlerin kıyaslanması sonucunda tespit edilen hususlar ile yöntemlerin genel özellikleri Tablo 1.1.'de belirtilmiştir (Onaran, 2006).

Tablo 1.1. Performans Ölçüm Yöntemlerinin Kıyaslanması.

Karşılaştırma Ölçütleri	Oran Analizi	Parametrik Yöntemler	Nonparametrik Yöntemler
Çözüm Tekniği	Oranlamalar	Regresyon	Matematiksel Programlama
İçerik	Tek Girdi/Tek Çıktı (Tek Boyutlu)	Çok Girdi/Tek Çıktı (Tek Boyutlu)	Çok Girdi/Çok Çıktı (Çok Boyutlu)
Ön Hazırlık (Veri Temini)	Basit	Basit	Detaylı
Uygulama	Kolay	Kolay	Kolay
Performans Ölçümüne Uygunluğu	Kısıtlı	Kısıtlı	Geniş

1.2. Veri Zarflama Analizi

Son yıllarda gerek kamu gerek özel sektör tarafından yaygın olarak kullanılan VZA'nın tarihi, Edwardo Rhodes'un Cornege Mellon Üniversitesi'ndeki "Şehir ve Kamu" konulu doktora tezi çalışmaları ile başlamıştır. Farrell'ın 1957'deki tek girdi-çıkıtı teknik etkinlik ölçümünü CCR (Charnes, Cooper, Rhodes) modeli olarak bilinen VZA oransal formülü izlemiştir. CCR modeli, ölçüğe göre sabit getiri varsayımı altında toplam etkinliği ölçmektedir.

Diğer bir VZA modeli olan ve Banker, Charnes, Cooper'ın çalışmaları ile geliştirilen BCC modeli ise ölçüğe göre değişken getiri varsayımı altında benzer ölçekteki birimleri birbirleri arasında karşılaştırarak sadece teknik etkinliği ölçmektedir. Böylece BCC modeli, çoklu girdi-çoklu çıkıtı durumunda KVB'nin ölçüğe göre değişken getiri varsayımı altında araştırmaya olanak tanımaktadır. Parametrik olmayan VZA üzerine bina edilen etkinlik teorisindeki gelişmeler üç önemli aşamadan geçmiştir. İlk aşama etkinliğin, "ağırlıklı çıkıtının ağırlıklı girdiye oranı" şeklinde meydana gelen mühendislik yanında görülmektedir. Burada maliyetlerin tamamı göz önüne alınmamaktadır. Konu ile ilgili olarak okul, üniversite, devlet hastanesi, postane ve belediye gibi alanlarda uygulamalar yapılmıştır. İkincisi ticari bankalar, havayolları ve ulaştırma sektörü gibi, pazardaki fiyatların belirlenmesinde, rekabetçi pazar koşullarının aktif rol aldığı özel sektör uygulamalarında görülmektedir. Bu aşamada maliyet sınırından çok üretim sınırı üzerinde durulmaktadır. Dolayısıyla fiyat maliyet verileri, fiziksel girdi çıkıtı verileriyle aynı öneme sahiptir. Son olarak çeşitli dinamik ve stokastik uygulamalar teknik ve tahsis etkinliklerle bütünleştirilerek hesaba katılmaktadır. Burada uygulamaların kısa veya uzun vadeli üretim dönemindeki girdi, çıkıtı ve fiyat değişkenleri için zaman serisi verilerini içermektedir. Sermaye gibi bazı girdiler uzun dönemde değişken olabileceği gibi, kısa dönemler için sabit kabul edilebilirler. Dolayısıyla zamana bağlı olarak çıkıtı büyümesi, girdi büyümesine ve fiyat değişimine bağlı olabilmektedir (Sengupta, 2003).

1.2.1. Veri Zarflama Analizinin Modelleri

VZA, aşağıdaki yorumlanan olasılıklarla birlikte oluşmuş modeller içerisinde birleşmiş kavramlar ve metodolojiler bütünüdür (Charnes, vd., 1997);

1. CCR modeli (1978), toplam etkinliğin objektif olarak hesaplanmasını ve etkinsizliklerin kaynağı ile tahmini miktarının tanımlanmasını sağlar.

2. BCC modeli (1984), uygulamanın belirtilen ölçeğine göre saf teknik etkinliği ölçmek ve ileri uygulamalarda ölçeğe göre sabit, artan veya azalan getiri olasılıklarını sunmak suretiyle teknik etkinlik ile ölçek etkinliği ayırır.

3. Çarpımsal model (Charnes vd., 1982, 1983), log-lineer zarflama ve kısmen Cobb-Douglas üretim prosesinin yorumlanmasını sağlar.

4. Toplamsal model (Charnes vd., 1985), VZA'nın başlangıçtaki Charnes-Cooper (1959) etkinsizlik analizi ve aşamaları ile T. Koopmans'ın çalışmalarında yer verdiği Pareto optimalindeki ekonomi kavramı ve doğrusal programlama hakkındaki değerlendirmelerinin arasındaki farkı ortaya koyar. VZA'da, çoklu girdi ve çoklu çıktı değerleri, ağırlıklandırılmak suretiyle, doğrusal olarak bir araya getirilir. Ağırlıklı toplam girdi ve çıktılarla, girdileri çıktılara dönüştüren KVB'lerinin etkinlikleri oran analizinde olduğu gibi, girdilerin çıktılara oranı şeklinde tanımlanır ve

$$\text{Etkinlik} = \text{Ağırlıklı Toplam Çıktı} / \text{Ağırlıklı Toplam Girdi} = \frac{\sum_{j=1}^J u_j y_j}{\sum_{i=1}^I v_i x_i}$$

şeklinde formüle edilir (Ramanathan, 2003).

1.2.2. Veri Zarflama Analizinin Uygulanması

VZA, etkin olmayan KVB'ler için etkin olan KVB'ler arasından bir referans set oluşturur. Etkinsiz KVB'ler için hedeflerin belirlenmesine katkıda bulunur. Etkinliğin artırılmasına yönelik kaynak tahsisinde önemli bir yardımcıdır (Depren, 2008).

VZA ile etkinlik değerlendirmesinde genel kabul görmüş üç aşama vardır (Golany ve Roll, 1989);

1. Analize girecek olan KVB'lerinin tanımlanması ve seçilmesi,

2. Seçilmiş olan KVB'lerinin görelî etkinliklerinin değerlendirilmesi için uygun girdi ve çıktı faktör değişkenlerinin belirlenmesi,

3. VZA modellerinin uygulanması ve sonuçların analiz edilmesi.

Uygulamada KVB'ler ile girdi ve çıktılar seçilirken karşılaşılan en önemli sorun VZA'nın serbestlik derecesi sorunudur. Her bir KVB için farklı üretim fonksiyonları olabileceği kabul edilir. Dolayısıyla VZA'da her bir KVB için ayrı model kurulur, girdi ve çıktıları ağırlıklandırmada esneklik tanınır. Kurulacak olan model, KVB'nin en az kullandığı girdilere ve en çok ürettiği çıktılara en yüksek ağırlıklar verir. Böylelikle modelde her bir KVB, kendi etkinlik skorunu maksimize edecek şekilde kurulmuş olur. Fakat girdi ve çıktılara ağırlık seçmede tanınan bu esneklik nedeniyle KVB sayısı sabit kalıp, girdi ve çıktı sayısının artması durumunda, serbestlik problemi yaşanmasına neden olmaktadır. Bu durumda VZA'nın ayırma yapma gücü azalacak ve çok fazla KVB etkin olarak değerlendirilebilecektir. Bu nedenle KVB sayısı ile girdi-çıkıtı sayıları arasında genellikle $n/3 > (m+s)$ ilişkisi tercih edilir (Oruç vd., 2009). Az sayıda belirlenen girdi-çıkıtı miktarı KVB'lerinin olduğundan fazla veya az etkin çıkmalarına yol açarken, gereğinden çok sayıdaki girdi-çıkıtı miktarı analizin ayırıştırma yeteneğini olumsuz etkileyecektir. Bu konuda üç farklı yaklaşım ön plana çıkmaktadır (Çağlar,2003);

1. Girdiler ya da çıktılar arasındaki korelasyona bakmak suretiyle, kendi aralarında yüksek korelasyona sahip değişkenler analizden çıkarılmalıdır. Böylece aynı bilgiyi taşıyan değişkenler analiz dışında tutulmalıdır.

2. Değişkenler hem analize dâhil edilerek ve hem de analiz dışında tutulmak suretiyle etkinlik skoru hesaplanmalı ve bu iki farklı skor arasındaki korelasyondan yararlanılmalıdır.

3. Tüm değişkenlerin analize dâhil edilmesi sonucunda elde edilen etkinlik skoru, bir değişkenin analiz dışına alınmasıyla elde edilen etkinlik skoruyla karşılaştırılmalı ve eğer iki sonuç arasından istatistiksel olarak anlamlı bir fark ortaya çıkmamışsa söz konusu değişken analiz dışında tutulmalıdır.

Anakütle ortalaması yerine, en iyiye göre performans değerlendirmesi yapabilen (Mok vd., 2007). VZA'nın yaygın olarak kullanılabilmesine olanak sağlayan en önemli özelliği; ekonomik teori ve metotlarla desteklenme, mutlak değil göreceli etkinlik

üzerine odaklanma, çoklu girdi ve çıktıları eşgüdümlü olarak hesaplamaya dâhil edebilme ve en iyi örneği tanımlayarak hedef olarak belirleyebilme yetenekleridir (Kontodimopoulos vd., 2007). VZA'nın önemli bir diğer avantajı da her bir KVB için ayrı üretim prosesi ve üretim planı kullanarak değişik üretim miktarlarına ulaşabilmesidir (Biesebroeck, 2007). VZA ile yapılacak uygulamalarda, girdiler ve çıktılar ölçü birimleri olarak bağımsızdırlar ve çok farklı ölçü birimleriyle ölçülmüş olabilir, böyle bir durumda, bu ölçümleri aynı biçimde yapabilmek için çeşitli varsayımlar kullanmaya veya dönüşümler yapmaya gerek yoktur (Karacaer, 1998). Bir diğer zayıf yönü, parametrik olmayan yapısı gereği VZA için hipotez testi yoktur, dolayısıyla gözlenen farklılıkların anlam seviyeleri istatistiksel olarak açıklanamaz (Pereria, 2006). VZA aleyhine yapılan bir diğer eleştiri, yöntemin, etkinlik sınırından, etkinsizlik olarak kabul edilen sapmalara neden olan deterministik yapısıdır. Yöntem verilerdeki ölçüm hatalarına ve modelleme hatalarına karşı hassastır (Hansson, 2007). Orijinal VZA modelinin, etkin KVB'ler arasında belirli bir sıralama yapma olanağı bulunmamaktadır (Azadeh vd., 2008).

2. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) Üyesi Ülkelerin Sosyal Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi ile Belirlenmesi

2.1. Amaç, Yöntem, Kapsam

Ekonomik KVB'lerin etkinliklerinin ölçülmesi literatürde oldukça sık karşılaşılan, yaygın bir uygulamadır. Bu çalışmada ülke düzeyinde KVB'lerin sosyal etkinliklerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Ülkelerin refah düzeyleri ekonomik olduğu kadar sosyal olgulara da bağlıdır. Sosyal anlamda etkin olan bir toplumun, ulaştığı sosyal refah düzeyi, ülke geleceğinde önemli bir belirleyicidir. Çalışmada girdilerin çıktılara dönüştürülme sürecinde, çıktıların girdilere oranı şeklinde sonuca ulaşan VZA kullanılmıştır. Bu anlamda VZA, hem çoklu girdi-çıkıtı durumları için kullanışlıdır, hem de farklı ölçü birimlerini tek formülde buluşturabilme yeteneğine sahiptir. 1961 yılında sınırlarını Avrupa dışına yayarak görevi devralan OECD, 2010 yılında Estonya, İsrail, Slovenya ve Şili'nin üyelik süreci tamamlanmasının ardından 34 üyeli bir teşkilat haline gelmiştir. 34 OECD ülkesinin sosyal etkinliğinin belirlenmesinin amaçlandığı bu

çalışma için, söz konusu 34 ülkeye ait bazı sosyal göstergeler temin edilmiştir. Kullanılacak yönteme uygun olarak, ülkelerin sosyal hayatı da bir üretim süreci mantığıyla değerlendirilmiş ve bu maksatla sosyal girdi olarak değerlendirilen “1 km² Başına Nüfus”, “Hizmet Çalışanlarının Toplam Çalışanlara Oranı”, “Toplam Enerji Üretimi” ve “Toplam Sağlık Harcamaları” verileri derlenmiştir. Analizde bu verilere karşılık sosyal çıktı olarak değerlendirilen “Toplam Enerji Tüketimi”, “Toplam Mobil Telefon Abone Sayısı”, “Sağlık İndeksi” ve “Ortalama Yaşam Süresi” gibi veriler kullanılmıştır.

2.2. Uygulama

Analizin daha etkin yapılabilmesi için veri sayısı kısıtlı tutulmuş ve her sektöre hitap edebilecek, temsil yeteneği en fazla olan, birbiri arasında korelasyon bulunmayan 4 girdi ve 4 çıktıdan oluşan bir veri seti oluşturulmuştur. Girdi ve çıktı verilerinin oluşturulması sırasında, her bir girdiye karşılık bir çıktı verisi dikkate alınmamış, ülkelerin sosyal gelişmişlik düzeylerinde en etkili olabileceği değerlendirilen veriler kullanılmıştır. Belirlenen veriler arasındaki korelasyon katsayıları Tablo 2.1.’de verilmiştir.

Tablo 2.1. Sosyal Girdi ve Çıktılar Arasında Belirlenen Korelasyon Katsayıları.

	X1	X2	X3	X4	Y1	Y2	Y3	Y4
X1	1,00	0,13	-0,19	-0,08	-0,03	0,02	0,17	0,24
X2	0,13	1,00	0,31	0,58	0,25	-0,15	0,60	0,66
X3	-0,19	0,31	1,00	0,64	0,96	-0,27	-0,02	-0,04
X4	-0,08	0,58	0,64	1,00	0,63	-0,06	0,33	0,36
Y1	-0,03	0,25	0,96	0,63	1,00	-0,25	0,00	-0,01
Y2	0,02	-0,15	-0,27	-0,06	-0,25	1,00	-0,20	-0,08
Y3	0,17	0,60	-0,02	0,33	0,00	-0,20	1,00	0,95
Y4	0,24	0,66	-0,04	0,36	-0,01	-0,08	0,95	1,00

OECD üyesi ülkelerin sosyal etkinliklerinin ölçümünde hem ölçeğe göre sabit getiri durumunda ölçüm yapan CCR ve hem de ölçeğe göre değişken getiri durumunda ölçüm yapan BCC modelleri için etkinlik skorları alınmıştır. Ölçeğe göre değişken getiri durumunda, modelin sağladığı esneklikten dolayı etkin ülke sayısında artma görülmektedir. 2006-2010 yılları arasında 5 yıl boyunca belirlenen girdi ve çıktılar kullanılarak yapılan analiz sonucunda elde edilen CCR etkinlik skorları ve BCC etkinlik skorları Tablo 2.2.'de sunulmuştur.

Tablo 2.2. Sosyal Etkinlik Skorları.

	CCR Etkinlik Analizi					BCC Etkinlik Analizi				
	2006	2007	2008	2009	2010	2006	2007	2008	2009	2010
Almanya	92,18	92,50	93,77	94,45	94,44	97,70	97,76	97,94	97,30	97,68
Amerika	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Avustralya	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Avusturya	90,37	87,40	86,04	88,42	87,58	99,15	99,20	99,38	99,53	99,49
Belçika	80,56	78,51	77,60	79,92	81,51	97,57	97,62	97,40	97,14	97,02
Çek Cumh.	100,00	99,99	98,79	98,34	96,82	100,00	100,00	100,00	100,00	99,94
Danimarka	77,57	76,38	74,83	73,95	72,78	96,31	96,11	96,46	96,22	96,32
Estonya	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Finlandiya	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Fransa	89,45	87,99	92,06	94,92	95,72	99,19	99,31	99,33	99,06	99,50
Hollanda	74,09	73,67	71,98	72,80	71,31	97,54	97,82	97,78	97,43	97,52
İngiltere	81,05	80,15	89,77	80,18	74,64	97,43	97,29	97,20	97,20	97,12
İrlanda	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
İspanya	100,00	100,00	100,00	98,03	97,50	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
İsrail	100,00	98,00	98,40	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
İsveç	90,72	89,02	89,76	89,00	88,95	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
İsviçre	80,53	80,78	79,03	83,23	82,83	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
İtalya	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
İzlanda	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Japonya	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Kanada	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Kore	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Lüksemburg	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Macaristan	85,46	84,55	87,61	93,19	95,61	91,79	92,68	93,90	95,67	96,20
Meksika	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Norveç	91,28	90,73	92,32	91,13	90,81	100,00	99,38	99,28	99,22	99,12
Polonya	99,97	98,54	96,41	98,05	93,35	100,00	100,00	99,04	100,00	98,70
Portekiz	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Slovakya	94,81	94,95	93,34	90,88	88,74	96,11	95,85	94,92	93,94	93,42
Slovenya	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Şili	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Türkiye	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Y. Zelanda	95,54	95,49	95,39	95,71	96,36	99,98	99,33	99,20	99,60	99,93
Yunanistan	90,15	88,65	88,87	90,86	92,83	98,73	98,74	99,09	99,17	99,48
Ortalama	94,52	94,04	94,29	94,50	94,17	99,13	99,15	99,14	99,16	99,16

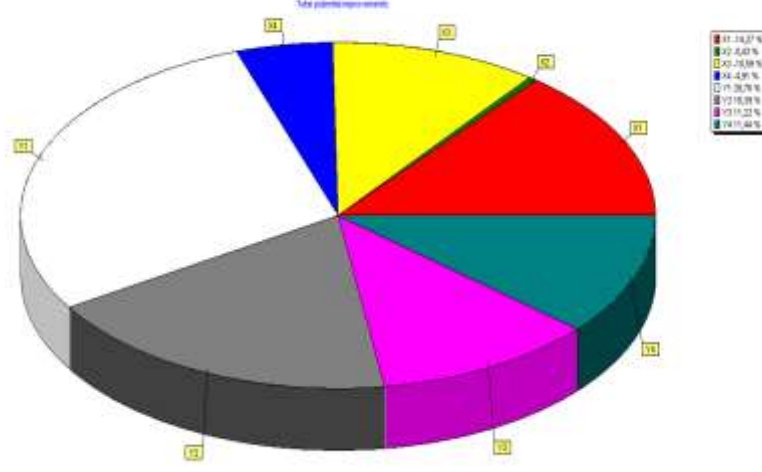
Sosyal verilerle 2006-2010 yıllarında ölçeğe göre sabit getiri altında CCR yöntemiyle yapılan veri zarflama analizi neticesinde; Amerika, Avustralya, Estonya, Finlandiya, İrlanda, İtalya, İzlanda, Japonya, Kanada, Kore, Lüksemburg, Meksika, Portekiz, Slovenya, Şili ve Türkiye için analize konu tüm yıllarda tam etkinlik skoru elde edilmiştir. Ölçeğe göre değişken getiri altında BCC yöntemiyle analizin yinelenmesi ile İspanya, İsrail, İsveç ve İsviçre de etkin ülkeler arasına katılmışlardır. 2006 yılı sosyal verileriyle yapılan analiz neticesinde ölçeğe göre sabit getiri altında CCR yöntemine göre 19 ülke etkin olurken, 15 ülke tam etkinlik skoruna ulaşamamış ve etkinlik ortalaması 94,52 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl için ölçeğe göre değişken getiri altında BCC yöntemiyle analiz yinelenildiğinde tam etkin ülke sayısı 23'e yükselmiş ve etkin olmayan ülke sayısı 11 olmuş etkinlik ortalaması 99,13 olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılı sosyal verileri ile yapılan analiz sonucunda etkin olmayan ülkelerin potansiyel iyileştirmesi için en büyük öneme sahip veriler %17,78'lik bir oranla Y2 (Toplam Mobil Telefon Abone Sayısı (her 100 kişide)), %17,73 ile X1 (1 km² Başına Nüfus) ve %15,47 ile X3 (Toplam Enerji Üretimi) izlemektedir. OECD üyesi ülkelerin sosyal etkinliklerinin ölçeğe göre sabit getiri altında CCR yöntemiyle ölçülmesi sonucunda 17 ülke tam etkinlik skoru elde etmiş, buna mukabil 17 ülke etkisiz olmuştur. 2007 yılı etkinlik ortalaması 94,04 olarak gerçekleşmiştir. Aynı analiz ölçeğe göre değişken getiri altında BCC yöntemiyle yinelenmiş ve 22 tam etkin ülkeye karşılık 12 etkisiz ülke tespit edilmiştir. Bu yöntemle yapılan analiz neticesinde etkinlik ortalaması 99,15 olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılı sosyal verileri ile yapılan analiz sonucunda etkin olmayan ülkelerin potansiyel iyileştirmesi için en büyük öneme sahip veri %27,69'luk oranla Y1 (Toplam Enerji Tüketimi (kt petrol eşiti)), %17,6 oranıyla X1 (1 km² Başına

Nüfus) ve %14,88 oranıyla Y2 (Toplam Mobil Telefon Abone Sayısı (her 100 kişide)) verileridir. 2008 yılına ait sosyal veriler kullanılarak ölçeğe göre sabit getiri altında CCR yöntemiyle yapılan veri zarflama analizi sonuçlarına göre etkin ve etkinsiz ülke sayısı 17 olmuş, bu dönem için etkinlik ortalaması 95,54 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yılın sosyal verileriyle ölçeğe göre değişken getiri altında BCC yöntemiyle analiz yinelenildiğinde etkin ülke sayısı 21, etkinsiz ülke sayısı 13 olarak, etkinlik ortalaması ise 99,16 olarak gerçekleşmiştir. Sosyal verilerle 2008 yılı için yapılan analiz sonucunda etkin olmayan ülkelerin potansiyel iyileştirmesi için yine %24,99'luk bir oranla en büyük öneme sahip veri Y1 (Toplam Enerji Tüketimi), %18,47 oranıyla X1 (1 km² Başına Nüfus) ve %18,3 oranıyla Y2 (Toplam Mobil Telefon Abone Sayısı (her 100 kişide)) verileri olmuştur.

Analize konu olan ülkelerin 2009 yılı sosyal verileriyle ölçeğe göre sabit getiri altında CCR yöntemiyle yapılan veri zarflama analizinin sonuçlarına göre 17 ülke etkin olurken, 17 ülke tam etkinlik skoru elde edememiştir. CCR yöntemiyle yapılan analiz neticesinde elde edilen etkinlik skoru ortalaması 94,50 olarak gerçekleşmiştir. Ölçeğe göre değişken getiri altında BCC yöntemiyle analiz yinelenmiştir. Bu analiz neticesinde etkin ülke sayısı 22'ye yükselmiş, etkinsiz ülke sayısı 12'ye düşmüştür. Bu yöntemle elde edilen etkinlik skoru ortalaması 99,16 olarak gerçekleşmiştir. OECD üyesi ülkelerin 2009 yılı sosyal verileriyle yapılan analiz sonucunda %31,02'lik bir oranla en büyük öneme sahip veri Y1 (Toplam Enerji Tüketimi (kt petrol eşiti)), %16,05 oranıyla Y2 (Toplam Mobil Telefon Abone Sayısı (her 100 kişide)) ve %13,82 oranıyla X3 (Toplam Enerji Üretimi) verileri olmuşlardır. 2010 yılında OECD üyesi ülkelerin sosyal verileriyle ölçeğe göre sabit getiri altında CCR yöntemiyle yapılan analiz sonucunda 17 ülke tam etkin olurken, 17 ülke etkinsiz olmuştur. 2010 yılı için yapılan söz konusu analiz sonucunda ortalama etkinlik skoru 94,17 olarak gerçekleşmiştir. Aynı verilerle ölçeğe göre değişken getiri altında BCC yöntemiyle analiz yinelenmiştir. Bu analiz neticesinde 20 ülke etkin, 14 ülke ise etkinsiz olarak değerlendirilmiştir. BCC yöntemiyle yapılan analiz sonucunda 99,16 etkinlik skoru ortalaması elde edilmiştir.

Analize konu ülkelere ait 2010 yılı sosyal verileriyle analiz yinelenildiğinde etkin olmayan ülkelerin potansiyel iyileştirmesi için Y1 ile tanımlanan "Toplam Enerji Tüketimi (kt petrol eşiti)" verisi yine %28,76 oranıyla en büyük öneme sahip veri olmuştur. Bu veriyi %18,39 oranıyla Y2 ile tanımlanan "Toplam Mobil Telefon Abone

Sayısı (her 100 kişide)” ve %14,27 oranıyla X1 ile tanımlanan “1 km² Başına Nüfus” verileri izlemiştir. 2010 yılına ait diğer girdi ve çıktı verilerinin, potansiyel iyileştirme için ne ölçüde katkı sağladığı Şekil 2.1.’de verilmiştir.

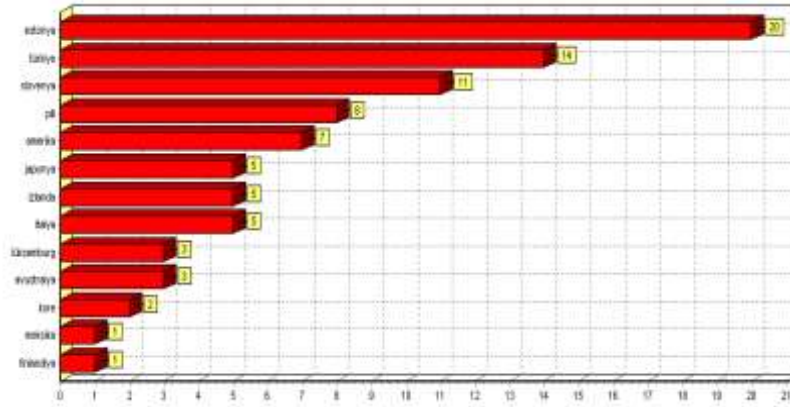

Şekil 2.1. 2010 Yılı Sosyal Etkinlik Analizi Toplam Potansiyel İyileştirme Sonuçları.

Sosyal açıdan tam etkin olmayan ülkelerin performanslarının artırılabilmesi için etkin ülkelere referans kümesi oluşturulmuştur. Buna göre tüm yıllar boyunca en sık referans olan ülke özelliğine sahip olan Estonya 2006 yılında 19, 2007 yılında 18, 2008 yılında 18, 2009 yılında 19 ve 2010 yılında 20 ülkeye referans olmuştur.

2006 yılı sosyal verileri ile yapılan veri zarflama analizi sonucunda etkin olmayan ülkelerin etkin hale gelebilmeleri için, potansiyel iyileştirme konusunda Estonya 19 kez, Türkiye 12 kez, İtalya 8 kez, Çek Cumhuriyeti, Slovenya ve Amerika 7 kez, Şili 6 kez, Portekiz 5 kez, İzlanda 3 kez, Japonya ve İspanya 2 kez, Finlandiya ve Avustralya 1 kez referans olmuştur. 2007 yılı sosyal verilerine göre yapılan analiz sonucunda etkin olmaya ülkeler için Estonya 18 kez, Türkiye 13 kez, Slovenya 9 kez, Japonya ve Amerika 8 kez, İtalya 6 kez, İzlanda 4 kez, Şili 3 kez, Portekiz ve İrlanda 2 kez, Lüksemburg, İspanya, Finlandiya ve Avustralya 1 kez referans olmuşlardır. Analiz 2008 yılı için yinelenildiğinde etkin olan ülkelere Estonya 18 kez, Türkiye 13 kez, Slovenya 12 kez, Japonya ve Amerika 7 kez, İzlanda 6 kez, Şili 5 kez, İtalya 3 kez, İspanya 2 kez, Meksika, Lüksemburg, Kore, İrlanda, Finlandiya ve Avustralya 1 kez referans kümesine dâhil olmuşlardır. OECD üyesi ülkelerin sosyal etkinliklerinin 2009 yılı için ölçümü sonucunda etkin olarak belirlenen Estonya 19 kez, Türkiye 14 kez, Slovenya ve Şili 8

kez, İtalya ve Amerika 6 kez, Kore, Japonya ve İzlanda 4 kez, Portekiz, İsrail ve Avustralya 3 kez, Meksika ve Finlandiya 1 kez referans olmuşlardır. 2010 yılı sosyal etkinlik analizi sonucunda etkin olmayan ülkeler için oluşturulan referans setine Estonya 20 kez, Türkiye 14 kez, Slovenya 11 kez, Şili 8 kez, Amerika 7 kez, Japonya, İzlanda ve İtalya 5 kez, Lüksemburg ve Avustralya 3 kez, Kore 2 kez, Meksika ve Finlandiya 1 kez dâhil olmuştur. Şekil 2.2’de sunulmuştur.

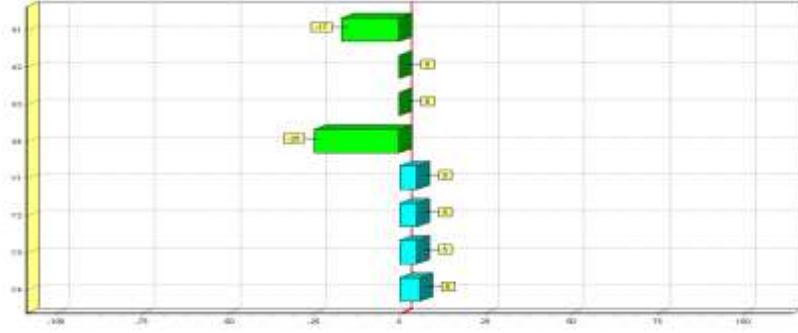
Şekil 2.2. 2010 Yılı Sosyal Etkinlik Analizi Sonuçlarına Göre Tam Etkin Ülkelerin Referans Set Sıklık Dağılımları.

Sosyal etkinlik analizi sonuçlarına göre hiçbir yıl için etkin olamayan ülkeler arasında Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İsveç, İsviçre, Macaristan, Norveç, Polonya, Slovakya, Yeni Zelanda ve Yunanistan sayılırken, Çek Cumhuriyeti, İspanya ve İsrail bazı yıllar için etkin ülkeler arasına girebilmişlerdir.

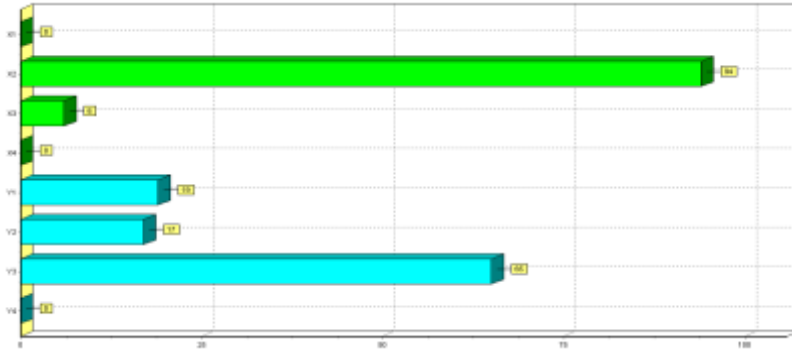
OECD üyesi 34 ülkenin sosyal performanslarının belirlenmesi için uygulanan veri zarflama analizi sonuçlarına göre 2010 yılı sosyal verileri ile CCR yöntemiyle analiz sonucunda yapıldığında 17 ülkenin etkin olmadığı belirlenmiştir. Aynı analizin BCC yöntemiyle yinelenmesi halinde 14 ülke etkisiz olarak belirlenmiştir.

Analiz çıktılarında biri de KVB’lerin elde edilen etkinlik skorunda girdi ve çıktılarının ne oranda katkıda bulunduğudır. örneğin 2010 yılında Almanya’nın sosyal etkinliği, etkinlik skoru 94,44 olacak şekilde gerçekleşmiştir. Almanya müteakip dönemde etkin ülkeler arasında yer alabilmek için X1 girdisini %17,67 oranında, X4 girdisini %25,47 oranında azaltmalı, Y1, Y2 ve Y3 çıktısını %5,89 oranında, Y4 çıktısını %6,75 oranında artırmalıdır. Almanya’nın potansiyel iyileştirme grafiği Şekil 2.3.’de sunulmuştur.

Ayrıca Almanya'nın Şekil 2.4.'de sunulan 2010 yılı sosyal etkinlik analizi girdi/çıktı katkı oranlarına göre katkılar girdiler için X2 %94, X3 %6 oranında, çıktılar için Y1 %19, Y2 %17 ve Y3 %65 oranında gerçekleşmiştir.

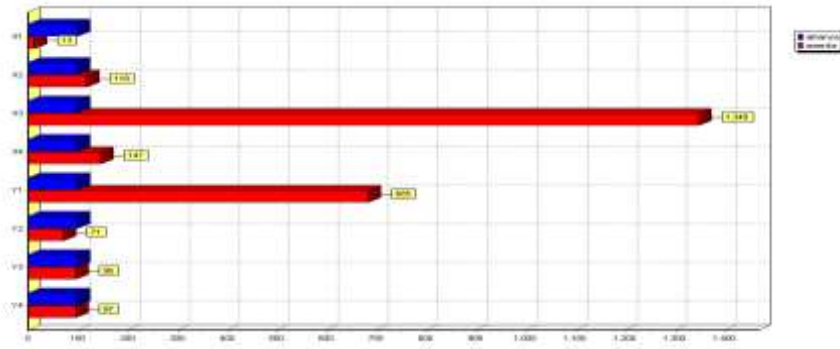

Şekil 2.3. Almanya'nın 2010 Yılı Potansiyel İyileştirme Oranları.

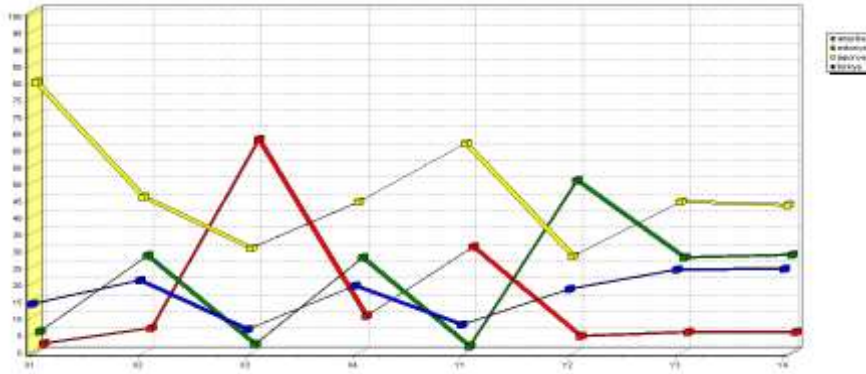
Şekil 2.4. Almanya'nın 2010 Yılı Sosyal Etkinlik Analizi Girdi/Çıktı Katkı Oranları.

Almanya'nın 2010 yılı analiz sonuçlarına göre potansiyel iyileştirmesi için Amerika, Estonya, Japonya ve Türkiye referans kümesini teşkil etmişlerdir. Almanya girdileri 100 birim olarak kullanırken, örneğin referans setindeki Amerika X1 girdisini 13, X2 girdisini 118, X3 girdisini 1349, X4 girdisini 147 olarak kullanmıştır. Aynı şekilde Almanya çıktılarını 100 birim olarak üretirken Amerika Y1 çıktısını 685, Y2 çıktısını 71, Y3 çıktısını 96, Y4 çıktısını 97 olarak üretmiştir. 2010 yılı sosyal etkinlik değerlendirmesine göre Almanya ile Amerika'nın referans kıyaslaması Şekil 2.5.'de sunulmuştur.

Şekil 2.5. Almanya'nın 2010 Yılı Referans Ülke ile Mukayesesi.

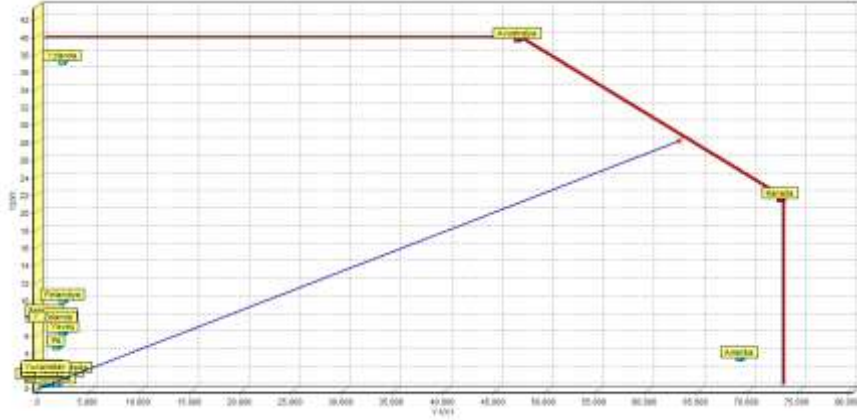
Veri zarflama analizi ile yapılan 2010 yılı sosyal etkinlik analizi sonuçlarına göre Almanya'ya referans olan ülkelerin referans katkıları Şekil 2.6.'da sunulmuştur.

Şekil 2.6. Almanya'nın 2010 Yılı Referans Katkıları.

Sosyal etkinlik sınırının belirlenmesi amacıyla da bir etkinlik sınırı analizi yapılmıştır. Burada da tek girdi ve iki çıktı verisi kullanılmıştır. Verilerin seçiminde sosyal etkinliğin belirlenmesinde en fazla temsil yeteneği olduğu değerlendirilen ve X1 ile temsil edilen "1 km² Başına Nüfus" girdi verisi ile Y1 ile temsil edilen "Toplam Enerji Tüketimi (kt petrol eşiti)" ve Y2 ile temsil edilen "Toplam Mobil Telefon Abone Sayısı (her 100 kişide)" çıktı verileri kullanılmıştır. Söz konusu veriler kullanılarak belirlenen sosyal etkinlik sınırı Şekil 2.7.'de sunulmuştur.

Şekil 2.7. incelendiğinde Avustralya ve Kanada'nın 100,00 etkinlik skoru elde ettiği ve bu skorla, belirlenen veriler esas alınarak hazırlanan sosyal etkinlik sınırında yer aldığı belirlenmiştir.

Şekil 2.7. 2010 Yılı Sosyal Etkinlik Sınırı.

Bu ülkeleri 94,53 etkinlik skoruyla Amerika ve 93,51 etkinlik skoruyla İzlanda izlemektedir. 0,85 etkinlik skoruyla İsrail, 0,87 etkinlik skoruyla Hollanda ve 0,88 etkinlik skoruyla Belçika sosyal etkinlik skorları en düşük ülkeler olmuşlar ve etkinlik sınırına en uzak konumda yer almışlardır.

Sonuç ve Değerlendirme

Üretim süreçlerinin etkinliklerinin ölçülmesi basit bazı işlemlere dayanmaktadır. Özellikle ekonomik üretim yapılan tüm süreçlerde belirli bir girdi veya girdilerle, yine bilinen ve ekonomik bir karşılığı olan çıktı veya çıktılar elde edilmektedir. Dolayısıyla çıktıların girdilere oranlanması ile etkinlik ölçümü yapılabilmektedir. Ancak sosyal etkinlik kavramı ve bunun ölçülmesi bu kadar net ve belirgin değildir. Çünkü her bir girdisine karşılık bir çıktı bulunmamaktadır. Farklı ölçü birimleriyle belirlenen girdi ve çıktılarının tek formülde buluşturulması da ayrı bir sorun olacaktır. Veri zarflama analizi hem çoklu girdi-çıkıtı durumları için, hem de farklı ölçü birimlerini tek formülde uygulayabilmesi açısından son derece kullanışlı ve literatürde oldukça geniş uygulama alanı bulmuş bir etkinlik ölçüm yöntemidir. Çalışmanın amacına ve veri zarflama analizinin uygulama aşamalarına uygun olarak, söz konusu ülkelerin sosyal etkinliklerini belirlemek amacıyla 4 sosyal girdi ve 4 sosyal çıktı belirlenmiş ve yapılan analiz sonucunda ayrı bir etkinlik sıralaması yapılmıştır. CCR yöntemiyle yapılan analiz sonucunda 16 ülke tam etkin olarak belirlenirken, BCC yöntemiyle yapılan analiz sonucunda 20 ülkenin etkin ülkeler arasına girdiği tespit edilmiştir.

Çalışmada bazı kısıtlarla karşılaşmıştır. Benzer bir konuda hazırlanabilecek müteakip çalışmalarda, benzer kısıtlarla karşılaşılmaması için bazı değerlendirmeler aşağıda sunulmuştur. Bu kapsamda;

1. OECD, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler gibi kuruluşların resmi internet sitelerinde, ülkeler bazında yapılabilecek araştırmalarda kullanılacak her türlü veri bulunulabilmektedir. Ancak bu noktada veri zarflama analizi yönteminin iki özelliği, önemli bir kısıt olarak ortaya çıkmaktadır. Öncelikle analizde kullanılacak olan tüm verilerin, tüm karar verme birimleri için elde edilmiş olması gerekmektedir. Her bir ülke için, her bir yıla ait her bir verinin bulunması zorunluluğu, elde edilemeyen ve fakat analizde önemli bazı girdi veya çıktıların göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Bu durum analiz sonuçlarının etkinliğini olumsuz etkilemektedir.

2. Yöntemin en önemli kısıtlarından bir tanesi de serbestlik derecesi problemine kaynaklık eden girdi ve çıktı sayısı sorunudur. Literatürde bu konuda çeşitli yaklaşımlar yer almaktadır. Genel kabul görmüş kriter ise karar verme birimi sayısının, girdi ve çıktılarının toplamından 1 fazla olması şeklindedir ($N_{kvb} = N_{girdi} + N_{çikti} + 1$). Bir başka kabul görmüş kritere göre karar verme birimi sayısının, girdi ve çıktılarının sayısının 2 katı, hatta bazı kaynaklara göre 3 katı olması gerektiği şeklindedir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre karar verme birimi sayısının yüksek olması halinde ikinci kabul daha geçerlidir.

3. Analiz sonuçları göz önüne alındığında, yapılan değerlendirmelerin sadece uygulamaya konu KVB'leri için ve sadece analizde kullanılan verilerle sınırlanacağı belirtilebilir. Kullanılan verilerin etkinlik skorlarında belirleyici rol oynadığı açıktır. Dolayısıyla analiz sonucunda etkin olarak belirlenen ülkeler, sadece kullanılan verilerle tam etkinlik skoru elde edebilmişlerdir. Verilerin değiştirilmesi, yeni veriler eklenmesi veya bazı verilerin analiz dışına çıkarılması halinde ülkelerin etkinlik skorlarının değişebileceği açıktır. Aynı şekilde analize yeni KVB'lerinin eklenmesi veya çıkarılması halinde de etkinlik ölçümleri değişecektir.

4. Veri zarflama analizi özünde statik bir etkinlik analiz yöntemidir. Belirli bir dönemdeki etkinliğin belirlenmesini ve müteakip dönemde alınması gereken tedbirlerin ortaya konmasını sağlamaktadır. Ancak çalışmada 5 yıllık verilerle analizler gerçekleştirilmiştir. Bu durum ülkelerin ekonomik ve sosyal etkinliklerinin yıllara sâri değişimini ortaya koymakla birlikte, çalışmanın hacmini etkilemiştir. Özellikle uygulama bölümünün geniş olması, çalışmanın detaylı olmasının yanı sıra 5 yıllık bir

süreç için, hem ekonomik ve hem de sosyal göstergelerle analizlerin yapılması ve yorumlanması kaynaklıdır.

5. Çalışmada kullanılan verilerden bazıları tüm yıllar veya tüm ülkeler için elde edilememiştir. Analizin sağlıklı sonuçlar vermesi açısından önemli olduğu değerlendirilen bu tür girdi veya çıktılar, analiz dışında bırakılmak yerine basit regresyon yöntemiyle tamamlanmıştır. Aynı şekilde yöntemin bir diğer kısıtı da negatif değerlerde veri kullanılmaması hususudur. Bu problem, elde edilen verilerde mevcut en küçük negatif değeri pozitif hale getirecek bir değerle, tüm değerlerin toplanması yöntemiyle giderilmiştir. Benzer çalışmalarda da bu yöntemin izlenmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Kaynaklar

Aydağün, A., (2003). *Veri Zarflama Analizi*, İstanbul: Hava Harp Okulu Havacılık ve Uzay Teknolojileri Enstitüsü HUTEN Yıl Sonu Semineri.

Azadeh, A., Ghaderi, S.F., Javaheri, Z. ve Saberi, M., (2008). “A Fuzzy Mathematical Programming Approach to DEA Models”, *American Journal of Applied Sciences*, 5 (10), 1352-1357.

Bakırcı, F., (2007). “Firma Etkinliğini Etkileyen Faktörler: Türk Tekstil Sektöründe Bir VZA ve Tobit Model Uygulaması”, *EKEV Akademi Dergisi*, 11 (30), 327-342.

Biesebroeck, J. V., (2007). “Robustness of Productivity Estimates”, *The Journal of Industrial Economics*, LV (3), 529-569.

Charnes, A., Cooper, W. W., Arie Y., Seiford, L. M. ve Seiford L. (1997-Kitap 1995). *Data Envelopment Analysis: Theory, Methodology and Applications*, Springer.

Çağlar, A., (2003). *Veri Zarflama Analizi İle Belediyelerin Etkinlik Ölçümü*, (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İstatistik Anabilim Dalı.

Depren, Ö., (2008). *Veri Zarflama Analizi ve Bir Uygulama*, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İstatistik Anabilim Dalı.

Golany, B. ve Roll, Y., (1989). “An Application Procedure For DEA”, *International Journal of Management Science*, 17 (3), 237-250.

Hansson, H., (2007). “The Links Between Management’s Critical Success Factors and Farm Level Economic Performance on Dairy Farms in Sweden”, *Food Economics, Acta Agriculturae Scandinavica Section C*, 4 (2), 77-88.

Karacaer, Ş., (1998). *Antalya Yöresindeki 4 ve 5 Yıldızlı Otellerde Toplam Etkinlik Ölçümü: Bir Veri Zarflama Analizi Uygulaması*, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kontodimopoulos, N., Moschovakis, G., Aletras, V. ve Niakas, D., (2007). “The Effect of Environmental Factors on Technical and Scale Efficiency of Primary Health Care Providers in Greece”, *Cost Effectiveness and Resource Allocation, BioMed Central Publishes*, 5 (14), 1-11.

Mok, V., Yeung, G., Han, Z. ve Li, Z., (2007). “Leverage, Technical Efficiency and Profitability: An Application of DEA to Foreign-Invested Toy Manufacturing Firms in China”, *Journal of Contemporary China*, 16 (51), 259-274.

Onaran, S., (2006). *Veri Zarflama Analizi Kullanılarak Üniversite Kütüphanelerinin Performanslarının Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Oruç, K. O., Güngör, İ., Demiral, M.F., (2009). “Üniversitelerin Etkinlik Ölçümünde Bulanık Veri Zarflama Analizi Uygulaması”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 279-294.

Pereria, A., (2006). “Economies of Scale in Blood Banking: A Study Based on Data Envelopment Analysis”, *Vox Sanguinis*. 90 (4), 308-315.

Ramanathan, R., (2003). *An Introduction to Data Envelopment Analysis – A Tool For Performance Measurement*, US California: Sage Publications.

Sengupta, J. K., (2003). *New Efficiency Theory With Applications of Data Envelopment Analysis*, Berlin: Springer.

Sinha, R. P., (2008). “Business Efficiency of Public Sector Commercial Banks: A Data Envelopment Approach”, *ICFAI Journal of Applied Economics*, 7 (1), 7-27.

YAYIN KURALLARI:

1. Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki kez (Haziran ve Aralık aylarında) yayınlanır.
2. Özgün çalışmaların yayınlandığı hakemli bir dergidir. Dergiye gönderilen makaleler daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış olmalıdır. Bu konuda telif haklarına ilişkin doğabilecek hukuki sonuç ve sorunlar tamamen yazar(lar)a aittir.
3. Derginin yayın dili Türkçedir. Ancak farklı dillerde yazılmış çalışmalar da Yayın Kurulunun onayı ile yayınlanabilir.
4. Dergiye gönderilen çalışmalar ilgili alandaki üç hakemin değerlendirmesine sunulur. Editör ve hakemler makaleleri edebi ve bilimsel açıdan değerlendirir. Yazar(lar) hakemin ve editörün belirttiği düzeltme önerilerini yerine getirmek zorundadır. Çalışmanın kabulü için üç hakemden ikisinin onayı gereklidir. Dergi, gönderilen taslaklarda düzeltme yapma, yayımlama ya da yayımlamama haklarına sahiptir.
5. Dergiye gönderilen makale taslakları yayımlansın ya da yayımlanmasın iade edilmez. Yayımlanmış makalelerin yayın hakları Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisine aittir. Yazarlara telif ücreti ödenmez.
6. Makale taslakları ve yazılar Microsoft Word dosyası şeklinde elektronik olarak sbd@nisantasi.edu.tr adresine gönderilmelidir. Görsel içerikli makaleler CD halinde “Abdi İpekçi Caddesi No.89 Bayrampaşa, İSTANBUL” adresine posta yoluyla gönderilebilir.
7. Gönderilecek makalelerin formatı şu şekilde olmalıdır: Times New Roman yazı tipi, 12 punto ve 1,5 satır aralığı. Sayfa yapısı sol tarafta 3,5, diğer kenarlarda 2,5 cm boşluklu olmalı, sayfa numarası sağ alt köşede yer almalıdır.
8. Metin düzeni aşağıdaki gibi olmalıdır: İlk sayfada; başlık, yazar isim(ler)i, bağlantılı kurumun açık adresi, irtibat telefonu, e-posta adresi, Türkçe ve İngilizce özet (abstract) yer almalı, devam eden sayfalarda metnin ana bölümü (iki yana dayalı), varsa dipnotlar, kaynaklar, tablolar ve ekler bulunmalıdır. Tablolar ve şekiller numaralandırılmalı, tabloların açıklamaları tabloların üstünde ve şekillerin açıklamaları şekillerin altında verilmelidir.
9. Metnin ana başlığı tümü büyük harflerle yazılmalıdır (ortalanmış olarak). Makale

içinde yer alan giriş, sonuç (tartışma ve sonuç, sonuç ve öneriler) ve kaynaklar numaralandırılmaz, gelişme bölümünde yer alan 1. ve 2. derece başlıklar numaralandırılır. Tüm başlıklar sola dayalı, bütün kelimelerin ilk harfleri büyük harfle başlamalıdır.

10. Makale taslağı toplam 20 sayfayı geçmemeli, Türkçe ve İngilizce özetlerin her biri en fazla 200 kelime olmalı, altlarında yer alacak olan anahtar kelime sayısı altıyı geçmemelidir.

11. Özetle makalenin konusu, amacı, kapsamı, yöntemi ve ulaşılan sonuçlar hakkında kısaca bilgi verilmelidir.

12. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

13. Kaynak gösterirken, metin içi kaynak gösterme (APA) yöntemi kullanılmalıdır. Yani kullanılan kaynaklar ana metinde, parantez içinde, yazarın soyadı, basım yılı ve sayfa numaraları ile belirtilir: (Soyad, Yayın yılı: Sayfa numarası).

14. İçeriğe veya herhangi bir konuya ilişkin bir açıklama gerekli olduğu takdirde, bunların dipnotları sayfa altında verilmelidir. Metnin içinde numaralandırılan bu dipnotlar, sayfa altında numara sırası ile verilmelidir. Yanında açıklamayla verilecek olan bu tür dipnotlarda da metin içi referans yöntemi (APA) kullanılır.

15. Bir kaynaktan yapılan doğrudan alıntı metin içinde çift tırnak içinde gösterilir.

16. Referans gösterirken, yazar ismi metin içinde geçmiyorsa parantez içinde yazarın soyadı ve kaynağın basım yılı belirtilir: (Wallerstein, 2000).

17. Belli bir sayfa söz konusuysa, soyad ve yayın tarihine ek olarak sayfa numarası da yazılır: (Foucault, 1999: 13).

18. Yazar adı metin içinde geçiyorsa, parantez içinde yalnızca kaynağın basım yılı ve sayfa numarası yazılır: (1997: 42).

19. Referans gösterirken birbirini takip etmeyen sayfalar virgülle ayrılarak belirtilir: (Beck, 1999: 32, 54 ve 62). Birbirini takip eden sayfalar şu şekilde belirtilir: (Berman, 2001: 34-39 ve 43-47).

20. Çift yazarlı kaynaklarda her iki yazarın soyadı da belirtilir: (Hardt ve Negri, 2001: 24).

21. İki'den fazla yazarlı kaynaklarda "vd." ifadesi kullanılır: (Huisman vd., 2002).

22. Aynı yazarın, aynı yıl yayımlanmış birden fazla eseri kullanılıyorsa, ayrımı belirtmek için basım yılının sonuna sırasıyla a, b, c gibi harfler eklenir: (Zizek, 1991a),

(Zizek, 1991b) gibi.

23. Aynı konuda birden fazla kaynak referans gösterilecekse kaynaklar birbirinden noktalı virgül ile ayrılır: (Habermas, 2002: 27; King, 1991: 19).

24. Bir kurum referans gösterilecekse metin içerisinde kısaltmayla verilmelidir: (DPT, 1989: 145). Kısaltma hakkındaki açıklama ilk defa referans gösterilirken sayfanın altında verilmelidir.

25. Kaynaklar listesinde, sadece metin içerisinde referans gösterilen kaynaklara yer verilmeli ve bunlar soyada göre alfabetik sırada dizilmelidir. Kaynaklarda bir yazarın birden fazla eseri yer alacaksa, basım yılına göre eskiden yeniye doğru bir sıralama yapılmalıdır.

26. **Kitap:** Aktaş, A.M., (2006). *Aile içi Şiddet: Kadının ve Çocuğun Korunması*, Ankara: Elma Yayınevi.

27. **Çeviri Kitap:** Bauman, Z., (1995). *Yasak Koyucular ile Yorumcular*, Çev. Kemal A., İstanbul: Metis Yayınları.

28. **İki Yazarlı Kitap:** Keat, R. ve Urry, J., (2001). *Bilim Olarak Sosyal Teori* (3b.), Çev. Nilgün Ç, Ankara: İmge Yayınları.

29. **Dergide Makale:** İrem, N., (1999). “Muhafazakar Modernlik, ‘Diğer Batı’ ve Türkiye’de Bergsonculuk”, *Toplum ve Bilim*, 82 (22), 141-179.

30. **Derleme Kitapta Çeviri Makale:** Hall, S., (1998). “Eski ve Yeni Kimlikler”, Anthony D.K., (der.), Çev. Gülcan S. ve Ümit H.Y., İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları, 63-96.

31. **Tez:** Karadişoğulları, E., (1995). *Dergâh Mecmuası*, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

32. **Gazete Yazısı:** “İsyen Dalgası Anadolu’da”, *Milliyet*, 05.06.2013.

33. **İnternette Yazarı Belli Olan Yazı:** Belge, M., (2013). “Yeni Salvo”, <http://www.taraf.com.tr/murat-belge/makale-yeni-salvo.htm>., 01.06.2013.

34. **İnternette Yazarı Belli Olmayan Yazı:** “Wikipedia’da Çapulcu Başlığı Açıldı”, (2013). http://www.radikal.com.tr/turkiye/wikipediada_capulcu_basligi_acildi-113684., 05.06.2013.

35. **Kurum Yayınları:** DPT (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı: 1990-1994*, Ankara.

NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
YAYIN HAKLARI DEVİR FORMU:

Yayımlanması halinde .....
başlıklı eserin tüm yayın haklarının, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisine
aktarılmasını; dergide yayınlanan makalenin tüm hukuki sorumluluğunun ise
yazar/yazarlara ait olduğunu beyan, kabul ve taahhüt ederim(z). .../.../2013.

Yazar(lar)ın Adı Soyadı :	İ m z a s ı :	K u r u m u :
1.	.....	.....
2.	.....	.....
3.	.....	.....
4.	.....	.....
5.	.....	.....

TRANSFER OF COPYRIGHT:

In the event of its publication we, as the writer(s) of the article titled .....
..... transfer all of its copyrights to Nişantaşı University
Journal of Social Sciences, .../.../2013.

Name/Surname of Writer(s)	S i g n a t u r e :	I n s t i t u t i o n :
1.	.....	.....
2.	.....	.....
3.	.....	.....
4.	.....	.....
5.	.....	.....

İLETİŞİM / CONTACT INFORMATION:

Nişantaşı Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal Bilimler Dergisi

Adres	Abdi İpekçi Cad. No 89 Bayrampaşa 34030 - İSTANBUL
Telefon	0 (212) 210 1010
Faks	0 (212) 565 2525
E-posta	sbd@nisantasi.edu.tr

EDİTÖRLER KOMİSYONU ADINA

Doç.Dr. Serap İNCAZ
Arş.Gör. Hazar DÖRDÜNCÜ
Arş.Gör. İlyas TURĞAY

NIŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
HAKEM DEĞERLENDİRME FORMU

Makalenin Adı					
Makalenin Yazar(lar)ı					
İnceleyen Adı ve Soyadı					İmza : Tarih :
Kurumu					
GENEL DEĞERLENDİRME*	5	4	3	2	1
1. Makale, ilgili bilim dalına katkı yapabilecek nitelikte midir?					
2. Makale başlığı içeriğe uygun mudur?					
3. Özet ve anahtar kelimeler içeriğe uygun mudur?					
4. Yazının dili ve semboller anlaşılabilir midir?					
5. Yazıda kullanılan veriler ve araştırma yöntemi amaca uygun mudur?					
6. Sonuçlara objektif bir biçimde erişilmiş midir?					
7. Bulguların uygulamaya aktarımı irdelenmiş midir?					
8. Konuyla ilgili kaynaklar güncel ve yeterli midir?					
9. Şekiller metne uygun ve anlaşılabilir midir?					
10. Tablolar metne uygun ve anlaşılabilir midir?					

5. Çok iyi 4. İyi 3. Orta 2. İyi değil 1. Hiç iyi değil

*HAKEMİN DİKKATİNE

Bu sayfada, makalenin daha iyi bir hale gelmesi için gerekli gördüğünüz hususları maddeler halinde kısaca açıklayabilirsiniz.

SONUÇ (X işaretleyiniz)

☐	Olduğu gibi yayımlanabilir.
☐	Küçük düzeltmelerle yayımlanabilir.
☐	Önemli değişikliklerin yapılması zorunludur.
☐	Kesinlikle yayımlanamaz.

**NIŞANTAŞI UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
REFEREE EVALUATION REPORT**

Name of the article					
Autor(s) of the article					
Name and surname of the referee					Signature :
					Date :
University/Institute					
GENERAL EVALUATION*	5	4	3	2	1
1. Does the text have the necessary features which will contribute to the relevant scientific field?					
2. Is the subject title compatible with the context?					
3. Are summary and key words compatible with the context?					
4. Are the language used in the text and symbols clear enough?					
5. Is research technique used in the text regarding data compatible with the objective?					
6. Was an objective approach maintained when reaching results?					
7. Are the data verified to see if they are applicable?					
8. Are the references related to the subject current and adequate?					
9. Are the figures perceptible and consistent with the text?					
10. Are the tables perceptible and consistent with the text?					

5. Very good 4. Good 3. Fair 2. Poor 1. Very poor

*TO THE ATTENTION OF REFEREE

In this page, you shall explain briefly the subjects considered necessary item-by-item in order to whip the article into a proper shape.

RESULT (X mark)

☐	The article can be published as it is.
☐	The article can be published with a few corrections.
☐	The article shall be modified significantly.
☐	The article cannot be published.

